

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ  
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία

**«ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ  
ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗΣ  
ΚΡΙΣΗΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ»**

*Πενταρβάνη Σταυρούλα, ΑΜ: 1708*

*Εποπτεύων Καθηγητής: Δαφέρμος Μανώλης*

- Ρέθυμνο, Σεπτέμβριος 2009 -

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.....	8
1.1. Από την Αρχαιότητα Μέχρι τον 19 <sup>ο</sup> Αιώνα.....	8
1.2. Οι «Δύο Ψυχολογίες» του Wundt.....	11
1.3. Τα Θεωρητικά Προγράμματα των F. Brentano και I. Sechenov .....	18
1.4. Ο Θετικισμός και οι Επιπτώσεις του στην Ψυχολογία .....	25
1.5. Η Περιγραφική Ψυχολογία του Dilthey και η Κριτική που Ασκήθηκε σε αυτή την Προσέγγιση.....	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 20 <sup>ΟΥ</sup> ΑΙΩΝΑ.....	64
2.1. Γενικές Τάσεις της Ψυχολογίας του 20 <sup>ου</sup> Αιώνα .....	64
2.2. Η Συμβολή των R. S. Woodworth και E. C. Tolman.....	67
2.3. Το Μοντέλο των Ανεξάρτητων και Εξαρτημένων Μεταβλητών .....	73
2.4. Η Γλώσσα των Μεταβλητών .....	75
2.5. Οι Βασικές Αρχές και οι Περιορισμοί του Λειτουργισμού .....	105
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ .....	119
3.1. Η Γνωστική Επανάσταση και η Γνωστική Επιστήμη .....	119
3.2. Ο Ρόλος της Δημιουργίας Νοήματος και της Λαϊκής Ψυχολογίας στη Γνωστική Επανάσταση.....	134
3.3. Η Θεώρηση και η Ερμηνεία της Γνωστικής Επανάστασης στην Ψυχολογία.....	141
3.4. Κριτική του Γνωστικισμού και του Αντικειμένου Μελέτης της Γνωστικής Ψυχολογίας.....	156
3.5. Διαμάχη Μεταξύ της Συμπεριφοριστικής και της Γνωστικής Ψυχολογίας: Η Ψυχολογία ως Επιστήμη της Συμπεριφοράς ή ως Επιστήμη του Νου;.....	168
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ – ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ.....	187
4.1. Δεύτερη Γνωστική Επανάσταση – Στροφή προς την Ανάλυση του Λόγου .....	187
4.2. Τα Βασικά Χαρακτηριστικά και η Κριτική του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού.....	201
4.3. Οι Μέθοδοι Ανάλυσης του Λόγου.....	205
4.4. Η Θεώρηση και η Κατανόηση του Ανθρώπου από το Ρομαντικό στο Μεταμοντέρνο Πολιτισμό.....	218
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ .....	234
5.1. Το Ζήτημα και οι Αναλύσεις της Μεθοδολογικής Κρίσης της Ψυχολογίας .....	234
5.2. L. S. Vygotsky: Η Ανάλυση της Μεθοδολογικής Κρίσης της Ψυχολογίας και η Δημιουργία μιας Γενικής Επιστήμης .....	251
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	298
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	301

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια ανάλυσης της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας, μέσα από την ιστορική της εξέλιξη. Θεωρητικά, μια τέτοιου είδους απόπειρα ιστορικής ανάλυσης, μπορεί να συνεισφέρει στη συγκέντρωση γνώσης και εμπειρίας πάνω σε αυτό το πρόβλημα, με απώτερο στόχο τη θεμελίωση οριστικών λύσεων και την πρόοδο της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Ωστόσο, αυτή η γνώση και η εμπειρία μπορεί να αποκτηθεί μόνο μέσω μιας κριτικής ανάλυσης και αποτίμησης των τάσεων που κυριαρχούν στην επιστήμη της Ψυχολογίας από την αρχή της θεμελίωσής της, μέχρι και σήμερα.

Κατά τη διάρκεια της εξέλιξης της Ψυχολογίας έχουν διαμορφωθεί πολλές και συχνά αντικρουόμενες τάσεις που τροφοδοτούνται από διαφορετικά φιλοσοφικά ρεύματα. Ακόμη, έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες που αφορούν τον καθορισμό του αντικειμένου μελέτης και της μεθοδολογίας της Ψυχολογίας, οι οποίες επεξεργάζονται και αναλύουν τη μεθοδολογική κρίση από διαφορετική οπτική γωνία, έχοντας διαφορετικό προσανατολισμό και προτείνοντας διαφορετικές λύσεις, που πολλές φορές είναι αντίθετες μεταξύ τους. Βέβαια, πρέπει να τονιστεί ότι η ύπαρξη τόσων πολλών και αλληλοαντικρουόμενων θεωριών και τάσεων, όχι μόνο δεν συμβάλλει στη λύση της κρίσης, αλλά την ενισχύει και την αναπαράγει. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν θεωρητικοί και ερευνητές που επιχειρήσαν να παρακάμψουν το πρόβλημα της κρίσης, είτε θεωρώντας το ως κάτι υγιές που συμβάλλει στην πρόοδο της επιστήμης, είτε αρνούμενοι την ύπαρξή του.

Το γεγονός ότι τόσο το αντικείμενο μελέτης, όσο και η μεθοδολογία της Ψυχολογίας συνεχώς μεταβάλλονται και δεν υπάρχει σαφής και ακριβής καθορισμός τους, αποτελεί τη γενεσιουργό δύναμη της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας. Συνεπώς, ο λόγος για τον οποίο επιλέχτηκε να διερευνηθεί το συγκεκριμένο ζήτημα σε αυτή την εργασία, είναι το γεγονός ότι κρίνεται πιο επίκαιρο από ποτέ. Κατ' επέκταση, μια ανάλυση και αποτίμηση των

αιτιών της κρίσης και των αποτελεσμάτων της είναι απαραίτητη και αναγκαία, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η κατανόηση της σημερινής κατάστασης της επιστήμης και να ευρεθεί ο τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων της.

Οι στόχοι που θέτονται σε αυτήν την εργασία μπορούν να συνοψιστούν στις παρακάτω συνιστώσες:

- Η σκιαγράφηση των πρώτων βημάτων της ανάπτυξης της Ψυχολογίας και της θεμελίωσής της ως ανεξάρτητης και αυτόνομης επιστήμης.
- Η ανάδειξη της εσωτερικής αντιφατικότητας και της διττής φύσης της Ψυχολογίας από τα πρώτα κίολας βήματα της θεμελίωσης του θεωρητικού και μεθοδολογικού υπόβαθρού της.
- Η περιγραφή της ιστορικής ανάπτυξης της Ψυχολογίας ως επιστήμης και η παρουσίαση των τάσεων και των θεωριών, που εμφανίστηκαν στα διαφορετικά, χρονολογικά, κομβικά σημεία της εξέλιξής της.
- Η παρουσίαση των ποικίλων αναλύσεων της μεθοδολογικής κρίσης, που έχουν διατυπωθεί κατά τη διάρκεια της ιστορικής ανάπτυξης της επιστήμης.
- Η ανάδειξη του γεγονότος ότι ο ίδιος ο τρόπος θεμελίωσης της Ψυχολογίας έχει οδηγήσει στη συνεχή αναπαραγωγή της μεθοδολογικής κρίσης και ότι, κατά συνέπεια, είναι ένα ζήτημα που παραμένει ανοιχτό και είναι επίκαιρη η κριτική ανάλυση και διερεύνησή του.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, χρησιμοποιήθηκε η κλασική ιστορική μέθοδος, η οποία απαρτίζεται από τη συλλογή και τη μελέτη βιβλιογραφικών πηγών. Η εργασία αυτή αποτελείται από 5 κεφάλαια, τα οποία είναι χωρισμένα σε υποενότητες.

Στο υποκεφάλαιο 1.1 πραγματοποιείται μια σύντομη περιγραφή του γενικότερου ιστορικού και επιστημονικού πλαισίου, μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η Ψυχολογία ως επιστήμη.

Στο υποκεφάλαιο 1.2 περιγράφεται η θεμελίωση της Ψυχολογίας ως μία ανεξάρτητη και αυτόνομη επιστήμη. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη θεμελίωση έπαιξαν η δημιουργία του πειραματικού εργαστηρίου του Wilhelm Wundt στη Λειψία και η διαμόρφωση του θεωρητικού προγράμματος του Wundt, το οποίο προϋπέθετε τη δημιουργία «δύο Ψυχολογιών».

Στο υποκεφάλαιο 1.3 συντελείται μια περιγραφή των θεωρητικών προγραμμάτων των Franz Brentano και Ivan Sechenov, τα οποία επίσης έθεσαν τα θεμέλια για τη θεωρητική και μεθοδολογική διαμόρφωση της νέας επιστήμης, της Ψυχολογίας.

Στο υποκεφάλαιο 1.4 παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά και τα κυριότερα μειονεκτήματα του θετικισμού και περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο επηρέασε την ανάπτυξη της Ψυχολογίας.

Το υποκεφάλαιο 1.5 εμπερικλείει την ανάλυση της περιγραφικής Ψυχολογίας του Wilhelm Dilthey, η οποία ήταν αντίθετη με τη νατουραλιστική θεώρηση της Ψυχολογίας, και αναφέρονται επίσης, οι κυριότερες κριτικές που ασκήθηκαν σε αυτή την περιγραφική, ερμηνευτική προσέγγιση.

Στο υποκεφάλαιο 2.1 πραγματοποιείται μια σύντομη αναφορά στις διάφορες επιστημονικές εξελίξεις, που έλαβαν χώρα στην Ψυχολογία κατά τη διάρκεια του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

Στο υποκεφάλαιο 2.2 συντελείται μια βασική περιγραφή του τρόπου με τον οποίο οι R. S. Woodworth και E. C. Tolman συνέβαλαν στη θεωρητική και μεθοδολογική θεμελίωση της Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

Στο υποκεφάλαιο 2.3 αναδεικνύεται το πώς εισήχθηκε η ορολογία και το μοντέλο των ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών στο χώρο της εφαρμοσμένης, αλλά και της θεωρητικής Ψυχολογίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930.

Στο υποκεφάλαιο 2.4 πραγματοποιείται μια εκτενής περιγραφή της γλώσσας του ερεθίσματος – αντίδρασης και της γλώσσας των μεταβλητών. Ακόμη, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο η γλώσσα των μεταβλητών αντικατέστησε τη γλώσσα του ερεθίσματος - αντίδραση. Τέλος, αναφέρονται τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της γλώσσας των μεταβλητών, αναδεικνύεται το πώς κατάφερε να καταστεί κοινή γλώσσα κατανόησης και επικοινωνίας μεταξύ των ψυχολόγων, καθώς και το πώς κατάφερε να κυριαρχήσει τόσο στη θεωρητική δομή, όσο και στην ερευνητική πρακτική της Ψυχολογίας, μέχρι τα μέσα του 20<sup>ου</sup> αιώνα.

Το υποκεφάλαιο 2.5 περιλαμβάνει μια παρουσίαση του λειτουργισμού και των διάφορων εκδοχών του, αναφέροντας τα βασικότερα οφέλη που προσέφερε στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας, καθώς και τις βασικότερες κριτικές που του ασκήθηκαν.

Στο υποκεφάλαιο 3.1 γίνεται λόγος για τη γνωστική επανάσταση και για τη δημιουργία της γνωστικής επιστήμης. Περιγράφονται επίσης, τα κυριότερα χαρακτηριστικά της γνωστικής επιστήμης και της γνωστικής Ψυχολογίας, καθώς και οι γενικότερες αλλαγές που έλαβαν χώρα στο χώρο της επιστήμης.

Το υποκεφάλαιο 3.2 αναφέρεται στις απόψεις και τις θέσεις του Jerome Bruner σχετικά με τη γνωστική επανάσταση και τη γνωστική Ψυχολογία, ο οποίος θεωρεί ότι ο κεντρικός άξονας γύρω από τον οποίο πρέπει να αναπτύσσονται είναι το νόημα και η κουλτούρα.

Στο υποκεφάλαιο 3.3 πραγματοποιείται μια εκτενής αναφορά στις σημαντικότερες θεωρήσεις και ερμηνείες της γνωστικής επανάστασης και των αλλαγών που επέφερε στο χώρο της Ψυχολογίας.

Το υποκεφάλαιο 3.4 περιλαμβάνει την κριτική που ασκήθηκε στο γνωστικισμό και στο αντικείμενο μελέτης της γνωστικής Ψυχολογίας, αναλύοντας τη γνωστική θεώρηση της ύπαρξης ενός αντικειμενικού κόσμου, ανεξάρτητου από το άτομο και τον πολιτισμό, και εστιάζοντας στην κριτική της απόρριψης της υποκειμενικότητας.

Στο υποκεφάλαιο 3.5 επιχειρείται μια προσπάθεια ανάλυσης της διαμάχης μεταξύ της συμπεριφοριστικής και της γνωστικής Ψυχολογίας, μια διαμάχη η οποία εστίαζε στο ποια ήταν η δομή του κόσμου (δηλαδή ποια ήταν η ανθρώπινη φύση και ποια η φύση του νου) και κατ' επέκταση, στο ποιο ήταν το κατάλληλο και αρμόδιο αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας, καθώς και ποια επιστημονική μεθοδολογία θα χρησιμοποιούταν.

Το υποκεφάλαιο 4.1 επιχειρεί να αναδείξει το πώς αναπτύχθηκε η δεύτερη γνωστική επανάσταση, το ποιες ήταν οι αιτίες της δημιουργίας της, το τι πρέσβευε και το πώς επηρέασε την ανάπτυξη της Ψυχολογίας. Επιπροσθέτως, παρουσιάζονται οι αντιθέσεις μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης γνωστικής επανάστασης και υποστηρίζεται ότι η δεύτερη γνωστική επανάσταση συμπλήρωσε εν μέρει τα κενά της πρώτης, παρουσιάζοντας όμως κάποιες άλλες αδυναμίες.

Στο υποκεφάλαιο 4.2 περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά και οι βασικές θέσεις του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, ο οποίος έθεσε σε αμφισβήτηση την ατομοκεντρική προσέγγιση της Ψυχολογίας, αλλά και ολόκληρης της θετικιστικής, δυτικής σκέψης και ανέτρεψε θεμελιακές θέσεις της γνωστικής Ψυχολογίας και της γνωστικής επιστήμης. Αναφέρονται επίσης και οι σημαντικότερες κριτικές που ασκήθηκαν στον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, η βασικότερη από τις οποίες ισχυρίζεται πως ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός δεν είναι ρεαλιστικός και απορρίπτει την ύπαρξη της αντικειμενικότητας.

Στο υποκεφάλαιο 4.3 περιγράφονται και αναλύονται οι μέθοδοι ανάλυσης του λόγου και διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να χρησιμοποιούνται αυτές οι μέθοδοι.

Στο υποκεφάλαιο 4.4 επιχειρείται να εξηγηθεί το πώς η εμφάνιση της μεταμοντέρνας συνείδησης στον ακαδημαϊκό χώρο προκαλεί μια πολύ ευρύτερη κοινωνική και πολιτισμική αλλαγή. Επίσης, περιγράφονται οι θέσεις που κυριαρχούν στο ρομαντικό, στο μοντέρνο και στο μεταμοντέρνο πολιτισμό και παρουσιάζονται οι μεταξύ τους διαφορές, καθώς και το πώς αλληλεπιδρά ο κάθε πολιτισμός, τόσο με την κοινωνία όσο και με την επιστήμη.

Το υποκεφάλαιο 5.1 εμπερικλείει το ζήτημα της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας και πραγματοποιείται μια παρουσίαση κάποιων βασικών αναλύσεων της κρίσης. Αναφέρονται επίσης, οι κριτικές των αναλύσεων αυτών.

Στο υποκεφάλαιο 5.2 πραγματοποιείται μια εκτενής περιγραφή της ανάλυσης της μεθοδολογικής κρίσης του L. Vygotsky και γίνεται μια προσπάθεια να αναδειχθεί το πόσο επίκαιρη και σημαντική κρίνεται αυτή η ανάλυση ακόμη και σήμερα.



# ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

## Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

### *1.1. Από την Αρχαιότητα Μέχρι τον 19<sup>ο</sup> Αιώνα*

Η Ψυχολογία είναι μια επιστήμη που συνηθίζεται να χαρακτηρίζεται ως μία σχετικά καινούργια επιστήμη. Τυπικά, θεωρείται πως αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητη από τις άλλες επιστήμες και τη Φιλοσοφία, μόλις το δεύτερο μισό του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Ωστόσο, πολλές κοινωνικές και επιστημονικές αλλαγές, αλλά και σημαντικά βήματα στην εξέλιξη της Φιλοσοφίας χρειάστηκε να προηγηθούν, για να φτάσουμε στο σημείο που η Ψυχολογία αυτοπροσδιορίστηκε σαν επιστήμη.

Το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης έγραψε ένα βιβλίο σχετικά με την «ψυχή» (“the soul”), τον καθιστά ως τον πρώτο που ασχολήθηκε συστηματικά με την Ψυχολογία. Τα κείμενα σχετικά με την ιστορία της Ψυχολογίας έχουν ως κοινή αφετηρία τους Αρχαίους Έλληνες, αγνοώντας το γεγονός ότι η σύγχρονη έννοια της «Ψυχολογίας», που αφορά ένα ξεχωριστό πεδίο μελέτης, είναι δύσκολο να θεωρηθεί ότι υπήρχε πριν τον 18<sup>ο</sup> αιώνα (Danziger, 1997).

Τέτοιοι επιπόλαιοι χειρισμοί του προβληματικού ερωτήματος της ιστορικής συνέχειας, συνήθως, βασίζονται σε μία άκριτη εξίσωση των αρχαίων και των σύγχρονων ψυχολογικών κατηγοριών. Ωστόσο, οι κατηγορίες που δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τον Αριστοτέλη άλλαξαν βαθιά το νόημά τους, όταν μεταφράστηκαν από τα ελληνικά στα λατινικά και από τα λατινικά σε διάφορες σύγχρονες γλώσσες. Για αυτό το λόγο, η «ψυχή» (psyche) του Αριστοτέλη δεν ταυτίζεται με την «ψυχή» (anima) των Λατίνων μεταφραστών του. Ακόμα λιγότερο ταυτίζεται με την «ψυχή» (soul) του Μεσαίωνα και σχεδόν καθόλου με την «ψυχή» (mind) της σύγχρονης εποχής (Danziger, 1997).

Αξίζει να αναφερθεί ότι στα αρχαία ελληνικά κείμενα δεν υπήρχαν λέξεις που να αναφέρονται στην προσωπικότητα, στο νου και στη συνείδηση. Επιπροσθέτως, άλλες λέξεις

κλειδιά που χρησιμοποιούνται στη σύγχρονη Ψυχολογία είχαν πολύ διαφορετική σημασία από αυτή που έχουν σήμερα. Για παράδειγμα, ένα δέντρο ή ακόμη κάποια μαγνητική ουσία θα μπορούσε να έχει «ψυχή» ή «πνεύμα» (Danziger, 1997).

Μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στην αρχαία και τη σύγχρονη θεώρηση του «εαυτού» υπάρχει στο γεγονός ότι σε αντίθεση με τους σύγχρονους, οι κλασικοί συγγραφείς αναζητούσαν την έκφραση του προσωπικού, βασικού νοήματος στη δημόσια ζωή του ατόμου και όχι στην ιδιωτική ή εσωτερική ζωή του (Danziger, 1997).

Στη σημερινή εποχή, ο νατουραλισμός έχει δεσμευτεί με ένα είδος φυσικαλισμού, το οποίο δημιουργεί έναν άκαμπτο διαχωρισμό του φυσικού και του πνευματικού, του σώματος και της συνείδησης. Αντίθετα, ο νατουραλισμός των αρχαίων Ελλήνων δεν συνεπαγόταν κανένα διαχωρισμό μεταξύ των φυσικών χαρακτηριστικών των πραγμάτων και των πνευματικών χαρακτηριστικών. Οι πνευματικές ιδιότητες των πραγμάτων θεωρούνταν κομμάτι του αντικειμενικού κόσμου, όπως ακριβώς και οι φυσικές ιδιότητες. Με λίγα λόγια, δεν υπήρχε καμία σημαντική διάκριση μεταξύ του αντικειμενικού και του φυσικού από τη μία μεριά και του υποκειμενικού και του πνευματικού από την άλλη. Αυτό αντανακλάται στην Αριστοτέλεια κατηγορία της λογικής (Danziger, 1997).

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η «νοημοσύνη» ήταν ένα ιδιαίτερα ανθρώπινο χαρακτηριστικό, θεμελιωδώς διαφορετικό από οτιδήποτε άλλο υπήρχε στο μη ανθρώπινο επίπεδο. Δεν ήταν ασυνήθιστο η νοημοσύνη να ταυτίζεται με τις ανθρώπινες ικανότητες όπως η λογική εξαγωγή συμπερασμάτων, η σκέψη αποτελούμενη από αρχές και η αφηρημένη σκέψη (Danziger, 1997).

Το κρίσιμο και ουσιαστικό σημείο είναι το γεγονός ότι αυτή η κατηγορία της λογικής αναφερόταν τόσο σε ένα ορθολογιστικό σύστημα πραγμάτων, όσο και στην ανθρώπινη ικανότητα κατανόησης αυτού του συστήματος. Ο όρος «νους», που μεταφράστηκε στα

λατινικά ως «intellectus» όριζε κάτι στην ανθρώπινη ψυχή, το οποίο συμμετείχε στον αντικειμενικό λόγο, στο ορθολογιστικό σύστημα των πραγμάτων (Danziger, 1997).

Τα αντικείμενα του «νου» αποτελούσαν τις θεμελιώδεις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες κατασκευάστηκε ο κόσμος. Δεν θα μπορούσε να κατανοηθεί ο «νους», χωρίς να κατανοηθούν τα αντικείμενα που του δίνουν το περιεχόμενό του (Danziger, 1997).

Ωστόσο, το πρώτο και πολύ σημαντικό βήμα, ένα προϊόν της αρχαίας ελληνικής σκέψης, ήταν ο διαχωρισμός της Ιατρικής και της Ψυχολογίας από τις υπερφυσικές και τις μυθολογικές ερμηνείες της ψυχής καθώς και ο προσδιορισμός του εγκεφάλου ως υλικού υπόβαθρου της ψυχής. Κατά την εν λόγω περίοδο δεν είχε ακόμα επέλθει η αντιπαράθεση και η ρήξη σώματος και ψυχής (Δαφέρμος, 2006). Όπως φαίνεται από το κύριο μέρος της ιωνικής φιλοσοφίας, η αντίληψη για τον κόσμο ήταν κατά βάση υλιστική (Μπιτσάκης, 1978).

Σταδιακά, άρχισε να ξεχωρίζει ένας φιλοσοφικός δυϊσμός μεταξύ της «φθαρτής» ύλης και του «αιώνιου» πνεύματος, που θα οδηγούσε στην επικράτηση, κυρίως κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, των θεολογικών και μυστικιστικών αντιλήψεων για την ψυχή. Κατά την περίοδο αυτή, η ανάπτυξη των επιστημών ουσιαστικά πάγωσε και η Φιλοσοφία είχε θεολογικό χαρακτήρα. Ωστόσο, σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της ψυχολογικής γνώσης ήταν η σταδιακή ανάδυση του ατομικού υποκειμένου και η εμφάνιση των πρώτων μορφών ενδοσκόπησης (Δαφέρμος, 2006).

Το τέλος του Μεσαίωνα σηματοδοτήθηκε από την Αναγέννηση. Κατά την περίοδο αυτή, η αρχαία ελληνική σκέψη επανήλθε στο φως, και η Φιλοσοφία και οι επιμέρους επιστήμες άρχισαν να ανεξαρτητοποιούνται από τη Θεολογία. Παράλληλα, με την εισαγωγή του πειράματος ως μέθοδος της επιστημονικής γνώσης και τη σύνδεση θεωρητικής γνώσης και πρακτικής εφαρμογής, άρχισε η διαφοροποίηση των επιμέρους επιστημών από τη Φιλοσοφία.

Την περίοδο μεταξύ του 16<sup>ου</sup> και του 18<sup>ου</sup> αιώνα, η πιο ανεπτυγμένη επιστήμη ήταν η Μηχανική. Στην ουσία αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο μέρος αυτού που τη σημερινή εποχή γνωρίζουμε σαν κλασική Φυσική, ένα προϊόν μιας σειράς αφαιρέσεων ιστορικά αναπόφευκτων. Οι αφαιρέσεις αυτές ήταν αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η επιστήμη έβλεπε τον άνθρωπο και τα αντικείμενα αποσπασματικά και αποκομμένα από το περιβάλλον τους (Μπιτσάκης, 1975).

Επιπροσθέτως, η Μηχανική ανήγαγε τον άνθρωπο σε ένα σύνολο κατώτερων ανόργανων κινήσεων, κάτι το οποίο για τη σύγχρονη επιστήμη δεν είναι αποδεκτό. Ωστόσο, αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την άρνηση της εξάρτησης του σώματος από την ψυχή και έτσι, για εκείνη την εποχή αποτέλεσε ένα προοδευτικό βήμα για τη χειραφέτηση της επιστημονικής γνώσης από τη Θεολογία. Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης, ότι οι επιστήμες εκείνης της περιόδου διακατέχονταν από τον καρτεσιανό φιλοσοφικό δυϊσμό, γεγονός που επηρεάζει ακόμα και σήμερα τη σκέψη πολλών επιστημόνων.

Μετά τη Φυσική, το δρόμο της ανεξαρτητοποίησης από τη Φιλοσοφία ακολούθησαν σταδιακά και άλλες επιστήμες, με τη συμβολή αυτών που αργότερα θεωρήθηκαν ως θεμελιωτές τους: Η Χημεία κατά τον 18<sup>ο</sup> αιώνα (ακόμα στενά συνδεδεμένη με την αλχημεία), με τους Lomonosov και Lavoisier, η Βιολογία κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα με τον Δαρβίνο, η Πολιτική Οικονομία κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα με τον K. Marx κ.α.

## ***1.2. Οι «Δύο Ψυχολογίες» του Wundt***

Η εμφάνιση της Ψυχολογίας και ο αυτοπροσδιορισμός της ως ανεξάρτητη επιστήμη, συνήθως συνδέεται με τη δημιουργία του πειραματικού εργαστηρίου Ψυχολογίας του Wilhelm Wundt (1832-1929), στη Λειψία, ο οποίος έχει ονομαστεί «πατέρας της Ψυχολογίας». Ωστόσο, το κομβικό σημείο της θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης αποτελεί η διαμόρφωση από τον Wundt ενός θεωρητικού προγράμματος, το οποίο όμως

προϋπόθετε τη δημιουργία «δύο Ψυχολογιών»: της «Φυσιολογικής Ψυχολογίας» ως πειραματικής επιστήμης και της «Ψυχολογίας των λαών» (Völkerpsychologie), η οποία παρουσιάστηκε ως περιγραφική επιστήμη για τις συνήθειες, τα ήθη και τη γλώσσα των λαών.

Σύμφωνα με τον Wundt, η Ψυχολογία, όπως και η φυσική επιστήμη, εφαρμόζει δύο ακριβείς μεθόδους: την πειραματική μέθοδο η οποία εξυπηρετεί την ανάλυση των πιο απλών ψυχικών διαδικασιών και την παρατήρηση των διανοητικών προϊόντων η οποία εξυπηρετεί τη μελέτη των πιο σύνθετων ψυχικών διαδικασιών καθώς και την ανάπτυξή τους (Wundt, 1897).

Οι φυσικές επιστήμες από τότε που αναπτύχθηκαν, χρησιμοποιούν το πείραμα και την παρατήρηση ως τις δύο βασικές τους μεθόδους. Πείραμα είναι ένα ειδικό είδος παρατήρησης που περιλαμβάνει τη σκόπιμη παρέμβαση του παρατηρητή. Παρατήρηση είναι η μελέτη των φαινομένων χωρίς να λαμβάνει χώρα κάποια παρέμβαση, σαν τα φαινόμενα να παρουσιάζονται φυσικά στον παρατηρητή.

Ενώ τα αντικείμενα και τα φαινόμενα της φύσης είναι σταθερά και είναι πάντα διαθέσιμα για παρατήρηση, το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας από τη φύση του, μπορεί να μελετηθεί μόνο μέσω της πειραματικής παρατήρησης και για αυτό, η Ψυχολογία δεν μπορεί να είναι μια καθαρή επιστήμη της παρατήρησης. Το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας αφορά αποκλειστικά διαδικασίες και όχι σταθερά αντικείμενα. Για να διερευνήσουμε με ακρίβεια την εμφάνιση και την εξέλιξη αυτών των διαδικασιών, τους παράγοντες από τους οποίους συγκροτούνται και τις αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ αυτών των παραγόντων, θα πρέπει να μπορούμε να τις προκαλέσουμε και να μεταβάλλουμε τις συνθήκες μέσα στις οποίες εμφανίζονται. Αυτό είναι δυνατό μόνο μέσω του πειράματος και όχι μέσω της απλής ενδοσκόπησης (Wundt, 1897).

Η εμφάνιση της πειραματικής μεθόδου στην Ψυχολογία οφείλεται αρχικά στους τρόπους μελέτης της Φυσιολογίας, ειδικότερα της Φυσιολογίας που μελετά τα αισθητήρια όργανα και το νευρικό σύστημα. Για αυτό το λόγο, η πειραματική Ψυχολογία, κοινά αποκαλείται «φυσιολογική Ψυχολογία». Με τον όρο «φυσιολογική Ψυχολογία», ο Wundt εννοούσε την πειραματική Ψυχολογία που χρησιμοποιεί μεθόδους της Φυσιολογίας και όχι την πειραματική Ψυχολογία των συμπεριφοριστών του 20<sup>ου</sup> αιώνα (Boeree, 2000). Αυτό που χαρακτηρίζει τη «φυσιολογική Ψυχολογία», όσον αφορά την αιτιολογική εξήγηση των ψυχικών διαδικασιών είναι η παραγωγή και η διάκριση των πιο σύνθετων ψυχικών διαδικασιών από τις πιο απλές (Wundt, 1897).

Για τον Wundt, η Ψυχολογία είναι κομμάτι της επιστήμης της ζωής. Ζωτικής σημασίας διαδικασίες μπορούν να παρατηρηθούν στα πλαίσια του εξωτερικού περιβάλλοντος και τότε έχουμε το αντικείμενο μελέτης της Φυσιολογίας, ή μπορούν να παρατηρηθούν στα πλαίσια του εσωτερικού περιβάλλοντος (π.χ. οργανισμός, συνείδηση) και τότε έχουμε το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας. Τα δεδομένα, τα τμήματα αυτού του αντικείμενου μελέτης, είναι πάντα σύνθετα και ο ρόλος της πειραματικής Ψυχολογίας είναι να αναλύσει αυτά τα δεδομένα στις «στοιχειώδεις ψυχικές διαδικασίες». Σύμφωνα με τον Wundt, αν γνωρίζουμε τα στοιχεία και αν μπορούμε να τα συγκρίνουμε με τα παραγόμενα σύνθετα σύνολα (αυτών των στοιχείων), μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα κατανοήσουμε τη φύση της ενοποίησης, η οποία κατά τον Wundt είναι ο διακριτός χαρακτήρας της συνείδησης (Titchener, 1921).

Η ανάλυση των διαδικασιών της εσωτερικής ζωής, μας οδηγεί στις καθαρές αισθήσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ένταση και ποιότητα. Οι αισθήσεις δεν έχουν κάποιο σημείο αναφοράς. Δεν μας λένε τίποτα, ούτε εάν τα ερεθίσματα τους είναι εξωτερικά ή οργανικά, ούτε εάν το σημείο διέγερσης είναι περιφερειακό ή κεντρικό. Απλά ακολουθούν την πορεία τους, ποιοτικά και εντατικά και μπορεί να παρατηρηθούν και να περιγραφούν

καθώς συντελούνται. Σύμφωνα με τον Wundt, οι αισθήσεις ολοκληρώνονται μέσα στις ιδέες, μέσω μιας «ψυχικής σύνθεσης», που τη συγκρίνει με μια χημική σύνθεση (Titchener, 1921).

Ο ορισμός της Ψυχολογίας από τον Wundt βάζει τα θεμέλια της πειραματικής Ψυχολογίας στην Ευρώπη, αλλά συναντά αντιδράσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Ο William James (1842-1910), ο πρώτος καθηγητής της Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Harvard, με σπουδές επίσης στην Ιατρική και στη Φυσιολογία, πίστευε ότι ο σωστός τρόπος μελέτης των ψυχολογικών φαινομένων δεν θα έπρεπε να ήταν μέσω της στατικής – δομιστικής ανάλυσης του Wundt (στρουκτουραλισμός), αλλά μέσω μιας εξελικτικής προσέγγισης, με έμφαση στη λειτουργικότητά τους και στην προσαρμοστική τους αξία (λειτουργισμός). Ο William James επηρεάστηκε περισσότερο από τις ιδέες του Δαρβίνου παρά από τις ιδέες των φυσιολόγων της εποχής του. Υποστήριξε ότι η προσπάθεια του Wundt να βρει τις σχέσεις ανάμεσα σε νοητικά φαινόμενα και φυσιολογικές καταστάσεις δεν ήταν δυνατή, τουλάχιστον σε αυτό το στάδιο ανάπτυξης της Ψυχολογίας, και πρότεινε ότι η έμφαση πρέπει να δοθεί στην απλή περιγραφή των υψηλών νοητικών διαδικασιών (συλλογιστική σκέψη, προσοχή, μνήμη, βούληση, συγκίνηση και συνείδηση) και στην κατανόηση της λειτουργικής τους αξίας (δηλαδή για ποιους σκοπούς αναπτύχθηκαν στον άνθρωπο, ποιες είναι οι λειτουργίες που τις κάνουν σημαντικές) (Βοσνιάδου, 2007).

Το 1881 περίπου, ο Wundt επιχείρησε να διεξάγει μια έρευνα για τη θρησκεία ως κομμάτι της «Ψυχολογίας των λαών». Τρία από τα δέκα έργα του, που αποτελούσαν την «Ψυχολογία των λαών», τα ονόμασε Myth and Religion (Μύθος και Θρησκεία). Σε αυτά ο Wundt αναφέρει ότι ο μύθος και η θρησκεία είναι σίγουρα από τα ζητήματα της κοινής ζωής που χρειάζονται ψυχολογική μεταχείριση.

Ο Wundt ήταν υπέρ του μεθοδολογικού πλουραλισμού, καθώς θεωρούσε ότι τα ψυχικά φαινόμενα («the psychic») και το αντικείμενο της Ψυχολογίας δεν αφορά μόνο τα άτομα, αλλά επίσης παρουσιάζονται και στο επίπεδο της κοινωνίας (μεταξύ αυτών των

ψυχικών φαινομένων βρίσκονται κυρίως η γλώσσα, ο μύθος και η ηθική). Στο έργο του *Methodology*, (part II of his *Logic*; Wundt, 1883 in Belzen, 2005), ξεχωρίζει τους εξής «τρόπους, μεθόδους και αρχές της Ψυχολογίας»: α) την εσωτερική παρατήρηση, β) το ψυχοφυσικό πείραμα, γ) τη συγκριτική - ψυχολογική μέθοδο και δ) την ιστορική - ψυχολογική μέθοδο. Είναι μερικά μόνο από τα κύρια χαρακτηριστικά, που σύμφωνα με τον Wundt, πρέπει να έχει η Ψυχολογία και οι μέθοδοί της, χαρακτηριστικά τα οποία μερικές φορές διέφεραν και αντέκρουαν το ένα το άλλο. Το σημαντικό είναι ότι ο Wundt έβλεπε όλο και περισσότερο την Ψυχολογία, τόσο σαν φυσική όσο και σαν ανθρωπιστική επιστήμη και ακόμα τη θεωρούσε ως τη βάση όλων των ανθρωπιστικών επιστημών. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί επίσης, είναι ότι για τον Wundt το μεγαλύτερο κομμάτι της Ψυχολογίας, το οποίο τελικά διακήρυξε ως το πιο σημαντικό, ήταν η «Ψυχολογία των λαών» και όχι η πειραματική Ψυχολογία (Belzen, 2005).

Για να καταλάβουμε τη θέση του Wundt, πρέπει να αναφέρουμε ότι η φιλοσοφία του ήταν συλλογιστική και όχι ατομικιστική. Ήταν συλλογιστική με δύο τρόπους οι οποίοι είναι σημαντικοί για να κατανοήσουμε την προσέγγισή του για την Ψυχολογία. Από τη μία μεριά, για τον Wundt το κοινωνικό σύστημα και τα πολιτισμικά προϊόντα αναπαριστούν φαινόμενα που δεν μπορούν να εξηγηθούν με τους όρους της ατομικιστικής Ψυχολογίας. Από την άλλη μεριά, ο πολιτισμός είναι μέρος της ατομικής ψυχής (psyche). Μια ατομική ψυχική λειτουργία δεν μπορεί να κατανοηθεί, χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν το «πνευματικό περιβάλλον» (geistige Umgebung) του ατόμου. Ένας απομονωμένος ατομικός νους, είναι μια «αφαίρεση» η οποία είναι «αυθαίρετη» (Wundt, 1908 in Belzen, 2005). Στην εισαγωγή του πρώτου έργου του για την «Ψυχολογία των λαών», ο Wundt έγραψε ότι η κοινή όψη της Ψυχολογίας σαν επιστήμη που μελετά γεγονότα της άμεσης εμπειρίας, όπως αυτή παρουσιάζεται από την υποκειμενική συνείδηση, είναι πολύ περιορισμένη εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν ακολουθεί μια ανάλυση των φαινομένων, τα οποία απορρέουν από την



πνευματική αλληλεπίδραση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων. Ο σκοπός του Wundt δεν ήταν να επικαλεστεί ένα είδος «εφαρμοσμένης» Ψυχολογίας, όπως για παράδειγμα στην εφαρμοσμένη ψυχανάλυση, όπου τα πολιτισμικά προϊόντα εξετάζονται για το ρόλο που έχουν οι διαδικασίες της ψυχής ενός ατόμου στην παραγωγή και στη διατήρηση αυτών των διαδικασιών. Ο Wundt αντίκρουσε την ορολογία της «εφαρμοσμένης» Ψυχολογίας (Anwendung) και υποστήριξε τον πολιτισμό με αυτό τον τρόπο. Αντί της ορολογίας αυτής, υιοθέτησε μια προέκταση (Ausdehnung) της Ψυχολογίας στο επίπεδο του πολιτισμού, τον οποίο θεώρησε ως «θεωρητική επιστήμη» (αντιτιθέμενος στην «εφαρμοσμένη» επιστήμη) (Wundt, 1900/1997, pp. 241 – 242 in Belzen 2005). Κατά την άποψή του, επιστήμες όπως η Ιστορία, η Εθνολογία και άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες ήταν «βοηθητικές» στην «Ψυχολογία των λαών», η οποία θα αποκάλυπτε τις γενικές ψυχικές διαδικασίες που συνεπάγονταν την ανάπτυξη των ανθρώπινων κοινοτήτων και την προέλευση των κοινών πνευματικών προϊόντων (Belzen, 2005).

Ο Wundt θεωρούσε ότι το πείραμα ήταν ανεπαρκές, όταν χρησιμοποιούταν ως ερευνητική μέθοδος για τη μελέτη των «ανώτερων ψυχικών διαδικασιών». Ωστόσο, κάποιοι επιστήμονες όπως ο Külpe, ο Buhler και άλλοι, ήταν της γνώμης ότι ήταν δυνατό να ερευνηθεί την ανθρώπινη σκέψη με πειραματικά μέσα. Παρ' όλα αυτά, ο Wundt πίστευε ότι τα δεδομένα της ανθρώπινης σκέψης δεν θα αποκαλύπτονταν από τις ατομικές βαθμολογίες στις πειραματικές μελέτες, αν θεωρήσουμε ότι η σκέψη είναι ένα χαρακτηριστικό του ατομικού ανθρώπινου νου. Η σκέψη θα μπορούσε μόνο να μελετηθεί στο πεδίο της Ψυχολογίας της γλώσσας, ένα φυσικό αντικείμενο μελέτης της «Ψυχολογίας των λαών» και όχι της ατομικής Ψυχολογίας. Η διαφωνία μεταξύ του Wundt και των άλλων επιστημόνων που αναφέραμε παραπάνω ήταν θεμελιώδης. Ο Wundt θεωρούσε ανεπαρκή την πειραματική μέθοδο για τη μελέτη των πολιτισμικών φαινομένων. Δυστυχώς, στη συζήτησή του με τον Karl Buhler (1908, 1909), για την καταλληλότητα του πειραματισμού στη μελέτη της

σκέψης, ο ίδιος ο Wundt συνέβαλλε στην υποβάθμιση αυτής της κυρίως μεθοδολογικής διαμάχης, καθώς περιορίστηκε σε μια συζήτηση που αφορούσε μόνο τις μεθόδους. Κατά τη διάρκεια αυτών των συζητήσεων, ούτε ο Wundt ούτε ο Buhler επεξεργάστηκαν περισσότερες κύριες απόψεις και γνώμες για την Ψυχολογία (Belzen, 2005).

Στον πρόλογο του πρώτου έργου του, ο Wundt επισημαίνει ότι η «Ψυχολογία των λαών», σαν απαραίτητο συμπλήρωμα της «ατομικής Ψυχολογίας», πρέπει να αναλύει «φαινόμενα που απορρέουν από την πνευματική αλληλεπίδραση ενός μεγάλου αριθμού ατόμων» (Wundt, 1900/1997, p. 241, in Belzen, 2005). Στη συνέχεια σημειώνει ότι η μελέτη των ψυχικών διαδικασιών δεσμεύεται από το γεγονός ότι οι άνθρωποι ζουν σε κοινότητες και όχι απομονωμένα ο ένας από τον άλλον. Επιπλέον, τονίζει το γεγονός ότι «τα φαινόμενα της γενικής (π.χ., ατομικής) Ψυχολογίας είναι κοινωνικά προσδιορισμένα» και ότι η «Ψυχολογία των λαών» πρέπει να ερευνά κυρίως αυτά τα φαινόμενα «τα οποία μπορούν να εξηγηθούν μόνο στη βάση των νόμων της ψυχικής ζωής» (Wundt, 1900/1997, p. 241, in Belzen, 2005).

Επιπροσθέτως, στον πρόλογο του πρώτου έργου του, ο Wundt αναφέρει ότι τα αντικείμενα μελέτης της «Ψυχολογίας των λαών» (γλώσσα, μύθος, ηθική), αρχικά μελετούνταν αποκλειστικά από άλλες επιστήμες όπως η Φιλολογία και η Ιστορία. Στο ερώτημα τι καινούργιο προσφέρει η «Ψυχολογία των λαών» συγκριτικά με τις άλλες επιστήμες, ο Wundt απαντάει ότι προσφέρει μια καινούργια προοπτική στην εκτίμηση της πειραματικής σκέψης και στην παρατήρηση των ψυχολογικών παραγόντων και διαδικασιών (Belzen, 2005).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι από τα πρώτα κιάλας βήματα θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως αυτόνομης και ανεξάρτητης επιστήμης, πιο συγκεκριμένα με τη δημιουργία των «δύο Ψυχολογιών» του Wundt, ήδη διακρίνονται κάποιες αντιφάσεις, τόσο στο θεωρητικό υπόβαθρο της επιστήμης, όσο και στο μεθοδολογικό.

Ωστόσο, εκτός από το θεωρητικό πρόγραμμα θεμελίωσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης του Wundt, διαμορφώθηκαν άλλα δύο θεωρητικά προγράμματα. Το ένα διαμορφώθηκε από τον F. Brentano και το άλλο από τον I. Sechenov (Δαφέρμος, 2006).

### ***1.3. Τα Θεωρητικά Προγράμματα των F. Brentano και I. Sechenov***

Ο Franz Brentano (1838-1917) ορίζει την Ψυχολογία ως την επιστήμη των ψυχικών φαινομένων. Σύμφωνα με τον ίδιο, τα φαινόμενα αυτά δεν είναι στατικά. Γενικά, είναι δραστηριότητες οι οποίες χαρακτηρίζονται από κίνηση. Στην περίπτωση των ατόμων, αυτά τα φαινόμενα είναι ενέργειες. Διαιρούνται σε τρεις θεμελιώδεις κατηγορίες: α) στον σχηματισμό των ιδεών (βλέπω, ακούω, φαντάζομαι), β) στην κρίση (αναγνωρίζω, αρνούμαι, αντιλαμβάνομαι, ανακαλώ) και γ) στην κατηγορία αγάπης – μίσους (αισθάνομαι, εύχομαι, αποφασίζω, σκοπεύω, επιθυμώ). Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε σε αυτές τις κατηγορίες ως εξής: αίσθηση και ιδέα, μνήμη και φαντασία, γνώμη, αμφιβολία, κρίση, χαρά και θλίψη, επιθυμία και αποστροφή, σκοπός και αποφασιστικότητα. Ο Brentano υποστήριξε πως το σημαντικότερο είναι ότι αυτά τα φυσικά φαινόμενα είναι πάντα ενεργά (Titchener, 1921).

Σύμφωνα με τον Brentano, υπάρχει μια διαφορά μεταξύ των ψυχικών και των φυσικών φαινομένων. Τα φυσικά φαινόμενα είναι απόλυτα και αδρανή. Τα ψυχικά φαινόμενα, από την άλλη μεριά, χαρακτηρίζονται από τη σχέση τους με ένα περιεχόμενο, με την αναφορά τους σε ένα αντικείμενο. Επιπλέον, το χαρακτηριστικό της έμφυτης αντικειμενικότητας, σε συνδυασμό με το πλεονέκτημα ότι είναι ενεργά, τα διαχωρίζει από τα φυσικά φαινόμενα (Titchener, 1921).

Ο Brentano εισήγαγε την αρχή της προθετικότητας (intentionality) – μια αρχή που προέρχεται από τη φορμαλιστική (scholastic) φιλοσοφία – στο έργο του «Psychologie vom Empirischen Standpunkte» (η Ψυχολογία από μια εμπειρική προσωπική άποψη). Ο Brentano όρισε τη σχέση μεταξύ των πνευματικών ενεργειών και του εξωτερικού κόσμου ως το κύριο

χαρακτηριστικό των πνευματικών φαινομένων, τα οποία διαχωρίζονται από τα φυσικά φαινόμενα (Spiegelberg και Nijhoff, 1963).

Η πρώτη προσπάθεια του Brentano, όσον αφορά την Ψυχολογία, ήταν να βρει ένα χαρακτηριστικό που να διαχωρίζει τα ψυχολογικά από τα μη ψυχολογικά ή «φυσικά» φαινόμενα. Το γεγονός ότι ανέπτυξε το γνωστό δόγμα της προθετικότητας σαν οριστική συνιστώσα των ψυχολογικών φαινομένων, συνδέεται με την παραπάνω προσπάθεια. Σύμφωνα με τον Brentano, κάθε ψυχικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από τη σκόπιμη (ή κάποιες φορές πνευματική) ανυπαρξία ενός αντικειμένου και από την αναφορά σε ένα περιεχόμενο, προσανατολισμένο σε ένα αντικείμενο. Κάθε ψυχικό φαινόμενο αναφέρεται σε ένα αντικείμενο, το καθένα με διαφορετικό τρόπο. Στην αναπαράσταση κάτι αναπαριστάται, στην επιθυμία κάτι επιθυμείται κ.λπ. Η σκόπιμη ανυπαρξία είναι χαρακτηριστικό μόνο των ψυχικών φαινομένων και όχι των φυσικών. Για αυτό λοιπόν, μπορούμε να ορίσουμε τα ψυχικά φαινόμενα, λέγοντας ότι είναι αυτά τα φαινόμενα τα οποία αναφέρονται σε αντικείμενα με την έννοια του σκοπού (σκόπιμα) (Spiegelberg και Nijhoff, 1963).

Έτσι λοιπόν, το πιο οριστικό και απολύτως απαραίτητο χαρακτηριστικό, με βάση το οποίο θεωρούμε κάποια φαινόμενα ψυχικά, είναι η αναφορά σε ένα αντικείμενο. Δεν υπάρχει ακοή, χωρίς κάτι να ακούγεται, δεν υπάρχει πίστη, χωρίς κάτι να πιστεύεται, δεν υπάρχει ελπίδα, χωρίς κάτι να ελπίζεται κ.λπ. Επιπροσθέτως, γίνεται ξεκάθαρο σε αυτό το σημείο ότι τα φαινόμενα τα οποία θεωρούσε ο Brentano ψυχικά, ήταν πάντα ενέργειες, λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτό τον όρο υπό μια πολύ ευρεία έννοια, που περιλαμβάνει τις εμπειρίες των στατικών και ενεργητικών καταστάσεων της συνείδησης, καθώς επίσης και των παροδικών μόνο διαδικασιών. Με βάση αυτό, ο Brentano αποκάλυψε για πρώτη φορά τη δομή, που θα γινόταν αργότερα ένα από τα βασικά μοτίβα όλης της φαινομενολογικής ανάλυσης (Spiegelberg και Nijhoff, 1963).

Σύμφωνα με τον Münch, η αρχή της προθετικότητας είναι ο σύνδεσμος μεταξύ του Brentano και της Φαινομενολογίας. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι ο Brentano αργότερα δήλωσε τον όρο «σκόπιμος» (intentional), επειδή θεώρησε ότι οι απόψεις του είχαν παρεξηγηθεί. Στην πραγματικότητα, ο Brentano δεν μιλάει για σκοπό ή προθετικότητα, αλλά χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως «σκόπιμη ανυπαρξία» ή «σκόπιμα περιλαμβάνει». Ο όρος «σκόπιμος» δεν προσδιορίζει τη σχετική έκφραση «ανυπαρξία» (ή «περιεχόμενο»), αλλά την τροποποιεί, δηλαδή αλλάζει το αρχικό της νόημα (Münch, 1997).

Μία από τις κύριες αρχές του Brentano ήταν ότι η Φιλοσοφία πρέπει να έχει αυστηρές και ακριβείς μεθόδους, όπως είναι οι μέθοδοι των φυσικών επιστημών. Αυτή η άποψη αντανάκλαται και στην εμπειρική προσέγγισή του για την Ψυχολογία. Αξίζει να σημειωθεί ότι το νόημα του όρου «εμπειρικός» που χρησιμοποιούταν από τον Brentano, ήταν διαφορετικό από το νόημα που έχει αυτός ο όρος σήμερα. Ο Brentano έδινε έμφαση στο γεγονός ότι όλη η γνώση μας πρέπει να βασίζεται στην άμεση εμπειρία. Η εμπειρική προσέγγιση της Ψυχολογίας σήμαινε για αυτόν την περιγραφή του γεγονότος που κάποιος άμεσα βιώνει στην εσωτερική αντίληψη, από το ίδιο το άτομο που το βιώνει (introspectionism) (Huemer, 2007).

Η προσέγγιση του Brentano, όπως και άλλων ενδοσκοπικών ψυχολόγων στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα, δέχτηκε αυστηρή κριτική ειδικά από τους συμπεριφοριστές, με την άνοδο της επιστημονικής Ψυχολογίας στα πλαίσια του λογικού θετικισμού. Παρ' όλα αυτά, ο Brentano έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας και στην ανεξαρτητοποίησή της. Έκανε ένα διαχωρισμό μεταξύ της γενετικής και της εμπειρικής ή όπως αλλιώς την ονόμασε αργότερα, περιγραφικής Ψυχολογίας. Η γενετική Ψυχολογία μελετά τα ψυχολογικά φαινόμενα από μια άλλη οπτική γωνία (διαφορετική από την ενδοσκόπηση). Περικλείει τη χρήση εμπειρικών πειραμάτων και για αυτό ικανοποιεί τα επιστημονικά κριτήρια που στη σημερινή εποχή αναμένονται από μια εμπειρική επιστήμη. Η περιγραφική Ψυχολογία (την

οποία ο Brentano μερικές φορές αναφέρει ως «Φαινομενολογία») σκοπεύει να περιγράψει τη συνείδηση από την οπτική γωνία του ίδιου του ατόμου. Επιπρόσθετος στόχος της είναι να προσδιορίσει πλήρως τους βασικούς παράγοντες, έξω από τους οποίους όλα όσα σκόπιμα γίνονται αντιληπτά από τους ανθρώπους στοιχειοθετούνται και να απαριθμήσει τους τρόπους με τους οποίους αυτοί οι παράγοντες μπορούν να συνδεθούν. Ο διαχωρισμός μεταξύ της γενετικής και της περιγραφικής Ψυχολογίας που πραγματοποίησε ο Brentano, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της φαινομενολογικής μεθόδου του Husserl, ιδιαίτερα στα αρχικά της στάδια (Huemer, 2007).

Αξίζει να αναφέρουμε επίσης ότι ο κύριος στόχος του Brentano ήταν να θέσει τη βάση για μια επιστημονική Ψυχολογία, την οποία όριζε ως «την επιστήμη των πνευματικών φαινομένων». Για να κάνει πιο σαφές αυτόν τον ορισμό, εξασφάλισε ένα πιο λεπτομερή χαρακτηρισμό των πνευματικών φαινομένων. Πρότεινε έξι κριτήρια για να καταστήσει εφικτή τη διάκριση μεταξύ των πνευματικών και των φυσικών φαινομένων, από τα οποία τα πιο σημαντικά είναι τα εξής: α) τα πνευματικά φαινόμενα είναι το αποκλειστικό αντικείμενο της εσωτερικής αντίληψης, β) εμφανίζονται πάντα σαν ενότητα και γ) είναι πάντα σκόπιμα προσανατολισμένα προς ένα αντικείμενο (αναφορικότητα) (Huemer, 2007).

Όσον αφορά τον Ivan Sechenov (1829 – 1905), αξίζει να αναφερθεί ότι υπήρχαν ασυμβατότητες μεταξύ της άποψής του (και των φυσικών επιστημών) και της άποψης των αντιπροσώπων της Ψυχολογίας που δέχονταν μια πνευματοκρατική και/ή δυϊστική άποψη. Ο Sechenov δεν κατέκρινε την Ψυχολογία αλλά την πνευματοκρατική της προσέγγιση (Kofler, 2004).

Επιπλέον, η αντανakλαστική θεωρία του Sechenov ερχόταν σε ρήξη με τον καρτεσιανό δυϊσμό και την ταύτιση ψυχισμού – συνείδησης. Ο Sechenov άσκησε κριτική στην υποκειμενική μέθοδο ανάλυσης των συνειδησιακών καταστάσεων και πρότεινε την υιοθέτηση αντικειμενικής, αιτιοκρατικής μεθόδου μελέτης της γένεσης και της ανάπτυξης

της ψυχικής δραστηριότητας από τις απλούστερες ως τις πιο σύνθετες μορφές. Ο Sechenov εξέτασε την ψυχική δραστηριότητα ως αντανακλαστική διαδικασία αλληλεπίδρασης του οργανισμού με τον εξωτερικό κόσμο και στην ουσία πρότεινε την ενσωμάτωση της Ψυχολογίας της συνείδησης στο πλαίσιο των φυσικών επιστημών. Τα αντανακλαστικά εξετάζονταν από αυτόν ως παροδικοί δεσμοί που δεν καθορίζονται από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, την ανατομία του εγκεφάλου, αλλά δημιουργούνται κατά την αλληλεπίδραση του οργανισμού με το εξωτερικό περιβάλλον. Σε αντιδιαστολή με το συμπεριφορισμό, ο Sechenov δεν υιοθετούσε το μηχανιστικό σχήμα ερέθισμα – αντίδραση, αλλά τόνιζε τη σημασία των εσωτερικών διαμεσολαβήσεων εντός του κεντρικού νευρικού συστήματος και το ρόλο της αλληλεπίδρασης οργανισμού και εξωτερικού περιβάλλοντος (Δαφέρμος, 2006).

Ο Sechenov περιέγραψε την άποψη των «σπιριτουαλιστών» στο άρθρο του «Ποιος πρέπει να ερευνήσει τα προβλήματα της Ψυχολογίας και πως. (Who must investigate the problems of psychology, and how)»:

- Ο άνθρωπος, ως ένα ξεχωριστό κομμάτι του σύμπαντος – ως μια ολότητα στον εαυτό του – μπορεί να αντιπαρατεθεί στο υπόλοιπο σύμπαν. Ο άνθρωπος μπορεί να απομονωθεί από τα πάντα που βρίσκονται έξω από αυτόν. Με αυτήν την έννοια, ο άνθρωπος είναι ξεχωριστός, μια ολότητα, μια μονάδα.
- Όταν σκεφτόμαστε το άθροισμα των φαινομένων που λαμβάνουν χώρα σε έναν άνθρωπο, βλέπουμε ότι ο άνθρωπος αποτελείται από δύο αρχές, που δεν υπόκεινται στους ίδιους νόμους.
- Σαν υλικό ον, η ύλη του υπακούει στους νόμους του υλικού κόσμου. Σαν πνευματικό ον, δεν υπακούει στους παραπάνω νόμους.
- Στην υλική του πλευρά, είναι σκλάβος της ύλης. Στην πνευματική του πλευρά είναι ο αφέντης της.

- Ο άνθρωπος δεν έχει εξουσία μόνο πάνω στο σώμα του και στον έλεγχο της συμπεριφοράς του. Η δύναμή του επεκτείνεται ακόμα και στις σκέψεις, τις επιθυμίες και τα πάθη του.
- Υπό αυτήν την έννοια, ο άνθρωπος είναι ένα ανεξάρτητο ον. Οι πράξεις του καθορίζονται από τον ίδιο.

Ο Sechenov θα μπορούσε να διαψεύσει αυτή την άποψη για τον άνθρωπο, ότι είναι ανεξάρτητος από τη σωματική του φύση. Θα μπορούσε να επιβεβαιώσει την ολοκλήρωσή του μέσα στο περιβάλλον του. Αλλά ο Sechenov δεν ήταν οπαδός της υπεραπλούστευσης: Αντιλαμβανόταν την ανθρώπινη φύση σαν αποτέλεσμα μιας εξελικτικής διαδικασίας, που εμπειρικλείει σωματικές και νοητικές ικανότητες. Άρα οι φυσικοί νόμοι της Φυσικής και της Χημείας είναι απαραίτητοι σαν αρχές της Βιολογίας και, συνεπώς, της Φυσιολογίας, ειδικά σαν αρχές του νευρωνικού συστήματος. Η πρόοδος της εξέλιξης δεν σταμάτησε στο επίπεδο της ζωϊκότητας. Εξαιτίας αυτής της διαδικασίας, ο άνθρωπος είναι διαφορετικός από τα ζώα και όχι εξαιτίας κάποιας ειδικής δυϊστικής δύναμης. Αλλά εξαιτίας του ίδιου λόγου υπάρχουν διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικά εξελικτικά επίπεδα των κατώτερων και των ανώτερων ζώων. Για τον Sechenov, το πρόβλημα της επιστήμης είναι ότι δεν υπάρχει διαθέσιμη επιστημονική τεχνική ώστε να φτάσουμε από το χαμηλότερο επίπεδο εξέλιξης στο ανώτερο (Kofler, 2004).

Όσο αυτή η κατάσταση είναι δεδομένη, δηλαδή δεν υπάρχει αυτή η τεχνική, δεν μπορούμε να αναμένουμε κάποια εξήγηση στο ίδιο επίπεδο όπως στις φυσικές και στις χημικές διαδικασίες. Αλλά ο Sechenov εξήγησε τον επιστημονικά σωστό τρόπο που δόθηκε στην εποχή του: Υπάρχουν πολλές βασικές διαδικασίες που είναι απαραίτητες και για τις ψυχικές διαδικασίες των ανθρώπων, και που μπορούν να αναλυθούν με τις μεθόδους της Φυσιολογίας. Συνεπώς, η καλύτερη και απαραίτητη βάση για την καλύτερη κατανόηση των ψυχικών φαινομένων είναι η Φυσιολογία. (Kofler, 2004).



Η υλιστική - αντανακλαστική θεωρία του Sechenov παρέμενε αιρετική σε σχέση με το κυρίαρχο ρεύμα της Ψυχολογίας εκείνης της εποχής. Χαρακτηριστική είναι η σύγκρουση ανάμεσα στην υλιστική θεωρία του Sechenov και την ιδεαλιστική θεωρία του Kavelin, που σημάδεψε ολόκληρη την επιστημονική ζωή της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του 19<sup>ου</sup> αιώνα (Dafermos & Marvakis, 2006).

Συγκρίνοντας τα τρία παραπάνω θεωρητικά προγράμματα, που έθεσαν τα θεμέλια για τη θεωρητική και μεθοδολογική διαμόρφωση αυτής της νέας επιστήμης, της Ψυχολογίας, μπορούμε να παρατηρήσουμε τη δημιουργία πολλών ριζικά διαφορετικών σχολών, οι οποίες συσπειρώθηκαν γύρω από δύο βασικούς πόλους: την πειραματική Ψυχολογία, που συνοδεύτηκε από τη διάδοση του θετικιστικού επιστημονικού τρόπου σκέψης και υιοθέτησε αποκλειστικά και μόνο το πρότυπο των φυσικών επιστημών και την περιγραφική Ψυχολογία, που εναντιωνόταν στη θετικιστική προσέγγιση του αντικειμένου της Ψυχολογίας και έθετε ως στόχο της την περιγραφή των βιωμάτων του υποκειμένου και όχι την αιτιακή ανάλυσή τους. Σε αντίθεση με την πειραματική, η περιγραφική Ψυχολογία προσανατολιζόταν στην περιγραφή των καταστάσεων της συνείδησης, με τη χρήση κυρίως ποιοτικών μεθόδων.

Η διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών αυτών των δύο πόλων συσπείρωσης, ανέδειξε το θεωρητικό και μεθοδολογικό χαρακτήρα της επερχόμενης κρίσης της Ψυχολογίας. Αυτά τα δύο αντίπαλα «στρατόπεδα» συνεχίζουν να εξελίσσονται μονομερώς, ακόμα και σήμερα.

Η μονομερής ανάπτυξη των δύο αυτών πόλων, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη γενικότερη επιστημονική κρίση που εμφανίστηκε στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Οι φυσικοί εκείνης της εποχής ήταν απρόθυμοι να αμφισβητήσουν παλιές θεωρίες που αδυνατούσαν να εξηγήσουν νεότερα πειραματικά δεδομένα. Έτσι, διάφορες υποθέσεις ήρθαν να παίξουν το ρόλο του «μπαλώματος» στις θεωρητικές «τρύπες», υποθέσεις που όταν κατέρρευσαν (όπως αυτή του αιθέρα), άφησαν πίσω τους θεωρητικά «συντρίμια». Μέσα από αυτά τα

«συντρίμμια» ανασύρθηκε το φιλοσοφικό ρεύμα του θετικισμού και του εμπειριοκριτισμού, που επηρέασαν τα θεμέλια της φιλοσοφικής σκέψης και των υπόλοιπων επιστημών.

Η γενικότερη επιστημονική κρίση εκείνης της εποχής, ερμηνεύθηκε σαν αποτυχία της επιστήμης, σαν σημάδι της αδυναμίας του ανθρώπου να γνωρίσει τη φύση. Αφαίρεσαν κάθε οντολογικό θεμέλιο από τις θεωρίες, τους νόμους και τις έννοιες της Φυσικής. Για πολλούς φυσικούς και φιλοσόφους, το μόνο που έμενε ακόμη ήταν οι διαφορικές εξισώσεις, που περιγράφουν ένα κόσμο μη πραγματικό, προϊόν της ανθρώπινης διάνοιας (Μπιτσάκης, 1978).

#### ***1.4. Ο Θετικισμός και οι Επιπτώσεις του στην Ψυχολογία***

Σύμφωνα με τον Λένιν, το φιλοσοφικό ρεύμα του θετικισμού πραγματοποιεί μια αντιστροφή των σχέσεων μεταξύ επιστημονικού νόμου – πραγματικότητας, για αυτό και έχει ιδεαλιστικές βάσεις. Χαρακτηριστικά, στο «Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός» αναφέρει: «Οι μεγάλες επιστημονικές πρόοδοι, η ανακάλυψη ομογενών και απλών στοιχείων της ύλης που οι νόμοι της κίνησής τους μπορούν να εκφραστούν μαθηματικά, κάνουν τους μαθηματικούς να λησμονήσουν την ύλη. Η ύλη εξαφανίζεται, δεν μένουν παρά μόνο οι εξισώσεις. Το νέο αυτό στάδιο ανάπτυξης φαίνεται να μας ξαναφέρει στην παλιά καντιανή ιδέα: ο λόγος υπαγορεύει τους νόμους στη φύση» (Μπιτσάκης, 1978, σ. 171).

Ο όρος «θετικισμός» χρησιμοποιήθηκε πρωταρχικά για να ορίσει την επιστημονική μέθοδο και την προέκτασή της στη Φιλοσοφία. Υιοθετήθηκε επίσης από τον Auguste Comte και χαρακτηρίζει μια μεγάλη φιλοσοφική κίνηση η οποία, στο δεύτερο μισό του 19<sup>ου</sup> αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του 20<sup>ου</sup>, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις χώρες του Δυτικού κόσμου (Abbagnano, 1967).

Οι χαρακτηριστικές θέσεις του θετικισμού υποστηρίζουν ότι η επιστήμη είναι η μόνη εμπειριστατωμένη γνώση. Αυτή η Φιλοσοφία δεν κατέχει μια μέθοδο διαφορετική από την

επιστήμη και το έργο της Φιλοσοφίας είναι να βρει τις γενικές αρχές που είναι κοινές σε όλες τις επιστήμες και να χρησιμοποιήσει αυτές τις αρχές για να καθοδηγήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και να αποτελέσουν τη βάση της κοινωνικής οργάνωσης. Ο θετικισμός, συνεπώς, αρνείται την ύπαρξη δυνάμεων ή εννοιών, που βρίσκονται πέρα από τα γεγονότα και τους νόμους που εξακριβώνονται από την επιστήμη. Καταπολεμά κάθε είδος μεταφυσικής και γενικά, κάθε διαδικασία έρευνας που δεν ανταποκρίνεται στην επιστημονική μέθοδο (Abbagnano, 1967).

Οι κύριες φιλοσοφικές αρχές του θετικισμού είναι έργο του Francis Bacon, που ήταν Άγγλος εμπειριστής, και των φιλοσόφων του Διαφωτισμού. Αλλά το πολιτισμικό έδαφος για την εμφάνιση του θετικισμού, πιθανώς προετοιμάστηκε από τη βιομηχανική επανάσταση του 18<sup>ου</sup> αιώνα και από το μεγάλο ρεύμα του οπτιμισμού, το οποίο αναπτύχθηκε λόγω των πρώτων επιτυχιών της βιομηχανικής τεχνολογίας. Ο θετικισμός μετέτρεψε αυτό το κλίμα σε φιλοσοφικό πρόγραμμα. Εξύψωσε την επιστήμη με τις συνθήκες και τους περιορισμούς της επιστημονικής εγκυρότητας και αξιοπιστίας και υποστήριξε ότι εκτός από την ηθική και την πολιτική, και η θρησκεία θα μπορούσε να γίνει επιστημονική. Αυτό οδήγησε ορισμένους στην προσπάθεια ίδρυσης μιας «θετικιστικής» θρησκείας, στη θέση των παραδοσιακών θεολογικών θρησκειών (Abbagnano, 1967).

Οι θετικιστές απέρριψαν την υπερβατική μεταφυσική, λόγω του ότι οι ισχυρισμοί της δεν είχαν νόημα, αφού δεν υπήρχε τρόπος να τους επαληθεύσουν στην πράξη και στην εμπειρία. Υποστήριζαν ότι τίποτα από αυτά που μπορούμε να βιώσουμε, δεν θα μπορούσαν να επαληθεύσουν ισχυρισμούς όπως «το Απόλυτο πέρα από το χρόνο». Η απόρριψη της υπερβατικής μεταφυσικής από τους θετικιστές, δεν ήταν καινοτομία. Ο Hume είχε περιγράψει τη μεταφυσική ως «σόφισμα και ψευδαίσθηση» και είχε ισχυριστεί ότι χρησιμοποιεί ασήμαντες εκφράσεις. Ο Kant και οι νεοκαντιανοί είχαν απορρίψει τις

αξιώσεις της μεταφυσικής σαν είδος θεωρητικής γνώσης. Ακόμη, ο Mach είχε επιχειρήσει να απομακρύνει όλα τα μεταφυσικά στοιχεία από την επιστήμη (Passmore, 1967).

Οι νεοκαντιανοί μερικές φορές είχαν προτείνει ότι η Φιλοσοφία θα μπορούσε να ανάγεται στην επιστημολογία ή στη «θεωρία της γνώσης», η οποία θα αφορούσε θέματα, όπως η συζήτηση για «την πραγματικότητα του εξωτερικού κόσμου». Αλλά οι θετικιστές θεωρούσαν ότι οι ισχυρισμοί για τον εξωτερικό κόσμο δεν έχουν νόημα, όπως και οι ισχυρισμοί για το Απόλυτο ή για τα ίδια τα πράγματα. Γιατί σύμφωνα με τους θετικιστές, δεν υπάρχει κάποιος πιθανός τρόπος να επαληθευτεί, ούτε ο ισχυρισμός ότι υπάρχει ένας εξωτερικός κόσμος ανεξάρτητος από την εμπειρία μας, ούτε ο ισχυρισμός ότι δεν υπάρχει. Στο βαθμό που η επιστημολογία έχει κάποιο περιεχόμενο, ανάγεται στην Ψυχολογία, με ισχυρισμούς που αφορούν τη λειτουργία του ανθρώπινου νου, αλλά αυτό δεν έχει σχέση με τη Φιλοσοφία (Passmore, 1967).

Σύμφωνα με τον Abbagnano, δύο είναι τα θεμελιώδη είδη του θετικισμού. Ο κοινωνικός θετικισμός που έχει πρακτικοπολιτικό χαρακτήρα και ο εξελικτικός θετικισμός που έχει θεωρητικό χαρακτήρα. Και τα δύο αυτά είδη του θετικισμού μοιράζονται τη γενική ιδέα της πρόοδου, αλλά ο κοινωνικός θετικισμός αντιλαμβάνεται την πρόοδο με βάση τη θεώρηση της κοινωνίας και της Ιστορίας, ενώ ο εξελικτικός θετικισμός αντιλαμβάνεται την πρόοδο με βάση τη Φυσική και τη Βιολογία. Οι Comte και John Stuart Mill είναι οι κύριοι υποστηρικτές του κοινωνικού θετικισμού και ο Herbert Spencer είναι ο κύριος υποστηρικτής του εξελικτικού θετικισμού. Η υλιστική ή η πνευματιστική μεταφυσική συχνά συνδέεται με τον εξελικτικό θετικισμό. Ένα τρίτο κριτικό είδος του θετικισμού, που είναι επίσης γνωστό ως εμπειριοκριτισμός, πρέπει να διαχωρίζεται και από τον κοινωνικό και από τον εξελικτικό θετικισμό. Σύγχρονες μορφές του θετικισμού (λογικός θετικισμός και νέο – θετικισμός) συνδέονται άμεσα με τον κριτικό θετικισμό (Abbagnano, 1967).

Η θετικιστική σκέψη έπαιξε καθοριστικό ρόλο και στην Ψυχολογία κατά τις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα, την περίοδο της όξυνσης της κρίσης, καθώς οι θεωρητικοί της Ψυχολογίας που συνέκλιναν προς την πειραματική Ψυχολογία, θεώρησαν απαραίτητο για τη θεμελίωση της Ψυχολογίας ως επιστήμης, την τυφλή εφαρμογή των μεθόδων των φυσικών επιστημών (όπως της Φυσικής και των Μαθηματικών) στην Ψυχολογία. Σύμφωνα με τον Vygotsky, «η τεράστια πλειοψηφία των σύγχρονων ψυχολογικών ερευνών με μεγάλη φροντίδα και ακρίβεια εγγράφουν και το τελευταίο δεκαδικό ψηφίο ως απάντηση σε ένα ζήτημα που έχει τεθεί με λανθασμένο τρόπο» (Δαφέρμος, 2006).

Κατά συνέπεια, οι μέθοδοι και οι νόμοι που διέπουν τις φυσικές επιστήμες δεν μπορούν να ισχύουν απaráλλαχτοι στην Ψυχολογία. Σύμφωνα με τον μοριακό βιολόγο Alex Novikoff, η ύλη μπορεί να θεωρηθεί ως «συνεχής, επειδή δεν τελειώνει ποτέ, και ως ασυνεχής, επειδή περνάει από μια σειρά διαφορετικών επιπέδων οργάνωσης – φυσικό, χημικό, βιολογικό, [ψυχολογικό] και κοινωνιολογικό» (Novikoff, 1945, p. 209 in Ballantyne, 2004). Τα υψηλότερα επίπεδα, παρά την εξάρτησή τους από τα αμέσως κατώτερα, δεν εξηγούνται πλήρως με τους όρους των αμέσως κατώτερων επιπέδων, αφού εμπεριέχουν ιδιότητες που δεν συναντούνται σε αυτά. Αυτές οι νέες ιδιότητες υπονοούν την ύπαρξη νέων νόμων και συνεπώς, νέων μεθόδων ανακάλυψής τους, που σε συνδυασμό με τους παλιούς, κυβερνούν αυτές τις ιδιότητες (Ballantyne, 2004).

Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη, η Ψυχολογία, η οποία πραγματεύεται ένα ανώτερο επίπεδο οργάνωσης της ύλης από ότι, για παράδειγμα, η Χημεία, δεν μπορεί να «υπακούει» στους ίδιους νόμους. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κοινές αλήθειες μεταξύ αυτών των επιστημών.

Για πολλούς ψυχολόγους εκείνης της εποχής, ο διαχωρισμός της επιστήμης τους από τη Φιλοσοφία, συνεπαγόταν τη συνολική αποκήρυξη της Φιλοσοφίας ως προεπιστημονική μορφή νόησης. Αυτή η θετικιστική προσέγγιση είχε σαν αποτέλεσμα την υποβάθμιση των

επιστημολογικών, κοσμοθεωρητικών ζητημάτων, που εγείρονται και αναπαράγονται αναφορικά με τη σχέση Είναι και συνείδησης, υποκειμένου και αντικειμένου (Δαφέρμος, 2006).

Στα πλαίσια του θετικισμού ως βασικού στοιχείου της επιστημονικής γνώσης παρουσιάζεται η περιγραφή των αισθητηριακών δεδομένων, ενώ οι θεωρητικές έννοιες εκτιμάται ότι μπορούν να παραχθούν μέσω της ελεγχόμενης παρατήρησης. Σύμφωνα με τους Haslam και McGarry, η επιστημονική μέθοδος «έχει αποστολή να ελέγχει τη γνώση μέσω της παρατήρησης (και πιθανώς) του πειράματος» (Haslam & McGarry, 1998, p. 12 in Δαφέρμος, 2006, σ. 144). Έτσι, η επιστημονική μέθοδος ταυτίζεται πλήρως με την εμπειρική μέθοδο έρευνας. Σε αντιστοιχία με το θετικιστικό επιστημολογικό πρότυπο, η «αξιοπιστία» και η «εγκυρότητα», παρουσιάζονται ως οι σημαντικότερες αρχές της ψυχολογικής έρευνας (Δαφέρμος, 2006).

Στα πλαίσια του θετικιστικού προτύπου αντίληψης της Ψυχολογίας, τα εργαλεία μέτρησης παρουσιάζονται ως «ουδέτερα» και «ακριβή» τεχνικά μέσα που δεν αλλοιώνουν τη συμπεριφορά των υποκειμένων που παρατηρούνται. Ωστόσο, η επιλογή του ερευνητικού δείγματος και των εργαλείων μέτρησης όχι μόνο δεν είναι ουδέτερη και αντικειμενική διαδικασία έρευνας, αλλά επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τον χαρακτήρα των αποτελεσμάτων της. Συγκεκριμένα, ο Vygotsky χαρακτήριζε αυτή την τάση ως «νοσοκομειακή προσέγγιση της επιστήμης» (Δαφέρμος, 2006).

### ***1.5. Η Περιγραφική Ψυχολογία του Dilthey και η Κριτική που Ασκήθηκε σε αυτή την Προσέγγιση***

Σε αντιδιαστολή με τη θετικιστική, νατουραλιστική θεώρηση διαμορφώθηκε μια νέα συνολική, ερμηνευτική, φαινομενολογική προσέγγιση της ψυχική ζωής, οι εκπρόσωποι της οποίας άσκησαν κριτική στο νατουραλισμό και επιχείρησαν να εξετάσουν την Ψυχολογία

κατά το πρότυπο των ανθρωπιστικών επιστημών, καταφεύγοντας στην περιγραφή των καταστάσεων της συνείδησης στη βάση κυρίως ποιοτικών μεθόδων. Σε αυτό το σημείο εμφανίζονται οι κουλτουραλιστικές θεωρίες, που περιγράφουν τις νοοτροπίες, την πνευματική ζωή των ανθρώπων, τη λεκτική επικοινωνία κ.λπ. Η «Ψυχολογία των λαών» του Wundt, η «Περιγραφική» Ψυχολογία του Dilthey και η Φαινομενολογική Ψυχολογία του Husserl στράφηκαν στη μελέτη της συνείδησης του υποκειμένου (Δαφέρμος, 2006).

Ο Wilhelm Dilthey ήταν ένας Γερμανός φιλόσοφος που έζησε κατά την περίοδο 1833 – 1911. Είναι ιδιαίτερα γνωστός για το διαχωρισμό που πραγματοποίησε μεταξύ των φυσικών και των ανθρωπιστικών επιστημών. Ενώ ο βασικός στόχος των φυσικών επιστημών είναι να καταλήξουν σε επεξηγήσεις που βασίζονται σε νόμους, ο θεμελιώδης στόχος των ανθρωπιστικών επιστημών είναι να κατανοήσουν τον άνθρωπο και την ιστορική ζωή. Ο σκοπός του Dilthey ήταν να επεκτείνει το αρχικά γνωστικό έργο του Kant «Κριτική του Καθαρού Λόγου» (Critique of Pure Reason) σε «Κριτική του Ιστορικού Λόγου» (Critique of Historical Reason), το οποίο θα έδινε έμφαση στο πλήρες αντικείμενο της βιωμένης εμπειρίας. Η κατανόηση της σημασίας της ιστορίας απαιτεί, τόσο μια εσωτερική αναφορά στις χρονολογικές δομές της εμπειρίας μας, όσο και την εξήγηση των εξωτερικών αντικειμενοποιήσεων των άλλων ατόμων. Ο συλλογισμός του Dilthey για την ιστορία και την ερμηνευτική επιστήμη επηρέασε αρκετούς διανοούμενους του 20<sup>ου</sup> αιώνα, ειδικότερα, τους Ortega, Heidegger, Gadamer και Ricoeur (Makkreel, 2008).

Αν και ο Dilthey επηρεάστηκε σε ένα μεγάλο βαθμό από τη φιλοσοφική προσέγγιση του Hegel, άσκησε κριτική σε ορισμένες πτυχές αυτής της προσέγγισης. Θαύμαζε τη βαθιά γνώση του Hegel για την ιστορική φύση της φιλοσοφικής σκέψης, ωστόσο, απέρριψε τα θεωρητικά και μεταφυσικά πρότυπα που επέβαλε. Όπως οι νεοκαντιανοί, ο Dilthey πρότεινε μια στροφή προς τις πιο εστιασμένες απόψεις του Kant, αλλά όχι χωρίς να ληφθεί υπόψη η

ευρύτερη προοπτική των πιο πρόσφατων ιδεαλιστών, όπως αυτή του Hegel (Makkreel, 2008).

Ο Dilthey χαρακτήριζε τη δική του εκτεταμένη αντίληψη της Φιλοσοφίας ως μία αντίληψη που εγκαθίδρυσε αναπόσπαστες σχέσεις της Φιλοσοφίας με όλες τις θεωρητικές επιστήμες και τις ιστορικές πρακτικές, οι οποίες προσπαθούν να κατανοήσουν τη γνώση του κόσμου. Αντί να οροθετήσει τα όρια που διαχωρίζουν τη Φιλοσοφία από τους άλλους τρόπους ερμηνείας και κατανόησης της ζωής, ο Dilthey θεώρησε πως το δικό του καθήκον κριτικής ήταν να καθορίσει τις συνολικές δομές που γενικά καθορίζουν το ανθρώπινο πνεύμα. Σχετικά νωρίς στην καριέρα του, η Φιλοσοφία ορίζεται ως «μία εμπειρική επιστήμη των πνευματικών φαινομένων», η οποία αναζητά να «μάθει τους νόμους που ελέγχουν τα κοινωνικά, νοητικά και τα ηθικά φαινόμενα» (Dilthey, 1924, p. 27 in Makkreel, 2008). Σύμφωνα με τον Dilthey, σκοπός της Φιλοσοφίας πρέπει να είναι η προφύλαξη και η διάσωση της προοπτικής και της αντίληψης, ιδεαλιστών όπως των Fichte, Schelling και Hegel. Σημαντικός στόχος της Φιλοσοφίας πρέπει να είναι επίσης, η ανάκτηση της ακρίβειας του Kant, καθώς και η εμπειρική εφαρμογή της (Makkreel, 2008).

Το 1859, ο Dilthey έγραψε ότι μία νέα «Κριτική του Λόγου» (Critique of Reason) πρέπει να προαχθεί και να βασιστεί σε ψυχολογικούς νόμους και σε κίνητρα, από τα οποία απορρέουν η τέχνη, η θρησκεία και η επιστήμη. Όλα τα νοητικά συστήματα είναι απόλυτες αποκρυσταλλώσεις των περισσότερο γενετικών σχημάτων που έχουν τις ρίζες τους στη ζωή (Makkreel, 2008).

Ο θεμελιώδης στόχος του Dilthey ήταν να διευρύνει το κριτικό ερευνητικό του έργο, το οποίο θα θεμελιώνε τις ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως ο Kant είχε θεμελιώσει τις φυσικές επιστήμες. Έτσι λοιπόν, ήλπιζε ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες θα μπορούσαν να εξάγουν επεξηγήσεις βασισμένες σε νόμους, όπως και οι φυσικές επιστήμες. Μέχρι το 1887, όταν εκδόθηκε το έργο του «Poetics», ήταν σίγουρος πως οι ανθρωπιστικές επιστήμες



μπορούσαν να εξάγουν τις εσωτερικές επεξηγήσεις της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Ο ίδιος διατύπωσε τρεις νόμους της επινοητικής και εφευρετικής μεταμόρφωσης, για να εκτιμήσει τις ισχυρές επιδράσεις που μας ασκούν τα ποιήματα (Makkreel, 2008).

Αλλά μέσω των προσπαθειών του να αναπτύξει την Ψυχολογία, μια Ψυχολογία που θα μπορούσε να βασιστεί σε τέτοιες εσωτερικές επεξηγήσεις, ο Dilthey τροποποίησε μερικές από τις βασικές του υποθέσεις. Έδωσε έμφαση, όλο και περισσότερο, στο γεγονός ότι η πρόσβασή μας στον ανθρώπινο κόσμο της ιστορίας είναι πιο άμεση από την πρόσβασή μας στη φύση. Επιπλέον, αν και ο Dilthey ήταν ακόμα πρόθυμος να αποδεχθεί ότι τα αντικείμενα της εξωτερικής εμπειρίας είναι φαινομενικά, δεν αποδεχόταν πλέον, τη καντιανή θέση ότι τα περιεχόμενα της εσωτερικής εμπειρίας είναι επίσης φαινομενικά. Σύμφωνα με τον Dilthey, τα περιεχόμενα της εσωτερικής εμπειρίας είναι αληθινά και ο χρόνος που μας συνδέει με την ιστορία δεν είναι κάτι ιδεατό και μη πρακτικό, όπως εξήγησε ο Kant (Makkreel, 2008).

Αυτή η αλλαγή του φιλοσοφικού συλλογισμού του Dilthey χαρακτηρίζεται από μια έμφαση στην πραγματικότητα της βιωμένης εμπειρίας και στην άμεση κατανόηση της ανθρώπινης ζωής, που καθιστά την ύπαρξη της βιωμένης εμπειρίας πιθανή (Makkreel, 2008).

Το δοκίμιο του Dilthey «Ideas Concerning a Descriptive and Analytical Psychology», το 1894, είναι ένα τυπικό παράδειγμα του διαχωρισμού μεταξύ της «κατανόησης» ή «ερμηνείας» και της «εξήγησης» (ή αλλιώς *Verstehen* και *Erklaren* αντίστοιχα), στη Γερμανική παράδοση της ερμηνευτικής (hermeneutics), το 19<sup>ο</sup> αιώνα (Harrington, 2000). Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι εξηγούμε μέσω καθαρά νοητικών διαδικασιών, αλλά κατανοούμε μέσω της «συνεργασίας όλων των ικανοτήτων του μυαλού, που ενεργοποιούνται από την αντίληψη και την κατανόηση. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες, από εδώ και στο εξής, θα κατανοούνται ως συνδεδεμένες, κυρίως, με την κατανόηση της σημασίας της ανθρώπινης δράσης και αλληλεπίδρασης. Σημαντικό, επίσης, σε αυτή τη φάση

του συλλογισμού του Dilthey, είναι το δοκίμιο «The Origin of Our Belief in the Reality of the External World and Its Justification», που εκδόθηκε το 1890. Στο συγκεκριμένο δοκίμιο αναφέρει ότι η αρχική μας πρόσβαση στον εξωτερικό κόσμο δεν είναι επαγωγική, αλλά θεωρείται ως μία αντίσταση στη θέληση. Ο κόσμος της βιωμένης εμπειρίας δεν είναι απλά μια θεωρητική αναπαράσταση, αλλά άμεσα μας παρουσιάζεται, σαν να ενσωματώνει τις αξίες που σχετίζονται με τους σκοπούς μας. Στο σημείο αυτό, η βαρύτητα που δόθηκε από τον Dilthey στο συναίσθημα και στην αμεσότητα, ισοδυναμεί με μία απόρριψη της διαλεκτικής προσέγγισης του Hegel (Makkreel, 2008).

Κατά τη διάρκεια του 20<sup>ου</sup> αιώνα, αυτός ο διαχωρισμός δέχθηκε πολλές κριτικές από διάφορους φιλοσόφους. Κατά την περίοδο της πρώτης δεκαετίας αυτού του αιώνα, οι Γερμανοί νεοκαντιανοί φιλόσοφοι, Wilhelm Windelband και Heinrich Rickert υποστήριξαν ότι ενώ ο Dilthey είχε δίκιο να διακρίνει τις φυσικές από τις ανθρωπιστικές ή «πολιτισμικές» επιστήμες (Kulturwissenschaften), είχε άδικο να στηρίζει αυτόν το διαχωρισμό στην αντίληψη ενός ερμηνευτικού ρόλου της Ψυχολογίας στις ιστορικές μελέτες, διότι ο τρόπος που αυτοί προσέγγιζαν την Ψυχολογία βασιζόταν αποκλειστικά και μόνο στο πρότυπο των φυσικών επιστημών. Στις δεκαετίες 1940 και 1950, υπό την επιρροή του λογικού θετικισμού, οι Carl Hempel, Theodore Abel και Ernest Nagel ισχυρίστηκαν ότι η «ερμηνεία» δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να εκφράσει κάποιες θεμελιώδεις μεθοδολογικές διαφορές μεταξύ των φυσικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Σύμφωνα με την άποψή τους, η «ερμηνεία» δεν αποτελούσε μια ικανοποιητική λύση σε σχέση με την πραγματική επιστημονική συμβολή της «εξήγησης». Πιο πρόσφατα, συγγραφείς όπως οι Mary Hesse, Richard Rorty, Karl – Otto Apel και Jurgen Habermas έχουν υποστηρίξει ότι ο διαχωρισμός του Dilthey παραμένει ανεφάρμοστα «μεταφυσικός» και «δυϊστικός» (Harrington, 2000).

Σύμφωνα με τον Harrington, οι νεοκαντιανοί και οι θετικιστές που ασκούν κριτική στον Dilthey παρεξηγούν σε μεγάλο βαθμό την εκτίμησή του για το ρόλο της ερμηνείας και

το ρόλο της Ψυχολογίας στις ανθρωπιστικές επιστήμες, ενώ εκείνοι οι συγγραφείς που στις μέρες μας κριτικάρουν τη διχοτόμηση μεταξύ της «ερμηνείας» και της «εξήγησης», συχνά παραβλέπουν το πώς κατανοούσε ο Dilthey τα κοινά στοιχεία που υπάρχουν μεταξύ των επιστημών (Harrington, 2000).

Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν, ότι η πρώτη φάση του συλλογισμού του Dilthey χαρακτηριζόταν από μία αναζήτηση της εσωτερικής επεξήγησης και η δεύτερη φάση χαρακτηριζόταν από την άμεση κατανόηση. Η τρίτη φάση του συλλογισμού του θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μία ανάγκη ερμηνείας. Αυτή η φάση ξεκινά με μια συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η εσωτερική νοητικότητα (intelligibility) της βιωμένης εμπειρίας δεν χαρακτηρίζεται ακόμη από την κατανόηση, κάτι το οποίο αναφέρει στο δοκίμιό του «The Rise of Hermeneutics», το 1900. Σύμφωνα με τον Dilthey, η αυτοαντίληψη μπορεί να προέλθει μόνο από κάπου αλλού. Ο τρόπος που εκφραζόμαστε, είτε μέσω της επικοινωνίας, είτε μέσω της δραστηριότητας, είναι ένας κρίσιμος μεσάζοντας για να ορίσουμε και να ερμηνεύσουμε τον εαυτό μας. Η κατανόηση μπορεί να είναι αξιόπιστη μόνο εάν απορρέει από την ερμηνεία των ανθρώπινων αντικειμενοποιήσεων (Objectifications). Για αυτό το λόγο, κατανοούμε τον εαυτό μας μέσω της ιστορίας και όχι μέσω της ενδοσκόπησης (Makkreel, 2008).

Ένα από τα πιο σημαντικά θεωρητικά έργα του Dilthey είναι το «Introduction to the Human Sciences», το 1883. Σε αυτό το έργο, οι ανθρωπιστικές επιστήμες (Geisteswissenschaften) περικλείουν τις κοινωνικές επιστήμες και τις κλασσικές μελέτες τους. Πιο συγκεκριμένα, οι ανθρωπιστικές επιστήμες περιλαμβάνουν από τη Φιλολογία, τη Λογοτεχνία και τις πολιτισμικές μελέτες, την Ψυχολογία και τη Θρησκεία, μέχρι τις πολιτικές επιστήμες και τα οικονομικά. Ο Dilthey επέμενε ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες δεν συνδέονται με κάποιο λογικό κατασκεύασμα, όπως υποστήριζε ο Comte ή ο Mill, αλλά συνδέονται με τρόπους των αντανακλαστικών θεωρήσεων, που λαμβάνουν υπόψη την

ιστορική τους γένεση. Χαρακτηριστικά ο Dilthey έγραψε ότι «οι ανθρωπιστικές επιστήμες, καθώς υπάρχουν και λειτουργούν σύμφωνα με την αιτία που τα πράγματα είναι ενεργά κατά τη διάρκεια της ιστορίας τους, περιλαμβάνουν τρεις κατηγορίες ισχυρισμών» (Dilthey, 1989, p. 78 in Makkreel, 2008). Αυτές οι τρεις κατηγορίες ισχυρισμών είναι οι εξής: 1) περιγραφικοί και ιστορικοί ισχυρισμοί, 2) θεωρητικές γενικεύσεις μερικών (partial) εννοιών και 3) κριτικές εκτιμήσεις και πρακτικές αρχές. Σύμφωνα με τον Dilthey, οι ανθρωπιστικές επιστήμες είναι κανονιστικές στη φύση, με πιο προφανή τρόπο, από ότι οι φυσικές επιστήμες, όπου οι επίσημες νόρμες συνδέονται με αντικειμενική συστηματική έρευνα που επαρκεί. Το γεγονός ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες αναγκάζονται να αντιμετωπίσουν θεμελιώδη κανονιστικά ζητήματα, θέτει έναν περιορισμό στο είδος των θεωρητικών κανονικοτήτων που μπορούν να εγκαθιδρύσουν. Δεδομένου του ουσιώδη ρόλου που έχουν οι άνθρωποι στον κοινωνικό – ιστορικό κόσμο, η κατανόηση της προσωπικότητας είναι τόσο σημαντική στις ανθρωπιστικές επιστήμες, όσο σημαντικές είναι οι επεξηγήσεις που εξάγονται μέσω των γενικεύσεων (Makkreel, 2008).

Ωστόσο, η ανθρωπιστική επιστήμη της Ψυχολογίας, της οποίας αντικείμενο μελέτης είναι οι άνθρωποι, δεν μπορεί να μελετήσει τους ανθρώπους, αποκόπτοντάς τους από τις αλληλεπιδράσεις τους με την κοινωνία. Σύμφωνα με τον Dilthey, «ο άνθρωπος ως γεγονός που προηγείται της ιστορίας και της κοινωνίας, είναι ένας μύθος» (Dilthey, 1989, p. 83 in Makkreel, 2008). Αυτό σημαίνει ότι η Ψυχολογία μπορεί να είναι μια θεμελιώδης ανθρωπιστική επιστήμη, μόνο αν κατανοηθεί ως κυρίως περιγραφική. Οι ψυχολογικές ερμηνείες μπορούν να είναι, παρ' όλα αυτά, πιθανές, αλλά μόνο ξεκινώντας από μία μη – υποθετική βάση, η οποία περιγράφει το πώς η εμπειρία μας αφομοιώνει τα κοινωνικά και τα ιστορικά χαρακτηριστικά. Πολλά γνωρίσματα του ανθρώπινου χαρακτήρα, δεν είναι καθαρά ψυχολογικά. Για αυτό το λόγο, σύμφωνα με τον Dilthey, όταν χαρακτηρίζουμε φειδωλό ένα άτομο, συνδυάζουμε οικονομικά αλλά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά (Makkreel, 2008).

Οι ιδιαίτερες προσωπικότητες των ανθρώπων είναι πολύ σημαντικές για την κατανόηση της ιστορίας, αλλά αντί να τις καθιστούμε ως τους μοναδικούς «οικοδομικούς λίθους» της ιστορίας, πρέπει να τις θεωρούμε σημεία διατομής. Αυτό μπορεί να το πραγματοποιήσει αμερόληπτα μόνο μία πολλαπλή επιστημονική προσέγγιση της ανθρώπινης ιστορίας. Οι άνθρωποι, που είναι όντα με συνείδηση, «κουβαλούν» την ιστορία, αλλά με αυτό τον τρόπο είναι προϊόντα της ιστορίας (Makkreel, 2008).

Επίσης, στο έργο του, «Introduction to the Human Sciences», το 1883, ο Dilthey προσανατολίζεται κυρίως σε μια κριτική των κυρίαρχων σχολών του 19<sup>ου</sup> αιώνα, οι οποίες θεωρούν ότι η Ψυχολογία είναι προσανατολισμένη στην ανακάλυψη νόμων της συμπεριφοράς μέσω της συνεπαγωγής από την εμπειρία, που βασίζεται σε υποθέσεις και συμπερασματικές αρχές. Η κλασική διατύπωση αυτής της συμπερασματικής – νομολογικής αρχής εμφανίστηκε στο Σύστημα της Λογικής (The System of Logic) του J.S. Mill και συνεχίστηκε από τη δουλειά σχετιζόμενων ψυχολόγων όπως οι Johannes Herbart, Hippolyte Taine και Herbert Spencer. Σύμφωνα με τον Dilthey, οι ψυχολόγοι αυτοί, εκτός από μερικούς πρωτοπόρους όπως ο William James, δεν ξεκίνησαν σωστά, υποθέτοντας προκαθορισμένους και σταθερούς συνδυασμούς αισθητηριακών σωματιδίων, που έπρεπε να υπάγονται σε μερικές βασικές αλλά «κενές» αρχές, όπως «ερέθισμα» και αντίδραση», «ένστικτο» κ.α. Με αυτόν τον τρόπο, κατέστρεψαν την αρχική ενότητα του αντικείμενου μελέτης, μόνο για να αναδομήσουν έπειτα μια τεχνητή (Harrington, 2000).

Ακόμα και όταν η εξηγητική Ψυχολογία ισχυρίζεται ότι αποφεύγει τις μεταφυσικές υποθέσεις, κρυφά προϋποθέτει τις έννοιες της ομοιομορφίας και της κανονικότητας, που σιωπηρά δανείζεται από τις φυσικές επιστήμες. Επιπροσθέτως, όταν προσπαθεί να δώσει ουσία σε αυτές τις προκαθορισμένες αρχές και υποθέσεις, αυξάνοντας την ιδιαιτερότητα των όρων τους, ανακαλύπτει ότι δεν μπορεί να προβλέψει τη συμπεριφορά και σε σταθερή βάση αντιμετωπίζει απρόσμενες εξαιρέσεις. Για αυτό το λόγο, είτε οι υποθέσεις τους παραμένουν

αφηρημένες και μη πληροφοριακές, δίνοντας μικρή σημασία στη μοναδικότητα του εκάστοτε φαινομένου που μελετάται, είτε εγκαταλείπουν την προβλεπτική τους ικανότητα. Σύμφωνα με την άποψη του Dilthey, αυτό είναι ακριβώς το σημείο στο οποίο η Ψυχολογία πρέπει να αναγνωρίσει την αξία μιας ερμηνευτικής προσέγγισης, που θα προσανατολίζεται στην αποκάλυψη της μοναδικής έννοιας του σκοπού και της γενικής «εσωτερικής εμπειρίας της ζωής» του ατόμου (Harrington, 2000).

Ο Dilthey υποστηρίζει ότι η ερμηνευτική Ψυχολογία πρέπει να προσανατολιστεί στην «περιγραφή» (Beschreiben) και την «ανάλυση» (Zergliedern) και όχι στη μηχανική «κατασκευή» (Konstruktion). Πρέπει να περιγράφει αυτό που ήδη χαρακτηρίζεται από ενότητα και όχι να «κατασκευάζει» αυτή την ενότητα από προηγούμενα στοιχεία. Αφού η συνολική αλληλοσύνδεση της ψυχικής ζωής ήδη μας φανερώνεται μέσω της εσωτερικής εμπειρίας, το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας ήδη μας εμφανίζεται σαν μια δομημένη ολότητα (Zusammenhang), το μόνο που χρειάζεται είναι να εξηγηθεί με τους όρους των μερών που αποτελούν αυτή την ολότητα (Harrington, 2000).

Αυτό δε σημαίνει ότι η ερμηνευτική Ψυχολογία δε μπορεί να εξάγει γενικεύσεις. Αντίθετα, πραγματοποιεί λεπτομερή παρουσίαση της προσωπικότητας, μόνο μέσω της σύγκρισης ενός μεγάλου αριθμού περιπτώσεων. Ωστόσο, δεν υπάγει αυτές τις υποθέσεις σε μια σταθερή αρχή. Συγκεντρώνεται στα χαρακτηριστικά που είναι τυπικά και για τις πράξεις και για τα περιστατικά καθενός διαφορετικού περιβάλλοντος. Αυτό απαιτεί την αποκάλυψη του ρόλου της πρόθεσης, του κινήτρου και του σκοπού στη συνολική ζωή του ατόμου και της μεσολάβησης της κοινωνικής συμπεριφοράς μέσω της γλώσσας και ευρέων συμβολικών δομών, οι οποίες είναι ενσωματωμένες στους μύθους, στη θρησκεία, στα έθιμα, στους νόμους και σε όλες τις ιστορικές εκφάνσεις της ανθρώπινης πνευματικής ζωής (Harrington, 2000).

Επιπροσθέτως, ο Dilthey θεωρούσε ότι οι περισσότερες ανθρωπιστικές επιστήμες αναλύουν τις ανθρώπινες αλληλεπιδράσεις, σε ένα επίπεδο στο οποίο μπορούν να μεσολαβήσουν μεταξύ της ατομικής πρωτοβουλίας και της κοινής παράδοσης. Αυτές οι επιστήμες πραγματεύονται, αυτά που αποκαλούσε, «πολιτισμικά συστήματα» και «εξωτερικούς οργανισμούς της κοινωνίας». Τα πολιτισμικά συστήματα είναι σύνδεσμοι, τους οποίους χρησιμοποιούν τα άτομα εθελοντικά για συγκεκριμένους σκοπούς, που μπορούν να επιτύχουν μόνο μέσω της συνεργασίας. Αυτά τα συστήματα είναι πολιτισμικά με μία ευρύτερη έννοια και συμπεριλαμβάνουν όλες τις πτυχές της κοινωνικής μας ζωής. Τα συστήματα αυτά μπορεί να είναι πολιτικά, οικονομικά, καλλιτεχνικά, επιστημονικά ή θρησκευτικά και δεν καθορίζονται από τοπικά ή εθνικά ενδιαφέροντα. Αντίθετα, οι εξωτερικοί οργανισμοί της κοινωνίας είναι εκείνες οι καθιερωμένες δομές, όπως η οικογένεια ή η χώρα στην οποία γεννηθήκαμε κ.α. Οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού εστίασαν στα πολιτισμικά συστήματα και την ενδεχόμενη παγκόσμια επίδρασή τους, ενώ αγνόησαν το γεγονός ότι έχουν τις ρίζες τους στην πραγματική ζωή (Makkreel, 2008).

Σύμφωνα με τον Dilthey, οι ανθρωπιστικές επιστήμες πρέπει να αντικαταστήσουν την αφαιρετική μεθοδολογία των φυσικών επιστημών με μία αναλυτική ισοδύναμη μεθοδολογία. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η αφαιρετική μέθοδος είναι διαχωρισμένη από την αναλυτική. Στην αφαιρετική μέθοδο ξεχωρίζεται ένα γεγονός και παραβλέπονται άλλα γεγονότα, ενώ στην αναλυτική μέθοδο γίνεται μια προσπάθεια να κατανοηθεί η πλειονότητα των γεγονότων, τα οποία διαρθρώνουν τους παράγοντες μιας πολύπλοκης ολότητας» (Dilthey, 1989, p. 433 in Makkreel, 2008). Σύμφωνα με την άποψη του Dilthey, όσο περισσότερα γεγονότα προσπαθούν να συσχετίσουν οι επεξηγήσεις, τόσο περισσότερο περιορίζεται η αντίληψή τους. Για αυτό το λόγο, οι νόμοι που ανακαλύπτονται από τις ανθρωπιστικές επιστήμες, θα πρέπει να εφαρμόζονται μόνο σε συγκεκριμένα πολιτισμικά συστήματα ή κοινωνικούς οργανισμούς, και όχι στην ιστορία γενικά. Ίσως είναι δυνατό να

ανακαλύψουμε νόμους της οικονομικής ευημερίας, της επιστημονικής προόδου ή της εκπαιδευτικής ανάπτυξης, αλλά δεν είναι δυνατό να σχηματίσουμε τους ιστορικούς νόμους της ανθρώπινης προόδου (Makkreel, 2008).

Αυτή η νέα, περιγραφική και δομική προσέγγιση εγκαινιάζεται στο δοκίμιο του Dilthey «The Origin of Our Belief in the Reality of the External World and Its Justification», το 1890. Ο Dilthey υποστήριξε ότι η δομή όλης της ψυχικής ζωής αποτελείται από εντυπώσεις, οι οποίες προκαλούν σκόπιμες αντιδράσεις στο σύστημα της ζωής και των συναισθημάτων μας, που συνδέονται με αυτές. Αντί να βασίσει την αρχική μας γνώση για τον εξωτερικό κόσμο σε θεωρητικά συμπεράσματα, από τις αιτίες στα αποτελέσματα, ο Dilthey θεωρεί ως βάση της γνώσης αυτής, την αντίσταση στη θέληση. Αλλά αυτή η αντίσταση πρέπει να εσωτερικευτεί ως ένας περιορισμός του θεληματικού σκοπού του ατόμου να δηλώσει την ύπαρξη κάτι ανεξάρτητου. Λόγω αυτού, ο Dilthey δεν αντικατέστησε, αποσπασματικά, ένα αντιπροσωπευτικό φαινομενισμό με ένα άμεσο αντιληπτικό ρεαλισμό. Κάθε μία αντιληπτική διαδικασία έχει «μια εσωτερική όψη», η οποία περικλείει μια ενέργεια και μια συναισθηματική χροιά, που απορρέει από εσωτερικές δραστηριότητες, οι οποίες συνδέουν αυτή τη διαδικασία με τη ζωή μας. Σύμφωνα με τον Dilthey, όλες οι πτυχές της ζωής μας λαμβάνουν χώρα, καθώς αντιδρούμε στα ερεθίσματα του εξωτερικού κόσμου (Makkreel, 2008).

Στο έργο του «Ideas for a Descriptive and Analytic Psychology» ο Dilthey απέδειξε επίσης, το πώς η περιγραφική και αναλυτική Ψυχολογία διαφέρουν από την παραδοσιακή εξηγητική Ψυχολογία. Παραδέχτηκε ότι η περιγραφική Ψυχολογία επίσης ψάχνει να εξηγήσει τις αιτιολογικές σχέσεις της ζωής, ωστόσο, διαφέρει από την εξηγητική Ψυχολογία στο ότι δεν προσπαθεί να αντλήσει μια περιεκτική και προφανή γνώση των ψυχολογικών φαινομένων από ένα περιορισμένο αριθμό μονοσήμαντων καθοριστικών στοιχείων. Σε αντίθεση με αυτούς που πραγματοποιούσαν συνδέσεις, ο Dilthey δεν επιβεβαίωσε την



ύπαρξη απλών, σταθερών εντυπώσεων, οι οποίες στη συνέχεια συνδέονται με πιο πολύπλοκες ιδέες. Σύμφωνα με τον Dilthey, «στην Ψυχολογία υπάρχει ακριβώς εκείνη η συνδετικότητα, η οποία είναι, αρχικά και συνεχώς, δεδομένη στη βιωμένη εμπειρία: η ζωή υπάρχει παντού, μόνο σαν κάτι συνεχές ή ως σύνδεσμος» (Dilthey, 1924, p. 144 in Makkreel, 2008). Είναι καθήκον της περιγραφικής και αναλυτικής Ψυχολογίας να εξηγήσει το πώς διαφορετικές διαδικασίες συγκλίνουν στο σύνδεσμο της συναίσθησης. Αυτός ο σύνδεσμος υπάρχει και πρέπει να διαχωριστεί από το συνολικό επίκτητο ψυχικό σύνδεσμο. Αυτός ο υπάρχων σύνδεσμος είναι διαθέσιμος στην αντανακλαστική ενημερότητα και μπορεί να περιγραφεί σαν μία προοδευτικά συνεχιζόμενη διαδικασία. Στη συνέχεια, η ανάλυση δείχνει ότι αυτή η διαδικασία αποτελείται από μία ενιαία και σταθερή δια - τμηματική δομή. Σύμφωνα με την άποψη του Dilthey, μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι σχεδόν κάθε στιγμιαία κατάσταση της συναίσθησης, «περιλαμβάνει ταυτόχρονα, κάποιο επίπεδο της αναπαράστασης, του συναισθήματος και της θέλησης» (Dilthey, 1924, p. 201 in Makkreel, 2008).

Με βάση την άποψη του Dilthey, η ψυχική ζωή δεν αποτελείται από ξεχωριστά στοιχεία, αλλά είναι πάντα κάτι το συνεχές, το οποίο σταθερά διαφοροποιείται εσωτερικά (Makkreel, 2008).

Ένας από τους στόχους της περιγραφικής και αναλυτικής Ψυχολογίας είναι να δείξει τον τρόπο με τον οποίο η ανάπτυξη της ψυχολογικής δομής δημιουργεί την εξατομίκευση της ανθρώπινης ζωής. Η εξατομίκευση δεν κατανοείται με βάση τους όρους μοναδικών ιδιοτήτων, αλλά κατανοείται ως κάτι το οποίο αποκτά ο καθένας από εμάς ιστορικά. Η εξατομίκευση συμπεριλαμβάνεται στον αποκτούμενο, ψυχικό σύνδεσμο του κάθε υποκειμένου. Ακόμα και όταν οι άνθρωποι μοιράζονται ίδιες ιδιότητες, η ουσία και η σημασία τους θα διαφέρει. Μερικές φορές οι ιδιότητες αυτές εμφανίζονται σε ένα μικρό βαθμό, με αποτέλεσμα να είναι απαρατήρητες. Οι σημαντικές ιδιότητες, ωστόσο, τείνουν να

ενισχύουν συγκεκριμένες σχετιζόμενες ιδιότητες και να καταστέλλουν την ανάπτυξη άλλων. Ως εκ τούτου, κάθε άτομο μπορεί να κατανοηθεί ως ένας δομικός σχηματισμός που αποτελείται από ένα σύνολο κυρίαρχων σε ένταση ιδιοτήτων και από ένα σύνολο υποδεέστερων. Αυτή η ένταση των επικρατέστερων ιδιοτήτων μπορεί να μη μεταβληθεί για αρκετό διάστημα, μέχρι τελικά να διαμορφωθεί η δομή του χαρακτήρα που θα ορίζει το εκάστοτε άτομο. Ο Dilthey έδωσε το παράδειγμα της μεγάλης φιλοδοξίας, η οποία οδηγεί κάποιον να ξεπεράσει σταδιακά τη ντροπαλότητα και τελικά να γίνει δημοφιλής (Makkreel, 2008).

Η αρχική αντίδραση στην περιγραφική και αναλυτική Ψυχολογία του Dilthey, ήταν μάλλον αρνητική. Ο πειραματικός ψυχολόγος Hermann Ebbinghaus, στο έργο του «Zeitschrift für Psychologies» (1896), άσκησε μια εκτεταμένη κριτική, με βάση την οποία ισχυρίστηκε ότι ο Dilthey βασιζόταν ακόμα στις υποθέσεις και ότι οι διαφορές μεταξύ της εξηγητικής και της περιγραφικής Ψυχολογίας ήταν μηδαμινές. Ο Dilthey υπερασπίστηκε τη θέση του, δηλώνοντας πως σε καμία περίπτωση, δεν είχε σκοπό να απομακρύνει τις υποθέσεις από την Ψυχολογία και από τα περιγραφικά της θεμέλια (Makkreel, 2008).

Ο Ebbinghaus ισχυρίστηκε ότι η νατουραλιστική Ψυχολογία ήταν ήδη ικανή να εκπληρώσει το είδος των καθηκόντων της περιγραφικής Ψυχολογίας του Dilthey, και συνεπώς δεν υπήρχε θεμελιώδης ανάγκη να ανασυγκροτηθεί. Ο J.S. Mill πίστευε ότι αν συγκεκριμένες επιστήμες δεν είχαν ακόμη αποκτήσει, σε ικανοποιητικό βαθμό, τις επεξηγηματικές ικανότητες των φυσικών επιστημών, αυτό οφειλόταν μερικώς, στο γεγονός ότι δεν είχαν αναπτύξει τις κατάλληλες μεθόδους, και όχι στο ότι υπήρχαν κάποιες θεμελιώδεις μεθοδολογικές διαφορές. Ο Ebbinghaus υποστήριξε ακόμη, ότι οι πρόσφατες υπερβολές μερικών μορφών της πειραματικής Ψυχολογίας δεν αποτελούσαν κάποιο σημαντικό λόγο για να εγκαταλειφθούν άμεσα οι πειραματικές μέθοδοι (Harrington, 2000).

Ένα μεγάλο μέρος αυτού του ισχυρισμού στηρίζεται στο γεγονός ότι ο Dilthey δεν κατάφερε να καταργήσει τα επαγωγικά υποθετικά κατασκευάσματα στην Ψυχολογία. Η μέθοδός του, να καταλήγεις σε μια θεώρηση και περιγραφή της ολότητας του φαινομένου που βρίσκεται υπό μελέτη, ακόμα περιλάμβανε τις προηγούμενες κατασκευασμένες υποθέσεις. Ωστόσο, σαν απάντηση σε αυτόν τον ισχυρισμό του Ebbinghaus, ο Dilthey επισήμανε ότι το να εξάγεις την ολότητα της ψυχικής ζωής, μέσω της περιγραφικής διασαφήνισης των μεμονωμένων μερών της και μέσω της σταδιακής αλληλοσύνδεσης αυτών των μερών ως ολότητα, δεν περικλείει ουσιαδώς τη δημιουργία μιας υπόθεσης. Η περιγραφική Ψυχολογία του Dilthey αποκτά το χαρακτηριστικό της εκκίνησης (με βάση ένα υποθετικό κατασκεύασμα), με την έννοια ότι η υπάρχουσα κατανόησή μας, της συνδετικότητας των αρχικών μορφών, τρόπων και σκοπών στην εμπειρία, δεν είναι ακόμη μια κατανόηση των μεθοδικών λειτουργικών συνδέσεων μεταξύ του χ και του ψ, αλλά είναι για εμάς, παρ' όλα αυτά, μια καθορισμένη και συγκεκριμένη έννοια της δομής. Διαμέσου των αφαιρέσεων και των γενικεύσεων, η ψυχολογική έρευνα διευκρινίζει αυτή την έννοια της δομής και με αυτό τον τρόπο αναπτύσσει τις γενικές ισχύουσες αρχές της «εξήγησης». Ως εκ τούτου, η ψυχολογική έρευνα υπερβαίνει τα άμεσα δεδομένα, αλλά δεν είναι για αυτό το λόγο υποθετική. Οι γενικεύσεις ενός ερευνητή μπορούν να εξάγουν έναν κανόνα, που είναι συνεχής στη βιωμένη εμπειρία του ατόμου, χωρίς να χρειάζεται να ταξινομήσει επαγωγικά την εμπειρία, με βάση κάποια σταθερά κατασκευάσματα. Αυτή είναι η περιγραφική μέθοδος της σταδιακής ή τμηματικής «εξήγησης», η οποία διαχωρίζει το πρόγραμμα του Dilthey από τη νατουραλιστική Ψυχολογία και σύμφωνα με αυτό το διαχωρισμό, εντυπωσιακά προβλέπει τη φαινομενολογική μέθοδο του Husserl (Harrington, 2000).

Αξίζει να αναφερθεί ότι πολύ αργότερα, ο Husserl μετάνιωσε που άφησε την κριτική του Ebbinghaus να τον αποτρέψει από την μελέτη αυτής της «έξυπνης» πρόβλεψης της μελλοντικής εμφάνισης της Φαινομενολογίας, που έκανε ο Dilthey (Makkreel, 2008).

Μια άλλη μορφή κριτικής πραγματοποιήθηκε από τους νεοκαντιανούς, οι περισσότεροι από τους οποίους επιθυμούσαν να διαχωρίσουν τη Φιλοσοφία από την Ψυχολογία. Το 1894, ένας νεοκαντιανός της σχολής Baden, ο Wilhelm Windelband, ισχυρίστηκε ότι η Ψυχολογία δεν έχει καμία αληθινή συνάφεια με τις ιστορικές επιστήμες και πως θα πρέπει να θεωρηθεί φυσική επιστήμη, παρά ανθρωπιστική. Θεωρούσε πως η Ψυχολογία αναζητά νόμους, όπως ακριβώς και οι φυσικές επιστήμες και πως οι ιστορικές μελέτες ενδιαφέρονται να ανακαλύψουν μοναδικά μοτίβα. Για αυτό το λόγο, ο Windelband πρότεινε οι φυσικές επιστήμες να θεωρούνται νομοθετικές και οι ανθρωπιστικές επιστήμες να θεωρούνται ιδεογραφικές (Makkreel, 2008).

Ο Dilthey, ωστόσο, απέρριψε αυτό το διαχωρισμό του Windelband, δηλώνοντας ότι πολλές φυσικές επιστήμες έχουν ιδεογραφικά στοιχεία και πολλές ανθρωπιστικές, όπως η Γλωσσολογία και η Οικονομία, έχουν νομοθετικούς σκοπούς. Επιπροσθέτως, ο Dilthey ισχυρίστηκε ότι η περιγραφή ατομικών δεδομένων, αποκτά σημασία μόνο αν κατανοηθούν στο πλαίσιο των κανονικοτήτων: Αυτό που χαρακτηρίζει περισσότερο τις συστηματικές ανθρωπιστικές επιστήμες είναι η θεώρηση της εξατομίκευσης που έχουν, σε συνδυασμό με τις γενικές θεωρίες. Σύμφωνα με τον Dilthey, δεν είναι σημαντικό μόνο το γεγονός ότι οι παγκόσμιες θεωρήσεις είναι σημαντικές ως ιδεογραφικές ιδιαιτερότητες, αλλά είναι επίσης σημαντικό, το ότι η κατανόηση της εξατομίκευσης δεν είναι δυνατή, χωρίς να γίνει αναφορά σε κάποιο ευρύτερο πλαίσιο (Makkreel, 2008).

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι ο Dilthey χρησιμοποίησε αυτή την ορολογία του Windelband («νομοθετική», «ιδεογραφική»), για να υποστηρίξει πως η Ψυχολογία είναι είτε «νομοθετική», είτε «ιδεογραφική» και πως η μέθοδος που πρέπει να εφαρμόζει είναι η

εξής: στην πρώτη περίπτωση, να υπάγει τη συμπεριφορά των ατόμων σε γενικούς, φυσικούς νόμους και στη δεύτερη περίπτωση, να συμπεραίνει την ιστορική μοναδικότητα των ατόμων, μέσω συναφών συγκρίσεων και συμβολισμών (Harrington, 2000).

Ωστόσο, οι Windelband και Rickert ισχυρίστηκαν ότι η Ψυχολογία δεν ήταν ικανή να χειριστεί την κανονιστική εγκυρότητα των περιεχομένων της σκέψης, τα οποία εξωτερικεύονται αντικειμενικά στα πολιτισμικά φαινόμενα μέσω της ιστορίας. Ενώ αναγνώριζαν τους περιορισμούς της νατουραλιστικής Ψυχολογίας και την ανικανότητά της να συλλάβει τη σημαντική μοναδικότητα των ιστορικών γεγονότων, επέμεναν ότι δεν θα μπορούσε είναι μια χρήσιμη και ωφέλιμη επιστήμη, όντας κομμάτι εκείνων των επιστημών που μελετούν τις μοναδικές πολιτισμικές έννοιες των ανθρώπινων πράξεων και εκφράσεων. Με λίγα λόγια, υποστήριζαν ακράδαντα ότι η θέση της Ψυχολογίας είναι με τις φυσικές και όχι με τις ανθρωπιστικές επιστήμες (Harrington, 2000).

Από την άλλη μεριά, ο Dilthey υπερασπιζόταν την άποψη ότι η Ψυχολογία επρόκειτο να είναι το θεμέλιο και η πρώτη και η πιο θεμελιώδης ανάμεσα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, μια άποψη που εξέφρασε και στο έργο του «Einleitung», το 1883 (Harrington, 2000).

Οι Makkreel και Ermarth εύλογα τονίζουν το γεγονός ότι οι προκαταλήψεις των νεοκαντιανών απέναντι στην ερμηνευτική Ψυχολογία, είχαν σαν αποτέλεσμα μια σημαντική διαστρέβλωση των απόψεων του Dilthey κατά τη διάρκεια του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, ο Makkreel περιγράφει το πώς οι νεοκαντιανοί υπερασπίζονταν μια μάλλον δογματική ερμηνεία της αφηρημένης λογικής του Kant, η οποία απέτυχε, για τον Dilthey, να δει το πώς οι κοινωνικό - ψυχολογικοί παράγοντες της ανθρώπινης εμπειρίας, στην εξέλιξη της ιστορίας, εισχωρούν στο πλαίσιο της ανθρώπινης γνώσης και το πώς δεν μπορούν να αναχθούν σε καθαρά τυχαίες συνθήκες (Harrington, 2000).

Ο Dilthey θεωρούσε πως τα πολιτισμικά πρότυπα έπρεπε να κατανοηθούν τόσο σαν εκφράσεις της ψυχικής ζωής στα ιστορικά περιβάλλοντα, όσο και σαν σκόπιμες έννοιες, των οποίων η «αξιοπιστία» και η «εγκυρότητα» θα ήταν ανεξάρτητες από τις συγκεκριμένες εμπειρίες του κάθε ατόμου (Harrington, 2000).

Έτσι λοιπόν, ο Dilthey δεν είχε σκοπό να αρνηθεί την κανονιστική προτεραιότητα της επιστημολογίας. Αντίθετα, επιχείρησε να επανασυνδέσει την επιστημολογία με την Ψυχολογία, με σκοπό να ανακτήσει το σωματικό και συναισθηματικό περιβάλλον της γνώσης μας. Αποκάλεσε αυτό το περιβάλλον «ψυχικό σύνδεσμο της ζωής» (der psychische Zusammenhang). Με αυτόν τον ψυχικό σύνδεσμο, κερδίζουμε την κατανόηση του εαυτού μας και των άλλων, μέσω της «βιωμένης εμπειρίας» (Erlebnis), και είναι αυτή η εσωτερική, άμεση «βιωμένη εμπειρία» μας, όπου οι συναισθανόμενες σκέψεις ενδόμυχα συνδέονται με τα συναισθήματα και τη θέληση, τα οποία παρέχουν την υπόθεση της πιθανότητας για όλο και ευρύτερη, αφαιρετική γνώση του κόσμου. Συνεπώς, αυτός ο ψυχικός σύνδεσμος εξασφαλίζει μια αφηρημένη σπουδαιότητα για τον Dilthey, ακόμα και αν αυτή η σπουδαιότητα κατανοείται μέσω ειδικών κοινωνικών σχέσεων και ιστορικών συνθηκών. Πιο συγκεκριμένα, στο «Einleitung» ισχυρίζεται ότι στην εξέλιξη της πραγματικής ζωής, η θέληση, τα συναισθήματα και η σκέψη είναι μόνο διαφορετικές πτυχές της. Για αυτό το λόγο, οι ερωτήσεις που πρέπει να απευθύνουμε στη Φιλοσοφία, δεν μπορούν να απαντηθούν με την υπόθεση ενός άκαμπτου αυταπόδεικτου επιστημολογικού συμπεράσματος, αλλά, αντιθέτως, μπορούν να απαντηθούν μόνο μέσω μια εξελικτικής ιστορικής διαδικασίας που πηγάζει από την ολότητα της ύπαρξής μας (Harrington, 2000).

Μια τρίτη μορφή κριτικής της ερμηνευτικής προσέγγισης της Ψυχολογίας που θεμελίωσε ο Dilthey, προέρχεται από τις νέο – θετικιστικές κριτικές της «ερμηνείας» (Verstehen), στα μέσα του 20<sup>ου</sup> αιώνα, που άσκησαν επιστήμονες όπως οι Carl Hempel, Ernest Nagel και (ειδικότερα) Theodore Abel (Harrington, 2000).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Dilthey δεν θεωρεί την ενέργεια της ερμηνείας ως μία άκαμπτη «λειτουργία», με την έννοια που χρησιμοποιεί, για παράδειγμα ο Theodore Abel, αυτόν τον όρο. Ο Abel θεωρεί ότι οι υπεραπιστές αυτής της ερμηνευτικής, κοινωνικής επιστήμης υποστηρίζουν μια ιδιαίτερη μορφή της λειτουργίας, την οποία εκτελούμε, όποτε προσπαθούμε να εξηγήσουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά. Στη συνέχεια, καταλήγει στο γεγονός ότι η «ερμηνεία», στερούμενη των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της επιστημονικής μεθόδου, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να επικυρώσει την υπόθεση της διχοτόμησης των επιστημών, αν και ίσως να μπορεί να εκπληρώσει κάποιες «βοηθητικές λειτουργίες», όπως το να χρησιμοποιηθεί ως πηγή ώθησης στη διατύπωση των υποθέσεων, οι οποίες μπορούν έπειτα να επαληθευτούν μέσω των αντικειμενικών, πειραματικών και στατιστικών τεστ. Ξεκινώντας, όπως οι Hempel και Ernest Nagel, με μία δέσμευση στην ενότητα της επιστήμης και στο «επικαλυπτικών νόμων» μοντέλο της «εξήγησης», ο Abel υποθέτει ότι ο σκοπός της «ερμηνείας» είναι η δημιουργία και διανομή υποδείξεων, βασισμένων σε νόμους, σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά. Δύο παραδείγματα τέτοιων υποδείξεων θα μπορούσαν να είναι τα εξής: «Σε καιρούς οικονομικής ανασφάλειας, οι άνθρωποι αναζητούν καταφύγιο στη θρησκεία» ή «Όταν η συγκομιδή δεν είναι ικανοποιητική και επηρεάζει αρνητικά την οικονομία αγροτικών περιοχών, παρατηρείται μείωση της συχνότητας των γάμων». Κατόπιν, θεωρεί ότι η διαδικασία της κατανόησης συνίσταται στο να «εσωτερικεύει τις συναισθηματικές καταστάσεις των ατόμων» καθώς και στο να «επαληθεύει» τις εξηγήσεις μας, που αφορούν παρατηρούμενες συνδέσεις μεταξύ των αρχικών συνθηκών και των αποτελεσμάτων. Συνεπώς, «καταλαβαίνουμε» έναν άνθρωπο, ο οποίος βάζει περισσότερα ξύλα στη φωτιά, όταν η θερμοκρασία είναι πολύ χαμηλή, καθώς «γνωρίζουμε», μέσω της «ενσυναίσθησης», ότι κάποιος που «κρυώνει», «θα αναζητήσει τη ζεστασιά» (Harrington, 2000).

Σύμφωνα με τον Harrington, αυτή η προσέγγιση του Abel ριζικά παρανοεί τον επεξηγηματικό σκοπό της «ερμηνείας» του Dilthey. Το γεγονός ότι ο Abel θεωρεί πως η «ερμηνεία» του Dilthey στερείται «των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της επιστημονικής μεθόδου», δεν αποτελεί σχεδόν καθόλου έκπληξη – τόσο ο Weber όσο και ο Dilthey, δεν είχαν σκοπό να υιοθετήσουν τέτοια χαρακτηριστικά, τουλάχιστον, όχι με τη νατουραλιστική έννοια του «επιστημονικού». Σύμφωνα με τον Dilthey, η ψυχολογική «ερμηνεία» των τυπικών κοινωνικών πράξεων και των ιστορικών προσωπικοτήτων, δεν σκόπευε να μελετήσει την προσωπική εμπειρία για να εξακριβώσει ένα νόμο, στον οποίο εντάσσονται αυτές οι περιπτώσεις. Για να κατανοήσεις και να ερμηνεύσεις μια ψυχολογικά ενδιαφέρουσα προσωπικότητα όπως ο Martin Luther, για παράδειγμα, σημαίνει να ερευνήσεις ολιστικά, όσα περισσότερα γίνεται, για το μοναδικό περιβάλλον της ιστορικής του κατάστασης και να εξηγήσεις τις πράξεις του με βάση το περιβάλλον αυτό. Επιπλέον, σημαίνει να ερμηνεύσεις και να εξηγήσεις την προσωπική ανάπτυξη και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του, στο πλαίσιο των κυρίαρχων δομικών αλλαγών που υπέστη η κοινωνία της εποχής και του περιβάλλοντός του. Στη συνέχεια, θα φτάσουμε στην εξήγηση των πράξεών του, με τη δοκιμή των ψυχολογικών, γενικών αρχών μας απέναντι στο περιβάλλον των φανερών εκφράσεών του και με την μάθηση της γλώσσας εκείνης της περιόδου. Αυτό απαιτεί κριτική ιστορική ανάλυση και όχι ψυχολογική μεταβίβαση των δικών μας συναισθηματικών καταστάσεων. Μόνο τότε θα αποκτήσουμε μία μη – νομολογική αντίληψη της «εξήγησης» και με αυτό τον τρόπο, όταν θα ρωτάμε «τι» και όταν θα πραγματοποιούμε «ασαφείς περιγραφές», θα έχουμε μια επαρκή βάση να ρωτήσουμε «γιατί» (Harrington, 2000).

Η επίγνωση ότι οι φυσικές επιστήμες αναζητούν γενικούς νόμους και αμετάβλητα μοτίβα, ενώ οι ανθρωπιστικές επιστήμες μελετούν πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και ιδέες, συνήθως αποδίδεται πρώτα στον Wilhekm Windelband, εξαιτίας του σημαντικού διαχωρισμού που πραγματοποίησε, μεταξύ των «νομοθετικών» και των «ιδεογραφικών»



επιστημών. Στο «Ιστορία και Φυσική Επιστήμη», ο Windelband ισχυρίστηκε ότι όπου οι «νομοθετικές» φυσικές επιστήμες αναλύουν νόμιμες κανονικότητες, οι «ιδεογραφικές» πολιτισμικές επιστήμες θεωρούν μοναδικά περιστατικά και σχηματισμούς (Gestalten). Ο Rickert αργότερα έκανε κριτική σε αυτό το διαχωρισμό επειδή προκάλεσε μια κυριαρχία του γενικού επί της κυριαρχίας του ειδικού και σημείωσε ότι μερικές φυσικές επιστήμες, όπως η Αστρονομία και η Βιολογία, είναι επίσης ιδεογραφικές στις περιγραφές και τις ταξινομήσεις τους, ενώ κάποιες πολιτισμικές επιστήμες, όπως η Οικονομία και η Γλωσσολογία, επίσης ισχυρίζονται γενικευτικές προτάσεις και κάνουν επαγωγικές γενικεύσεις κεντρικές στις μεθόδους τους. Αναμφιβόλως, ο Rickert ασκεί αυτή την κριτική στον Dilthey όπως και στον Windelband (Harrington, 2000).

Αυτή η κριτική, ωστόσο, δεν είναι απόλυτα δίκαιη, ούτε για τον Windelband, ούτε για τον Dilthey. Ο Windelband αναγνωρίζει ότι καμία νομοθετική επιστήμη δεν μπορεί να αναγγείλει γενικούς νόμους χωρίς κάποια ειδικά μεμονωμένα φαινόμενα, που εμφανίζονται σαν άξια έρευνας και, αντιστρόφως, ότι καμία ιδεογραφική επιστήμη δεν μπορεί να αναλύσει μεμονωμένα συμβάντα και μορφές χωρίς γενικά επεξηγηματικά κριτήρια. Όπως ο Lamiell (1998) έχει τονίσει εδώ, «Για τον Windelband, το γενικό δεν ήταν κάτι σωστά θεωρημένο. Ήταν θεωρημένο σαν κάτι που δεν έχει καμία σχέση με τα ειδικά. Αντίθετα, η θεώρηση των ειδικών είναι απαραίτητη, ώστε να εντοπιστεί το αν κάτι θεωρητικά γενικό είναι όντως γενικό» (Harrington, 2000).

Εν τούτοις, αυτό στο οποίο έδωσε έμφαση ο Dilthey και ο Windelband ήταν το ότι ενώ κάποια νομοθετική γνώση μπορεί να είναι απαραίτητη για τις ανθρωπιστικές επιστήμες, δεν είναι από μόνη της πληροφοριακή για αυτές. Το να πεις ότι «όλοι οι πόλεμοι προκαλούνται από αντιπαλότητες μεταξύ δυνάμεων» μπορεί να είναι μια έγκυρη ιστορική γενίκευση, αλλά στερείται πληροφορίας σε σχέση με τις άλλες προτάσεις που περιγράφουν μεμονωμένα τις αιτίες του τριακονταετή πολέμου ή τις αιτίες του Α' παγκοσμίου πολέμου,

για παράδειγμα. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες θεωρούν μια διαφορετική και επιπρόσθετη έννοια του γενικού που έχει καθολική σημαντικότητα εντός των ξεχωριστών περιστατικών, όχι σε κάποια σταθερή έννοια που προσπαθεί να τα εντάξει. Ο Dilthey επιδεικνύει αυτή την άποψη όταν σημειώνει ότι οι ανθρωπιστικές επιστήμες διαφέρουν όχι απλά στο ενδιαφέρον τους για τη μοναδικότητα, αλλά στον ειδικό τύπο των σχέσεων μεταξύ γενικών και ειδικών εννοιών που επιβεβαιώνουν ότι:

«Στις επιστήμες της φύσης, ο κυρίαρχος στόχος είναι η ομοιομορφία, ενώ στον ιστορικό κόσμο, είναι ζήτημα απομόνωσης του ξεχωριστού. Στον προσδιορισμό ξεχωριστών αντικειμένων, δεν προχωράμε καθοδικά [από ένα προηγούμενο στάνταρ σε ένα επόμενο], αλλά ανοδικά. Η ιστορική έρευνα συνίσταται σε μια προοδευτική εκβάθυνση της εικόνας μας για το μοναδικό. Βρίσκουμε σε αυτό μια ζωντανή σχέση ανάμεσα στη σφαίρα του ενιαίου και του ξεχωριστού. Αλλά δεν είναι το ατομικό από μόνο του που κυριαρχεί, αλλά η σχέση [μεταξύ ατομικού και γενικού]» (GS V, p. 236 in Harrington, 2000).

Εκεί όπου οι φυσικές επιστήμες εντάσσουν το ειδικό κάτω από το γενικό, οι ανθρωπιστικές επιστήμες προσπαθούν να αποκαλύψουν το γενικό μέσα στο ειδικό (Harrington, 2000).

Όπως αρκετοί συγγραφείς έχουν σημειώσει, αυτή η ιδέα θυμίζει μια ενδεικτική φράση που έχει αποδοθεί στον Goethe: «το κατώτερο είναι πάντα κατώτερο του γενικού, το γενικό πρέπει πάντα να φιλοξενεί το ειδικό [Das Besondere unterliegt ewig dem Allgameinen; das Allgemeine hat sich ewig dem Besonderen zu fugen]. Η ιδέα αυτή έχει τις ρίζες της, στη διάκριση του Kant ανάμεσα στην «οριστική» και την «αντανακλαστική κρίση» στην «Κριτική της Κρίσης» (bestimmende and reflektierende Urteilskraft). Όπως για τον Kant η ομορφιά ενός αντικειμένου δεν μπορεί να καθοριστεί με αφαιρετικά συμπεράσματα από μια γενική έννοια, αλλά μόνο μοναδικά «αντανακλαστικά βιωμένα» στην αντίληψη της αισθητικής, έτσι για τον Dilthey η καθολική σημασία των ιστορικών

γεγονότων θα μπορούσε μόνο να εκτεθεί μέσω της καλλιτεχνικής παρουσίασης της μοναδικότητάς τους. Η ιστορία είναι συγκρίσιμη με την τέχνη, με αυτή την έννοια, «επειδή σε αυτή, όπως στην φαντασία του καλλιτέχνη, το καθολικό γίνεται διαίσθηση στο ειδικό και όχι... όπως στη θεωρία, προϊόν αφαίρεσης από το ειδικό και παρουσιασμένο για το δικό του σκοπό. Αρκετές πτυχές ακαδημαϊκής πρακτικής επιβεβαιώνουν αυτή την άποψη του Dilthey (Harrington, 2000).

Πρώτον, σε όλα τα ιστορικά αφηγήματα, η σημαντικότητα των γεγονότων εξαρτάται από την εσωτερική σχέση τους με το χρόνο και τον τόπο που λαμβάνουν χώρα, καθώς και με το όνομα των συμμετεχόντων τους. Άρα κανένα γεγονός δεν μπορεί να αντικατασταθεί από άλλο στο ίδιο περιβάλλον εξήγησης, χωρίς αλλαγή του νοήματός του. Αυτό που συνέβη στην Γαλλία το 1789 και το 1848 μπορεί και στις δύο περιπτώσεις να ήταν μια «επανάσταση», αλλά δεν υπάρχουν δύο επαναστάσεις που είναι ίδιες με τον τρόπο που είναι ίδια δύο φυσικά γεγονότα, όπως δύο πήξεις του νερού, ή δύο πτώσεις μήλων από τα δέντρα (Harrington, 2000).

Δεύτερον, στην ιστορική εξήγηση, καμία αιτιακή θέση δεν μπορεί να απορριφθεί από κάποια αδιάσειστη απόδειξη, με τον ίδιο τρόπο που τα δεδομένα μπορούν να διαμεύσουν μια υπόθεση στις φυσικές επιστήμες. Ένα από τα καλύτερα αλλά πιο συχνά παρεξηγημένα παραδείγματα αυτού είναι η θέση του Weber για την ηθική των προτεσταντών. Ο ίδιος ο Weber συχνά αναγνώριζε, και στο κείμενό του, και στις «Αντι-κριτικές απαντήσεις του», ότι όχι όλες, ούτε καν η πλειοψηφία των Προτεσταντικών πόλεων και περιοχών στην Ευρώπη επέδειξαν γρήγορη καπιταλιστική ανάπτυξη στη σύγχρονη εποχή, και αντιστρόφως ότι αυτή η εκτενής ανταλλαγή και η εμπορική δραστηριότητα έλαβε χώρα σε Καθολικές πόλεις, όπως η Βενετία και η Κολωνία. Ωστόσο, ισχυρίστηκε ότι τέτοια παραδείγματα δεν απορρίπτουν αυτή τη θέση, επειδή δεν βεβαιώνει κάποιον γενικό νόμο τέτοιου είδους, «όπου χ, εκεί ψ». Ομολογουμένως, λίγες προτάσεις και στις φυσικές επιστήμες παίρνουν τόσο αυστηρή

μορφή. Η πλειοψηφία βασίζεται μόνο σε στατιστικές κανονικότητες, πολύ λίγες όμως αποδεικνύουν καθολικούς νόμους. Παρ' όλα αυτά, οι φυσικές επιστήμες ακόμα ψάχνουν προβλεπτικές, αξιόπιστες υποθέσεις, όπου αντέχουν σε σημαντικό αριθμό αντι-παραδειγμάτων, ενώ η ιστορική έρευνα δεν ψάχνει απλά να συγκεντρώσει όσο γίνεται περισσότερα ποσοτικά παραδείγματα των προτεινόμενων θέσεων. Ο στόχος της είναι περισσότερο να δείξει τη γενική σημαντικότητα που βρίσκεται μέσα σε κάθε επιλεγμένη περίπτωση. Ο έλεγχος της συμφωνίας των θέσεων κάποιου στα επικρατούντα στατιστικά μοτίβα, σίγουρα δημιουργεί μια σημαντική απαίτηση από την ιστορική επεξήγηση, αλλά αυτή η διαδικασία δεν είναι το τέλος της έρευνας και δεν καθορίζει αυτό την οριστική της αξία. Η θέση του Weber για την ηθική του Προτεσταντισμού κερδίζει την αξία της από την επίδειξη της υποδειγματικής σημαντικότητας του συγκεκριμένου είδους «μεθοδικής συμπεριφοράς της ζωής» που αποκάλυψε ασκητισμό του Καλβινισμού για το μοναδικό «πολιτισμικό φαινόμενο» που γνωρίζουμε σήμερα σαν σύγχρονο καπιταλισμό. Αυτό είναι απολύτως στο πνεύμα της ιδέας του Dilthey για την παρουσίαση του καθολικού στο ατομικό, του γενικού στο ειδικό (Harrington, 2000).

Τρίτον, μορφοποιημένες αρχές και ταξινομικά συστήματα στις ανθρωπιστικές επιστήμες δεν χρειάζεται και δεν οφείλουν να είναι αυστηρά διαχωρισμένα από τη λειτουργία της παράθεσης εμπειρικών τεκμηρίων αυτών των αρχών. Αντίθετα, στις φυσικές επιστήμες, θα αποτελούσε σόφισμα στηριζόμενο σε αξίωμα το να προϋποθέσεις τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, που εξηγείται μέσω μια προκαθορισμένης κατηγορίας (Harrington, 2000).

Η διαφοροποίηση που πραγματοποίησε ο Dilthey μεταξύ της «κατανόησης» ή «ερμηνείας» (Verstehen) και της «εξήγησης» (Erklaren), δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως δυϊστική σε κάθε αμφισβητούμενη έννοια. Αν και παραμένει ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς των ανθρωπιστικών επιστημών, υπό την έννοια της μελέτης των συμβολικών

τεχνουργημάτων, παρά υπό την έννοια της κοινωνικής συμπεριφοράς γενικότερα, και παρόλο που δεν προτείνει το συνδυασμό των ερμηνευτικών με τις αιτιολογικές – επεξηγηματικές και στατιστικές μεθόδους, που χαρακτηρίζουν ιδιαίτερα την κοινωνική επιστήμη σήμερα, ο Dilthey δεν παρουσιάζει την αντιπαράθεσή του με ένα άκαμπτο κατηγορηματικό τρόπο (Harrington, 2000). Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με τον L. Vygotsy (1996), το γεγονός ότι οι έννοιες της «Περιγραφικής Ψυχολογίας» του Dilthey είναι μη αιτιοκρατικές, αναίτιες, ανεξάρτητες από αυτό το χώρο, τις καθιστά μη εφαρμόσιμες στην πραγματική επιστήμη (Δαφέρμος, 2006).

Ο Dilthey επιπλέον, διαχωρίζει αυτό που αποκαλεί γενικευτικές «συστηματικές» ανθρωπιστικές επιστήμες, όπως η Οικονομία και η Γλωσσολογία, από τις πιο καθαρά αφηγηματικές επιστήμες, όπως η Ιστορία. Επίσης, καθιστά σαφές ότι η αντίληψη του «πολιτισμικού» και του «πνευματικού» (geistig) δεν πρέπει να περιορίζεται στην κυριότητα των «ιδεών», αλλά πρέπει να θεωρείται ότι περικλείει και περιγράφει όλες τις σχετικές κοινωνικές και φυσικές συνθήκες, κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα η πολιτισμική παραγωγή. Στο έργο του «Einleitung», υποστηρίζει ότι η αναφορά στο «πνεύμα», ένας όρος που χρησιμοποιείται από τις κοινωνικές επιστήμες (Geisteswissenschaften), μπορεί να προσφέρει μόνο μια ατελή ένδειξη του αντικειμένου μελέτης αυτών των επιστημών, γιατί για αυτές τις επιστήμες, στην πραγματικότητα, δεν διαχωρίζονται τα γεγονότα του ανθρώπινου πνεύματος από την ψυχολογική ενότητα της ανθρώπινης φύσης. Αυτή την αδυναμία έκφρασης των κοινωνικών επιστημών, τη μοιράζονται και άλλες ονομασίες που έχουν χρησιμοποιηθεί: κοινωνική επιστήμη (Gesellschaftswissenschaft), κοινωνιολογία (Soziologie), ηθικές επιστήμες (Molarssenschaften) ή πολιτισμικές επιστήμες (Kulturwissenschaften). Όλες αυτές οι ονομασίες χαρακτηρίζονται από το ίδιο ελάττωμα, να είναι υπερβολικά στενά συνδεδεμένες με το αντικείμενο μελέτης τους. Το όνομα που επιλέχθηκε εδώ έχει τουλάχιστον το πλεονέκτημα του κατάλληλου χαρακτηρισμού της

κεντρικής κοινωνικής σφαίρας των γεγονότων, με όρους μέσω των οποίων η ενότητα αυτών των επιστημών μπορεί να γίνει αντιληπτή (Harrington, 2000).

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το τελικό στάδιο του φιλοσοφικού συλλογισμού του Dilthey μπορεί να θεωρηθεί ότι ξεκινά περίπου στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα, με το δοκίμιο του «The Rise of Hermeneutics». Ενώ η αρχική ερμηνευτική επιστήμη του Schleiermacher είχε εστιάσει στις φιλολογικές και θεολογικές ερμηνείες, αργότερα, η ερμηνευτική επιστήμη έγινε ο συνδετικός κρίκος μεταξύ της Φιλοσοφίας και της Ιστορίας. Ο Dilthey ισχυρίστηκε ότι η μελέτη της ιστορίας μπορεί να είναι αξιόπιστη, μόνο εάν είναι πιθανό να κατανοηθεί, σε μεγαλύτερο βαθμό, αυτό που είναι ατομικό στο επίπεδο της παγκόσμιας ισχύος. Επίσης, συνειδητοποίησε και ανέφερε το εξής: «Η εσωτερική εμπειρία, μέσω της οποίας εξασφαλίζω την αντανάκλαστική ενημερότητα της δικής μου κατάστασης, δεν μπορεί ποτέ από μόνη της να με κάνει να συνειδητοποιήσω τη δική μου προσωπικότητα. Βιώνω την τελευταία, μόνο μέσω μιας σύγκρισης του εαυτού μου με τους άλλους ανθρώπους Δεν μπορώ να υποθέσω ότι οι άλλοι άνθρωποι είναι απλά μια προέκταση του εαυτού μου. Είναι προσιτοί, μόνο από την εξωτερική πλευρά. Είναι καθήκον μου να κατανοήσω τη σύγκριση ‘του εσωτερικού’ με αυτό που αρχικά είναι δεδομένο ως ‘ένα σύνολο εξωτερικών, αισθητηριακών ενδείξεων’» (Dilthey, 1996, p. 236 in Makkreel, 2008).

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι ενώ μέχρι τότε η βιωμένη εμπειρία θεωρείτο ότι μας προσέφερε μια κατανόηση του εαυτού μας, τώρα ο Dilthey ισχυρίζεται ότι κατανοούμε τον εαυτό μας μόνο μέσω των αντικειμενοποιήσεων μας. Η κατανόηση του εαυτού απαιτεί να προσεγγίσουμε τον εαυτό μας, όπως μας προσεγγίζουν οι άλλοι, κάτι που λαμβάνει χώρα από το εξωτερικό στο εσωτερικό. Σύμφωνα με τον Dilthey, η διαδικασία της κατανόησης, επειδή είναι σε τέτοιο βαθμό καθορισμένη από κοινές καταστάσεις και επιστημολογικά μέσα, πρέπει να έχει παντού τα ίδια χαρακτηριστικά. Στο βαθμό που τα χαρακτηριστικά αυτά μπορούν να καθοδηγήσουν την κατανόηση των αντικειμενοποιήσεων της ζωής, τότε

μπορούν επίσης να καταστήσουν δυνατή την ερμηνεία. Η ερμηνευτική είναι η θεωρία της ερμηνείας, η οποία συνδέεται με όλες τις ανθρώπινες αντικειμενοποιήσεις – αυτές οι αντικειμενοποιήσεις δεν είναι μόνο ο λόγος και η γραφή, αλλά είναι επίσης οι οπτικές καλλιτεχνικές παραστάσεις, οι περισσότερο αιτιολογικές φυσικές χειρονομίες, καθώς και οι αισθητές δραστηριότητες και πράξεις (Makkreel, 2008).

Σύμφωνα με τον Dilthey, καθοριστικό ρόλο στην κατανόηση της εμπειρίας και της συνολικής δομής της ψυχικής ζωής του ανθρώπου, έχει η μέθοδος της «συμμετοχικής παρατήρησης», η οποία βασίζεται στην προσέγγιση της συστηματικής έρευνας του Dilthey. Η προσέγγιση αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ενός αρχέτυπου ή ενός παγκόσμιου ανθρώπινου βιώματος, που ο Dilthey αποκάλεσε «Erlebnis». Ο Dilthey πίστευε ότι είναι πιθανό να κατανοήσουμε τη δομή της εμπειρίας και της ψυχικής ζωής των ανθρώπων, μέσω της συμμετοχής στις δραστηριότητές τους, η οποία μας επιτρέπει να διακρίνουμε και να κατανοήσουμε τις υπάρχουσες, αλλά αφανείς πτυχές αυτού του παγκόσμιου ανθρώπινου βιώματος. Για παράδειγμα, για να κατανοήσουμε τον ποδοσφαιρικό χουλιγκανισμό, παρακολουθούμε ποδοσφαιρικούς αγώνες, για να κατανοήσουμε την παιδαγωγική, συμμετέχουμε σε σχολικά μαθήματα. Με λίγα λόγια, ο Dilthey έθεσε την εμπειρία στην «καρδιά» της κατανόησης της ανθρώπινης δραστηριότητας και τη συμμετοχή στην «καρδιά» της κατανόησης της εμπειρίας (Sullivan and McCarthy, 2005).

Αυτή η νέα προοπτική, που προσεγγίζει το εσωτερικό από το εξωτερικό, μετέβαλλε επίσης τον τρόπο θεώρησης του Dilthey για τη ψυχική δομή. Σε μια μελέτη του το 1904, που είχε τίτλο «The Psychic Structural Nexus», ο Dilthey διερεύνησε αυτό που οι γλωσσολογικές εκφράσεις μπορούν να μας διδάξουν σχετικά με τη σκοπιμότητα της συναίσθησης. Σε αυτή τη μελέτη δεν εξήγησε πλέον, την ποιότητα και το εύρος της ψυχικής ζωής, μέσω της περιπλοκής των πράξεων της γνώσης, των συναισθημάτων και της θέλησης, αλλά χρησιμοποίησε μια έκφραση, όπως «Ανησυχώ για κάτι», για να αποκαλύψει την

αναφερόμενη δομή μιας βιωμένης εμπειρίας. Οι ψυχικές πράξεις αποτελούνται από περιεχόμενα που συνδέονται με αντικείμενα του κόσμου μέσω τρόπων, τους οποίους ο Dilthey αποκάλεσε υποκειμενικές απόψεις. Οι στάσεις μας απέναντι στον κόσμο αποτελούν ένα «αόριστο αριθμό». «Ρωτάμε, πιστεύουμε, εμπιστευόμαστε, ισχυριζόμαστε, απολαμβάνουμε, επιδοκιμάζουμε, ευχόμαστε, επιθυμούμε, θέλουμε, αγαπάμε, μισούμε, και όλα αυτά είναι τροποποιήσεις της ψυχικής στάσης απέναντι στον κόσμο». Αυτές οι υποκειμενικές απόψεις δεν είναι απλά γνωστικές, αλλά αποκαλύπτουν κάτι πιο περιγραφικό, το οποίο ο Dilthey αποκάλεσε «Γνώση» (knowledge). Η Γνώση αυτή (Wissen) αυξάνει τη θεμελιώδη γνώση (cognition) της πραγματικότητας, τον καθορισμό των αξιών και τον προσδιορισμό των σκοπών καθώς και την αναγνώριση των αρχών (Makkreel, 2008).

Έτσι λοιπόν, ενώ το είδος της επιστημολογίας (Erkenntnistheorie) που εγκαθιδρύθηκε από τον Kant και από άλλους, επαρκεί για τις φυσικές επιστήμες, οι ανθρωπιστικές επιστήμες απαιτούν μια πιο ολοκληρωμένη και ανώτερη θεωρία της γνώσης (Theorie des Wissens). Σύμφωνα με τον Dilthey, η γνώση αυτή πρέπει να διαχωριστεί από μία απλή αναπαράσταση, τεκμήριο, εξέταση ή υπόθεση, με βάση το γεγονός ότι ένα περιεχόμενο εμφανίζεται εδώ με την έννοια της αντικειμενικής ανάγκης (Makkreel, 2008).

Μερικές από τις απόψεις, που ενσωματώθηκαν στο περιγραφικό πρόγραμμα του Dilthey, βασίστηκαν στο έργο του Husserl «Logical Investigations» (1900 – 1901). Πιο συγκεκριμένα, ο Dilthey επηρεάστηκε από τον Husserl, στην εκτίμησή του για το πώς η γλώσσα συνεισφέρει στη «σημαντική κατανόηση». Σύμφωνα με τον Dilthey, όταν χρησιμοποιούμε λέξεις, τις οποίες δεν εκφράζουμε σαν λέξεις, εκπληρώνουμε τη σημασία τους όταν παρουσιάζουμε τα αντικείμενά τους. Υπάρχει μία τριαδική δομική σχέση μεταξύ του διαισθητικού περιεχομένου μιας γλωσσολογικής έκφρασης - μια πράξη που δίνει σε αυτή την έκφραση νόημα και ένα αντικείμενο που συμπεριλαμβάνει αυτή τη σημασία σε αυτό που εκφράζεται. Αλλά, ενώ η Φαινομενολογία του Husserl εστίασε στις θεμελιώδεις



δομές της αντικειμενικής κατανόησης, ο Dilthey έδωσε ισάξια προσοχή και στις δομές αυτών που αποκαλούσε «αντικειμενικούς ισχυρισμούς». Στην αντικειμενική κατανόηση προχωράμε από τη νοοτροπία/στάση στα αντικείμενα, ενώ στους αντικειμενικούς ισχυρισμούς οπισθοδρομούμε από τα αντικείμενα στη νοοτροπία/στάση. Αυτή η «οπισθοδρομική» δομή είναι χαρακτηριστική της βιωμένης εμπειρίας των συναισθημάτων μας και σύμφωνα με τον Dilthey, τείνει να χάνεται στο βάθος του υποκειμένου (Makkreel, 2008).

Τα συναισθήματα, σύμφωνα με την άποψη του Dilthey, συνδέονται με τον τρόπο που εκτιμάμε τον κόσμο. Οι αξίες μας εκφράζουν κριτικές θέσεις, που βασίζονται στα συναισθήματα. Αν και η διαμόρφωση των σκοπών μας είναι θεμελιωμένη στη βιωμένη εμπειρία των αξιών, η διάρκεια ζωής των συναισθημάτων χαρακτηρίζεται από μία έμφυτη τελεολογία, η οποία δεν απαιτεί τη μετατροπή της επιθυμίας σε πράξη. Ο δομικός σύνδεσμος της θέλησης είναι, για αυτό το λόγο, διαφορετικός από αυτόν των συναισθημάτων. Ο Dilthey υποστήριξε ότι υπάρχουν πολλά συναισθήματα που προκαλούν άλλα συναισθήματα, αντί να υποκινούν την αντίδραση σε αυτά. Για παράδειγμα, ένα συναίσθημα πόνου μπορεί να προκαλέσει ένα είδος αυτό-λύπησης που, αντί να αναπαράγει τον πόνο, προκαλεί μια «διακριτική ευχάριστη» διάθεση, που καταστέλλει αυτό το συναίσθημα (Makkreel, 2008).

Η τελική γενική στάση που είναι σχετική με το δομικό σύνδεσμο της γνώσης είναι αυτή της θέλησης. Με βάση τον Dilthey, στη βιωμένη εμπειρία της θέλησης κατέχουμε την αντανακλαστική ενημερότητα ενός σκοπού, να πραγματοποιήσουμε ένα σύνολο υποθέσεων. Αν αποκαλέσουμε «σκοπό», αυτό το σύνολο υποθέσεων που πραγματοποιούνται, τότε αυτό που αναμένεται από την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι κάποιο είδος ικανοποίησης (Makkreel, 2008).

Ανάμεσα στα σπουδαιότερα έργα του Dilthey είναι και το «The Formation of the Historical World in the Human Sciences», το 1910. Σε αυτό το έργο, ο Dilthey

πραγματοποιεί το ίδιο είδος της δομικής ανάλυσης, που ανέπτυξε για τη βιωμένη εμπειρία στην κατανόηση της ιστορίας. Οι ανθρωπιστικές επιστήμες δίνουν μορφή στον ιστορικό κόσμο, μέσω της ανάλυσης των δομικών συστημάτων, με όρους, με βάση τους οποίους οι άνθρωποι συμμετέχουν στην ιστορία. Στο «Introduction to the Human Sciences», ο Dilthey αντιλήφθηκε το ψυχικό σύνδεσμο, το πολιτισμικό σύστημα και τον εξωτερικό οργανισμό της κοινωνίας ως σκόπιμα συστήματα. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, μια πιο ουδέτερη αρχή χρησιμοποιείται για να γίνουν αντιληπτοί όλοι οι τρόποι, με βάση τους οποίους οι «δυνάμεις» της ζωής συνδέονται. Αυτή είναι η αρχή του «παραγωγικού συνδέσμου της ζωής» (Wirkungszusammenhang). Η «δύναμη» της ζωής και του ιστορικού κόσμου πρέπει να κατανοηθεί με τους όρους της παραγωγικότητας, πριν εφαρμοστεί κάποια αιτιολογική ή τελεολογική ανάλυση. Σύμφωνα με τον Dilthey, οι «κουβαλητές» της ιστορίας, είτε αυτοί είναι άτομα, πολιτισμοί, θεσμοί ή κοινότητες, είναι παραγωγικά συστήματα, ικανά να παράγουν αξία, σημαντικές έννοιες και, σε κάποιες περιπτώσεις, πραγματοποιήσιμους στόχους. Κάθε ένα από αυτά πρέπει να κατανοείται δομικά, με κεντρικό σημείο το ίδιο το σύστημα (Makkreel, 2008).

Έχει ειπωθεί ότι η αντίθεση μεταξύ των ανθρωπιστικών και των φυσικών επιστημών, που επικράτησε τον 19<sup>ο</sup> αιώνα, είναι «μεταφυσική» και ότι δεν μπορεί πλέον να υποστηριχτεί, μετά από τις αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στον επαγωγικό εμπειρισμό, οι οποίες προτάθηκαν από φιλοσόφους των φυσικών επιστημών από τη δεκαετία του 1960, όπως οι Popper, Quine, Kuhn, Feyerabend και άλλοι. Αρκετές κριτικές υποστήριξαν ότι αφού οι φυσικές επιστήμες δεν αναπτύχθηκαν με βάση τις προοδευτικές προσθήκες της γνώσης από παρατηρήσεις, αλλά με βάση ασυνεχείς «παραδειγματικές μεταβολές», όπου τα γεγονότα περιπλέκονται με προηγούμενες θεωρίες και ασυνεπή πλαίσια, οι διαφορές μεταξύ των επιστημών δεν μπορούν να είναι τόσο απλές, όσο υπαινίσσονται τα κριτήρια του Dilthey, τον 19<sup>ο</sup> αιώνα (Harrington, 2000).

Το γνωστό σλόγκαν «Εξηγούμε τη φύση, κατανοούμε τη ψυχική ζωή» (Die Natur erklaren wir, das Seelenleben verstehen wir), βρίσκεται τώρα σε διαφωνία με την εμπλοκή πολλών φυσικών επιστημών, όπως η Βιολογία, η Ζωολογία και ακόμα, τα πολύπλοκα φυσικά καθήκοντα της ερμηνείας συνδέονται άμεσα με συμβολικά κατασκευάσματα, που δεν μπορούν να συσχετιστούν μόνο με αισθητηριακά δεδομένα. Λόγω αυτού, ο Richard Rorty (1980) ισχυρίστηκε πως η μόνη διαφορά μεταξύ των φυσικών επιστημών και των επιστημών του «πνεύματος», είναι το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες, οι επιστήμες του «πνεύματος» υπόκεινται στην ποικιλομορφία και την ασυνέχεια των θεμελιωδών και γλωσσολογικών, μεταβιβαζομένων πλαισίων (Harrington, 2000).

Παρ' όλα αυτά, είναι δύσκολο να καταλάβει κανείς γιατί ο «δυϊσμός» του Dilthey θα έπρεπε να είναι έμφυτα αντικρούσιμος. Βέβαια, η γνώμη που είχε για τις μεθόδους των φυσικών επιστημών δεν ήταν επεξεργασμένη με ακρίβεια και, όπως πολλοί Γερμανοί φιλόσοφοι του 19<sup>ου</sup> αιώνα, έτεινε να αντιλαμβάνεται όλες τις φυσικές επιστήμες, έχοντας γνώμονα τις μηχανικιστικές αρχές της Φυσικής εκείνης της περιόδου. Ακόμη, οποιεσδήποτε και αν είναι οι ρομαντικές αρχές της γλώσσας του «πνεύματος» και της «φύσης», στις απόψεις του Dilthey, μια βασική διαφορά του αντικειμένου μελέτης ακόμα παραμένει μεταξύ των επιστημών, η οποία κατευθύνει, σωστά και κατάλληλα, τις αρχές τους (Harrington, 2000).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Dilthey δεν διέκρινε δύο διαφορετικές κατηγορίες «αντικειμένων» (Objekten). Δεν υλοποίησε κάποιο υλικό διαχωρισμό μεταξύ διαφορετικών ειδών των οντοτήτων, όπως ισχυρίστηκε ο Rickert. Αντίθετα, διέκρινε δύο διαφορετικά είδη «γεγονότων» (Tatsachen). Αυτό μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ότι η ίδια αισθητηριακή ύλη είναι σχετική, είτε με τις φυσικές, είτε με τις ανθρωπιστικές επιστήμες, και αυτό εξαρτάται από το αν την αντιλαμβανόμαστε, είτε στο περιβάλλον της «εσωτερικής» εμπειρίας των αισθανόμενων κοινωνικών εννοιών, είτε στο περιβάλλον της «εξωτερικής»

εμπειρίας του κόσμου, με βάση κάποιες αναλυτικές κατηγορίες. Για αυτό το λόγο, η Φυσιολογία μελετά την ανθρώπινη ζωή, αλλά όχι από την εσωτερική προοπτική της βιωμένης εμπειρίας. Συνεπώς, οι ιστορικοί μπορούν να μελετούν φυσικά φαινόμενα, όπως ο σεισμός που συνέβη στη Λισσαβόνα το 1755, αλλά όχι ως τεκμήρια των φυσικών κανονικοτήτων. Πρέπει να μελετούν τα φυσικά φαινόμενα ως μοναδικά πολιτισμικά γεγονότα και να ερευνούν την επίδραση που αυτά ασκούν στις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Αυτό δεν σημαίνει ότι, για τον Dilthey, η διαφορά μεταξύ των επιστημών ανήκει, είτε στη μία, είτε στην άλλη αντιτιθέμενη όψη της ύπαρξης, ή πιο απλά, όπως ισχυρίστηκαν οι Windelband και Rickert, ότι αυτή η διαφορά ανήκει σε δύο διαφορετικά είδη μεθοδολογίας ή μεθόδων της δημιουργίας αρχών για τα εμπειρικά δεδομένα. Αν αυτό ίσχυε στην πραγματικότητα, αν δηλαδή η διαφορά αυτή ήταν καθαρά τυπική και επιστημολογική, τότε θα είχαμε ακόμα την εξής απορία: γιατί τα περισσότερα φυσικά φαινόμενα τείνουν να αναλύονται από νομολογικά κατασκευάσματα και γιατί τα περισσότερα πολιτισμικά φαινόμενα τείνουν να αναλύονται με βάση εξατομικευμένες αρχές. Ο Dilthey επισήμανε ότι πρέπει να υπάρχει κάτι ακόμα στη φύση του αντικείμενου μελέτης, που είναι τα «γεγονότα», τα οποία μας οδηγούν στην εφαρμογή μίας συγκεκριμένης μεθόδου, έναντι κάποιας άλλης, ακόμα και αν αυτό το αντικείμενο μελέτης δεν χρειάζεται να κατανοηθεί με καθαρούς όρους της διαφοράς του οντολογικού «περιεχομένου» (Harrington, 2000).

Επιπλέον, ο Dilthey δεν αρνήθηκε την ύπαρξη πολλών τρόπων, μέσω των οποίων η ιστορική κατανόηση μπορεί να χρησιμοποιήσει τη φυσική – επιστημονική γνώση. Στην Ψυχολογία ειδικότερα, σύμφωνα με τον Dilthey, πρέπει να σεβόμαστε την αιτιολογική πειραματική γνώση της εξηγητικής Ψυχολογίας, οπουδήποτε και αν κατευθύνει τη φυσική δομή της συμπεριφοράς μας. Σίγουρα η εξηγητική Ψυχολογία κατείχε τη δική της σημαντική

θέση ως επιστήμη, ωστόσο αυτή η θέση χάθηκε, όταν επεκτάθηκε στο πολιτισμικό περιβάλλον της ανθρώπινης ζωής (Harrington, 2000).

Ο Dilthey επίσης, σύμφωνα με τον Harrington, διαπίστωσε σωστά ότι οποιαδήποτε εξήγηση και αν λαμβάνει χώρα στις φυσικές επιστήμες, αυτά που αυτές οι επιστήμες εξηγούν, είναι στην ουσία ειδικά θεωρητικά κατασκευάσματα προηγούμενων επιστημόνων, και όχι κανονικά μεταβιβαζόμενα κατασκευάσματα των μελών της κοινωνίας, που συμμετέχουν περισσότερο σε αυτή. Αυτά τα ειδικά κατασκευάσματα ίσως να μπορούν να εμπεδωθούν, με βάση τις γενικές πολιτισμικές πρακτικές και τις παγκόσμιες αντιλήψεις, αλλά δεν μελετούνται με τον ίδιο τρόπο που πραγματοποιείται η διεξαγωγή της έρευνας των φυσικών επιστημών. Για παράδειγμα, η θεωρία της φυσικής επιλογής του Δαρβίνου, είναι ένα απολύτως συμβολικό κατασκευάσμα, βαθιά εμπεδωμένο στην κληρονομιά της σύγχρονης Ευρωπαϊκής εξελικτικής σκέψης. Ωστόσο, έχει αναπτυχθεί από τους βιολόγους και τους ζωολόγους, κυρίως ως ένα αναλυτικό εργαλείο για την έρευνα των φυσικών διαδικασιών. Αντίθετα, στις ανθρωπιστικές επιστήμες, η θεωρία της εξέλιξης, μαζί με ευρύτερες φιλοσοφικές ιδέες και λαοφιλείς πεποιθήσεις, μύθους και αντιλήψεις, θα μεταχειρίζονται πάντα σαν τους μοναδικούς σκοπούς της έρευνας (Harrington, 2000).

Η Φαινομενολογία εμφανίστηκε ως κριτική της φυσικοποίησης της συνείδησης, της εξήγησής της στη βάση κάποιων δεδομένων αμετάβλητων νόμων της φύσης, που αναλύονται με έγκυρο και αυστηρά επιστημονικό τρόπο. Σύμφωνα με τον E. Husserl, τα ψυχικά φαινόμενα στην καθεαυτότητά τους (an und für sich) δεν είναι τίποτα περισσότερο από φαινόμενα και δεν παραπέμπουν σε κάποια φυσική πραγματικότητα πέρα από αυτά. Επιπλέον, ο Husserl υποστηρίζει ότι στη ψυχική σφαίρα το φαίνεσθαι δεν διαφέρει καθόλου από το είναι. Σε αντιστοιχία με αυτή την προσέγγιση, το βασικό λάθος της σύγχρονης Ψυχολογίας συνίσταται στο ότι δεν ανέπτυξε τη φαινομενολογική μέθοδο, η οποία εδράζεται στην έμμεση θέαση της ροής των συνειδησιακών φαινομένων (Δαφέρμος, 2006).

Όπως γράφει ο Husserl: «Παρατηρώντας στην έμμεση θέαση (immanentes Schauen), τη ροή των φαινομένων, φθάνουμε από φαινόμενο σε φαινόμενο (το καθένα μια ενότητα μέσα στη ροή και συνάμα σε κατάσταση ροής και το ίδιο) και σε τίποτα άλλο εκτός από φαινόμενα» (Husserl, 1988 in Δαφέρμος, 2006, σ. 146).

Ο Husserl άσκησε δριμύτατη κριτική στον ψυχολογισμό, όμως, σε τελευταία ανάλυση, τον επανέφερε, διότι η Φαινομενολογία περιορίζεται σε μια περιήγηση στο «μαγικό κύκλο της συνείδησης», δίχως να μπορεί να υπερβεί τα όριά του και να αναστοχαστεί ότι «πέρα από τη συνείδηση βρίσκεται η ζωή». Οι καταστάσεις της συνείδησης αποκόπτονται από τις υλικές συνθήκες ζωής των ανθρώπων και παρουσιάζονται ως κάτι δεδομένο και αμετάβλητο. Όμως, αν τα φαινόμενα και η ουσία ταυτιστούν πλήρως, όπως θεωρούν οι φαινομενολόγοι, τότε στην ουσία καταργείται η ειδοποιός διαφορά της επιστημονικής γνώσης από τις προεπιστημονικές μορφές σύλληψης της πραγματικότητας (Δαφέρμος, 2006).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι και στις δύο βασικές προσεγγίσεις της μεθόδου επιστημονικής έρευνας της Ψυχολογίας αναπαράγεται ένας ιδιότυπος θεωρητικός και μεθοδολογικός δυϊσμός. Άρα θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας αφορά την αναπαραγωγή του μεθοδολογικού δυϊσμού που οδηγεί στην αντιπαράθεση του θετικιστικού αντικειμενισμού (Αντικειμενική Ψυχολογία) και του ανθρωπολογικού υποκειμενισμού (Υποκειμενική Ψυχολογία). Έτσι, ο Vygotsky θεωρούσε ότι ο αντικειμενισμός και ο υποκειμενισμός, που χαρακτηρίζουν αυτές τις δύο βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, αλληλοπροϋποθέτουν και αλληλοαπορρίπτουν ο ένας τον άλλον. Σύμφωνα με τον Vygotsky (1996), «ο Behterev προϋποθέτει τον Vendensky. Αν έχει δίκαιο ο ένας, τότε έχει δίκαιο και ο άλλος». Κατά τη γνώμη του Vygotsky, η κοινή ρίζα των δύο προσεγγίσεων συνίσταται στην αντίληψη ότι ενιαία πηγή και όριο της επιστημονικής γνώσης είναι η εμπειρία. Από αυτή την άποψη η σύγχρονη Ψυχολογία, από φιλοσοφική –

μεθοδολογική άποψη, βρίσκεται στο επίπεδο των Locke και Hume. Έτσι, για παράδειγμα, ο συμπεριφορισμός διαμορφώθηκε υπό την επίδραση του εμπειριοκριτισμού του Mach και του πραγματισμού, που με τη σειρά τους έχουν την καταγωγή τους στον εμπειρισμό του Hume (Δαφέρμος, 2006).

Στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα εντάθηκε το ζήτημα της θεωρητικής ανεπάρκειας, καθώς μια σειρά θεωριών ξεπήδησε, που προσέγγιζαν τη συσσωρευμένη ψυχολογική γνώση με έναν κριτικό τρόπο και ανέλυαν τη μεθοδολογική της κρίση. Κατά την περίοδο 1920 – 1930 διατυπώθηκε μια σειρά θεωριών σχετικά με τη μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας. Ο Politzer ήταν ένας από του πρώτους που μελέτησε τη σύγκρουση μεταξύ της «εξηγητικής» και της «ερμηνευτικής» Ψυχολογίας και πρότεινε την ανάπτυξη μιας «νέας Ψυχολογίας» για το «δράμα της ζωής». Ο Karl Buhler (1927/1978) ανέλυσε επίσης την αντίθεση ανάμεσα στις μεθόδους εξήγησης και τις μεθόδους κατανόησης και πρότεινε την ενοποίησή τους σαν ένα τρόπο να ξεπεραστεί η κρίση της Ψυχολογίας. Ο Ludwig Binswanger πρότεινε μια ανακατασκευή της ψυχολογικής γνώσης στη βάση των νόμων της Τυπικής Λογικής σαν μια «θεραπεία» για την επούλωση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας (Dafermos & Marvakis, 2006).

Όμως, σε τι διαφέρει η θεωρία της κρίσης της Ψυχολογίας του Vygotsky σε σχέση με τις προαναφερόμενες θεωρίες; Πρώτα από όλα, σύμφωνα με τον Vygotsky, η κρίση της Ψυχολογίας έχει αντικειμενικό χαρακτήρα και αφορά τον εσωτερικό, ενδότερο μεθοδολογικό πυρήνα και όχι κάποιες περιφερειακές και δευτερεύουσες διαστάσεις της συγκεκριμένης επιστήμης. Δεν έρχονται σε σύγκρουση απλώς και μόνο διαφορετικές κατευθύνσεις, τάσεις, αλλά έρχονται σε σύγκρουση διαφορετικοί τύποι επιστήμης στη σφαίρα της Γενικής Ψυχολογίας. Κατά συνέπεια, η υπέρβαση της κρίσης δεν επιτυγχάνεται με την απλή μετάβαση από το ένα επιστημολογικό «παράδειγμα» σε κάποιο άλλο, διότι στη

βάση της βρίσκονται εσωτερικές αντιθέσεις στην ίδια τη συγκρότηση της Ψυχολογίας ως επιστήμης (Δαφέρμος, 2006).

Η υπέρβαση της κρίσης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί με την απλή εκλεκτικιστική συνένωση των αντίθετων πόλων. Ο Vygotsky δεν περιορίστηκε στην παρουσίαση των αρνητικών πλευρών της κρισιακής συγκυρίας, αλλά υπογράμμισε τη θετική πλευρά της κρίσης, που συνδέεται με την ωρίμανση της ανάγκης ριζικού μετασχηματισμού των θεμελίων της Ψυχολογίας συνολικά. Κατά τον Vygotsky, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια «νέα Ψυχολογία» και όχι να προωθηθεί κάποια τυπική σύγκλιση μεταξύ διαφορετικών, εξίσου περιορισμένων προσεγγίσεων και, κατά συνέπεια, να επιτευχθεί η απόκρυψη της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας (Δαφέρμος, 2006).



## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ**

### **Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ**

### **ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 20<sup>ΟΥ</sup> ΑΙΩΝΑ**

#### ***2.1. Γενικές Τάσεις της Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> Αιώνα***

Σύμφωνα με τον Danziger, η ιστορία της ακαδημαϊκής Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα είναι μια ιστορία μιας τελικά ανεπιτυχούς προσπάθειας να αποφευχθεί ένας διαφαινόμενος διαχωρισμός των επιμέρους κλάδων της. Η νοημοσύνη και τα τεστ νοημοσύνης αποτελούν ένα πρώιμο παράδειγμα της τάσης της επιστήμης να προσαρτήσει νέα πεδία έρευνας, χωρίς να είναι ικανή να τα αφομοιώνει. Οι ψυχολόγοι είχαν κερδίσει ένα θεωρητικό στήριγμα, μέσω της διεξαγωγής πειραμάτων σχετικά με θέματα, όπως η αίσθηση, η αντίληψη και η μνήμη. Για κάποιες χρονικές περιόδους, αυτό παρέμενε το σημαντικό και σεβαστό βασικό νόημα της επιστήμης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να είναι πιο εύκολο να προσαρτηθεί και να καθιερωθεί ένας νέος κλάδος, παρά να αφομοιωθεί διανοητικά (Danziger, 1997).

Κατά τη διάρκεια του 20<sup>ου</sup> αιώνα, αυτή η κατάσταση επαναλαμβανόταν πολλές φορές. Η μελέτη του παιδιού ήταν άλλο ένα πρώιμο παράδειγμα. Καθώς προήλθε από τις συντονισμένες προσπάθειες γιατρών και εκπαιδευτικών, μετασηματίστηκε γρήγορα σε Ψυχολογία του παιδιού στην Αμερική και πιο σταδιακά στην Ευρώπη. Ωστόσο, ο σύνδεσμος αυτού του πεδίου με τους βασικούς κλάδους της συνολικής επιστήμης ήταν στην καλύτερη περίπτωση, αδύναμος και ισχνός. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για την εκπαιδευτική Ψυχολογία, ένας άλλος πρώιμος κλάδος, ο οποίος αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς κατά την περίοδο μεταξύ των δύο παγκόσμιων πολέμων. Επιπλέον, η κοινωνική Ψυχολογία προκάλεσε το ενδιαφέρον των ερευνητών, η «προσωπικότητα» και τα «κίνητρα» αναδύθηκαν ως μερικός αυτόνομα πεδία έρευνας και διδασκαλίας, η βιομηχανική

Ψυχολογία ήταν σε περίοδο ακμής και η κλινική Ψυχολογία είχε γίνει μια αναγκαία πραγματικότητα (Danziger, 1997).

Η κατάσταση που επικρατούσε στην επιστήμη της Ψυχολογίας κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, προκάλεσε δύο ερωτήματα. Πρώτον, ποιο ήταν το συνδετικό στοιχείο μεταξύ αυτών των πεδίων, εκτός από το γεγονός ότι όλα θεωρούνταν «ψυχολογικά» και δεύτερον, αν ο κοινός στόχος αυτών των «ψυχολογικών» πεδίων βασιζόταν απλώς σε δημοφιλείς ιδέες της εποχής εκείνης ή σε σταθερές επιστημονικές γνώσεις. Η ομαδοποίηση αυτών των διαφορετικών ερευνητικών περιοχών σε κλάδους μίας επιστήμης, αναμφίβολα είχε κάποια πρακτικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, προήγαγε την επαγγελματοποίηση, καθώς υποδήλωνε πως οι κλάδοι που είναι περισσότερο πρακτικά προσανατολισμένοι, αποκτούν ένα σημαντικό σύνδεσμο με τη βασική επιστήμη και δεύτερον, νομιμοποιούσε τα διαφορετικά ερευνητικά ενδιαφέροντα των ακαδημαϊκών, καθώς υπαινισσόταν ότι η δουλειά τους είχε σημαντικές πρακτικές εφαρμογές. Παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο μέρος αυτών των πλεονεκτημάτων της ομαδοποίησης δεν ήταν τίποτα παραπάνω από υποσχόμενες γνώσεις του μέλλοντος. Για ποιο λόγο λοιπόν, κάποιος να αποδεχτεί αυτές τις μελλοντικές γνώσεις και το πιο σημαντικό, πως οι ψυχολόγοι να δικαιολογήσουν αυτές τις υποσχέσεις στους εαυτούς τους (Danziger, 1997);

Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, η δικαιολόγηση αυτών των μελλοντικά υποσχόμενων γνώσεων βασίστηκε στην πολύ διευρυμένη αντίληψη ότι η Ψυχολογία αποτελούσε τελικά μία και μόνο επιστήμη, της οποίας οι διάφοροι κλάδοι θα κατέληγαν να συνδέονται από ένα και μόνο σύνολο αρχών. Με αυτόν τον τρόπο, η ομαδοποίηση των ξεχωριστών και διαφορετικών πεδίων έρευνας και πρακτικής εφαρμογής κάτω από μία επιστήμη, θα ήταν κάτι περισσότερο από ένα ιστορικά τυχαίο γεγονός. Θα αποτελούσε μια λογική συνέπεια βαθιά εδραιωμένων θεωρητικών συνδέσμων. Με λίγα λόγια, κοινοί επιστημονικοί «νόμοι» θα ένωσαν την επιστήμη της Ψυχολογίας. Σαν πρώτο

βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, τα διάφορα τμήματα της επιστήμης θα έπρεπε να συνδέονται μεταξύ τους με τη χρήση κοινών επιστημονικών κατηγοριών. Αυτές οι κοινές κατηγορίες θα αποδείκνυαν τον ισχυρισμό πως υπήρχαν πράγματι σημαντικά φαινόμενα, που ήταν κοινά για όλα τα πεδία της Ψυχολογίας. Εν συνεχεία, θα μπορούσε κάποιος να μελετήσει αυτά τα κοινά φαινόμενα, με σκοπό να ανακαλύψει τις αρχές εκείνες που ένωναν την επιστήμη (Danziger, 1997).

Αυτόν τον ρόλο έπαιξαν οι κατηγορίες της «συμπεριφοράς» και της «μάθησης», στην ιστορία της Αμερικάνικης Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Από τις δύο αυτές κατηγορίες, η «συμπεριφορά» έπαιξε σημαντικότερο και πιο καθοριστικό ρόλο στη θεμελίωση της Ψυχολογίας, διότι έγινε εκείνη η κατηγορία που χρησιμοποίησε η επιστήμη για να προσδιορίσει το αντικείμενο μελέτης της. Είτε κάποιος προσπαθούσε να ερμηνεύσει τις απαντήσεις ενός παιδιού σε μια δοκιμασία προβλήματος, είτε τη νευρωτική συμπτωματολογία ενός ενήλικα, είτε τις αντιδράσεις ενός ποντικού σε έναν πειραματικό λαβύρινθο, ήταν πάντα μια προσπάθεια να ερμηνεύσει το ίδιο πράγμα, που ονομάζεται συμπεριφορά ενός οργανισμού. Η ταξινόμηση αυτών των διαφορετικών φαινομένων σε ένα σύνολο διαφορετικών παραμέτρων της «συμπεριφοράς», ήταν το πρώτο απαραίτητο βήμα για να αποδειχθεί ο ισχυρισμός ότι η Ψυχολογία ήταν μία επιστήμη, με ένα σύνολο επεξηγηματικών αρχών. Η «μάθηση» δεν έπαιξε τόσο καθοριστικό ρόλο, αλλά ιστορικά, συνδέθηκε τόσο βαθιά με την κατηγορία της «συμπεριφοράς», που η μία κατηγορία θεωρούταν συμπληρωματική της άλλης (Danziger, 1997).

Η ιστορία της «συμπεριφοράς» δεν αλληλοσυνδέεται μόνο με την ιστορία της «μάθησης», αλλά επίσης, περιπλέκεται βαθιά και με την ιστορία του συμπεριφορισμού, ενός ρεύματος στην Ψυχολογία, που πήρε το όνομά του από την κατηγορία της συμπεριφοράς. Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η ιστορία αυτού του ρεύματος δεν είναι ίδια με την ιστορία

αυτής της κατηγορίας. Ιστορικά, οι συμπεριφοριστές δεν είχαν το μονοπώλιο της κατηγορίας της συμπεριφοράς (Danziger, 1997).

Άλλο ένα κομβικό γεγονός στην ιστορία της Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα ήταν η δημιουργία δύο εξολοκλήρου καινούργιων πεδίων έρευνας – των κινήτρων και της προσωπικότητας – η οποία επιβεβαιώνει τη μεγάλη φιλοδοξία της Αμερικάνικης μεσοπολεμικής Ψυχολογίας. Αυτές οι δύο κατηγορίες, περισσότερο από ότι άλλες, πρόβαλλαν την αξίωση της Ψυχολογίας ως μία επιστήμη της εκλεκτής και προνομιάς γνώσης ολόκληρης της ποικιλίας των ανθρώπινων γεγονότων (Danziger, 1997).

Η επιστημονική Ψυχολογία υποσχέθηκε να διαλευκάνει τα μυστικά του ευρέως διαδεδομένου δικτύου του αιτιοκρατούμενου ντετερμινισμού. Όλες οι ανθρώπινες πράξεις, όσο ασήμαντες και αν ήταν, συμπεριλαμβάνονταν σε αυτό το δίκτυο. Οτιδήποτε δεν εξηγούταν από τους γενικούς νόμους των κινήτρων, δηλαδή οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των ατόμων που εκτελούν αυτές τις πράξεις, θα ερμηνεύονταν από το νέο πεδίο της επιστημονικής μελέτης της προσωπικότητας. Με λίγα λόγια, η νέα Ψυχολογία θα μελετούσε όχι το «πώς», αλλά το «γιατί» όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Τόσο η Ψυχολογία των κινήτρων, όσο και η Ψυχολογία της προσωπικότητας ήταν κατασκευάσματα της μεσοπολεμικής περιόδου, των δεκαετιών του 1920 και του 1930 (Danziger, 1997).

Επιπροσθέτως, καθοριστική ήταν η συμβολή των R. S. Woodworth και E.C. Tolman στη θεωρητική και μεθοδολογική διαμόρφωση της Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα, καθώς αντικατέστησαν τον τύπο S – R (ερέθισμα – αντίδραση) με τον τύπο S – O – R (ερέθισμα – οργανισμός – αντίδραση) και με το μοντέλο μεταβλητών.

## ***2.2. Η Συμβολή των R. S. Woodworth και E. C. Tolman***

Επηρεασμένος από τον William James στο Χάρβαρντ, ο R. S. Woodworth έκανε τη διδακτορική του έρευνα στην Ψυχολογία στο πανεπιστήμιο της Columbia, στο οποίο

αργότερα δίδαξε κατά τη περίοδο 1903 – 1942. Στα σημαντικότερα έργα του συμπεριλαμβάνονται τα εξής: «Dynamic Psychology» (1918), «Psychology» (1921, 1929, 1934), «Contemporary Schools of Psychology» (1931), «Experimental Psychology» (1938) και «Dynamics of Behavior» (1958). Σε όλα αυτά υποστήριξε την *εκλεκτική* χρήση των συμπεριφοριστικών, φυσιολογικών, ενδοσκοπικών ή ψυχομετρικών μεθόδων, η επιλογή των οποίων εξαρτάται από το εκάστοτε ερευνητικό ενδιαφέρον (Ballantyne, 2007).

Ο στόχος που έθεσε ο Woodworth στον εαυτό του ήταν ο εξής: Πως να σχεδιάσει καλύτερα μαζί τους αποκλίνοντες εμπειρικούς προβληματισμούς και τους θεωρητικούς ισχυρισμούς του στρουκτουραλισμού, συμπεριφορισμού, και της συγκριτικής Ψυχολογίας, συμπεριλαμβανομένου ενός νοητικού ελέγχου σε μια Ψυχολογία «μέσης οδού» ή μετριοπαθή, που σχεδόν όλοι θα μπορούσαν να δεχθούν. Σε αυτή την προσπάθεια μπορεί να πει κανείς ότι αντιπροσώπευε τις προσπάθειες και τις γνώμες των περισσότερων γενικών ψυχολόγων εκείνης της εποχής (Ballantyne, 2007).

Ο όρος «δυναμική» υιοθετήθηκε από τον Woodworth (1918, 1926, 1930a) για να δώσει έμφαση στην επιτακτική επιστημονική ανάγκη να αποφευχθούν οι περιττές μεθοδολογικές συνταγές και ο αδικαιολόγητος αποκλεισμός της σχετικής εμπειρικής έρευνας που χαρακτήριζε τις προηγούμενες παραδόσεις στην Ψυχολογία (Ballantyne, 2007).

Στις τρεις πρώτες εκδόσεις του εισαγωγικού του κειμένου (1921, 1929, 1934) καθώς και στο ιστορικό του κείμενο το 1931, ο Woodworth υιοθετεί το επιχείρημα ότι είναι στο συμφέρον όλων των συγκριτικών ψυχολόγων να δώσουν μικρή βαρύτητα στις προδικασμένες μεταθεωρητικές τους διαφορές και να συγκεντρωθούν στις ακριβείς εμπειρικές μεθόδους και στα αποτελέσματα της επιστήμης, γιατί με αυτόν τον τρόπο μια σχετικά μετριοπαθή Ψυχολογία μπορεί τελικά να μελετηθεί λεπτομερώς και βρεθεί μια λύση (Ballantyne, 2007).

Για αυτό το λόγο, ενώ ο τίτλος του βιβλίου του «Psychology: A study of mental life» (1921) ήταν προσβλητικός απέναντι στον ακραίο συμπεριφορισμό του Watson, ο ορισμός της Ψυχολογίας συμπεριλάμβανε σε αυτό το σημείο, τη συμπεριφοριστική αρχή της πνευματικής «δραστηριότητας», η οποία περικλείει την ανάλυση της δράσης των σωματικών οργάνων (Ballantyne, 2007).

Ο Woodworth όρισε τη «δραστηριότητα» ως την κάθε διαδικασία, η οποία εξαρτάται από τη ζωή του οργανισμού και η οποία μπορεί να γίνει αντιληπτή ως εξαρτημένη από τον οργανισμό σαν ολότητα. Με άλλα λόγια, η «δραστηριότητα» αποτελεί μια γενική αρχή, η οποία περιλαμβάνει, όχι μόνο τις φυσιολογικές διεργασίες στον εγκέφαλο και στον νωτιαίο μυελό ενός άθικτου οργανισμού, αλλά επίσης περιλαμβάνει τις σωματικές κινήσεις, τα έμφυτα και μη αντανακλαστικά, και τις αισθητές σκόπιμες πράξεις ή τις συνειδητές υποκινούμενες συμπεριφορές αυτών των ζωντανών οργανισμών (Ballantyne, 2007).

Ο Woodworth θεωρούσε πως η «συμπεριφορά» θα ήταν ένας πολύ κατάλληλος όρος, μόνο αν δεν είχε ταυτιστεί τόσο πολύ με το συμπεριφοριστικό ρεύμα του Watson, το οποίο υποστήριξε πως η συνείδηση πρέπει να μη συμπεριληφθεί στην Ψυχολογία ή τουλάχιστον, πρέπει να παραβλεφθεί (Ballantyne, 2007).

Επιπροσθέτως, ενώ ο Woodworth τονίζει το γεγονός ότι η Ψυχολογία οφείλει να συμπεριλάβει την ενδοσκοπική ανάλυση (π.χ., πρέπει να αξιοποιήσει εμπειρικές, φαινομενολογικές μεθόδους, όπου είναι κατάλληλες), επίσης ρητά δηλώνει πως δεν υπάρχει τίποτα σε αυτή την απαίτηση, το οποίο να περιορίζει την Ψυχολογία στη μελέτη των αισθήσεων. Σύμφωνα με την άποψή του, τόσο η εμπειρία, όσο και η πράξη πρέπει να εκτιμηθούν και να περιγραφούν από τη νέα πειραματική Ψυχολογία (Ballantyne, 2007).

Η άποψη του Woodworth να ληφθεί υπ' όψιν το αντικείμενο μελέτης και η θέση της Ψυχολογίας στην ιεραρχία της επιστήμης είναι η ακόλουθη: Αφού τόσο η ενδοσκοπική εμπειρία, όσο και η συμπεριφορά είναι δυναμικές και υποκινούνται από κάποιο σκοπό, και

επομένως, δεν είναι παθητικές, μπορούμε να ενώσουμε την εμπειρία και τη συμπεριφορά, κάτω από τον περιεκτικό όρο, «δραστηριότητα» και να δηλώσουμε πως η Ψυχολογία είναι η μελέτη των δραστηριοτήτων του ατόμου ως προσωπικότητα (Ballantyne, 2007).

Στη χρήση της αρχής «πνευματική δραστηριότητα» και στην έμφαση της σημασίας της μελέτης των «κινήτρων», ο σκοπός του Woodworth ήταν να εξασφαλίσει τα μέσα, με τα οποία η επιστήμη μπορεί να χρησιμοποιήσει τις αντικειμενικές έννοιες της αιτίας και του αποτελέσματος, με έναν εσωτερικά δυναμικό και εξελικτικό τρόπο, παρά με ένα μόνο εξωτερικό, μηχανικιστικό τρόπο, ο οποίος χαρακτήριζε τον συμπεριφορισμό του Watson (Ballantyne, 2007).

Ενώ ο Woodworth απασχολιόταν με τα υπάρχοντα διανοητικά προϊόντα της επιστήμης (και παρουσίαζε διάφορες εκδοχές του τύπου S – O – R), οι συστηματικές ενέργειες του E. C. Tolman εστίαζαν στο τρόπο, με τον οποίο θα μπορούσαν να εξεταστούν πειραματικά οι όροι κλειδιά της επιστήμης. Οι δύο αυτές προσπάθειες επικάλυπταν η μία την άλλη σε αξιοσημείωτο βαθμό, ειδικά όταν περιέγραφαν τα ψυχολογικά πειράματα ως την εμπειρική έρευνα των συνδέσεων μεταξύ των «ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών». Αν και τα σχετικά τους μοντέλα μεταβλητής είχαν σκοπό να υποστηρίξουν παρόμοιους τύπους S – O – R, παρά τους τύπους S – R, όσον αφορά το ψυχολογικό αντικείμενο μελέτης, το οντολογικό επίπεδο του συνδετικού όρου στο καθένα από αυτά («οργανικές» ή «μεσολαβούσες» μεταβλητές) διέφερε σε μεγάλο βαθμό (Ballantyne, 2007).

Για να περιγράψει τη δύσκολη κατάσταση της επιστήμης, την οποία είχε αναλάβει να βελτιώσει, ο Woodworth έκανε την εξής δήλωση: «Πρώτα η Ψυχολογία έχασε την ψυχή της, έπειτα έχασε το μυαλό της, και έπειτα έχασε τη συνειδήσή της. Έχει ακόμα κάποιου είδους συμπεριφορά» (Woodworth, 1921 in Ballantyne, 2007). Για να απεικονιστούν καλύτερα τα εκτεταμένα πρακτικά και εμπειρικά ενδιαφέροντα των συγχρόνων του ψυχολόγων, ο ορισμός του αντικειμένου μελέτης, δεν έπρεπε να επανεξεταστεί με βάση την προηγούμενη

λανθασμένη επιλογή, είτε του ενδοσκοπικού περιεχομένου, είτε της αισθητής συμπεριφοράς, αλλά με βάση τη νέα περιεκτική αρχή της πνευματικής δραστηριότητας (Ballantyne, 2007).

Ο Woodworth αναγνώρισε σχετικά νωρίς, ότι ο ακραίος συμπεριφορισμός του Watson αντικατόπτριζε το ενδοσκοπικό σύστημα του Titchener. Ο στρουκτουραλισμός εστίαζε στο «Πώς και Τι» του συνειδητού εμπειρικού περιεχομένου. Το σύστημα του Watson εστίαζε στο «Τι και Πώς» της φανεράς συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τον Woodworth, ήταν το ίδιο μηχανικιστικό, στοιχειώδες και συνδεσμικό, όπως ήταν και ο στρουκτουραλισμός, με τη διαφορά ότι εστίαζε σε ένα διαφορετικό επίπεδο του ψυχολογικού αντικειμένου μελέτης. Οι έννοιες του ερεθίσματος και της αντίδρασης τώρα αποτελούσαν τις θεμελιώδεις μονάδες μιας τέτοιας ανάλυσης, ακριβώς όπως και τα στοιχεία των «αισθήσεων, των ιδεών και των συναισθημάτων» του συστήματος του Titchener. Το συμπεριφοριστικό πρόγραμμα ήταν απλώς μία μετάφραση του παλιού πνευματικού μηχανισμού στην ορολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης (Ballantyne, 2007).

Σε αντιδιαστολή με τα παραπάνω, η «δυναμική» Ψυχολογία του Woodworth αρνήθηκε να πάρει μέρος σε ένα τέτοιο «ακρωτηριασμό» του ψυχολογικού αντικειμένου μελέτης. Σύμφωνα με τον Woodworth, οποιαδήποτε Ψυχολογία δεν προτίθεται να απαντήσει τις πέντε ερωτήσεις «Ποιος, Τι, Που, Πότε και Γιατί», δεν μπορεί να απαντήσει την άμεσα σχετική ερώτηση «Πώς». Τέτοιες προσεγγίσεις στην Ψυχολογία ήταν διανοητικά και εμπειρικά περιορισμένες. Για αυτό το λόγο, ο Woodworth έδωσε έμφαση τόσο στα κίνητρα (η λειτουργική πτυχή του εσωτερικού συνειδητού ή «σχεδόν συνειδητού» περιεχομένου), όσο και στις εξωτερικά αισθητές (συμπεριφοριστικές) πτυχές της πνευματικής δραστηριότητας – τις οποίες ο Watson είχε επίσης χαρακτηρίσει «λειτουργικές», με την ψυχολογική διαδικαστική έννοια του όρου (Ballantyne, 2007).

Σε αντίθεση με τον Woodworth (του οποίου οι επιστημονικές συνεισφορές προέρχονταν από τη μεθοδολογική, ιστορική και μεταθεωρητική ανάλυση), ο Edward



Thance Tolman (1886 – 1959) ήταν κυρίως ένας πειραματικός ψυχολόγος. Ο Tolman χρησιμοποίησε τη διαθέσιμη απόδειξη, που επιβεβαίωνε ένα σύνολο φιλόνομων προτάσεων που αποκαλούσε ως εξής: «σκοπικός», «μοριακός», «λειτουργικός» και «γνωστικός» συμπεριφορισμός (Ballantyne, 2007).

Ενώ η δομή του ερευνητικού προγράμματος που επιτηρούσε καθώς και η ακόλουθη ανάλυσή του ήταν προσκολλημένη στη μοριακή περιγραφή S – O – R, ο ίδιος ο Tolman απέφευγε να κάνει προτάσεις σχετικά με το οντολογικό επίπεδο αυτών που ονόμαζε, «μεσολαβούντων μεταβλητών» (intervening variables). Για παράδειγμα, στην κριτική που άσκησε στις «πνευματιστικές» θέσεις το 1925, υποστήριξε πως ο «σκοπός» δεν έπρεπε να γίνει αντιληπτός ως μία σκόπιμη δύναμη του νου, αλλά ως ζήτημα της αναφοράς στην κατευθυνόμενη από κάποιο στόχο αισθητή συμπεριφορά. Ανάλογα, ταξινομήθηκε από τους ιστορικούς της Ψυχολογίας ως ένας «μεθοδολογικός», παρά «μεταφυσικός» συμπεριφοριστής (Ballantyne, 2007).

Παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις υπήρχαν στα μοντέλα των Woodworth και Tolman, σχετικά με το συνδετικό στοιχείο ανάμεσα και σε ένα ερέθισμα και σε μία αντίδραση, αξίζει να αναφερθεί ότι η κατηγορία του οργανισμού έπαιξε θεμελιώδη ρόλο στη μετάβαση των φυσιολογικών αρχών στην Ψυχολογία. Αυτή η κατηγορία αφορά τους ζωντανούς οργανισμούς και συνενώνει τα ζώα με τους ανθρώπους και για αυτό το λόγο υιοθετεί παρόμοια χαρακτηριστικά και για τα δύο. Αν οι άνθρωποι θεωρούνται οργανισμοί με μία θεμελιώδη έννοια, τότε τα χαρακτηριστικά που ορίζουν έναν οργανισμό, θα ισχύουν και για αυτούς. Κατά τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους του 20<sup>ου</sup> αιώνα, τα περισσότερα από αυτά τα ορατά χαρακτηριστικά έχουν συσχετιστεί με της θεωρία της εξέλιξης (θεωρία του Δαρβίνου) μέσω της φυσικής επιλογής. Μερικά από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι η προσαρμοστικότητα, η «επιβίωση του χαρακτηριστικού που προσαρμόζεται περισσότερο στο περιβάλλον» και η κληρονομικότητα (Danziger, 1997).

Η διέγερση από ένα ερέθισμα πιθανώς αποτελεί μία από τις πιο σημαντικές κατηγορίες της Ψυχολογίας όλου του 20<sup>ου</sup> αιώνα, ακριβώς γιατί είναι τόσο βαθιά εμπεδωμένη στα φιλοσοφικά και ιστορικά θεμέλια της επιστήμης, ώστε να έχει αποκτήσει μια τελείως δεδομένη ιδιότητα. Οποιοδήποτε και αν είναι το περιεχόμενο των σύγχρονων ψυχολογικών περιγραφών και θεωριών, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό αυτών προϋποθέτει ότι το πεδίο εφαρμογής τους έχει ήδη περιγραφεί με όρους της κατηγορίας της διέγερσης από ένα ερέθισμα. Κατά συνέπεια, ένα μεγάλο μέρος της ψυχολογικής περιγραφής βασίζεται σε μια προθεωρητική ανάλυση των πολύπλοκων, σύνθετων και ενδεχομένως αμφιλεγόμενων και ασαφών καταστάσεων, με όρους των ερεθισμάτων και των αποτελεσμάτων τους. Σημαντικό κομμάτι του σχηματισμού ψυχολογικών θεωριών έχει στόχο να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα αποτελέσματα αυτά. Αξίζει να σημειωθεί ότι η περιγραφή των φαινομένων με όρους των ερεθισμάτων και των αποτελεσμάτων που προκαλούν, επιβάλλει μια συγκεκριμένη δομή των φαινομένων αυτών. Επιπροσθέτως, η κατηγορία του ερεθισμού είναι ένα ιστορικό προϊόν, η οποία αναδύθηκε κάτω από συγκεκριμένα πλαίσια και για συγκεκριμένους λόγους (Danziger, 1997).

### ***2.3. Το Μοντέλο των Ανεξάρτητων και Εξαρτημένων Μεταβλητών***

Ο καθιερωμένος ορισμός ενός πειράματος στα ψυχολογικά κείμενα της Βορείου Αμερικής, ως μία συστηματική αποτίμηση της μαθηματικής σχέσης μεταξύ των «ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών», ήταν ένα επιστημονικό προϊόν των δεκαετιών 1930 με 1970. Ο όρος «μεταβλητή», όπως αυτός συσχετίστηκε με την εμπειρική Ψυχολογία, πρώτα παρουσιάστηκε σποραδικά στο «The physical dimensions of consciousness» του E. G. Boring. Οι Tolman, Skinner και άλλοι είχαν επίσης αρχίσει να χρησιμοποιούν τον όρο αυτό σε αυτή τη περίοδο, αλλά ήταν ο Woodworth εκείνος ο οποίος κατέστησε δημοφιλή και τυποποίησε την ορολογία των «ανεξάρτητων και εξαρτημένων

μεταβλητών» στα βιβλία του «Psychology» και «Experimental Psychology» (Ballantyne, 2007).

Οι δύο πρώτες εκδόσεις του βιβλίου του Woodworth «Psychology», χρησιμοποιούν μια αόριστη και απροσδιόριστη αρχή του ψυχολογικού πειραματισμού, όπου μια συστηματική μεταβλητότητα των συνθηκών του εργαστηρίου θεωρείται ως ένα είδος πειράματος και τα διανοητικά τεστ για τη σύγκριση των ατόμων, θεωρούνται ως ένα άλλο είδος πειράματος. Ωστόσο, η τρίτη έκδοση του βιβλίου του, χρησιμοποιεί ένα πιο συγκεκριμένο και ξεκάθαρο ορισμό του πειράματος (Ballantyne, 2007).

Σε αυτή την τρίτη έκδοση, ο Woodworth υποστηρίζει πως μόνο εκείνες οι έρευνες, οι οποίες μεταβάλλουν τη μία συνθήκη (την ανεξάρτητη μεταβλητή), ενώ διατηρούν σταθερές όλες τις άλλες, πρέπει να αποκαλούνται πειραματικές. Σε αυτό το σημείο, η πειραματική έρευνα αναπαριστάται ως η ενεργής παραποίηση μιας ανεξάρτητης μεταβλητής, με σκοπό να αποκαλυφθεί η προϋπάρχουσα αιτία των μεταβολών της εξαρτημένης μεταβλητής που βρίσκεται υπό μελέτη (Ballantyne, 2007).

Σύμφωνα με τον Woodworth, ο κανόνας του ιδανικού πειράματος είναι να ελέγχει κανείς όλους τους παράγοντες ή τις συνθήκες, να τις διατηρεί όλες σταθερές, εκτός από μία, η οποία είναι η ανεξάρτητη μεταβλητή και πρέπει να τη μεταβάλλει συστηματικά και να παρατηρεί τα αποτελέσματα αυτής της μεταβολής (Ballantyne, 2007).

Ενώ, οι Danziger και Dzinis έχουν δηλώσει ότι η αναφορά στις Γκαλτονικές Ανθρωπομετρικές στατιστικές, έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στην αρχική υιοθέτηση του Boring της αρχής των «μεταβλητών», σύμφωνα με τον Ballantyne, η περιγραφή του Woodworth το 1934, είναι πιο αξιοσημείωτη, καθώς φαίνεται να οριοθετεί μια επιστημονική διάκριση μεταξύ της «πειραματικής» και της «συσχετιστικής» έρευνας μεταβλητών (Ballantyne, 2007).

Αυτή η συνεπαγόμενη οροθεσία γίνεται ακόμα πιο σαφής από τον Woodworth, όταν επαναλαμβάνει τον ακριβή ορισμό του πειραματισμού και τον διαχωρίζει ως διαφορετικό από τη συσχετιστική έρευνα, διότι μέσω του πειραματισμού ψάχνει κανείς τα αίτια, παρά μερικές αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ των αποτελεσμάτων. Ως εκ τούτου, ρητά αποκλείει τα τεστ από την πειραματική Ψυχολογία (Ballantyne, 2007).

Η αυξανόμενη επαγγελματική διαφωνία μεταξύ των δύο αυτών ομάδων ψυχολόγων φανερώθηκε αρχικά στο σχηματισμό της Αμερικάνικης Εταιρείας της Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (American Association of Applied Psychology), αλλά παραμερίστηκε προσωρινά με κοινή συναίνεση, κατά τη διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Παρά τις μεταπολεμικές προσπάθειες για τη δημιουργία ενός συνδετικού κρίκου μεταξύ αυτών των δύο στρατοπέδων, το χάσμα μεταξύ αυτών των κυρίως πρακτικών πειραματικών και συσχετιστικών μεθόδων παρέμεινε τόσο μεγάλο, που ο L. J. Cronbach τελικά τις περιέγραψε ως «τις δύο σχολές της επιστημονικής Ψυχολογίας (πειραματικές και συσχετιστικές μεθόδους), με τη μία να κυριαρχεί στα πανεπιστημιακά εργαστήρια και την άλλη να εφαρμόζεται στις κλινικές ψυχομετρήσεις (Ballantyne, 2007).

#### ***2.4. Η Γλώσσα των Μεταβλητών***

Στη σφαίρα της επιστημονικής δραστηριότητας υπάρχουν βαθιά εδραιωμένες σχέσεις μεταξύ της γλώσσας και της μεθόδου. Τόσο η γλώσσα, όσο και η μέθοδος είναι τρόποι ίδρυσης ειδικών πεδίων έρευνας και ελέγχου συμπεριφορών (Danziger, 1997).

Αυτή η άμεση σχέση μεταξύ της γλώσσας και της μεθόδου μπορεί να γίνει φανερή σε μια ποικιλία μορφών. Ο σύνδεσμος μεταξύ αυτών των δύο μπορεί να ποικίλει ως προς την ισχύ του και ακόμη, μπορεί να υπάρχουν μεγάλες διαφορές στη σχετική σημασία του ενός ή του άλλου πόλου, σε αυτή τη σχέση (Danziger, 1997).

Η μεθοδολογία, όπως και η Βιολογία, αποτέλεσε τη γενεσιουργό δύναμη μιας νέας γλώσσας, η οποία εφαρμόστηκε σε ήδη υπάρχουσες ψυχολογικές κατηγορίες. Ένας όρος κλειδί σε αυτή τη γλώσσα ήταν η λέξη «μεταβλητή». Όταν οι ψυχολόγοι ανέπτυξαν τη μεθοδολογική γλώσσα, δεν έψαχναν πλέον να βρουν κομμάτια της πραγματικότητας, όπως ονόμασαν τα «κίνητρα», και την «προσωπικότητα». Αντίθετα, τώρα μελετούσαν τις «μεταβλητές των κινήτρων» ή τις «μεταβλητές της προσωπικότητας». Η νέα γλώσσα δεν αντικατέστησε το παλιό βιολογικό πλαίσιο εργασίας, αλλά πρόσθεσε μόνο μία επιπρόσθετη διάσταση περιγραφής. Αυτή η νέα διάσταση, ωστόσο, έπαιξε τελικά ένα πιο λεπτομερώς ηγεμονικό ρόλο, από ότι το παλιό πλαίσιο εργασίας. Μέχρι τη δεκαετία του 1950, η χρήση της νέας μεθοδολογικής γλώσσας είχε γίνει ουσιαστικά υποχρεωτική, στο πλαίσιο της ψυχολογικής έρευνας και θεωρίας (Danziger, 1997).

Η αναφορά στις «μεταβλητές» αναπαριστά ένα μεταγενέστερο στάδιο στην ανάπτυξη της νέας γλώσσας που βασίστηκε στη μέθοδο. Κάποια χρόνια νωρίτερα, η γλώσσα του ερεθίσματος και της αντίδρασης είχε ένα παρόμοιο ρόλο. Συχνά, έχει ειπωθεί πως ο συμπεριφορισμός ουσιαστικά ισοδυναμούσε με μια υπόδειξη του μετασχηματισμού των πνευματικών αρχών της Ψυχολογίας σε μια φυσικαλιστική γλώσσα. Εν τούτοις, αυτή δεν ήταν η μόνη αλλαγή στην ψυχολογική γλώσσα, που συνδέθηκε με τις πρώτες μορφές του συμπεριφορισμού. Υπήρχε επίσης, μια έντονη προτίμηση για την περιγραφή όλων των ψυχολογικών διαδικασιών με όρους ερεθίσματος – αντίδρασης. Στη πραγματικότητα, αυτή η δεύτερη τάση του συμπεριφορισμού ήταν αρχικά περισσότερο αποδεκτή από την πρώτη. Η πλειοψηφία των Αμερικανών ψυχολόγων δεν ήταν ιδιαίτερα φιλική με τον ανεπεξέργαστο και ακραίο φυσικαλισμό του Watson, αλλά η Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης φαινόταν συνολικά πιο λογική ιδέα, τουλάχιστον στα πλαίσια του πειράματος. Και αυτό γιατί η Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης φαινόταν να έχει περισσότερο πρακτικό νόημα. Υπήρχαν στη πραγματικότητα, μάλλον δύο λόγοι για την προτίμηση της Ψυχολογίας

του ερεθίσματος – αντίδρασης, στη δεκαετία του 1920: πρώτον, γιατί υπήρχε μια προτίμηση για μια υπεραπλουστευμένη Ψυχολογία, που θα βασιζόταν σε μια μηχανιστική Βιολογία και δεύτερον, γιατί υπήρχε μια έντονη επιθυμία να θεωρηθεί η καθιερωμένη μέθοδος του ψυχολογικού πειραματισμού ως μία θεμελιώδη βάση, που θα εξασφάλιζε ακλόνητα και στέρεα θεμέλια για τις ψυχολογικές αρχές (Danziger, 1997).

Με βάση το δεύτερο λόγο, κάποιος μπορούσε εύκολα να είναι ψυχολόγος του ερεθίσματος – αντίδρασης, χωρίς να είναι οπαδός του συμπεριφορισμού. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι ο R. S. Woodworth, ένας ψυχολόγος με μεγάλη επιρροή, οποίος αναμφίβολα υποστήριξε την Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης, αλλά όταν αναρωτήθηκε αν ήταν συμπεριφοριστής, ουσιαστικά αποφάσισε ότι δεν ήξερε και δεν τον ενδιέφερε να μάθει. Η θέση του Woodworth απέναντι στον συμπεριφορισμό σίγουρα εκπροσωπούσε τη δεσπόζουσα Αμερικάνικη πειραματική Ψυχολογία, πολύ περισσότερο από ότι η θέση του Watson (Danziger, 1997).

Παρόλο που ο Woodworth ήταν επιτυχημένος συγγραφέας, ήταν και ένας σπουδαίος πειραματιστής, ενεργά απασχολημένος στο εργαστήριό του κατά τη διάρκεια της καριέρας του. Πάντα θεωρούσε το εργαστήριο ως την κύρια πηγή της ακλόνητης και σταθερής ψυχολογικής γνώσης και η προτίμησή του για την Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης συνδεόταν στενά με αυτή τη γνώμη του. Και αυτό γιατί ο ψυχολογικός πειραματισμός θεμελιωδώς εμπλεκόταν στις σχέσεις του ερεθίσματος – αντίδρασης, οι οποίες στο σύστημα ερέθισμα – αντίδραση θα μπορούσαν και θα έπρεπε να λειτουργήσουν ως η βάση της ψυχολογικής εξήγησης (Danziger, 1997).

Όπως και οι περισσότεροι Αμερικανοί ψυχολόγοι σε αυτή την περίοδο, ο Woodworth ήταν απορροφημένος και δυσαρεστημένος σχετικά με τη διαίρεση της Ψυχολογίας σε «σχολές». Φαίνεται ότι υπήρχε μια έντονη αίσθηση πως αυτή η διαίρεση κλόνηζε την αξίωση της Ψυχολογίας να είναι επιστημονική. Υποτίθεται πως η επιστήμη έπρεπε να είναι η πηγή

της σταθερής γνώσης, η οποία βασιζόταν στο εργαστήριο, παρά στη θεωρία. Έτσι, αν οι ψυχολόγοι απλά συμφωνούσαν να δώσουν μικρή βαρύτητα στις θεωρητικές διαφορές τους και αν συγκεντρώνονταν στις κοινές πειραματικές διαδικασίες, θα είχαν συλλογικό όφελος. Ο Woodworth, όπως τόσοι πολλοί από τους συναδέλφους του, ενδιαφερόταν πολύ για αυτό που αποκαλούσε «αλληλεγγύη της ψυχολογικής ομάδας» και θεωρούσε πως αυτό θα επιτευχθεί «από κάτω προς τα πάνω», μέσω της επίκλησης στην «πραγματική έρευνα των ψυχολόγων», παρά στις θεωρητικές τους προτιμήσεις. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να βρεθεί ο ελάχιστος κοινός παρανομαστής της πειραματικής πρακτικής (την οποία ταύτιζε με την επιστήμη γενικά) και με βάση αυτό να δημιουργηθεί η ομόφωνη γνώμη. Αυτό το βασικό χαρακτηριστικό του φαινόταν ότι βρίσκεται στο γεγονός ότι η επιστήμη «πάντα ασχολιόταν με συστήματα που είναι ευάλωτα σε εξωτερικές επιδράσεις». Η επιστήμη αφοσιώθηκε στη μελέτη αυτών των εξωτερικών επιδράσεων, οι οποίες στην Ψυχολογία, παίρνουν τη μορφή των σχέσεων ερεθίσματος – αντίδρασης (Danziger, 1997).

Ο Woodworth ένθερμα απαρνήθηκε τον υπαινιγμό ότι η παραπάνω πρότασή του δεν προσέφερε τίποτα περισσότερο από το να προσθέσει μια ακόμη διαφορετική εκδοχή στη λίστα των ψυχολογικών σχολών. Αν και ποτέ δεν αναφέρθηκε στην Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης σαν να πρόκειται για μία γλώσσα, τη χρησιμοποίησε σαν να ήταν. Τον εφοδίασε με τα μέσα για να περιγράψει ξανά όλους τους θεμελιώδεις ψυχολογικούς όρους και κατηγορίες με ένα τρόπο που άμεσα τις χαρακτήριζε σαν θέματα για πειραματική έρευνα. Οποιοδήποτε ψυχολογικό φαινόμενο και αν αντικρίζει, ο ψυχολόγος πρέπει να ρωτήσει «ποιο είναι το ερέθισμα και ποια η αντίδραση;». Ο Woodworth έδειξε πως αυτός ο κανόνας μπορεί να εφαρμοστεί ακόμα και σε φαινομενικά «δύστροπα» θέματα, όπως το παιχνίδι, τα όνειρα, η σκέψη και η φαντασία. Οτιδήποτε και αν ειπωθεί για αυτά και για άλλα ψυχολογικά φαινόμενα, πρέπει να μεταφραστούν με όρους ερεθίσματος – αντίδρασης, όταν εισάγονται στην επιστημονική Ψυχολογία. Ένα πολύ σημαντικό αποτέλεσμα αυτής της

μετάφρασης είναι ότι προσδίδει ένα υποδειγματικό και παραδειγματικό κύρος στα ψυχολογικά πειράματα, στην ερμηνεία των ψυχολογικών γεγονότων γενικότερα. Με αυτόν τον τρόπο, τα πειράματα για τις καθυστερημένες αντιδράσεις στα ζώα μπορούν να γίνουν παραδειγματικά για την κατανόηση του ανθρώπινου σκοπού, τα πειράματα για τη συνδυασμένη μάθηση μπορούν να δια φωτίσουν τη φύση της μνήμης, τα πειράματα για τη μυϊκή κόπωση μπορούν να εξασφαλίσουν το μοντέλο για την κατανόηση οποιασδήποτε επίκτητης προδιάθεσης και τα πειράματα του χρόνου αντίδρασης μπορούν να γίνουν το βασικό πρότυπο για όλη τη συμπεριφορά. Η μετάφραση σε αυτή τη νέα γλώσσα του ερεθίσματος και της αντίδρασης είναι απαραίτητη για να λειτουργήσει οποιαδήποτε από αυτές τις αναλογίες (Danziger, 1997).

Δύο δεκαετίες μετά την πρώτη εμφάνιση του βασικού εγχειριδίου του Woodworth, αυτή η γλώσσα εισήχθη στην ψυχολογική βιβλιογραφία. Οι πιστοί στον συμπεριφορισμό ψυχολόγοι δεν ήταν πιθανό να βρουν κάποιο ελάττωμα σε αυτή, αλλά πολλοί περισσότεροι Αμερικανοί ψυχολόγοι πιθανόν μοιράστηκαν την πλήρη αδιαφορία του Woodworth για την ορθότητα της ψυχολογικής θεωρίας, καθώς και τον πλήρη σεβασμό του για την πειραματική μεθοδολογία. Στην πραγματικότητα, είχε επηρεαστεί εντελώς από ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό αυτής της μεθοδολογίας, καθώς είχε καταλήξει να χρησιμοποιείται στα ψυχολογικά εργαστήρια. Γενικά, τα ψυχολογικά πειράματα συνεπάγονταν την έκθεση των υποκειμένων τους σε ένα ειδικό σύνολο διαφορετικών εξωτερικών συνθηκών και την καταγραφή των ιδιαίτερων πτυχών της συμπεριφοράς τους, κάτω από αυτές τις συνθήκες. Γενικά μιλώντας, τα ψυχολογικά πειράματα είχαν μια δομή ερεθίσματος αντίδρασης ή τουλάχιστον, με αυτόν τον τρόπο τυπικά περιγράφονταν στην ψυχολογική βιβλιογραφία. Για αυτό το λόγο, η περιγραφή των αντικειμένων του ψυχολογικού ενδιαφέροντος με όρους της γλώσσας του ερεθίσματος – αντίδραση, πάντα αντανάκλούσε το βέβαιο συμπέρασμα ότι η θεμελιώδης δομή αυτών των αντικειμένων μελέτης ήταν εντελώς σύμφωνη με τη δομή των



ψυχολογικών πειραμάτων. Αυτό συνεπαγόταν τα σημαντικά συμπεράσματα ότι: α) αυτά τα αντικείμενα του ψυχολογικού ενδιαφέροντος θα διερευνούνταν καταλληλότερα στο εργαστήριο και αντιστρόφως, β) αυτές οι εργαστηριακές έρευνες θα είχαν υποδειγματική σπουδαιότητα για την κατανόηση αυτών των αντικειμένων μελέτης. Δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η ορολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης έγινε μια δημοφιλής γλώσσα μεταξύ των προσανατολισμένων πειραματικά ψυχολόγων (Danziger, 1997).

Δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά αυτής της ορολογίας είχαν μακράς και μεγάλης διάρκειας συνέπειες για την Ψυχολογία. Σε πρώτη φάση, επηρεάστηκε η αντίληψη της πρακτικής των ίδιων των ψυχολόγων. Η γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης είναι μια μη κοινωνική και απρόσωπη γλώσσα, που απαιτεί τη μετάφραση όλων των όρων που αναφέρονται σε κοινωνικές ή ειδικά ανθρώπινες σχέσεις σε μία ορολογία που δεν πραγματοποιεί κατηγορικές διακρίσεις μεταξύ των κοινωνικών και των ουσιαστικά βιολογικών κατηγοριών. Στο βαθμό που η ομιλία σχετικά με την ψυχολογική πρακτική εκφράστηκε μέσω της γλώσσας του ερεθίσματος – αντίδρασης, επικράτησε «τύφλωση» ως προς την εγγενώς κοινωνική φύση αυτής της πρακτικής. Τα ψυχολογικά πειράματα που περιλαμβάνουν ανθρώπινα υποκείμενα είναι φυσικά, κοινωνικές καταστάσεις που απαιτούν την υποδειγματική αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων σε μεγάλο βαθμό. Χωρίς την αυθεντία του πειραματιστή ή χωρίς τις λεκτικά μεταδιδόμενες αντιλήψεις των ανθρώπινων παραγόντων, δεν θα υπήρχε πείραμα. Ωστόσο, στη γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης τέτοια χαρακτηριστικά έγιναν αόρατα. Αυτό που υποθετικά συνέβαινε, ήταν το γεγονός ότι το πειραματικό υποκείμενο αντιδρούσε στα ερεθίσματα. Με αυτόν τον τρόπο, ο μύθος ότι δεν υπήρχαν ουσιαστικές διαφορές μεταξύ των ψυχολογικών πειραμάτων και των πειραμάτων στις φυσικές επιστήμες μπορούσε να διατηρηθεί και η περιστασιακή αμφισβήτηση αυτού του μύθου μπορούσε να αγνοηθεί. Δεν ήταν πριν τη δεκαετία του 1960, που υπήρξε κάποιο είδος συζήτησης των κοινωνικών χαρακτηριστικών του ψυχολογικού

πειραματισμού, αλλά μέχρι τότε η επιρροή και το κύρος των παραδοσιακών αρχών ήταν υπερβολικά ακλόνητο και ισχυρό, για να επιτραπεί οποιαδήποτε εκτεταμένη αντιπαράθεση των θεμελιωδών ζητημάτων (Danziger, 1997).

Η δεύτερη σημαντική συνέπεια αφορά την αντίληψη που είχαν οι ψυχολόγοι για τη σχέση μεταξύ της εμπειρικής πρακτικής τους και των θεωρητικών αρχών τους. Μια θεμελιώδης αλλαγή σε αυτή την αντίληψη έγινε φανερή, μόλις οι Αμερικανοί πειραματιστές απέρριψαν την προπολεμική (πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) επιρροή των πρώτων Ευρωπαϊκών μοντέλων. Στην εποχή του Wundt, όταν η Ψυχολογία ήταν πνευματιστική, υπήρξε ένας αναπόφευκτος διαχωρισμός μεταξύ της πρακτικής της πειραματικής Ψυχολογίας και των θεωρητικών κατασκευών, που χρησιμοποιούνταν για να εξηγήσουν τα αποτελέσματα των πειραμάτων. Η πειραματική πρακτική βασίστηκε σε κάτι, όπως το σχήμα ερεθίσματος – αντίδραση. Ερεθίσματα, όπως οπτικές αποστάσεις ή ακουστικά διαστήματα, θα παρουσιάζονταν και έπειτα, κάποιο είδος αντίδρασης, ίσως μια αισθητηριακή απόφαση ή μια κινητική αντίδραση, θα λαμβάνονταν από το πειραματικό υποκείμενο. Ωστόσο, οι θεωρητικές διαδικασίες που επικαλούνταν για να εξηγήσουν τα αποτελέσματα τέτοιων πειραμάτων, είχαν μια εντελώς διαφορετική δομή. Σε αυτό το σημείο, συναντάμε αρχές όπως ασυνείδητη εξαγωγή συμπεράσματος, συναίσθηση ή δημιουργική λογική σύνθεση, οι οποίες αναπαριστούν ενοποιημένα και ολοκληρωμένα γνωστικά αποτελέσματα, που υπερβαίνουν τους χειρισμούς του ερεθίσματος – αντίδρασης, οι οποίοι είναι χαρακτηριστικοί στην πειραματική μεθοδολογία. Μέχρι το 1920, ωστόσο, τέτοιες θεωρητικές αρχές είχαν διακηρυχθεί ως αντιεπιστημονικές και περιττές. Στο μέλλον, τέτοιες θεωρητικές αρχές έπρεπε να μεταφραστούν σε όρους ερεθίσματος – αντίδρασης, αν ήταν να θεωρηθούν επιστημονικές. Με άλλα λόγια, η ειδικά διαμορφωμένη δομή των αποτελεσμάτων στα εργαστήρια Ψυχολογίας κατέληξε να λειτουργεί ως ένα είδος μοντέλου ή φόρμας για τη θεωρητική κατασκευή των αντικειμένων της ψυχολογικής έρευνας (Danziger, 1997).

Παρόλο αυτά, δεν χαρακτηρίστηκαν όλα τα πεδία της επιστήμης με βάση την ίδια σχέση μεταξύ της θεωρίας και της πειραματικής πρακτικής. Για παράδειγμα, τα πειράματα μπορούν να θεωρηθούν ως παραγωγικές ενδείξεις, που οδηγούν στο συμπέρασμα μιας βασικής πραγματικότητας, ή μπορούν να θεωρηθούν ως μια ακριβής προσομοίωση εκείνου του τμήματος της πραγματικότητας που βρίσκεται υπό μελέτη. Στην ιστορία της πειραματικής Ψυχολογίας, φαίνεται πως έχει συντελεστεί μια αλλαγή από την πρώτη στη δεύτερη από αυτές τις δύο αρχές, μια αλλαγή η οποία συμπίπτει με την αλλαγή του κέντρου βάρους της επιστήμης από τη Γερμανία στην Αμερική. Αρχικά, η πειραματική Ψυχολογία είχε κληρονομήσει το αντικείμενο μελέτης της από μια συγκεκριμένη πολιτισμική και φιλοσοφική παράδοση. Αλλά μόλις ο μηχανισμός έρευνας της επιστήμης ιδρυματοποιήθηκε, αναδύθηκε η πιθανότητα να επιτραπεί σε αυτόν το μηχανισμό, παρά στην παράδοση, να ορίσει τα αντικείμενα μελέτης της ψυχολογικής επιστήμης. Η συνειδητοποίηση αυτής της πιθανότητας αχώριστα συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με μία αύξηση στην κοινωνική επιρροή αυτών που ασκούσαν την ψυχολογική επιστήμη. Η δική τους πρακτική, ήταν αυτή που έπαιξε τον καθοριστικό ρόλο στον προσδιορισμό της δομής της ψυχολογικής πραγματικότητας. Με αυτή την έννοια, η επιστήμη της Ψυχολογίας έγινε μια επιστήμη της πρακτικής, μιας πρακτικής των ειδικών (Danziger, 1997).

Εν τούτοις, αυτή η ανάπτυξη δεν θα ήταν τόσο επιτυχημένη, αν η νέα γλώσσα της Ψυχολογίας δεν είχε επικαλεστεί τα κοινωνικά ενδιαφέροντα έξω από την επιστήμη. Με το να περιορίζεται σε μία γλώσσα, που αντανάκλουσε άμεσα τους πρακτικούς χειρισμούς των ειδικών, η νέα Ψυχολογία υπέθαλπε τα όνειρα του «κοινωνικού ελέγχου», μέσα στα οποία τα περισσότερα κοινωνικά προβλήματα μετασχηματίζονταν σε ατομικά προβλήματα, που θα μπορούσαν να λυθούν μέσω της εφαρμογής της κατάλληλης τεχνολογικής «θεραπείας». Για τη νέα ψυχολογική γλώσσα, η οποία διαδόθηκε τόσο γρήγορα στη Βόρειο Αμερική κατά τη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, η ψυχολογική

πραγματικότητα ορίστηκε ως το άθροισμα των πιθανοτήτων των ειδικών ψυχολογικών χειρισμών (Danziger, 1997).

Μέσα στην επιστήμη, η δημοτικότητα της νέας αντίληψης της σχέσης μεταξύ της πειραματικής και της θεωρητικής πραγματικότητας αναμφίβολα χρώσταγε κάτι στη συμβατότητά της με τις μηχανικιστικές αρχές του αντανακλαστικού, που είχαν προέλθει από τον 19<sup>ο</sup> αιώνα. Ωστόσο, αν και το βιολογικό υπόβαθρο της ορολογίας του ερεθίσματος – αντίδρασης είχε συμβάλλει στο να εγκαθιδρυθεί σε πρώτο βήμα, υπήρχε πάντα μια σημαντική μειοψηφία περισσότερο κλινικά ή περισσότερο ανθρωπιστικά προσανατολισμένων ψυχολόγων, που δεν εντυπωσιάστηκε από αυτό το υπόβαθρο. Καθώς ήταν μια ουδέτερη γλώσσα, την οποία όλοι οι ψυχολόγοι ένιωθαν άνετα να χρησιμοποιούν, η γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης είχε ελλείψεις και περιορισμούς. Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1930, παρατηρούμε να παίρνει βαθμιαία τη θέση της γλώσσας αυτής ένας αντικαταστάτης, ο οποίος διατήρησε τη βασική αρχή της σχέσης μεταξύ του πειράματος και της θεωρίας, αλλά απέφυγε τα μηχανικιστικά υπολείμματα του παρελθόντος. Αυτός ο αντικαταστάτης ήταν η «γλώσσα των μεταβλητών» (Danziger, 1997).

Μέχρι τη δεκαετία του 1950, οι περισσότεροι ψυχολόγοι είχαν αποκτήσει τη συνήθεια να αναφέρονται σε οτιδήποτε από τα πράγματα που μελετούσαν ως «μεταβλητές». Οποιαδήποτε και αν ήταν η ουσία του καθορισμού των χαρακτηριστικών του κοινωνικού ή του φυσικού περιβάλλοντος ή η ουσία της κατηγοριοποίησης των πράξεων ή των στάσεων των ατόμων, η ψυχολογική θεωρία και έρευνα είχε την τάση να τα ορίζει όλα ως «μεταβλητές». Αυτό είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο, εν όψει του γεγονότος ότι η σύγχρονη Ψυχολογία άνθισε για περισσότερο από μισό αιώνα, πολύ πριν ακουστούν οι «μεταβλητές». Υπάρχουν κάποια σπάνια παραδείγματα όπου οι πρώτοι ψυχολόγοι χρησιμοποιούν τον όρο «ανεξάρτητη μεταβλητή», αλλά δεν υπάρχει ούτε ένας υπαινιγμός γενικής ή συστηματικής χρήσης, πριν τη δεκαετία του 1930. Όπως έχει διαπιστώσει ο Winston, ο όρος αυτός αρχίζει

να αναφαίνεται αυτή την περίοδο, σε γραπτά διακεκριμένων ερευνητών, όπως οι Tolman, Woodworth και Boring (Danziger, 1997).

Για τον Woodworth και για τους άλλους ψυχολόγους του ερεθίσματος – αντίδρασης, η μεταφορά στη γλώσσα των μεταβλητών ήταν αρκετά απλή. Ότι είχε πριν αναφερθεί σαν ερέθισμα, είχε τώρα κατηγοριοποιηθεί σαν «ανεξάρτητη μεταβλητή». Με παρόμοιο τρόπο, οι αντιδράσεις έγιναν «εξαρτώμενες μεταβλητές». Η μάλλον ακατέργαστη, στοιχειώδης Ψυχολογία του ερεθίσματος – αντίδρασης δεν επηρεάστηκε από αυτήν την αλλαγή στην ορολογία, ούτε η απλουστευμένη μορφή της αιτιότητάς της (Danziger, 1997).

Η εναλλαγή από το ερέθισμα – αντίδραση στις μεταβλητές είχε ορισμένα τακτικά πλεονεκτήματα. Κατ' αρχάς, ο ιστορικός δεσμός με ένα παρωχημένο ημι-αντανακλαστικό σχήμα τελικά έσπασε. Αυτό έδωσε στη γλώσσα των εξαρτημένων και των ανεξάρτητων μεταβλητών μια μεγαλύτερη φαινομενική ελευθερία θεωρητικής ουδετερότητας από ότι η γλώσσα των ερεθισμάτων και των αντιδράσεων. Έτσι, ήταν πιο κατάλληλη για να γίνει η κοινή γλώσσα της επιστημονικής κοινότητας. Διαφορετικές ερμηνείες για το τι αντιπροσώπευαν οι μεταβλητές ήταν επιτρεπτές, όσο όλοι οι ψυχολόγοι συμφωνούσαν ότι οι μονάδες της ερευνητικής τους πρακτικής ήταν «μεταβλητές». Δεύτερον, η γλώσσα των μεταβλητών μπορούσε να διευκολύνει την πρακτική των ψυχολόγων που ήταν απασχολημένοι στην επαλήθευση συσχετισμών ανάμεσα σε μετρήσεις, για παράδειγμα ιδιαιτερότητες της προσωπικότητας, που δεν είχαν γίνει αντικείμενο πειραματικού χειρισμού και για αυτό το λόγο δεν μπορούσαν να εκφραστούν στην γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης. Η νέα γλώσσα είχε μεγαλύτερη εμβέλεια και ήταν πιο ευέλικτη (Danziger, 1997).

Η αρχική πηγή της έννοιας της μεταβλητής, βρίσκεται στα μαθηματικά του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Πως βρέθηκε όμως στο δρόμο της επιστήμης της Ψυχολογίας; Ένα σημαντικό στοιχείο μας δίνεται από το γεγονός ότι πριν από το 1930 είχε ήδη υπάρξει μια ειδική

υποκατηγορία ψυχολογικής βιβλιογραφίας, στην οποία η έννοια της μεταβλητής ήταν παρούσα σαν θέμα μελέτης. Αυτή η ειδική κατηγορία αποτελούταν από κείμενα και άρθρα στην περιοχή της ψυχολογικής στατιστικής και στην στενά συνδεδεμένη περιοχή της εκπαιδευτικής στατιστικής. Σε αυτή τη βιβλιογραφία η έννοια της μεταβλητής χρησιμοποιούταν συχνά στο θέμα της στατιστικής παλινδρόμησης και στις τεχνικές συσχέτισης. Μέχρι το 1920, αρκετά κείμενα στατιστικής στα οποία εμφανιζόταν η έννοια, όχι μόνο είχαν χρησιμοποιηθεί σε θέματα ψυχολογικής στατιστικής, αλλά είχαν επίσης ευρέως μνημονευθεί σε άρθρα ψυχολογικής έρευνας. Σε αυτήν την χρονική περίοδο ένα παρασκήνιο της γκαλτονικής στατιστικής γινόταν ένα συνηθισμένο κομμάτι της εκπαίδευσης στην Ψυχολογία, και η ψυχολογική στατιστική καταλάμβανε ένα σημαντικότερο κομμάτι στα πανεπιστημιακά μαθήματα. Από εκεί που διδασκόταν λίγο ή πολύ περιστασιακά σε άλλα μαθήματα, η ψυχολογική στατιστική είχε τώρα προβιβαστεί σε ένα θέμα που απαιτούσε ένα ολόκληρο μάθημα. Το 1925, μια καταμέτρηση από την Αμερικάνικη Στατιστική Εταιρεία (American Statistical Association) επαλήθευσε την ύπαρξη δώδεκα τέτοιων μαθημάτων στα Τμήματα Ψυχολογίας, μια καταμέτρηση η οποία θεωρήθηκε υποτίμηση εκείνο τον καιρό (Danziger, 1997).

Η εννοιακή θεμελίωση για αυτές τις εξελίξεις είχε εισαχθεί κάποια χρόνια νωρίτερα από τους μαθηματικούς στατιστικούς Karl Pearson και G. Udny Yule, τα έργα των οποίων δημιουργούν τον δεσμό μεταξύ της μαθηματικής στατιστικής του 19<sup>ου</sup> αιώνα και της ψυχολογικής στατιστικής του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Η έννοια της μεταβλητής ήταν στο επίκεντρο της συνεισφοράς τους. Έτσι, μπορεί κανείς να δει ότι ο μεσαίος τομέας του ιδιαίτερα σημαντικού στατιστικού κειμένου του Yule έχει τίτλο «Η θεωρία των μεταβλητών», και ότι ο όρος βρίσκεται και στους τίτλους των άρθρων του στο περιοδικό *Biometrika* του Pearson. Ο Charles Spearman, ο οποίος έμαθε για τις συσχετιστικές τεχνικές από την Σχολή Galton-Pearson, ήταν ίσως ο πρώτος που αναφέρθηκε σε μεταβλητές σε ψυχολογική βιβλιογραφία.

Ωστόσο, σε εκείνο το στάδιο, και για περίπου τρεις δεκαετίες έκτοτε, ο όρος σχεδόν πάντα χρησιμοποιόταν σε αυστηρά στατιστικό περιεχόμενο, για παράδειγμα σε συζητήσεις μεθόδων συσχέτισης. Μόνο περιστασιακά ο όρος χρησιμοποιόταν σε βασικό ψυχολογικό περιεχόμενο, παρά σε στατιστικό (Danziger, 1997).

Η ευρεία χρήση της έννοιας της μεταβλητής σε καθαρά ψυχολογικό περιβάλλον κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1930 και 1940 πρέπει να εξεταστεί σε εκείνο το ιστορικό παρασκήνιο. Όταν προεξέχουσες φιγούρες όπως ο Tolman και ο Woodworth άρχισαν να χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο στην κατασκευή ενός πλαισίου εργασίας για όλη τη θεωρία και το πείραμα της Ψυχολογίας, θα μπορούσαν να ποντάρουν στο ότι ήταν γενικά γνωστός στους εκπαιδευμένους στη στατιστική συναδέλφους τους. Για αυτόν τον λόγο, δεν κάνουν ποτέ τον κόπο να εξηγήσουν τι εννοούν με αυτόν τον όρο κλειδί, παρά το γεγονός ότι παίζει σημαντικό ρόλο στην έκθεσή τους. Για να γίνουν αντικείμενα μελέτης, για τον τύπο της έρευνας στην οποία οι ψυχολόγοι όλο και περισσότερο αναμιγνύονταν, ψυχολογικά φαινόμενα όπως μνήμη, δοκιμασίες δυσκολίας, γνώση καταστάσεων και κίνητρα έπρεπε να ανασκευαστούν σαν στατιστικές μεταβλητές. Ήταν ίσως μόνο ζήτημα χρόνου πριν η αυθεντικά καθαρή διάκριση ανάμεσα στον ψυχολογικό πυρήνα και τη στατιστική του αναπαράσταση αρχίσει να γίνεται πιο αόριστη. Αλλά πριν ιχνηλατήσουμε αυτή τη διαδικασία στην εμπειρική βιβλιογραφία πρέπει να σημειώσουμε την αξιοσημείωτη θεωρητική ανύψωση της κατηγορίας «μεταβλητές» που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 (Danziger, 1997).

Η πρώτη χρήση της αρχής της μεταβλητής με ένα συστηματικό θεωρητικό τρόπο, απαντάται στο «*Purposive Behavior in Animals and Men*» του E. C. Tolman, το οποίο εκδόθηκε το 1932. Σε αυτό το βιβλίο, ο Tolman παρουσιάζει την νέα του εκδοχή σχετικά με τον συμπεριφορισμό, φέρνοντας τη νέα εποχή του νέο – συμπεριφορισμού. Στο τελικό τμήμα του βιβλίου, το οποίο ονόμασε «*This system qua system*», προσφέρει ένα είδος

μεταθεωρητικής ανάλυσης της δικής του συστηματικής γνώμης, και για να το κάνει αυτό χρησιμοποιεί μια νέα γλώσσα, η οποία των καθιστά ικανό να συγκρίνει τη δική του γνώμη με τη γνώμη άλλων, σύμφωνα με τους δικούς του όρους. Η αρχή της μεταβλητής παίζει ένα ρόλο κλειδί σε αυτή την ανάλυση. Εντελώς ρητά, αναλαμβάνει τη σύγκριση των μεταβλητών που υποθέτει το δικό του σύστημα, με αυτές που υποθέτουν άλλα συστήματα, όπως του Charles Spearman, του E.B. Titchener και των υποστηρικτών της Ψυχολογίας Gestalt (Danziger, 1997).

Αυτό που είναι το πιο αξιοσημείωτο σε αυτό το πρωτόκολλο του Tolman είναι το γεγονός ότι έχει αποδοθεί στις μεταβλητές η ιδιότητα των ψυχολογικών κατασκευασμάτων. Προηγουμένως, οι μεταβλητές είχαν γίνει κομμάτι της εμπειρικής μεθοδολογίας των ψυχολόγων, τουλάχιστον αυτών των ψυχολόγων που ακολούθησαν το γκαλτονικό παράδειγμα. Οι μεταβλητές ήταν εμπειρικές κατασκευές, που συνεπάγονταν την εφαρμογή των συσχετιστικών τεχνικών στα ψυχολογικά δεδομένα και τίποτα παραπάνω. Αλλά τώρα οι μεταβλητές είχαν αρχίσει να αποκτούν μια ψυχολογική, και όχι μόνο μια στατιστική ύπαρξη (Danziger, 1997).

Προηγουμένως, κάθε φορά που οι ψυχολόγοι χρησιμοποιούσαν τις κατάλληλες στατιστικές τεχνικές, έπρεπε να δώσουν στα εμπειρικά τους δεδομένα μια μεταβλητή μορφή, αλλά αυτό αρχικά, δεν είχε τόσο μεγάλο αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο οι ψυχολόγοι διατύπωναν τις θεωρίες τους για το αντικείμενο μελέτης της επιστήμης. Ο διαχωρισμός μεταξύ του επιπέδου των εμπειρικών στατιστικών τεχνικών και του σχηματισμού θεωριών, στο επίπεδο των βασικών ψυχολογικών διαδικασιών, παρέμενε σχετικά σαφής. Ακόμα και ο Spearman και οι αναλυτές παραγόντων συντηρούσαν ένα σταθερό ορολογικό διαχωρισμό μεταξύ των μεταβλητών που εισήχθησαν στις εμπειρικές συσχετίσεις και των παραγόντων που είχαν την αξίωση να αποτελούν τη βάση αυτών των συσχετίσεων. Αυτό άφησε κενό



χώρο για διαφωνίες σχετικά με τη φύση αυτών των βασικών παραγόντων, όπως δείχνει η διαμάχη μεταξύ του Spearman και του G. H. Thomson (Danziger, 1997).

Ωστόσο, μέχρι την περίοδο που ο Tolman έγραφε το βιβλίο του, αυτή η διάκριση άρχισε να εξασθενεί. Είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι παρουσιάζει το κρίσιμο κεφάλαιο, στο οποίο προσδίδεται στις μεταβλητές μια θεωρητική ιδιότητα, με ένα σχόλιο στο οποίο εκφράζει στον συνάδελφό του R. V. Tryon την επιθυμία του «για ‘αναζωογόνηση’ του μεγαλύτερου μέρους του κεφαλαίου αυτού [και] για έναν αριθμό των ιδεών που ενσωματώνονται μέσα σε αυτό». Ο Tryon ήταν ένας ειδικός στις συσχετιστικές μεθόδους, οι οποίες κυριαρχούσαν τότε στην ψυχολογική στατιστική. Σε ένα άρθρο που εκδόθηκε στο «Psychological Review» τρία χρόνια πριν την εμφάνιση του βιβλίου του Tolman, είχε διατυπώσει και απευθύνει την ερώτηση του πως μπορεί η ύπαρξη μιας στατιστικής συσχέτισης μεταξύ δύο μεταβλητών να ερμηνευθεί. Υπάρχουν δύο αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά στην προσέγγισή του όσον αφορά σε αυτό το πρόβλημα. Πρώτον, στη συζήτησή του για τους βασικούς παράγοντες που είναι κοινοί στις συσχετισμένες εμπειρικές μεταβλητές, χρησιμοποιεί τους όρους «κοινός παράγοντας» και «κοινή μεταβλητή» εναλλακτικά. Με άλλα λόγια, δεν θεωρεί πλέον απαραίτητο να κάνει διάκριση μεταξύ της συνιστώσας μιας στατιστικής τεχνικής και της συνιστώσας μιας υποθετικής ψυχολογικής οντότητας. Δεύτερον, ο Tryon δίνει έμφαση σε μια αιτιολογική ερμηνεία των απόλυτα λειτουργικών μαθηματικών σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών, μια άποψη που είχε και προκατόχους (Danziger, 1997).

Αυτές οι εξελίξεις προετοίμασαν το έδαφος για τη θέση που υιοθέτησε ο Tolman, σύμφωνα με την οποία απαλλάσσεται ο σύνδεσμος της αρχής της μεταβλητής με συγκεκριμένες στατιστικές τεχνικές που είχε παραμείνει. Όλες οι ψυχολογικές κατηγορίες τώρα κατηγοριοποιούνται ως «μεταβλητές». Η περίπτωση των παραγόντων που απορρέουν από την έρευνα των ατομικών διαφορών, όπως η «πνευματική ενέργεια» και ο

«αυτοέλεγχος» του Spearman, δεν αποτελεί κάτι που είναι πέρα από αυτό που είχε ήδη υπαινιχθεί ο Tyeon, αλλά όταν συναντάμε τις «αισθήσεις», τις «ιδέες» και τις «σκέψεις» του Titchener, που αναφέρονται ως μεταβλητές, ξέρουμε ότι έχουμε εισβάλλει σε νέο έδαφος. Και όταν συναντάμε επίσης, τη συζήτηση της Ψυχολογίας Gestalt με όρους των μεταβλητών, που αναγνωρίζονται μόνο ως «Gestalts», γίνεται ξεκάθαρο πως οι μεταβλητές δεν είναι πλέον αυτό που ήταν πριν. Μάλιστα, ο Tolman επινόησε μια νέα κατηγορία, αυτή που αποκάλεσε ως «ενδιάμεσες» ή «μεσολαβούσες» μεταβλητές, που λειτουργούν ως «καθοριστικοί παράγοντες της συμπεριφοράς». Περιλαμβάνουν τόσο έμφυτες, γενετικές ικανότητες, όσο και μαθημένες ικανότητες, καθώς επίσης και «σκόπιμους και γνωστικούς καθοριστικούς παράγοντες» που δρουν μέσα σε ειδικές αλληλουχίες ερεθίσματος – αντίδρασης. Οποιοδήποτε υποθετικό ενδοατομικό γεγονός, δύναμη, διάθεση, ρύθμιση, διαδικασία, ικανότητα κ.α., που έχει ένα προσδιορισμένο αιτιολογικό ρόλο στη συμπεριφορά, τώρα υπάγεται στην κατηγορία των «μεσολαβούντων μεταβλητών». Ο Tolman εισήγαγε αυτό τον όρο κλειδί για μία νέα γλώσσα, που θα διευκόλυνε την ενδοεπιστημονική ομιλία επί των βαθιά εδραιωμένων διαιρέσεων, οι οποίες είχαν δημιουργηθεί από τις διαφορές στο αντικείμενο μελέτης και στις θεωρητικές προτιμήσεις (Danziger, 1997).

Η καινοτομία του αποδείχθηκε δημοφιλής και μέσα σε μια δεκαετία, είχε φτάσει να ορίζει του όρους της κυρίαρχης νέο – συμπεριφοριστικής γλώσσας. Αυτό οδήγησε στη νομιμοποίηση της αναφοράς σε οποιοδήποτε αντικείμενο της ψυχολογικής έρευνας σαν μεταβλητή, άσχετα από την εμπειρική ή τη θεωρητική του θέση, ή άσχετα από το αν είχε όντως μια μεταβλητή δομή. Μέχρι τη δεκαετία του 1950, η νέα γλώσσα των μεταβλητών είχε γίνει το κοινό μέσο όλων των κλάδων της επιστήμης, που φιλοδοξούσαν να αποκτήσουν τον τιμητικό τίτλο, «επιστήμη». Αυτή τη χρονική περίοδο, η Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία (American Psychological Association) που ήταν χορηγός του συντάκτη του βιβλίου

της αυτοπαρουσίασης της επιστήμης, ένα βιβλίο με πολλούς τόμους, συμβούλευε όλους τους συμμετέχοντες να περιγράψουν τη δομή των συστημάτων τους, με όρους μιας «εξαντλητικής καταγραφής και ταξινόμησης των συστηματικών, ανεξάρτητων, μεσολαβούντων και εξαρτημένων μεταβλητών». Η συζήτηση του Tolman, ολόκληρης της έκτασης των συμβολών, άρχισε με ένα κομμάτι περί του «παραδείγματος των μεσολαβούντων μεταβλητών για την ‘κατασκευή’ της θεωρίας». Το συγκεκριμένο παράδειγμα του Tolman τέθηκε σε άμεση και εκτενή λειτουργία (Danziger, 1997).

Εν μέρει, πιθανώς αυτό συνέβη λόγω του ισχυρού συνδέσμου μεταξύ της γλώσσας των μεταβλητών και της ήδη καλά εδραιωμένης γλώσσας του ερεθίσματος και της αντίδρασης. Και οι δύο γλώσσες συνεπάγονταν την ίδια άκαμπτη γραμμική αρχή της ψυχολογικής αιτιότητας. Ο Woodworth είχε διατυπώσει αυτή την αρχή στη μορφή του σχήματος S – O – R, όπου το O αντιπροσωπεύει τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μέσα στον οργανισμό. Αυτά αντιλαμβάνονται ως υποθετικοί ή αόρατοι σύνδεσμοι του ερεθίσματος – αντίδρασης. Στην εκδοχή του Tolman, η θέση των ενδοοργανικών γεγονότων καταλαμβάνεται από τις «μεσολαβούσες μεταβλητές». Αυτές έγιναν αντιληπτές σαν να ανέπτυσαν και να διευθετούσαν τους συνδέσμους μεταξύ των ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών, αν και ο όρος O είχε διασυνδέσει το ερέθισμα και την αντίδραση στο παλιότερο σχήμα. Και στις δύο περιπτώσεις, η αντιπροσώπευση των καταστάσεων και των πράξεων με όρους των ξεχωριστών, λογικών, ανεξάρτητων στοιχείων, έγινε το μοντέλο για την αντίληψη όλης της ψυχολογικής πραγματικότητας. Ακριβώς όπως η συμπεριφορά και το υπόβαθρό της των καταστάσεων απεικονίστηκαν, σαν είχαν παραχθεί από ένα μεγάλο αριθμό ξεχωριστών ερεθισμάτων και αντιδράσεων ή ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών, έτσι και τα πάντα μέσα στο άτομο τώρα αντιπροσωπεύονταν με όρους ενός μεγάλου αριθμού μεσολαβούντων μεταβλητών. Τόσο ο Woodworth όσο και ο Tolman σκόπευαν στην εξασφάλιση εκείνων των μέσων, που θα χρησιμοποιούνται σε αυτό που

θεωρούσαν ως επιστημονικό τρόπο της περιγραφής της σκόπιμης δραστηριότητας. Οι εξηγήσεις και οι λύσεις που πρότειναν έμοιαζαν τόσο πολύ, που ο Tolman τις θεωρούσε «αδελφικές» (Danziger, 1997).

Η νέα γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης και αυτή του μεταβλητών έπαιξαν επίσης ένα παρόμοιο ρόλο κοινωνιολογικά. Και οι δύο γλώσσες ενσωμάτωσαν την αρχή ότι η κατασκευαστική δραστηριότητα των ψυχολόγων στην ερευνητική τους πρακτική, επρόκειτο να θεωρηθεί ως η απόλυτη και θεμελιώδης έννοια της λειτουργίας όλων των θεμιτών και επιτρεπόμενων ψυχολογικών αρχών. Στην πρώιμη εκδοχή, αυτό είχε πραγματοποιηθεί μέσω της επιμονής στην απλοποίηση όλων των ψυχολογικών αρχών σε στοιχεία, με όρους μέσω των οποίων οι ψυχολόγοι κατασκεύαζαν τις πειραματικές τους έρευνες. Στη μεταγενέστερη εκδοχή, η ίδια βασική αρχή σύντομα άρχισε να «πλέει» κάτω από τη σημαία του «λειτουργικού ορισμού». Μέχρι το 1936, ο Tolman αναφερόταν στην προσέγγισή του ως «λειτουργικός συμπεριφορισμός», ένας όρος που περιέγραφε με επιτηδευμένο τρόπο τόσο την ψυχολογική ομιλία, όσο και την πρακτική, πέρα από τους περιορισμούς του δογματικού συμπεριφορισμού. Η ιδέα ότι η ψυχολογική πρακτική επρόκειτο να ορίζει το νόημα και τη σημασία των ψυχολογικών αρχών ήταν αποτελεσματική και επιτυχημένη, όχι μόνο γιατί ήταν μια έκφραση του επαγγελματικού προνομίου, αλλά επίσης γιατί ανέγειρε ένα αυστηρά καθορισμένο όριο μεταξύ της επιστημονικής και της αντιεπιστημονικής γλώσσας, ειδικά όταν οι ίδιοι όροι υπήρχαν και στις δύο. Σε αυτά τα μεγάλα τμήματα της Ψυχολογίας, των οποίων το λεξιλόγιο εξαρτώταν σε μεγάλο βαθμό από την καθημερινή γλώσσα, η επιβίωση μιας δραστήριας και ανθηρής επιστημονικής κοινότητας, δύσκολα μπορούσε να εγγυηθεί, χωρίς την ύπαρξη αυτού του είδους περιοριστικού ορίου (Danziger, 1997).

Όπως είδαμε νωρίτερα, ο τεχνικός όρος «μεταβλητή» έγινε αρκετά γνωστός στους ερευνητές στη δεκαετία του 1920, μέσω της χρήσης των στατιστικών μεθόδων. Περίπου στα

μέσα του 20<sup>ου</sup> αιώνα, ωστόσο, λαμβάνει χώρα μια πλήρης αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται ο όρος αυτός στην ερευνητική βιβλιογραφία. Αν κάποιος εξετάσει όλες τις αναφορές εμπειρικών ερευνών που εκδόθηκαν αυτή την περίοδο, θα ανακαλύψει ότι αυτός ο όρος μετατρέπεται σε μια συνιστώσα κλειδί στη νέα γλώσσα που χρησιμοποιούν οι ερευνητές για να περιγράψουν, όχι απλά ένα στοιχείο των τεχνικών μεθόδων, αλλά τα πραγματικά αντικείμενα της έρευνάς τους. Για παράδειγμα, οι ερευνητές όλο και περισσότερο ισχυρίζονται ότι ερευνούν, όχι απλώς κάτι που ονομάζεται «προσωπικότητα», αλλά παράγοντες που ονομάζονται «μεταβλητές προσωπικότητας». Παρόμοια, η έρευνα για τα συναισθήματα, παρουσιάζεται ως έρευνα των «συναισθηματικών μεταβλητών» και η συστηματική έρευνα του παρελθόντος των υποκειμένων, αναφέρεται με όρους των «μεταβλητών της παρελθοντικής ιστορίας». Γενικότερα, τόσο τα αντικείμενα της έρευνας, όσο και η ερευνητική διαδικασία τώρα περιγράφονται με όρους ειδικών κατηγοριών, όπως «πειραματικές μεταβλητές», «κοινωνικές μεταβλητές» και «κλινικές μεταβλητές». Στη συγκεκριμένη περίοδο, συναντά κανείς μια μετατροπή των διάφορων χαρακτηριστικών, συνιστωσών και όψεων του κόσμου που μελετάται, σε μια ενιαία νέα γλώσσα που επιτρέπει μόνο ένα είδος αλληλοσυσχέτισης μεταξύ αυτών, δηλαδή επιτρέπει μόνο την προσθετική σχέση των μεταβλητών. Η απλή και ανεπιτήδευτη γλώσσα της περιγραφής των καταστάσεων και των γεγονότων είχε επιτρέψει την αναπαράσταση μιας μεγάλης ποικιλίας στοιχείων και των πολύπλοκων σχέσεών τους. Ωστόσο, ήταν ανακριβής και συχνά ασαφής και αμφιλεγόμενη. Η γλώσσα των μεταβλητών υποσχέθηκε την επαλήθευση της επιστημονικής διαύγειας και ακρίβειας, μέσω της αναγνώρισης μόνο ενός είδους στοιχείου και μόνο ενός είδους αλληλοσυσχέτισης (Danziger, 1997).

Αν κάποιος εξετάσει τα εμπειρικά άρθρα που εμφανίζονται σε διαπρεπή ψυχολογικά περιοδικά μεταξύ του 1938 και του 1958, θα ανακαλύψει ότι ο αριθμός αυτών που αναφέρονται στις μεταβλητές αυξήθηκε σημαντικά, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου

των 20 χρόνων. Σε δύο περιοδικά που αντιπροσωπεύουν τις «άκαμπτες» πειραματικές περιοχές της επιστήμης, (*Journal of Experimental Psychology* και *The American Journal of Psychology*), η τάση αυτή ήταν επίσης παρούσα, αν και όχι ως κάτι αξιοπρόσεκτο. Σχεδόν όλα τα άρθρα εξέταζαν τη στατιστική μεθοδολογία, ακόμα και το 1938. Έτσι λοιπόν, η αύξηση της αναφοράς στις «μεταβλητές» δεν μπορεί να ερμηνευθεί, σύμφωνα με την αύξηση του αριθμού των μελετών που έκαναν χρήση των μεταβλητών με μία τεχνική έννοια, διότι σχεδόν όλες οι μελέτες έκαναν το ίδιο. Δεν υπάρχει ανάγκη να περιγραφεί μια ειδική τεχνολογία, η οποία εξηγεί την αυξανόμενη λεκτική αναφορά στις «μεταβλητές», αλλά υπάρχει ανάγκη ενός νέου τρόπου της περιγραφής της πραγματικότητας που ερευνάται (Danziger, 1997).

Υπήρχαν προφανώς κάποιοι παράγοντες που επηρέασαν την ερευνητική κοινότητα, η οποία ευνόησε την αυξημένη αναφορά στις μεταβλητές. Παρόλο αυτά, η επιρροή της νέας θεωρητικής γλώσσας των «ανεξάρτητων», «εξαρτημένων» και «μεσολαβούντων» μεταβλητών δεν φαίνεται να είναι μεταξύ αυτών των παραγόντων, τουλάχιστον όχι αρχικά. Το 1938, ούτε ένα εμπειρικό άρθρο δεν χρησιμοποιούσε αυτούς τους όρους, παρά το γεγονός ότι μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν θεωρητικά. Ακόμη και το 1948, μόνο έξι από τα 209 εμπειρικά άρθρα σε τέσσερις εφημερίδες, αναφέρονται στις «ανεξάρτητες» και στις «εξαρτημένες» μεταβλητές, και οι «μεσολαβούσες» μεταβλητές εμφανίζονται ακριβώς έτσι, σε μία μόνο περίπτωση. Μέχρι το 1958, αυτή η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει, αν και, ακόμα και τώρα μόνο επτά από τα 390 άρθρα κάνουν λόγο για τις «μεσολαβούσες μεταβλητές». Ωστόσο, το 27% των μελετών που παρουσιάζονται στο *The Journal of Abnormal and Social Psychology* και το 17% εκείνων που παρουσιάζονται στο *Journal of Personality*, τώρα αναφέρονται στις «ανεξάρτητες» και στις «εξαρτημένες» μεταβλητές. Στα περιοδικά που αφοσιώθηκαν στις πιο παραδοσιακά πειραματικές περιοχές της Ψυχολογίας, αυτό το ποσοστό τείνει να είναι κάπως μικρότερο, φτάνοντας το 14% στο *Journal of*

*Experimental Psychology* και μόνο το 5% στο *The American Journal of Psychology* (Danziger, 1997).

Μέχρι αυτή την περίοδο, διάφορα κείμενα με επιρροή για μαθητές της έρευνας είχαν κάνει την εμφάνισή τους, τα οποία είχαν από κοινού έναν ορισμό για την πειραματική μέθοδο, με όρους των ανεξάρτητων και των εξαρτημένων μεταβλητών. Ένα από αυτά ήταν στην πραγματικότητα, η δεύτερη έκδοση ενός προηγούμενου προπολεμικού κειμένου (Woodworth), το οποίο ήταν πρωτοπόρο όσον αφορά αυτόν τον τρόπο αντίληψης των ψυχολογικών πειραμάτων. Χρησιμοποιώντας λόγια ενός ιστορικού, αυτό το κείμενο ενθάρρυνε μελλοντικούς ψυχολόγους να σκέφτονται τα δικά τους ερευνητικά προβλήματα και να διατυπώνουν τις δικές τους ερευνητικές ερωτήσεις, με όρους μίας ή δύο ανεξάρτητων μεταβλητών και όχι με όρους μια πολυδιάστατης έκτασης των αμοιβαία αλληλεπιδρώντων παραγόντων. Μέχρι τη δεκαετία του 1950, αυτό το μήνυμα είχε εκφραστεί και άλλους συγγραφείς, και τα αποτελέσματά του έγιναν αισθητά ξεκάθαρα, στην εμπειρική βιβλιογραφία αυτής της επιστήμης (Danziger, 1997).

Ειρωνικά, φαίνεται ότι έδωσαν λίγο περισσότερη προσοχή σε αυτό το μήνυμα, οι «αδύναμες» περιοχές της επιστήμης, παρά οι παραδοσιακά πειραματικές περιοχές. Μια εκτίμηση δείχνει ότι το 1958 η συνολική αναλογία των άρθρων, που έκαναν σαφή αναφορά στις ανεξάρτητες και στις εξαρτημένες μεταβλητές, είναι περισσότερο από δύο φορές μεγαλύτερη στα περιοδικά που παρουσίαζαν έρευνες της κοινωνικής Ψυχολογίας και της Ψυχολογίας της Προσωπικότητας, από ότι στα παραδοσιακά πειραματικά περιοδικά (Danziger, 1997).

Μπορούμε να αποκτήσουμε μια καλύτερη άποψη για αυτό το ιστορικό μοτίβο, αν επεκτείνουμε τους ορίζοντές μας, πέρα από την επιστήμη της Ψυχολογίας. Οι μεταβλητές είχαν γίνει επίσης δημοφιλείς στη γειτονική επιστήμη της Κοινωνιολογίας. Για παράδειγμα, στο *American Journal of Sociology*, υπήρχε μια αξιοπρόσεκτη και σταθερή αύξηση των

αναφορών στις μεταβλητές κατά τη διάρκεια της περιόδου των 20 χρόνων. Στην πραγματικότητα, μία σχολή της Αμερικάνικης κοινωνιολογικής σκέψης είχε αποδώσει ένα είδος πανεπιστημιακής σημασίας στις μεταβλητές, μερικά χρόνια πριν πραγματοποιήσουν κάτι παρόμοιο οι ψυχολόγοι (Danziger, 1997).

Η ανάλυση των καταστάσεων σε ποσοτικές μεταβλητές θεωρούταν ως ο τρόπος με τον οποίο οι κοινωνικές επιστήμες θα μπορούσαν να μιμηθούν επιτυχημένα το μοντέλο που θαύμαζαν, τις φυσικές επιστήμες. Δεν είναι απίθανο να υπήρχε ένας σημαντικός αριθμός ψυχολόγων που θα υιοθετούσε παρόμοιες γνώμες, εκείνη την εποχή. Μεταξύ άλλων, η νέα γλώσσα των μεταβλητών φαινόταν να έχει δώσει έκφραση σε μια τάση εκμετάλλευσης του «φθόνου της Φυσικής», μεταξύ των Αμερικανών κοινωνικών επιστημόνων. Αν κάποιος για παράδειγμα, μιλούσε για τις μεταβλητές της προσωπικότητας και όχι για την προσωπικότητα, μιλούσε σαν επιστήμονας (Danziger, 1997).

Μια διαφορά μεταξύ της κατάστασης στην Κοινωνιολογία και της κατάστασης στην Ψυχολογία ήταν ότι, στην περίπτωση της τελευταίας, η υιοθέτηση της γλώσσας των μεταβλητών είχε μια πιο αυτόματη, μη – στοχαστική ιδιότητα. Οι κριτικές που υπήρχαν, είτε περιθωριοποιούνταν, είτε απλά αγνοούνταν. Στην Κοινωνιολογία, παρ' όλα αυτά, υπήρχε μια αρκετά ισχυρή εναλλακτική παράδοση – συγκεκριμένα στη μορφή της συμβολικής αλληλεπίδρασης – η οποία εξασφάλιζε μια βάση για την άμεση «επίθεση» προς την ακατάλληλη εφαρμογή της αρχής των μεταβλητών. Το 1956, ο Howard Blumer, μία φιγούρα με μεγάλη επιρροή στην Αμερικάνικη Ψυχολογία, ξεκίνησε μια υψηλά ορατή κριτική της χρήσης των μεταβλητών στην επιστήμη του. Αυτή η χρήση, σκέφτηκε, ήταν συχνά βασισμένη στο «βασικό σφάλμα» ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές ασκούσαν την επιρροή τους «αυτόματα», χωρίς την μεσολάβηση διερμηνευτικών διαδικασιών μεταξύ των ατόμων στα οποία δρούσαν. Η ανάλυση με όρους μεταβλητών είχε γίνει ένας τρόπος εξάλειψης εννοιακών ερωτήσεων από την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Μια μεταβλητή



συνιστά «ένα ευδιάκριτο αντικείμενο από μια μοναδική ποιοτική κατασκευή», αλλά τα αντικείμενα που είναι σημαντικά στον γεμάτο νόημα κόσμο της ανθρώπινης δράσης, ούτε είναι ξεκάθαρα διαχωρισμένα το ένα από το άλλο, ούτε παραμένουν ποιοτικά αμετάβλητα, διαχωρισμένα από το περιβάλλον. Η ανάλυση του Blumer μπορεί να ενδυναμώσει την απόφαση κάποιων συνεργατών του να προσκολληθούν στις μεταβλητές τους, διότι η έλξη αυτού του είδους της κοινωνικής επιστημονικής πρακτικής ήταν ακριβώς το ότι έδινε την ευκαιρία σε κάποιον να αντικαταστήσει την ακαταστασία και την αμφιβολία της «υποκειμενικής» ανάλυσης της έννοιας με τις ευδιάκριτες κατασκευές του ερευνητή που πάντα έμεναν οι ίδιες, σε οποιοδήποτε περιβάλλον (Danziger, 1997).

Μια πιο λεπτομερής ανάλυση εμπειρικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά Ψυχολογίας κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε, δείχνει ότι η συζήτηση γύρω από τις μεταβλητές είχε όντως τη λειτουργία της αποφυγής του ζητήματος της έννοιας. Η εξήγηση σε όρους έννοιας καταστάσεων για τα πειραματικά υποκείμενα αποφευγόταν με συνέπεια, για χάρη ενός μοντέλου στο οποίο τα άτομα «αποκρίνονται» κάτω από την «επίδραση» των «μεταβλητών» που έχουν τη σταθερότητα πραγματικών αντικειμένων. Ένα τυπικό παράδειγμα είναι μια μελέτη των απαντήσεων Rorschach σε σχέση με τις βαθμολογίες κατάθλιψης σε μία ευρέως χρησιμοποιούμενη καταγραφή των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, το MMPI. Και οι δύο μετρήσεις είναι φυσικά κατασκευές της επιστημονικής Ψυχολογίας, που εξαρτώνται από τις ερμηνείες που τα μεμονωμένα άτομα δίνουν όταν τοποθετούνται σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Ωστόσο, όταν η μελέτη αναφέρεται σε συγκεκριμένο περιοδικό, δεν υπάρχει αναφορά σε αυτό. Αντί αυτού, η κατάθλιψη συζητείται σαν μια «ρυθμιστική μεταβλητή η οποία επηρεάζει άμεσα την αντιληπτική επιλεκτικότητα». Η αναφορά στην κατάθλιψη σαν «ρυθμιστική μεταβλητή» («λειτουργικά ορισμένη» από τις βαθμολογίες MMPI), την μετατρέπει από ένα ποιοτικό χαρακτηριστικό των υποκειμενικών κόσμων, σε μια αντικειμενική ύπαρξη που ποικίλει μόνο

σε βαθμό και που έχει επιπτώσεις σε άλλες αντικειμενικές υπάρξεις, όπως τους «συντελεστές Rorschach», στο παράδειγμά μας. Η γλώσσα των μεταβλητών ήταν λοιπόν το τέλει όχημα για ένα εκλεκτικό είδος νεοσυμπεριφορισμού που επεδίωκε να εξορίσει το υποκειμενικό νόημα σαν επεξηγηματική αρχή, χωρίς καμία δέσμευση σε ειδικές μηχανιστικές εναλλακτικές λύσεις (Danziger, 1997).

Ότι απέμεινε από τις μηχανιστικές φαντασίες, τόσο αγαπητές στους φανατικούς οπαδούς του συμπεριφορισμού, ήταν μια γενική δέσμευση στην εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς με όρους αιτιακής δύναμης των «λειτουργικά ορισμένων» (αλλά αντικειμενικά υπαρχόντων) μεταβλητών, με προσθετική αλληλεπίδραση. Δύο αλληλοσχετιζόμενες εννοιακές κινήσεις ήταν απαραίτητες, ώστε να επιτευχθεί η κατασκευή αυτής της θέσης. Και οι δύο εξαρτώνταν από την υπερβολή της υπαρξιακής κατάστασης των μεταβλητών που χρησιμοποιούνταν στην ψυχολογική έρευνα. Στην εμπειρική αρθρογραφία της εποχής βρίσκουμε μια ευρέως διαδεδομένη τάση ολίσθησης ανάμεσα στη χρήση της «μεταβλητής» σαν επιγραφή για μια στατιστική δομή και σαν μια περιγραφή μιας αντικειμενικής φυσικής δύναμης με αιτιακή δύναμη. Έτσι, η μεταβλητή «τάση κατάθλιψης» στο επεξηγηματικό μας άρθρο αναφέρεται και στις βαθμολογίες MMPI και σε κάτι που έχει ξεχωριστή, αιτιακά ενεργή ύπαρξη στα άτομα. Τώρα, για την ύπαρξη των βαθμολογιών MMPI δεν μπορεί να υπάρξει καμία αμφιβολία, επειδή είναι κατασκευάσματα που δημιουργήσαμε στις γραμμές που ορίστηκαν από ένα ιδιαίτερο στατιστικό μοντέλο. Αλλά για τον εαυτό τους, τέτοιες μεταβλητές δεν είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες. Αυτό που τις καθιστά ψυχολογικά ενδιαφέρουσες είναι ο ισχυρισμός ότι είναι παρόμοιες, ή τουλάχιστον στενά σχετιζόμενες, με άλλες μεταβλητές που λειτουργούν εκεί έξω, στον πραγματικό κόσμο χωρίς τη δικιά μας ανάμειξη. Το βήμα από τις μεταβλητές, με τη μετριοπαθή στατιστική έννοια, στις μεταβλητές με μεγάλη οντολογική έννοια είναι ένα τεράστιο βήμα, αλλά, στη

συγγραφή των ερευνών τους, οι ψυχολόγοι ερευνητές το αντιμετώπιζαν μονίμως επιφανειακά, χωρίς την παραμικρή περισυλλογή (Danziger, 1997).

Αυτό δεν σημαίνει ότι στην ψυχολογική βιβλιογραφία της εποχής αυτής, δεν μπορεί να κανείς να βρει παραδείγματα προσεκτικής διάκρισης μεταξύ των υποθετικών, αιτιολογικών, καθοριστικών παραγόντων και των εμπειρικών τους αναφορών, αλλά αυτές παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό, περιορισμένες στα θεωρητικά κείμενα. Πολύ λίγα εμπειρικά ερευνητικά άρθρα ασχολήθηκαν με τέτοιες λεπτές διακρίσεις. Στη μετατόπιση της κατηγορίας των «μεταβλητών» από ένα στατιστικό σε ένα οντολογικό πλαίσιο, οι ψυχολόγοι είχαν δεσμευτεί σε μια «θολή» γλώσσα, και οι αμφιβολίες τους συχνά αποδείχθηκαν βολικές. Συνήθως, οι εμπειρικές αναφορές δεν περιορίζονταν σε μετριοπαθείς δηλώσεις σχετικά με τη συμβολή ειδικών μεταβλητών στη στατιστική διακύμανση, αλλά μιλούσαν με όρους της «επίδρασης», της «άμεσης επίδρασης», του «αποτελέσματος», των ειδικών μεταβλητών. Στα δημοσιευμένα κείμενα των περιοδικών, οι μεταβλητές που οι ερευνητές είχαν κατασκευάσει μέσω των εργαλείων μέτρησης, συχνά εμφανίζονται ως αιτιολογικοί παράγοντες, που περιγράφονται με διάφορους τρόπους ως «αποφασιστικοί παράγοντες», «μεταβλητές με επιρροή», «προσδιοριστικές μεταβλητές», οι οποίες «επηρεάζουν» τις ψυχολογικές διαδικασίες, «προκαλούν» αποτελέσματα, και παίζουν ένα «αποφασιστικό» ρόλο. Αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας ανακριβής και ασαφής τρόπος της αναφοράς σε στατιστικές σχέσεις που έχουν παρατηρηθεί, αλλά το πλαίσιο καθιστά αρκετά ξεκάθαρο το γεγονός ότι είχαν κατασκευαστεί οι οντολογικοί ισχυρισμοί, και ότι ο αναγνώστης ενθαρρυνόταν να σκεφτεί με όρους αιτιολογικών δυνάμεων που λειτουργούν στα άτομα (Danziger, 1997).

Η απόδειξη της βιβλιογραφίας των περιοδικών υποδηλώνει ότι αυτή η όψη της γλώσσας των μεταβλητών, αναπτυσσόταν σε ένα περιβάλλον πρακτικής έρευνας, χωρίς μια ρητή αναφορά στις σύγχρονη θεωρητική συζήτηση για τις «μεσολαβούσες μεταβλητές». Εν

τούτοις, υπήρχε μια αξιοσημείωτη συμμετρία μεταξύ αυτών των δύο. Η θεωρητική γλώσσα του νεοσυμπεριφορισμού, που εστίαζε στο επίπεδο των υποθετικών οντοτήτων, είχε την τάση να τις αναγάγει στις σχέσεις που παρατηρούνταν ανάμεσα στις εμπειρικές μεταβλητές (μερικές φορές προσθέτοντας ένα νόημα που ήταν χαρακτηριστικά προσδιορισμένο ως «πλεονασματικό»). Την ίδια στιγμή, οι ερευνητές, που κατασκεύαζαν αυτές τις εμπειρικές μεταβλητές στην καθημερινή τους πρακτική, τους χάριζαν μία θεωρητική σημασία, μέσω της χρήσης μιας γλώσσας, η οποία «θόλωνε» τη διάκριση μεταξύ των υποθετικών και των εμπειρικών στοιχείων. Τα σημεία εκκίνησης και οι κατευθύνσεις της θεωρητικής και της εμπειρικής γλώσσας ήταν διαφορετικές, αλλά τα προϊόντα τους ήταν πολύ όμοια. Η θεωρητική γλώσσα ξεκίνησε με θεωρητικούς όρους και κινήθηκε προς την κατεύθυνση, όπου τους έδωσε τον πιο ισχυρό σύνδεσμο, που θα μπορούσε, με τις εμπειρικές μεταβλητές. Η εμπειρική γλώσσα ξεκίνησε με τη δημιουργία ενός ισχυρού συνδέσμου των θεωρητικών όρων με τις εμπειρικές μεταβλητές και κινήθηκε προς την κατεύθυνση, όπου τις εξίσωσε με τους θεωρητικούς συμπληρωματικούς όρους. Τα δύο επίπεδα γλώσσας συνέκλιναν στη δημιουργία μιας εκδοχής της ψυχολογικής πραγματικότητας, που ισοδυναμούσε με μια αφηρημένη αναπαράσταση της ψυχολογικής ερευνητικής πρακτικής (Danziger, 1997).

Παραπάνω, αναφέρθηκε πως η γλώσσα του ερεθίσματος – αντίδρασης εξασφάλισε ένα είδος γλώσσας, το οποίο έκανε δυνατή την επικοινωνία μεταξύ των πειραματικών ψυχολόγων, παρά τις θεωρητικές διαφορές που υπήρχαν μεταξύ τους. Υπάρχει η απόδειξη ότι η γλώσσα των μεταβλητών έπαιξαν ένα παρόμοιο ρόλο για τους ψυχολόγους στα πεδία της κλινικής έρευνας και της έρευνας της προσωπικότητας (Danziger, 1997).

Όπως ήδη έχουμε δει, σε αντίθεση με αυτό που κάποιος μπορεί να περίμενε, τα περιοδικά που αντιπροσώπευαν τις πιο «σκληρές», πιο πειραματικές περιοχές της επιστήμης δεν υιοθέτησαν τη γλώσσα των μεταβλητών. Στη μεταπολεμική περίοδο (μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), το *Journal of Personality* ήταν το πρώτο περιοδικό και το *Journal of*

*Abnormal and Social Psychology* το επόμενο, που παρουσίασαν μια μεγάλη αύξηση του ποσοστού των άρθρων που αναφέρονταν στις μεταβλητές. Το πρώτο περιοδικό που επισήμανε τη μετέωρη άνοδο των «μεταβλητών» ήταν το *Journal of Personality*, το οποίο το 1938, περιείχε το μικρότερο ποσοστό των άρθρων, που χρησιμοποιούσαν αυτό τον όρο και το 1958, περιείχε το μεγαλύτερο. Επιπροσθέτως, όταν κάποιος εξετάσει το βασισμένο σε κείμενο περιβάλλον των «μεταβλητών», θα ανακαλύψει πως σε όλα τα περιοδικά, ο όρος αυτός συνδυάζεται περισσότερο με τον όρο «προσωπικότητα». Κατά τη διάρκεια αυτής της εικοσάχρονης περιόδου, ο όρος «μεταβλητές της προσωπικότητας» μεταβάλλεται από ένα σπάνια χρησιμοποιούμενο όρο σε μια ευρέως διαδεδομένη φράση στην ψυχολογική βιβλιογραφία. Τι υπήρχε πίσω από αυτή την ξαφνική και απότομη αλλαγή (Danziger, 1997);

Το 1938, το πεδίο της Ψυχολογίας της προσωπικότητας είχε μόλις εισέλθει σε μια φάση συνένωσης, στην οποία ένα κοινό μοντέλο εμπειρικής έρευνας εξασφάλισε το συνδετικό στοιχείο μεταξύ των προηγουμένως ασύγκριτων ποιοτικά προσανατολισμών. Έως το τέλος της δεκαετίας του 1930, η Ψυχολογία της προσωπικότητας είχε γίνει ουσιαστικά μια αρένα για ανταγωνιστικές σχολές, αλλά σε αυτό το σημείο τα τρία σχεδόν ταυτόσημα εγχειρίδια των Gordon Allport, Ross Stagner και Henry Murray εγκαθίδρυσαν μια εκλεκτική θέση, αυτή της προνομιούχας εμπειρικής έρευνας, πέρα από τις θεωρητικές αρχές και για αυτό, θεμελίωσαν αυτό το πεδίο με τον τρόπο που ακόμα υφίσταται σήμερα. Αν και το εγχειρίδιο του Allport είχε μια ιδιαίτερη διδακτική υπεροχή, ήταν το εγχειρίδιο του Murray που φαίνεται να αποτελεί το πιο σημαντικό, από την άποψη της καθημερινής ερευνητικής πρακτικής. Σίγουρα ήταν αυτό, που ήταν πιο πιθανό να αναφερθεί στα ερευνητικά άρθρα (Danziger, 1997).

Για τη «μοίρα» της «μεταβλητής» στην Ψυχολογία της προσωπικότητας, το εγχειρίδιο «*Explorations in Personality*» του Murray είχε προφητική σημασία. Καθώς δημοσιεύτηκε το 1938, σε μια χρονική περίοδο όπου η χρήση του όρου «μεταβλητή» στη

βιβλιογραφία σχετικών περιοδικών, μπορεί μόνο να περιγραφεί ως σποραδική, αυτή η μεγάλου εύρους ερευνητική μονογραφία ήταν αξιοπρόσεκτη για την ευρεία χρήση του όρου αυτού. Αλλά ποια είναι η εκτίμηση για αυτή την ξαφνική διάκριση των «μεταβλητών της προσωπικότητας», σε αυτό το εγχειρίδιο του 1938; Σίγουρα δεν είχε να κάνει με τις θεωρητικές προτιμήσεις του ίδιου του συγγραφέα. Ο Henry Murray ήταν πιθανώς ο τελευταίος άνθρωπος, που θα περίμενε κανείς, να ενθαρρύνει τη χρήση ενός τέτοιου είδους ορολογίας. Το υπόβαθρό του ήταν η Ψυχολογία του Jung, και εκτιμάται πως έτρεφε μεγάλη αβεβαιότητα και δυσπιστία για τους πιο συμβατικά, επιστημονικά προδιατεθειμένους συναδέλφους τους, στο Τμήμα Ψυχολογίας του Harvard (Danziger, 1997).

Το αποτέλεσμα της υιοθέτησης της γλώσσας των μεταβλητών από τους ψυχολόγους που μελετούσαν την προσωπικότητα, ήταν η εξασφάλιση μιας κοινής γλώσσας, η οποία θα προσέφερε τη βάση για το απαραίτητο ελάχιστο επίπεδο κατανόησης, σύμφωνα με την οποία οι ψυχολόγοι θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, παρά τις συχνά αξιοσημείωτες θεωρητικές τους διαφορές. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, αυτός ο διακανονισμός είχε ως αποτέλεσμα να φαίνονται αυτές οι θεωρητικές διαφορές λιγότερο σημαντικές. Τελικά, οι παλιές θεωρίες έγιναν ακατάλληλες για το συγκεκριμένο ερευνητικό πλαίσιο και αντικαταστάθηκαν από άλλα είδη θεωρίας, τα οποία ήταν ουσιαστικά μια αντανάκλαση των μεθοδολογικών και των πρακτικών δεσμεύσεων των ψυχολόγων (Danziger, 1997).

Έχει αναφερθεί ότι οι ερευνητές ψυχολόγοι ήταν έτοιμοι να αποδεχτούν τη δική τους ποσοτική ερευνητική τεχνολογία ως τη μοναδική, μη προβληματική φιλοσοφικά συνιστώσα της επιστήμης τους. Οποιαδήποτε καχυποψία ως προς τις πνευματιστικές αρχές καθώς και οποιαδήποτε ατελέσφορη θεωρητική διαμάχη μεταξύ των ψυχολογικών σχολών μπορεί να υπήρχε, μια κοινή στατιστική ερευνητική τεχνολογία θα αποτελούσε το σταθερό και ακλόνητο θεμέλιο, πάνω στο οποίο θα μπορούσε να χτιστεί η επιστημονική Ψυχολογία (Danziger, 1997).

Αναμφισβήτητα, η γλώσσα των μεταβλητών αποδείχτηκε τόσο ελκυστική εκείνη την περίοδο, επειδή ήταν συνδεδεμένη με εμφανώς ουδέτερες στατιστικές τεχνικές που πολλοί ψυχολόγοι χρησιμοποιούσαν σε κάθε περίπτωση. Και αυτή η φαινομενική ουδετερότητα επεκτάθηκε στον όρο «μεταβλητή», ακόμα και όταν δεν χρησιμοποιόταν πλέον σε αυστηρά στατιστικό περιβάλλον. Αλλά φυσικά η ουδετερότητα ήταν μόνο φαινομενική, επειδή η περιγραφή της προσωπικότητας και των κοινωνικών καταστάσεων, καθώς αποτελούταν από σύνολα ξεχωριστών μεταβλητών, ήταν στην ουσία φορτωμένη θεωρητικά. Η αναγνώριση αυτού παρεμποδίστηκε από τη σπάνια αμφισβητούμενη υπόθεση, ότι το βήμα από τις μεθόδους έρευνας στα ανεξάρτητα υπάρχοντα αντικείμενα της έρευνας μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Ακόμα, στον πόλεμο ενάντια στη μεταφυσική, η φαινομενικά αθώα τεχνολογία της ανάλυσης μεταβλητών έπαιξε το ρόλο του Δούρειου Ίππου. Για αυτό το λόγο, εάν κάποιος προχωρούσε με το σκεπτικό ότι μια τέτοιου είδους ανάλυση παρείχε μια άμεση αντανάκλαση της ψυχολογικής πραγματικότητας στην οποία βρισκόταν κάποιος, έκανε στην ουσία μια μεταφυσική επιλογή. Σε αυτή την περίπτωση, ήταν κανείς δεσμευμένος σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο ψυχολογικής πραγματικότητας, το οποίο αποτελούταν από ένα συγκεκριμένο είδος στοιχείου και ένα συγκεκριμένο είδος σχέσης. Σε αυτό το μοντέλο μπορούσαν να υπάρχουν μόνο στοιχεία που διατηρούσαν την ταυτότητά τους, άσχετα με τις σχέσεις στις οποίες εμπλέκονταν, με όλα τα στοιχεία να είναι λογικά ανεξάρτητα. Τέτοια στοιχεία θα διέφεραν μόνο ποσοτικά, όχι ποιοτικά, ανάμεσα σε άτομα και καταστάσεις, και η σχέση ανάμεσά τους θα ήταν οπωσδήποτε προσθετική (Danziger, 1997).

Ένα τέτοιου είδους μοντέλο σίγουρα είχε τις χρήσεις του για τη διεξαγωγή πρακτικών προγνωστικών εντός ενός περιορισμένου πλαισίου εργασίας κάτω από ορισμένες συνθήκες. Εάν ο στόχος κάποιου ήταν κυρίως οικονομικός και δεν είχε εντολή ή ενδιαφέρον στη μεταβολή των υπαρχόντων κοινωνικών δομών ή αξιών, μια ανάλυση με όρους

μεταβλητών συχνά θα ήταν η πλέον κατάλληλη. Άρα, αν κάποιος δεχόταν ένα συγκεκριμένο κριτήριο επιτυχίας και αποτυχίας (υπαγορευμένο από επικρατούσες τιμές), θα μπορούσε κανείς να υπολογίσει τη σχετική αποδοτικότητα της έρευνας καθορισμένων πόρων σε μια κατεύθυνση, παρά σε κάποια άλλη κατεύθυνση. Για παράδειγμα, ένα δεδομένο συνολικό επίπεδο ακαδημαϊκής επιτυχίας μπορεί να επιτευχθεί πολύ πιο αποδοτικά ερευνώντας τη μόρφωση των ατόμων με υψηλές, παρά με χαμηλές βαθμολογίες σε συγκεκριμένες δοκιμασίες. Για αυτό το σκοπό δεν χρειάζεται να αναπτυχθεί κάποιου είδους ψυχολογική θεωρία για τη φύση της διανοητικής ικανότητας – μια ανάλυση των στατιστικών σχέσεων μεταξύ των εμπειρικών μεταβλητών είναι αυτό που χρειάζεται. Φυσικά, αν τα κοινωνικά κριτήρια της επιτυχίας ή η κατανομή των κοινωνικών πόρων τίθεντο υπό αμφισβήτηση, κάποιου είδους ψυχολογική θεωρία πιθανό να έπρεπε να επικαλεστεί, και από τους υποστηρικτές της προτεινόμενης αλλαγής, και από τους υποστηρικτές της υπάρχουσας κατάστασης. Σε αυτό το σημείο, η μηχανικιστική Ψυχολογία δεν θα πρόσφερε ένα ικανοποιητικό μοντέλο (Danziger, 1997).

Στην προσπάθεια προώθησης της γλώσσας των μεταβλητών σε μια κατάσταση νέας γλώσσας, οι ψυχολόγοι υιοθέτησαν τη γλώσσα της μηχανικιστικής Ψυχολογίας, σαν ένα καθολικό μέσο θεωρητικής έκθεσης. Με άλλα λόγια, συγχώνευσαν τον εννοιακό έλεγχο και τον οργανικό έλεγχο. Οι φιλόσοφοι της επιστήμης σημείωσαν ότι οι επιστήμονες «μπορεί να επιτύχουν αξιοσημείωτο οργανικό έλεγχο χωρίς να αντιληφθούν τα όργανά τους», μια κατάσταση κοινή στο πεδίο της μηχανικής. Η θεωρητική κατανόηση και η τεχνική παραγωγή ειδικών αποτελεσμάτων είναι αρκετά διαφορετικές σαν αρχές, αν και ιστορικά μπορεί να αναπτυχθούν διάφοροι δεσμοί μεταξύ τους. Στην παρούσα κατάσταση, η εντεταλμένη εξίσωση του εννοιακού ελέγχου με τον οργανικό έλεγχο επέβαλε αυστηρούς περιορισμούς σε αυτό που ήταν αποδεκτό σαν ψυχολογική θεωρία. Η αιτιότητα περιορίστηκε σε μια άτεχνη αλληλουχία προηγούμενων και συνεπακόλουθων, ενώ



πολύπλοκα συστήματα και πρότυπα αντικαταστάθηκαν από στατιστικές σχέσεις μεταξύ μιας ατέλειωτης λίστας στοιχείων που πάντα παρέμεναν λογικά ανεξάρτητα, το ένα από το άλλο. Φυσικά, οι περιορισμοί που επέβαλε αυτή η γλώσσα παραβιάστηκαν σε διάφορες περιπτώσεις, ακόμα και από τον ίδιο τον Tolman, και ύστερα οι μεταβλητές μετατράπηκαν σε μερικούς δείκτες ή σημάδια που έδειχναν προς κάποιου άλλου είδους πραγματικότητα. Αλλά τέτοιες κινήσεις γενικά γίνονταν απολογητικά, επειδή έγιναν αντιληπτές σαν αντίθετες του κανόνα της πραγματικής επιστήμης. Μέχρι τη δεκαετία του 1950, η γλώσσα των μεταβλητών είχε καταλάβει τα υψηλά επιστημονικά εδάφη. Αυτοί που περιορίζονταν σε αυτή, δεν όφειλαν ποτέ να απολογηθούν, ενώ αυτοί που πήγαιναν πέρα από αυτή, ήταν υποχρεωμένοι να δώσουν εξηγήσεις (Danziger, 1997).

Ειρωνικά, ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε η έρευνα των μεταβλητών στην κοινωνική επιστημονική πρακτική αποτελούσε μία από τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ αυτής της πρακτικής και των κοινών πρακτικών της φυσικής επιστήμης. Στις κοινωνικές επιστήμες, η απαίτηση να βρεθούν διάφορες μεταβλητές, θεωρήθηκε ότι σημαίνει πως τα φαινόμενα έπρεπε να ερευνηθούν με όρους της μεταβλητότητάς τους – στην Ψυχολογία, τυπικά, με όρους της μεταβλητότητας μεταξύ των ατόμων. Εάν οι φυσικοί έπρατταν με αυτό τον τρόπο, θα μπορούσαν να προσπαθήσουν να μελετήσουν τις διαφορές ανάμεσα σε μια ποικιλία σωμάτων που πέφτουν ή τις διαφορές ανάμεσα σε μια ποικιλία θερμών σωμάτων. Ευτυχώς, δεν ακολούθησαν τη συγκεκριμένη προσέγγιση, διότι αν είχαν πράξει κατά αυτό τον τρόπο, είναι πολύ πιθανό να μην είχαν φτάσει ποτέ στο νόμο της βαρύτητας ή στις αρχές της θερμοδυναμικής. Τουλάχιστον, στη σύγχρονη περίοδο, ήταν πλήρως κατανοητό ότι η εξήγηση των φυσικών φαινομένων ήταν ένα πράγμα και η εξήγηση της μεταβλητότητάς τους ήταν κάτι άλλο. Αν δεν υπήρχε αυτή η έλλειψη βασικής διορατικότητας σε μεγάλα τμήματα των κοινωνικών επιστημών, είναι απίθανο η ανάλυση της μεταβλητότητας να είχε επιτύχει την προεξέχουσα θέση που πέτυχε (Danziger, 1997).

Σύμφωνα με όσα έχουν αναφερθεί, αυτό που αναδύθηκε ιστορικά, ήταν ένα είδος ισομορφισμού ανάμεσα στη δομή της ερευνητικής πρακτικής και τη δομή των αντικειμένων της έρευνας. Πριν να καταστεί δυνατό να γίνουν αντικείμενα της επιστημονικής Ψυχολογίας, οι όροι που αναφέρονταν σε ψυχολογικά αντικείμενα έπρεπε να μεταφραστούν σε όρους που ήταν κατάλληλοι για το πλαίσιο εργασίας της ψυχολογικής έρευνας. Για αυτό το λόγο, η κοινωνική πράξη για παράδειγμα, έπρεπε να μεταφραστεί σε αντιδράσεις σε κοινωνικά ερεθίσματα και η προσωπικότητα έπρεπε να μεταφραστεί σε μεταβλητές προσωπικότητας. Αυτό αντικατέστησε τις κατηγορίες που είχαν παρθεί από την καθημερινή γλώσσα, με νέες κατηγορίες που ήταν βασισμένες σε μια αφηρημένη αναπαράσταση των όρων, που επιβλήθηκαν από συγκεκριμένες μορφές ερευνητικής πρακτικής (Danziger, 1997).

Αυτή η ιστορική διαδικασία αντιπροσωπεύει μόνο μια πτυχή των σύνθετων και στενών σχέσεων που αναπτύχθηκαν ανάμεσα στην ψυχολογική πρακτική και την ψυχολογική θεωρία. Μία άλλη πτυχή, που αναλύθηκε από τον Gigerenzer, εμπερικλείει τη λειτουργία των μεθοδολογικών εργαλείων, π.χ., επαγωγικές στατιστικές, σαν πηγές θεωρητικών μεταφορών και εννοιών. Γίνεται όλο και πιο εμφανές ότι η τεχνολογία της ψυχολογικής έρευνας – που κάποτε θεωρούταν ένα ουδέτερο και παθητικό εργαλείο – έχει παίξει και συνεχίζει να παίξει ένα ζωτικά σημαντικό, καθοριστικό ρόλο στην ιστορία της επιστήμης και των ασυνεχών αντικειμένων που κατασκευάζει. Υπάρχει μια ολόκληρη οικογένεια αλληλοσυσχετίσεων ανάμεσα στις έννοιες και στις πρακτικές, που δεν έχει ακόμα πλήρως εξερευνηθεί ή ούτε καν κατονομαστεί (Danziger, 1997).

## ***2.5. Οι Βασικές Αρχές και οι Περιορισμοί του Λειτουργισμού***

Ο όρος «λειτουργισμός» έχει συνδεθεί με τον φυσικό Percy Bridgman (1882 – 1961), ο οποίος ισχυρίστηκε πως «γενικά, με τον όρο ‘αρχή’ δεν εννοούμε τίποτα περισσότερο από ένα σύνολο λειτουργιών. Ο όρος αυτός είναι συνώνυμος με τα σχετικά σύνολα αυτών των

λειτουργιών» (Bridgman, 1927 in Feest, 2005, p. 131). Ο λειτουργισμός, όπως προσαρμόστηκε στην Ψυχολογία από τον S. S. Stevens, προτάθηκε σαν τη μεθοδολογία της συμπεριφοριστικής Ψυχολογίας στη δεκαετία του 1930 και βασίστηκε στις ιδέες του βιβλίου του Bridgman «The logic of Modern Physics», που εκδόθηκε το 1927. Ο Stevens ξεκίνησε με το επιχείρημα ότι η «αστάθεια» της ψυχολογικής επιστήμης προκλήθηκε από τη μη κριτική αποδοχή των μη εμπειρικών «εκ των προτέρων αξιώσεων» και των εκκλήσεων σε «αφηρημένες οντότητες». Όρισε τις αφηρημένες οντότητες ως αυτές που περιλαμβάνουν την ύπαρξη του νου στα ζώα, της συνείδησης στον άνθρωπο, του συναισθήματος στις γάτες, των ενστίκτων στα βρέφη και της αντίληψης του χώρου στους τυφλούς. Έτσι λοιπόν, το 1935, απαίτησε την εξέταση της θεμελιώδους κληρονομιάς της Ψυχολογίας με βάση τον λειτουργισμό (Ballantyne, 2007).

Ενώ η έννοια του λειτουργισμού δεν ήταν ποτέ ιδιαίτερα δημοφιλής μεταξύ των φυσικών, έγινε αρκετά δημοφιλής στην Ψυχολογία και στις κοινωνικές επιστήμες. Ακόμα και σήμερα, η έννοια του λειτουργισμού παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην Ψυχολογία, καθώς πολλά εισαγωγικά εγχειρίδια σχετικά με τις ψυχολογικές μεθόδους, αφιερώνουν ένα ολόκληρο κεφάλαιο στον λειτουργισμό. Ωστόσο, με την πάροδο των χρόνων, έχει επίσης δημιουργηθεί μια σποραδική, αλλά συνεχής διαμάχη σχετικά με τη φύση και την ικανότητα του ψυχολογικού λειτουργισμού. Αφού οι Stevens και Tolman διατύπωσαν και επεξεργάστηκαν ποικίλες εκδοχές του λειτουργισμού, πολλά άρθρα που παρουσιάστηκαν στο *Psychological Review*, με κριτική διάθεση συζήτησαν τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα αυτών των εκδοχών. Από αυτή την περίοδο και μετά, η έννοια του λειτουργισμού στην Ψυχολογία, υποβλήθηκε σε συγκεκριμένες αλλαγές και τροποποιήσεις και η διαμάχη πάνω στη φύση αυτής της έννοιας συνεχίζεται ακόμα και σήμερα (Feest, 2005).

Σύμφωνα με τον Stevens, για να παραμείνουν «επιστημονικοί», οι ψυχολόγοι έπρεπε τώρα να εγκαταλείψουν όλους εκείνους τους θεωρητικούς όρους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να μεταφραστούν σε εμπειρικά αποδεικτά και δημοσίως αισθητά γεγονότα (λειτουργικοί ορισμοί). Ο Stevens υποστήριξε λοιπόν, ότι όλες αυτές οι άλλοτε υποτιθέμενες οντότητες θα μπορούσαν να οριστούν πιο κατάλληλα, έτσι ώστε να επιτρέπουν τη «μετατροπή» των αξιώσεων σχετικά με αυτές, σε υποθέσεις, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις μετρήσιμες και αισθητές επιδόσεις. Αυτή η μετατροπή θα απάλλαζε την Ψυχολογία από τις πιο βασικές αρχές της μεταφυσικής υπερβολής. Έτσι λοιπόν, ισχυρίστηκε πως η υιοθέτηση αυτής της ακριβούς και άμεσης διαδικασίας, όχι μόνο θα βοηθούσε να λυθούν τα προβλήματα της επιστήμης, μέσω της μείωσης της αμφισβήτησης, αλλά θα αποτελούσε επίσης «την επανάσταση που θα έβαζε ένα τέλος στην πιθανότητα των επαναστάσεων» στην Ψυχολογία (Ballantyne, 2007).

Αξίζει να αναφερθεί ότι ένας σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη του λειτουργισμού του Stevens ήταν ο Edwin Boring (1886 – 1968). Ο Boring έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κατανόησης του Stevens για την ιστορία της ψυχοφυσικής, καθώς και στη διαμόρφωση των θεωρητικών και μεθοδολογικών του απόψεων. Όσον αφορά το τελευταίο, το βιβλίο του Boring «The Physical Dimensions of Consciousness» είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Ο Stevens συνδέθηκε στενά με την παραγωγή αυτού του βιβλίου. Αυτό το βιβλίο είχε τον εξής διπλό σκοπό: πρώτον, να εισάγει μια φυσικαλιστική μεθοδολογία για την Ψυχολογία και δεύτερον, να προσπαθήσει να αναπτύξει μια σύγχρονη παραλλαγή του ερευνητικού έργου των Wundt και Titchener για τη μελέτη των στοιχείων της συνείδησης (Feest, 2005).

Ο σκοπός του βιβλίου του Boring ήταν να απορρίψει τον ψυχολογικό δυϊσμό, στην οντολογική και στη μεθοδολογική παραλλαγή του. Υποστηρίζοντας την ύπαρξη της συνειδητής εμπειρίας, αλλά ταυτίζοντάς την με τις εγκεφαλικές λειτουργίες, διαχώρισε τον

εαυτό του, τόσο από τον παραδοσιακό δυϊσμό, όσο και από τον συμπεριφορισμό. Ακόμη, ο Boring ήθελε να απορρίψει την αντίληψη ότι η Ψυχολογία χρειαζόταν μια διαφορετική μεθοδολογία από τις άλλες επιστήμες. Για να υποστηρίξει τη γνώμη του αυτή, διαχώρισε τον εαυτό του από την ενδοσκόπηση του Titchener. Εν μέρει, το βιβλίο του Boring αποτελούσε μια προσπάθεια να απορρίψει τον μεθοδολογικό δυϊσμό του Titchener και να τον αντικαταστήσει με μία και μοναδική, φυσικαλιστική κατανόηση της επιστημονικής μεθόδου. Σύμφωνα με τον Boring, ιστορικά η επιστήμη είναι η φυσική επιστήμη. Αν η Ψυχολογία είναι όντως επιστήμη, πρέπει να είναι σαν τη Φυσική. Για τον Boring, αυτό σήμαινε πως η εμπειρία ήταν μια θεωρητική οντότητα, που συμπεραίνεται με βάση τη συμπεριφορά. Ο Stevens είχε μια πολύ παρόμοια άποψη, υποστηρίζοντας ότι αν η «εμπειρία» ήταν όντως μια επιστημονική αρχή, έπρεπε να υπάγεται στη λειτουργική διαδικασία, παρά να προσεγγίζεται με πιο «άμεσα» μέσα ενδοσκόπησης (Feest, 2005).

Η εκδοχή του λειτουργισμού του Stevens, που χρησιμοποιήθηκε στην Ψυχολογία στα τέλη της δεκαετίας του 1930 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940, θεωρείται ότι είχε ως πηγή την παράδοση του λογικού θετικισμού, μια φιλοσοφία της επιστήμης η οποία επέτρεψε τις εμπειρικές, τις τυπικά λογικές ή τις γλωσσολογικές δηλώσεις για να πραγματοποιήσει το σκοπό της και απέφυγε όλες τις άλλες, ως μεταφυσικές. Επίσης, χρησιμοποίησε ως πηγή μια κοινή προϋπάρχουσα «οντολογικά εχέμυθη στάση», για να επικαλεστεί εκείνες τις ψυχολογικές διαδικασίες, που ήταν ενδεικτικές στη μεθοδολογική συμπεριφοριστική παράδοση και στην παράδοση των τεστ νοημοσύνης, από το 1921 και μετά (Ballantyne, 2007).

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο θέσεις που συχνά αποδίδονται ως χαρακτηριστικά του λειτουργισμού, μία επιστημολογική θέση και μία εννοιολογική θέση. Σύμφωνα με την επιστημολογική θέση, όλες οι αξιώσεις της γνώσης πρέπει να απλοποιηθούν σε πραγματικές ή ενδεχόμενες παρατηρήσεις. Σύμφωνα με την εννοιολογική θέση, η έννοια της αρχής

μπορεί να οριστεί με ανεξάντλητο τρόπο, μέσω της έκφρασης συγκεκριμένων λειτουργιών και των παρατηρούμενων αποτελεσμάτων τους Αυτή η θέση θεωρείται ως η θετικιστική θέση του λειτουργισμού (Feest, 2005).

Επιπροσθέτως, μπορούμε να διακρίνουμε δύο ερμηνείες του λειτουργισμού. Η μία είναι η μεθοδολογική ερμηνεία και η άλλη η θετικιστική ερμηνεία. Σύμφωνα με τη μεθοδολογική ερμηνεία του λειτουργισμού, ο ψυχολογικός λειτουργισμός δεν σκόπευε ποτέ να γίνει μια θεωρία της έννοιας ή μια θεωρία της γνώσης, με τη φιλοσοφική έννοια. Αυτό σημαίνει πως οι ψυχολόγοι δεν σκόπευαν να πουν από τι απαρτίζεται η έννοια ενός επιστημονικού όρου (Feest, 2005).

Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί πως στον ψυχολογικό λειτουργισμό, οι «ορισμοί» δεν χαρακτηρίζονταν από την ιδιότητα, με την οποία συνέδεαν οι φιλόσοφοι τον όρο αυτό. Για παράδειγμα, δεν είχαν την ιδιότητα της εκ των προτέρων γνώσης ή των αναλυτικών επαληθεύσεων. Αντίθετα, οι «ορισμοί» ήταν είτε προσωρινές υποθέσεις σχετικά με τους τυπικούς εμπειρικούς δείκτες του δεδομένου αντικειμένου μελέτης, οι οποίες επέτρεπαν στους ερευνητές να διεξάγουν τις εμπειρικές τους μελέτες, είτε ήταν παρουσιάσεις των αποτελεσμάτων των πειραμάτων, οι οποίες ξεχώριζαν ένα συγκεκριμένο φαινόμενο. Για αυτό το λόγο, είχαν μια μεθοδολογική λειτουργία. Για να απαντήσουμε την ερώτηση του αν ο λειτουργισμός ήταν μια εμπειρική επιστημολογία, πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ δύο εννοιών της επιστημολογίας. Με βάση την πρώτη έννοια, ο σκοπός της επιστημολογίας είναι να εξασφαλίσει μια θεωρία σχετικά με το τι είναι αυτό που δικαιολογεί τα υπάρχοντα συστήματα γνώσης. Με βάση τη δεύτερη έννοια, ο σκοπός της επιστημολογίας είναι να παρέχει κατευθυντήριες οδηγίες για την απόκτηση νέας γνώσης. Αυτή η δεύτερη έννοια της επιστημολογίας μπορεί επίσης να αναφέρεται ως «μεθοδολογία». Ενώ οι φιλόσοφοι παραδοσιακά ενδιαφέρονταν για την πρώτη έννοια, οι ψυχολόγοι που υποστήριζαν τον λειτουργισμό και διεξήγαγαν πειράματα, ενδιαφέρονταν για τη δεύτερη έννοια (Feest, 2005).

Επίσης, σύμφωνα με τη μεθοδολογική ερμηνεία του λειτουργισμού, μια έρευνα των λειτουργικών ορισμών στην Ψυχολογία, εξασφάλιζε ένα πλαίσιο εργασίας για τη μελέτη της διαδικασίας του σχηματισμού των αρχών σε ένα πειραματικό περιβάλλον (Feest, 2005).

Η θετικιστική ερμηνεία του λειτουργισμού αναφέρεται στο γεγονός ότι ο λειτουργισμός ήταν μια έκφραση της επιστημολογίας του λογικού θετικισμού, καθώς και μια θεωρία επαλήθευσης της έννοιας των αρχών. Οι επιστημολογικές και εννοιολογικές αρχές του θετικισμού, για σχετικούς λόγους, σύντομα θεωρήθηκαν προβληματικές και αποτέλεσαν αίτια για βαθμιαίες αλλαγές και τροποποιήσεις, μέχρι τη δεκαετία του 1960. Σύμφωνα με τη θετικιστική ερμηνεία, ο λειτουργισμός θεωρήθηκε μία από αυτές τις βαθμιαίες αλλαγές και τροποποιήσεις του θετικισμού. Έτσι λοιπόν, όσον αφορά τον λειτουργισμό αναγνωρίστηκε ότι: α) υπήρχαν ισχυρισμοί, τους οποίους οι επιστήμονες θεωρούσαν δικαιολογημένους, ακόμα και ήταν αδύνατο να επαναδιατυπωθούν με όρους προτάσεων παρατήρησης και ότι β) υπήρχαν ισχυρισμοί για αντικείμενα, τα οποία διαισθητικά θεωρήθηκαν σημαντικά, παρά το γεγονός ότι οι αρχές σε αυτούς τους ισχυρισμούς δεν μπορούσαν να οριστούν με όρους των λειτουργιών και των παρατηρούμενων αποτελεσμάτων τους. Αυτή η επιστημολογική αναγνώριση οδήγησε στη γνώση ότι μια θεωρητική πρόταση δεν μπορεί να επαληθευθεί, αλλά στην καλύτερη περίπτωση, μπορεί να επιβεβαιωθεί από τις παρατηρήσεις. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούμε να αναγάγουμε τις έννοιες τέτοιων προτάσεων σε μεθόδους επαλήθευσης. Η αναγνώριση ότι οι παρατηρήσεις μπορούν, στην καλύτερη περίπτωση, να επιβεβαιώσουν επιστημονικές προτάσεις, συνδέθηκε με την εισαγωγή μιας διχοτομίας μεταξύ της γλώσσας της θεωρίας και της γλώσσας της παρατήρησης (Feest, 2005).

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το αρχικό ρεύμα του λειτουργισμού, που υποστηρίχθηκε από τους Stevens, Boring, Tolman και Skinner, δέχτηκε κάποιες πρώιμες μετατροπές. Επιπροσθέτως, δέχτηκε κάποιες περιστασιακές πρώιμες κριτικές, λόγω της διαδικαστικής τους αστάθειας και της φιλοσοφικής του ανεπάρκειας. Διάφοροι ψυχολόγοι

της δεκαετίας του 1950 επίσης θεώρησαν τον λειτουργισμό ως: α) μια καινούργια ορθολογική βάση για τη συνέχιση της περιορισμένης εστίασης στη συγκριτική Ψυχολογία που ασχολιόταν με τα ζώα, β) μια αδικαιολόγητη απαγόρευση θεμάτων, όπως η προσωπικότητα καθώς και των εμπειρικών πτυχών της ενδοσκοπικής παράδοσης στη Γενική Ψυχολογία ή γ) ένα ακόμη προβληματικό «περίπλου της γνώσης». Ωστόσο, μέχρι το 1948 ήταν ήδη ξεκάθαρο ότι οι πρώτοι υποστηρικτές του λειτουργισμού είχαν αποτύχει – ακόμα και μεταξύ τους – να φτάσουν σε ένα είδος ομοφωνίας και συμφωνίας, όσον αφορά βασικούς ορισμούς ή γενικές ψυχολογικές μεθόδους, το οποίο οι Stevens και Boring ήλπιζαν να επιτύχουν (Ballantyne, 2007).

Περίπου το 1956, η αρχική ακραία μορφή του λειτουργισμού στην Ψυχολογία, άρχισε σιγά – σιγά να αντικαθίσταται από μια πιο μετριοπαθή εκδοχή, που μερικές φορές ονομαζόταν «συγκλίνων» λειτουργισμός. Ο επιστημονικός σκοπός αυτού του μετριοπαθή λειτουργισμού ήταν να επιτρέψει στην εμπειρική έρευνα (και στην έρευνα των ατομικών διαφορών και στις πειραματικές διαδικασίες της Γενικής Ψυχολογίας) να προχωρήσει πέρα από τις παγίδες των φιλοσοφικών ή των οντολογικών διαφωνιών. Από την παράδοση του συγκλίνοντα λειτουργισμού, η οποία προσπάθησε να ξεπεράσει τις διαιρέσεις της επιστήμης και να αποφύγει τις καυστικές διαφωνίες μεταξύ των ψυχολόγων, προήλθε το «συνδυασμένο λειτουργικό μοντέλο μεταβλητών της έρευνας». Το μοντέλο αυτό έγινε το κυρίαρχο μέσο, τόσο για την επιστημονική μύηση των μαθητών, όσο και για την κοινή λογική αιτιολόγηση, να συνεχίσουν να υπάρχουν οι εφαρμογές των τεχνολογιών των ψυχολογικών μετρήσεων, στην κοινωνία γενικά (Ballantyne, 2007).

Η σημαντικότερη κριτική, που ασκήθηκε τη δεκαετία του 1940, στην πρακτική των λειτουργικών ορισμών, η οποία ακόμα εφαρμόζεται στην Ψυχολογία, είναι ότι οι ψυχολόγοι παρεξήγησαν τον Bridgman, χρησιμοποιώντας του λειτουργικούς ορισμούς για να παράγουν ή να εξάγουν νέες αρχές ή φαινόμενα, παρά για να μετρήσουν τα ήδη υπάρχοντα. Ωστόσο, ο



διαχωρισμός μεταξύ της μέτρησης και της παραγωγής φαινομένων δεν μπορεί να διατηρηθεί στη Φυσική και οι λειτουργικοί ορισμοί για την παραγωγή φαινομένων είναι χρήσιμοι στα πρώτα στάδια της επιστημονικής συστηματικής έρευνας. Στην πραγματικότητα, εκεί που οι ψυχολόγοι της δεκαετίας του 1930 απέτυχαν να εκτιμήσουν προσεκτικά τον Bridgman, ήταν στην άκριτη και επιπόλαια χρήση των μηχανιστικών εξηγήσεων και ειδικότερα, στη δοξασία τους ότι τα μη αισθητά κατασκευάσματα ήταν επαρκώς ορισμένα, στη βάση ενός μοναδικού συνόλου λειτουργιών. Αυτό το πιο πρόσφατο λάθος διορθώθηκε στη δεκαετία του 1950, με την υιοθέτηση του «συγκλίνοντος λειτουργισμού», ο οποίος εξασφάλισε τη μεθοδολογική βάση για μία νέα γνωστική Ψυχολογία, καθώς επίσης και τη θεμελιώδη χρήση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας στην Ψυχομετρία. Για αυτό το λόγο, είναι ανακριβές να υποθέσουμε πως η ανεπάρκεια του λειτουργισμού, όπως αυτός εφαρμόστηκε στη δεκαετία του 1930, είναι ενδεικτική για μία βαθύτερη ανεπάρκεια του θετικισμού, ως φιλοσοφικού προσανατολισμού στην Ψυχολογία. Ένας συγκλίνων λειτουργισμός μας παρέχει τα μοναδικά μέσα για να μπορούμε να κάνουμε ενδεχομένως έγκυρες εξαγωγές συμπερασμάτων, σχετικά με τα μη αισθητά φαινόμενα, που προκύπτουν από τα εμπειρικά δεδομένα, και οι ψυχολόγοι θα συνεχίσουν να τον εφαρμόζουν, για όσο διάστημα αποδεικνύεται χρήσιμος (Grace, 2001).

Σύμφωνα με ένα επίσημο εγχειρίδιο, ένας λειτουργικός ορισμός είναι «ένα δημόσια αισθητό σύνολο διαδικασιών (λειτουργιών) για να χειριστεί ή να μετρηθεί μια μεταβλητή». Μια ανεπίσημη επισκόπηση τέτοιων εγχειριδίων δείχνει ότι σχεδόν όλα κατατάσσουν τους λειτουργικούς ορισμούς μεταξύ των ανώτατων αξιώσεων της επιστημονικής μεθόδου. Ίσως λοιπόν να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ο λειτουργισμός, ο οποίος μπορεί να περιγραφεί ως μία θετικιστική προσέγγιση στην Ψυχολογία, στην οποία οι λειτουργικοί ορισμοί για αρχές ή κατασκευάσματα θεωρούνται απαραίτητοι, έχει δεχτεί πρόσφατα, τόσο έντονη κριτική. Οι Leahey, Green και Koch έχουν υποστηρίξει, όχι μόνο ότι ο λειτουργισμός παρεξηγήθηκε από τους ψυχολόγους που τον εισήγαγαν από τη Φυσική στη δεκαετία του

1930, αλλά επίσης ότι, επειδή πρόσφατα απορρίφθηκε ουσιαστικά από κάθε σοβαρό φιλόσοφο της επιστήμης ως ανεφάρμοστος, καθώς και από τον ιδρυτή του, τον φυσικό P. W. Bridgman, η συνεχιζόμενη παρουσία του στην Ψυχολογία είναι σχεδόν δυσφημιστική και ότι υποδηλώνει ένα κατώτερο επίπεδο γνώσης και μάθησης (Grace, 2001).

Η κατανόηση της αιτίας ή των αιτιών για τις οποίες ο λειτουργισμός, που προτάθηκε στη δεκαετία του 1930, απέτυχε, έχει περισσότερο από ιστορικό ενδιαφέρον, γιατί οι αιτίες αυτές έχουν σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο η ψυχολογική έρευνα πρέπει να διεξαχθεί σήμερα. Μια προσεκτική ανάγνωση του βιβλίου του Bridgman, που ενέπνευσε το κίνημα του λειτουργισμού, καθώς και των επακόλουθων γραπτών του, αποκαλύπτει μια σύνθετη και ειρωνική εικόνα. Στην πραγματικότητα, οι ψυχολόγοι υιοθέτησαν μία μόνο φράση από το βιβλίο του Bridgman ως σλόγκαν, «με τη χρήση οποιασδήποτε αρχής δεν εννοούμε τίποτα περισσότερο από ένα σύνολο λειτουργιών, η αρχή είναι συνώνυμη με το αντίστοιχο σύνολο λειτουργιών», και με αυτόν τον τρόπο, η «λειτουργική ανάλυση» μετατράπηκε σε δόγμα, τον λειτουργισμό, κάτι το οποίο ο ίδιος ο Bridgman απέρριψε επανειλημμένα. Ωστόσο, αυτή η σημαντική παρεξήγηση των ψυχολόγων, που πρώτα διαπιστώθηκε από τους Israel και Goldstein και έπειτα από τους Leahey, Green και Koch – ότι οι λειτουργικοί ορισμοί πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνο για τις υπάρχουσες αρχές και όχι για τη δημιουργία νέων – δεν είναι στην πραγματικότητα μια παρεξήγηση του σκοπού του Bridgman, όπως αυτός αποκαλύφθηκε στη συνέχεια, από τις διευκρινίσεις της θέσης του. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εκεί που οι ψυχολόγοι της δεκαετίας του 1930 απέτυχαν να εκτιμήσουν προσεκτικά τον Bridgman, ήταν στην άκριτη και επιπόλαια χρήση των μηχανιστικών εξηγήσεων και ειδικότερα, στη δοξασία τους ότι τα μη αισθητά κατασκευάσματα ήταν επαρκώς ορισμένα, στη βάση ενός μοναδικού συνόλου λειτουργιών και ότι μία και μόνο λειτουργία αποτελούσε έναν έγκυρο επιστημονικό ορισμό για ένα μη αισθητό κατασκεύασμα. Ενώ, αυτό το πιο πρόσφατο λάθος διορθώθηκε στη δεκαετία του

1950, με την υιοθέτηση του «συγκλίνοντος λειτουργισμού», η αρχική έμφαση του Bridgman στις συγκλίνουσες λειτουργίες δεν αναγνωρίστηκε. Ωστόσο, αυτή η διόρθωση πραγματοποιήθηκε πάρα πολύ αργά, για να βοηθήσει το νέο – συμπεριφοριστικό πρόγραμμα (Grace, 2001).

Ένας ψυχολόγος, που θα μπορούσε (μάλιστα θα έπρεπε) να είχε ελκύσει την προσοχή στα προβλήματα του λειτουργισμού της δεκαετίας του 1930, ήταν ο Skinner, διότι όπως και ο Bridgman, είχε επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τον θετικισμό του Ernst Mach. Ωστόσο, ο Skinner, αντί να διευκρινίσει την κατάλληλη μεθοδολογική πρακτική στο σημαντικό συμπόσιο σχετικά με τον λειτουργισμό, που έλαβε χώρα το 1945, εκμεταλλεύτηκε την περίπτωση για να παρουσιάσει μια ανάλυση της επιστημονικής λεκτικής συμπεριφοράς, η οποία ήταν, κατ' ουσίαν, μια ακραία συμπεριφοριστική επιστημολογία. Η συμμετοχή του Skinner μέρδενε τους άλλους συμμετέχοντες και αυτό που αναδύθηκε από το συμπόσιο ήταν μια αξιοπρόσεκτη έλλειψη συμφωνίας, σχετικά με το τι ήταν ο λειτουργισμός και με το ποιες ήταν οι επιπτώσεις του στην Ψυχολογία. Για αυτό το λόγο, μια δεύτερη αιτία της αποτυχίας του λειτουργισμού ήταν ότι οι ψυχολόγοι δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν στις μεταφυσικές τους υποσχέσεις (Grace, 2001).

Καθώς ο στόχος του λειτουργισμού ήταν να περιορίσει στο ελάχιστο τους μεταφυσικούς συλλογισμούς, μέσω της εύρεσης ενός τρόπου, με τον οποίο θα καθοριζόταν αν μια ερώτηση μπορούσε να απαντηθεί ή όχι, είναι ιδιαίτερα ειρωνικό το γεγονός ότι μερικές από τις πιο σημαντικές διαφωνίες μεταξύ των ψυχολόγων στο συμπόσιο του 1945, επικεντρώθηκαν σε μεταφυσικά και επιστημολογικά ζητήματα. Συνεπώς, ο λειτουργισμός απέτυχε να εφοδιάσει τους ψυχολόγους με μια κοινή, σύμφωνη μεθοδολογία για την Ψυχολογία, για ακριβώς τον ίδιο λόγο που ο λογικός θετικισμός απέτυχε ως μία περιεκτική φιλοσοφία της επιστήμης: διότι είναι αδύνατο να αποφευχθεί τελείως η μεταφυσική. Ολόκληρη η έρευνα συμπεριλαμβάνει τη δημιουργία φιλοσοφικών υποθέσεων, οι οποίες δεν

μπορούν να αποδειχτούν απόλυτα, είτε σε ορθολογιστική, είτε σε εμπειρική βάση (Grace, 2001).

Λόγω της αποτυχίας του λειτουργισμού, μπορεί να φαίνεται δελεαστική η κατηγορηματική και πλήρης απόρριψη της θετικιστικής προσέγγισης στην Ψυχολογία. Ωστόσο, ο «συγκλίνων λειτουργισμός» που προτάθηκε στη δεκαετία του 1950 και ο οποίος ήταν πιο συνεπής στις ιδέες του Bridgman, παρά στον λειτουργισμό των Stevens και Boring τη δεκαετία του 1930, εξασφάλισε τη μεθοδολογική βάση για τη γνωστική επανάσταση καθώς και την πιο σημαντική χρήση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας στην Ψυχομετρία. Για αυτό το λόγο, ο λειτουργισμός μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμος για τους ερευνητές, ακόμα και αν απέτυχε να εξασφαλίσει μια πλήρως ικανοποιητική εκτίμηση του επιστημονικού νοήματος, όταν δοκιμάστηκε σε άκαμπτα και αυστηρά φιλοσοφικά εδάφη. Ωστόσο, για να κατανοήσει κανείς αυτά τα ζητήματα, απαιτείται μια εξέταση του λειτουργισμού σε ένα ιστορικό πλαίσιο (Grace, 2001).

Αξίζει να αναφέρουμε επίσης, ότι οι Israel και Goldstein δημοσίευσαν το 1944 μια έντονη κριτική του λειτουργισμού, όπως αυτός εφαρμοζόταν στην Ψυχολογία. Παρατήρησαν μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ των λειτουργικών ορισμών που χρησιμοποιούσαν οι ψυχολόγοι και των παραδειγμάτων που δόθηκαν από τον Bridgman: Ενώ οι λειτουργίες του Bridgman περιλάμβαναν τη μέτρηση μιας ποσότητας ή την εξέταση της ταυτότητας ενός φαινομένου, στην Ψυχολογία πολλές λειτουργίες χρησιμοποιούνταν για να παράγουν ή να εξάγουν ένα φαινόμενο. Για παράδειγμα, ο Stevens λειτουργικά προσδιόρισε τέσσερα χαρακτηριστικά της ακουστικής αίσθησης (τόνος, ένταση, ισχύς και πυκνότητα), με όρους συμμεταβλητότητας μεταξύ της διακριτικής αντίδρασης ενός υποκειμένου και των φυσικών παραμέτρων του ερεθίσματος. Οι Israel και Goldstein ισχυρίστηκαν ότι αυτές οι λειτουργίες καθόριζαν μια λειτουργική σχέση, όχι μια ιδιότητα (Grace, 2001).

Σύμφωνα με τους Israel και Goldstein, η υπόθεση του Stevens ότι είχε δοθεί στα υποθετικά κατασκευάσματα, όπως είναι η «πυκνότητα» της αίσθησης, ένας ικανοποιητικός και επαρκής επιστημονικός ορισμός, ήταν μια σημαντική καινοτομία στην επιστημονική λογική, με συνέπειες που έπρεπε πλήρως να εξεταστούν, πριν αυτή η τεχνική θεωρηθεί ως μία έγκυρη, επιστημονική διαδικασία (Grace, 2001).

Ακόμη μία κριτική του λειτουργισμού αναφερόταν στο γεγονός ότι η μεθοδολογική πρακτική που πρότεινε, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου. Ο φαύλος κύκλος που δημιουργόταν ήταν ο εξής: για να αποδείξει κανείς την αξιοπιστία και την εγκυρότητα μιας αρχής, χρησιμοποιούσε ως απόδειξη τις λειτουργίες της, οι οποίες όμως, είχαν οδηγήσει στην εισαγωγή της συγκεκριμένης αρχής. Αυτό ήταν ένα από τα προβλήματα που ο συμπεριφορισμός διέκρινε στην παράδοση του πνευματισμού. Εν μέρει, ο λειτουργισμός αποτέλεσε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα. Συνεπώς, αν ο λειτουργισμός δεν κατάφερε να αποφύγει αυτό τον φαύλο κύκλο, τότε απέτυχε να εκπληρώσει αυτό το στόχο του. Ένας πιθανός τρόπος να αποφευχθεί αυτός ο φαύλος κύκλος, θα ήταν να δοθεί μια απόδειξη για την ύπαρξη ενός δεδομένου πράγματος, δείχνοντας πως μπορεί να ανιχνευτεί με διαφορετικά μέσα (π.χ., διαφορετικές πειραματικές λειτουργίες). Πράγματι, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1940, ρητά αυτό επιτρεπόταν από τους υποστηρικτές του λειτουργισμού. Παρ' όλα αυτά, κανένας από τους πρώτους λειτουργιστές δεν ήταν ικανός να παρέχει κριτήρια, που θα έδειχναν πως να προσδιορίσει κανείς ότι δύο λειτουργίες «καταλήγουν αποτελεσματικά» στο ίδιο αντικείμενο (Feest, 2005).

Επιπροσθέτως, μια άλλη κριτική του λειτουργισμού ήταν ότι, σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς του, δεν ήταν μεταφυσικά ουδέτερος. Αυτή η κριτική βασίστηκε στη θετικιστική απόρριψη της μεταφυσικής και στην ιδέα μια ουδέτερης γλώσσας παρατήρησης. Ωστόσο, αξίζει να αναφέρουμε τη διαφορά μεταξύ του θετικισμού και του λειτουργισμού. Οι θετικιστές προσπάθησαν να διατυπώσουν μια επιστημολογία, που ήταν μεταφυσικά

ουδέτερη. Οι λειτουργιστές προσπάθησαν να διατυπώσουν μια μεθοδολογία για την εμπειρική Ψυχολογία, η οποία ήταν ευαίσθητη στα προβλήματα της ενδοσκόπησης και του πνευματισμού, και η οποία εξανάγκασε τους ψυχολόγους να εξηγήσουν τις εκ των προτέρων υποθέσεις τους, σχετικά με το πώς να ερμηνευθούν οι παρατηρήσεις (Feest, 2005).

Μια επιπλέον κριτική του λειτουργισμού, που σχετίζεται με την παραπάνω, υπαινίσσεται μια συγκεκριμένη αντίληψη του λειτουργισμού σχετικά με το τι είναι επιστημονικό, η οποία με τη σειρά έχει ένα αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο «λειτουργικοποιούνται» τα ψυχολογικά φαινόμενα καθώς και ποια είδη ψυχολογικών φαινομένων μπορούν να ερευνηθούν επιστημονικά. Η κριτική αυτή δεν αφορά μόνο το γεγονός ότι ο λειτουργισμός δεν είναι μεταφυσικά ουδέτερος, αλλά αφορά επίσης το γεγονός ότι προάγει μια ειδική μεταφυσική κατάσταση. Μια εκδοχή αυτής της κριτικής είναι ότι ο λειτουργισμός δεσμεύεται με πολύπλοκο τρόπο, στη χρήση των ποσοτικών και πειραματικών μεθόδων – για παράδειγμα αντιλαμβάνεται την Ψυχολογία ως φυσική επιστήμη. Για παράδειγμα, ο Leahey υποστηρίζει πως μια Ψυχολογία που γίνεται αντιληπτή ως νατουραλιστική, δεν μπορεί να ερμηνεύσει το φαινόμενο της προθετικότητας. Σύμφωνα με την άποψή του, ο λειτουργισμός είναι ανίκανος να εφαρμόσει ποιοτικές και ερμηνευτικές μεθόδους, οι οποίες θα ήταν περισσότερο αμερόληπτες στην ερμηνεία του ψυχολογικού αντικειμένου μελέτης (Feest, 2005).

Μια τελευταία κριτική του λειτουργισμού αναφέρεται στο γεγονός ότι οι ψυχολόγοι συχνά συνέχεαν τους ορισμούς με τα γεγονότα. Για παράδειγμα, θεωρούσαν πως οι λειτουργικοί ορισμοί μπορούσαν να αντικαταστήσουν τη θεωρητική δουλειά, για να βρεθεί αυτό στο οποίο αναφέρεται η εκάστοτε αρχή. Συνεπώς, οι ψυχολόγοι που ασπάζονταν τον λειτουργισμό, δεν ήταν ρεαλιστές, σχετικά με τις αναφορές των αρχών τους. Με αυτόν τον τρόπο, οποιοσδήποτε μπορούσε αυθαίρετα να εισάγει κάποιες αρχές, ανεξάρτητα από το αν αναφέρονταν σε κάτι υπαρκτό (Feest, 2005).

Τέλος, όσον αφορά τον λειτουργισμό, αξίζει να αναφέρουμε ότι η εκδοχή του λειτουργισμού, στην οποία ο Leakey και άλλοι επιστήμονες άσκησαν έντονη κριτική, ήταν αυτή του «μοναδικού λειτουργισμού» της δεκαετίας του 1930. Ο πολλαπλός ή συγκλίνων λειτουργισμός, ο οποίος προτάθηκε ανεξάρτητα για την πειραματική Ψυχολογία και για την Ψυχολογία των ατομικών διαφορών, έγινε η μεθοδολογική θεμελίωση, πάνω στην οποία βασίζεται η σύγχρονη επιστημονική Ψυχολογία. Αν και από μια άλλη οπτική γωνία, μπορεί ακόμη να ασκηθεί κριτική στον θετικισμό, όπως για παράδειγμα για το γεγονός ότι αγνοεί το κοινωνικό και το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο λαμβάνει χώρα η έρευνα, εφόσον οι θετικιστικές μέθοδοι, όπως είναι ο συγκλίνων λειτουργισμός, θεωρούνται χρήσιμες και ωφέλιμες για τους ψυχολόγους, είναι πολύ πιθανό να συνεχίσουν να υπάρχουν και να εφαρμόζονται, ανεξάρτητα από τους περιορισμούς που συνεπάγεται η χρήση αυτών των μεθόδων (Grace, 2001).

Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα παραπάνω σημαντικά και κρίσιμα γεγονότα, που σημάδεψαν την ιστορία της Ψυχολογίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε πως οι πρώτες δεκαετίες του 20<sup>ου</sup> αιώνα σηματοδοτούν μια περίοδο επαναστατικής αλλαγής. Ήταν επαναστατική, όχι γιατί άλλαξαν οι θεωρίες που ερμήνευαν τα φαινόμενα, αλλά διότι τα ίδια τα φαινόμενα είχαν αλλάξει. Άλλαξαν γιατί είχαν αλλάξει οι κατηγορίες που όριζαν αυτά τα φαινόμενα. Αυτή ήταν η περίοδος, κατά την οποία οι θεμελιώδεις διαχωρισμοί και υποδιαιρέσεις ακόμα μεταβάλλονταν και διαπραγματεύονταν, πριν θεωρηθούν οριστικές και δεδομένες. Αυτή η διαδικασία της αλλαγής είχε ολοκληρωθεί μέχρι τη δεκαετία του 1950. Από εκείνη τη δεκαετία και μετά, είχε αρχίσει μια εποχή σχετικής σταθερότητας και «κανονικοποίησης». Υπήρξε κάποια πρόοδος μετά από αυτή την περίοδο επαναστατικής αλλαγής, αλλά είτε δεν επηρέασε τη φύση των κατηγοριών που κυριαρχούσαν τότε στην επιστήμη της Ψυχολογίας, είτε σηματοδότησε την άφιξη μιας νέας περιόδου στην ιστορία της επιστήμης (Danziger, 1997).

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ**

### **ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

#### ***3.1. Η Γνωστική Επανάσταση και η Γνωστική Επιστήμη***

Η γνωστική επανάσταση και η γνωστική Επιστήμη ήταν το αποτέλεσμα μιας σειράς σημαντικών αλλαγών σε έναν αριθμό συσχετιζόμενων επιστημών. Στην Ψυχολογία αυτές οι αλλαγές σηματοδοτούνται από την εμφάνιση της θεωρίας της επεξεργασίας πληροφοριών από τους Colin Cherry και Donald Broadbent στη Μεγάλη Βρετανία, καθώς και από τους George Miller και Jerome Bruner στις Ηνωμένες Πολιτείες. Επηρεασμένοι από τις έννοιες της θεωρίας της πληροφορίας, που ανέπτυξαν οι Claude Shannon και Warren Weaver, οι Άγγλοι ψυχολόγοι Colin Cherry και Donald Broadbent κατασκεύασαν ένα μοντέλο της ανθρώπινης σκέψης ως μία διαδικασία επεξεργασίας πληροφοριών. Η διαδικασία αρχίζει με εξωτερικές πληροφορίες, οι οποίες μεταφέρονται μέσω των αισθητηρίων οργάνων στο γνωστικό σύστημα, το οποίο έχει καλά καθορισμένες ικανότητες επεξεργασίας πληροφοριών. Η θεωρία επεξεργασίας πληροφοριών βοήθησε τους Άγγλους ψυχολόγους να μελετήσουν τις διαδικασίες της αντίληψης, της μνήμης και της λύσης ορισμένων πρακτικών προβλημάτων. Σύμφωνα με το μοντέλο που ανέπτυξε ο Broadbent, οι πληροφορίες που έρχονται στο γνωστικό σύστημα από μέσα από τα αισθητήρια όργανα, περνούν σε μια βραχύχρονη αποθήκευση, όπου φιλτράρονται επιλεκτικά πριν ενταχθούν σε ένα περιορισμένης χωρητικότητας αντιληπτικό σύστημα (Βοσνιάδου, 2004).

Έτσι λοιπόν, η ανάπτυξη της Ψυχολογίας που πραγματοποιήθηκε μετά το 1950, ονομάζεται τόσο προσέγγιση της επεξεργασίας πληροφοριών, όσο και νέα γνωστική Ψυχολογία. Ονομάζεται επίσης γνωστική επιστήμη, επειδή είναι ένας όρος που εμπερικλείει τη Γλωσσολογία, την τεχνητή νοημοσύνη και τη γνωστική Ψυχολογία. Ουσιαστικά, η βασική της θέση είναι ότι οι θεωρίες της εκούσιας ανθρώπινης συμπεριφοράς πρέπει να



αναζητούνται στη σφαίρα επιρροής των συστημάτων επεξεργασίας πληροφοριών. Αυτό πρέπει να κατανοηθεί με την ίδια έννοια που οι θεωρίες της Φυσικής του μακρόκοσμου πρέπει να αναζητούνται στη σφαίρα επιρροής των συστημάτων διαφορικής εξίσωσης. Υπάρχει ένα είδος συστήματος – που ονομάζεται «σύστημα επεξεργασίας πληροφοριών» - το οποίο αποτελείται από μνήμες και επεξεργαστές. Αυτό το σύστημα λειτουργεί σε ένα εσωτερικό περιβάλλον με δομές δεδομένων, τα οποία αναπαριστούν πράγματα και καταστάσεις. Εκτελεί λειτουργίες σε αυτές τις αναπαραστάσεις για να υπολογίσει νέες αναπαραστάσεις, και με αυτό τον τρόπο, γενικά διαχειρίζεται τα γεγονότα στον κόσμο. Αυτό αποτελεί μια απέραντη κατηγορία συστημάτων, τα οποία έχουν κάποιες ομοιότητες – είναι ενεργητικά, αυτόνομα, ελεγχόμενα από κανόνες, έχουν περιορισμένες δομικές και επινοητικές ικανότητες κ.α. Ο κεντρικός ισχυρισμός είναι ότι ο άνθρωπος είναι ένα είδος τέτοιου συστήματος και το αντικείμενο της εμπειρικής έρευνας είναι να ανακαλύψει τις λεπτομέρειες (Koch & Leary, 1992).

Η επανάσταση της επεξεργασίας πληροφοριών υιοθετεί αυτή τη θεμελιώδη αντίληψη του συστήματος. Ο Broadbent παρουσιάζει την πορεία από τον έλεγχο και την επικοινωνία της Μηχανικής, η οποία έχει εστιάσει στη λεπτομερή μελέτη της δομής των βασικών αντιληπτικών μηχανισμών και των βασικών μηχανισμών επεξεργασίας. Το άρθρο του Miller σχετικά με τους περιορισμούς της βραχυπρόθεσμης μνήμης μπορεί να θεωρηθεί ως κομμάτι της δουλειάς του Broadbent. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το θέμα της περιορισμένης ικανότητας πρόσληψης και αποθήκευσης πληροφοριών έγινε αντικείμενο έρευνας από τον Αμερικανό ψυχολόγο George Miller. Ο Miller έδειξε ότι η ικανότητα ανάκλησης πληροφοριών, όπως και άλλες ικανότητες, είναι περιορισμένη στο επίπεδο περίπου των 7 συν/πλην 2 στοιχείων (Βοσνιάδου, 2004).

Κομμάτι της δουλειάς του Broadbent μπορεί να θεωρηθεί και η εισαγωγή της θεωρίας της ανίχνευσης σημάτων των Tanner και Swets. Η δουλειά των Newell, Shaw και

Simon μπορεί να θεωρηθεί ότι παρουσιάζει την πορεία από τον προγραμματισμό και την τεχνητή νοημοσύνη. Αυτό είναι το συμβολικό επίπεδο της επεξεργασίας πληροφοριών και πρέπει να διαχωριστεί από το επίπεδο καταχώρησης και μεταβίβασης, το οποίο μελετήθηκε από τον Broadbent. Αυτά τα δύο επίπεδα διαχωρίζονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που διαχωρίζεται το λογισμικό (software) από τα φυσικά εξαρτήματα του υπολογιστή (hardware). Αυτά τα δύο επίπεδα θα θεωρούνταν δύο εντελώς διαχωρισμένες αντιλήψεις συστήματος, αλλά η μελέτη των συστημάτων του υπολογιστή τα έχει ενοποιήσει. Το συμβολικό επίπεδο, που παρουσιάστηκε επίσης από τους Bruner, Goodnow και Austin, παρέχει τις έννοιες των σκοπών, των σχεδίων, των προγραμμάτων, των διαδικασιών και των στρατηγικών. Επιπροσθέτως, παρέχει την οργάνωση της γνώσης στην μακροπρόθεσμη μνήμη. Ο Chomsky παρουσιάζει την πορεία από τη Γλωσσολογία με την αντίληψη – μια νέα αντίληψη και για τη Γλωσσολογία – των δημιουργικών συστημάτων που ελέγχονται από κανόνες. Ωστόσο, η Γλωσσολογία του Chomsky εμπεριέχει αρκετά σταθερά στοιχεία της στρουκτουραλιστικής παράδοσης, η οποία διαχωρίζεται από την παράδοση της Μηχανικής και των Μαθηματικών, την οποία ο Newell θεωρεί ως την κεντρική γενεσιουργό δύναμη της γνωστικής επανάστασης (Koch & Leary, 1992).

Το 1960 οι George Miller και Jerome Bruner ίδρυσαν το πρώτο Κέντρο Μελετών των Γνωστικών Διαδικασιών στο Πανεπιστήμιο του Harvard. Ο George Miller διερεύνησε τους περιορισμούς που βάζει στη βραχύχρονη μνήμη το ανθρώπινο σύστημα επεξεργασίας πληροφοριών και ο Jerome Bruner μελέτησε την ικανότητα της κατηγοριοποίησης ως μία διαδικασία σχηματισμού και ελέγχου υποθέσεων. Ο Bruner και οι συνεργάτες του κατέληξαν στη διαμόρφωση ορισμένων στρατηγικών κανόνων που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατηγοριοποιούν ομάδες αντικειμένων. Τόσο οι μελέτες του Bruner όσο και αυτές του Miller ήταν επαναστατικές για την εποχή τους, διότι ήταν αντίθετες με τις συμπεριφοριστικές αρχές ότι ο άνθρωπος είναι ένα παθητικό υποκείμενο που δέχεται

εξωτερικά ερεθίσματα και επηρεάζεται από αμοιβές και ενισχύσεις. Τα υποκείμενα του Bruner ήταν ενεργητικά και σχημάτιζαν υποθέσεις τις οποίες ήταν ικανά να αναθεωρήσουν. Συγχρόνως, η ιδέα του Miller, όπως και των Cherry και Broadbent, ότι το γνωστικό σύστημα μπορεί να θέτει περιορισμούς στην επεξεργασία των εξωτερικών ερεθισμάτων, ήταν μια καινούργια ιδέα που έβαζε τις βάσεις για ένα νέο πεδίο επιστημονικής έρευνας με αντικείμενο αυτό το ίδιο το νοητικό σύστημα του ανθρώπου (Βοσνιάδου, 2004).

Καθοριστική για τη γένεση της γνωστικής επιστήμης ήταν επίσης η πρόταση, προερχόμενη από το χώρο των μαθηματικών, ότι ο ανθρώπινος νους είναι ένα υπολογιστικό όργανο. Η πρόταση αυτή ανήκει στον Alan Turing, ο οποίος υποστήριξε πως είναι δυνατόν να προγραμματιστούν μηχανές, έτσι ώστε οι απαντήσεις τους στα ερωτήματα ενός ανθρώπου δεν θα μπορούσαν να διακριθούν από τις απαντήσεις που θα έδινε ένας άλλος άνθρωπος και έτσι ανακάλυψε το γνωστό τεστ του Turing. Οι ιδέες αυτές βασίζονται στην παραδοχή ότι η σκέψη είναι ουσιαστικά λογικός χειρισμός συμβόλων. Το μόνο που χρειάζεται για να έχουμε μία μηχανή που σκέπτεται είναι ότι η μηχανή πρέπει να χειρίζεται σύμβολα και οι χειρισμοί να προσδιοριστούν ως λογικοί (Βοσνιάδου, 2004).

Οι υπολογιστές αναπτύχθηκαν ως εργαλεία, αναπτύχθηκαν δηλαδή με ένα «τρόπο εκτέλεσης και επίδοσης», με σκοπό να πραγματοποιήσουν ανθρώπινες δοκιμασίες και καθήκοντα (όπως η λύση διαφορικών εξισώσεων), τα οποία ήταν πολύ σύνθετα και/ή χρειάζονταν πολύ χρόνο για να τα επιτύχουν οι ίδιοι οι άνθρωποι. Φυσικά, αρχικά δεν έγινε καμία προσπάθεια, στον τρόπο εκτέλεσης και επίδοσης της αξιοποίησης των υπολογιστών, για να προσομοιωθεί ο ψυχολογικός τρόπος, με τον οποίο ένας σκεπτόμενος άνθρωπος εκπληρώνει το ίδιο καθήκον. Είναι μάλιστα ακόμη κοινό να αρχίζει την εκτέλεση μιας τέτοιας δοκιμασίας, μέσω της αναφοράς στον τρόπο με τον οποίο ένας άνθρωπος προσεγγίζει τη δοκιμασία και μέσω της συλλογής διαδικασιών, όπως το άτομο συνειδητά εκφράζει το πώς πρόκειται να εκτελέσει αυτή τη δοκιμασία. Αλλά έπειτα, το έργο

συνίσταται στην εύρεση ενός τρόπου για να επιτευχθεί το ίδιο αποτέλεσμα, με οποιαδήποτε μέσα είναι αποτελεσματικά, όσο διαφορετικό και αν είναι αυτό από τον τρόπο με τον οποίο το άτομο συνειδητά λειτουργεί. Για αυτό το λόγο, πρόσφατα παιχνίδια σκακιού στον υπολογιστή ανευρίσκουν τις πιθανές κινήσεις, περίπου τριάντα κινήσεις μπροστά, ενώ ακόμα και ο πιο επιδέξιος άνθρωπος στο σκάκι ποτέ δεν οραματίζεται ακριβώς περισσότερες από τέσσερις ή πέντε κινήσεις μπροστά, μέσα σε ένα πλαίσιο μιας γενικής στρατηγικής (Koch & Leary, 1992).

Οι McCulloch και Pitts είχαν ήδη αναφέρει στις αρχές της δεκαετίας του 1940 ότι υπήρχε μια δομική ομοιότητα μεταξύ του δυαδικού χαρακτήρα της λογικής εξαγωγής συμπερασμάτων και των νευρικών δικτύων του εγκεφάλου. Ωστόσο, οι ερευνητές στο πεδίο των υπολογιστών, εκείνη την περίοδο, προσανατολιζόνταν προς την εκτέλεση και την επίδοση, και παρόλο που οι ομοιότητες ήταν ενδιαφέρουσες, αυτοί οι ερευνητές δεν ενδιαφέρθηκαν για μια ψυχολογική διάσταση αυτών των ομοιοτήτων (Koch & Leary, 1992).

Στην πραγματικότητα, ήταν το άρθρο του A. M. Turing, «Computer Machinery and Intelligence», που εκδόθηκε στο φιλοσοφικό περιοδικό Mind το 1950, το οποίο τολμηρά πρότεινε ένα τεστ για να απαντηθεί το ερώτημα του κατά πόσον μπορούσε να ειπωθεί ότι οι μηχανές σκέφτονται και το οποίο υποστήριξε ότι οι υπολογιστές θα μπορούσαν τελικά να προγραμματιστούν, ώστε να παρουσιάσουν πληροφορίες και νοημοσύνη, που είναι απαραίτητες για να έχουν τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που τους προσάπτονται. Μέσα στα επόμενα πέντε χρόνια εκδόθηκαν τα πρώτα άρθρα σχετικά με την αναγνώριση της τεχνητής νοημοσύνης για τους υπολογιστές. Στις δεκαετίες του 1950 και 1960 υπήρξε μια πραγματική έκρηξη δουλειάς πάνω στην τεχνητή νοημοσύνη, οι περισσότερες από τις οποίες δεν πήραν τη μορφή ψυχολογικής έρευνας, αλλά προσομοίασαν τις ανθρώπινες γνωστικές λειτουργίες και επιδόσεις. Παρ' όλα αυτά, μερικοί ψυχολόγοι είχαν ήδη θέσει ερωτήματα σχετικά με τις

ψυχολογικές διαδικασίες με έναν τρόπο, ο οποίος τους κατέστησε ανοιχτούς και δεκτικούς σε αυτή την ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης (Koch & Leary, 1992).

Μέχρι το 1960, το έργο των Miller, Galanter και Pribram, «Plans and the Structure of Behavior», αφομοίωσε τη δουλειά που είχε πραγματοποιηθεί από τους επιστήμονες της Πληροφορικής, με ένα τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να καταστεί σχετική με την κατάσταση της ψυχολογικής έρευνας (Koch & Leary, 1992).

Σημαντικά για αυτές τις εξελίξεις ήταν τα έργα των Newell, Shaw και Simon, «Logic Theorist», καθώς και το «GPS», ή «General Problem Solver». Ο Simon σύγκρινε τη σημασία του υπολογιστή για την Ψυχολογία με τη σημασία του μικροσκοπίου για τη Βιολογία. Προσέφερε μια μέθοδο δημιουργίας πειραμάτων, με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να ελέγχει κατασκευάσματα, τα οποία είχαν σχηματιστεί για ψυχολογικές διαδικασίες, με ένα έξυπνο και αναμφίβολο τρόπο (Koch & Leary, 1992).

Ο υπολογιστής έχει υπαχθεί σε διάφορες τροποποιήσεις τα τελευταία 50 χρόνια, και αντίστοιχα, το πεδίο της τεχνητής νοημοσύνης έχει επεκταθεί σε μεγάλο βαθμό. Η ψυχολογική θεωρία, η οποία θεωρεί τον υπολογιστή ως ένα μοντέλο, δεν έχει αναπτυχθεί σε οτιδήποτε άλλο με τέτοια ταχύτητα, αλλά αυτό είναι, στο μεγαλύτερο βαθμό, μια αντανάκλαση του γεγονότος ότι η τεχνητή νοημοσύνη έχει δουλέψει ευρέως με τον τρόπο εκτέλεσης και επίδοσης, και όπως έχουμε δει, αυτό είναι μερικές φορές χωρίς κάποια άμεση διαφώτιση για τις σχετικές ψυχολογικές διαδικασίες (Koch & Leary, 1992).

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τον Crosson, οι υπολογιστές είναι το καλύτερο μοντέλο που έχουμε τώρα, ως μία εναλλακτική, που αντιτίθεται στο μοντέλο από το οποίο ξεκίνησε ο συμπεριφορισμός: δηλαδή, λιγότερο σύνθετα ζώα. Όπως με εκείνα τα ζώα, ο συμπεριφορισμός εμφανίζεται αντικειμενικός στην έρευνα, διότι δεν περιλαμβάνει το πρόβλημα της υποκειμενικής ερμηνείας. Έχουμε σχεδιάσει τον υπολογιστή, έτσι ώστε να εκτελεί κάποιες ανθρώπινες λειτουργίες, αλλά – ακόμη - κανένας δεν έχει ισχυριστεί

σοβαρά ότι πρέπει να ανησυχούμε μήπως μας ξεγελάσουν οι υπολογιστές. Και η αναλυτική ακρίβεια και αυστηρότητα, με τις οποίες μας υποχρεώνει ο προγραμματισμός και οι οποίες απαιτούν οι λειτουργίες να είναι μονοσήμαντα ορισμένες, δεν αφήνει χώρο για το είδος της ερμηνείας, την οποία απαιτεί η ψυχανάλυση (Koch & Leary, 1992).

Ο υπολογιστής παρουσιάστηκε ως μοντέλο, επειδή, υποστηρίζεται ότι, όταν επιτυγχάνει στην προσομοίωση μιας ανθρώπινης γνωστικής λειτουργίας, το πρόγραμμα σχηματίζει μια θεωρία του πώς η λειτουργία υπολογίζεται από (πιθανώς) τον ίδιο τύπο εισαγόμενων δεδομένων, και ο προγραμματισμένος υπολογιστής είναι, για αυτό το λόγο, ένα μοντέλο του τρόπου με τον οποίο ο ανθρώπινος παράγοντας υπολογίζει την ίδια λειτουργία (Koch & Leary, 1992).

Μερικές προειδοποιήσεις έχουν επισημανθεί σχετικά με τη γνωστική ακαμψία του υπολογιστικού μοντέλου, για παράδειγμα, η απουσία οποιασδήποτε συναισθηματικής διάστασης ή οποιασδήποτε έννοιας «στυλ» ή «ύφους». Αλλά κανείς πρέπει να ξεκινήσει από κάπου, και είναι τουλάχιστον ανοιχτό σε διάλογο το γεγονός ότι οι γνωστικές λειτουργίες είναι λογικά ευδιάκριτες, αν όχι φυσιολογικά διαχωρισμένες στην πραγματικότητα, από τους μη γνωστικούς παράγοντες στα ανθρώπινα όντα (Koch & Leary, 1992).

Αυτό που διακρίνει τον υπολογιστή ως ένα μοντέλο είναι η εσωτερική πολυπλοκότητα των πιθανών του αλληλοσυνδέσεων και των αλληλουχιών των υπορουτινών στην εκτέλεση οποιασδήποτε λειτουργικής διαδικασίας, δηλαδή οποιασδήποτε λειτουργίας, την οποία μπορούμε εξαντλητικά να χωρίσουμε σε μονοσήμαντα καθορίσιμα κομμάτια. Πρόκειται για ένα σύνθετο λογικό διάστημα, με όρους των εσωτερικών αναπαραστάσεων των πιθανών σχετικών υπολειτουργιών, οι οποίες συνιστούν την αποδοτική λειτουργική διαδικασία που απαιτείται (Koch & Leary, 1992).

Έτσι λοιπόν, όταν αναφερόμαστε σε ένα σύστημα που βασίζεται σε έναν προγραμματισμένο υπολογιστή, μιλάμε για ένα σύστημα το οποίο αντιδρά στη βάση του

τρόπου με τον οποίο αναπαριστά τη δοκιμασία που πρέπει να εκτελεστεί, στη βάση του τρόπου με τον οποίο «κατανοεί» τα εισαγόμενα δεδομένα, του τρόπου με τον οποίο «πιστεύει» ότι πρέπει να καταγράψει και να επεξεργαστεί αυτά τα εισαγόμενα δεδομένα. Είναι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό, το οποίο μας οδηγεί να κάνουμε λόγο για ενέργεια, για δράση, παρά απλώς για αντίδραση, και το οποίο, για αυτό το λόγο αποσύρει το θεωρητικό σχήμα ερέθισμα – αντίδραση (S – R) ή το ακραίο συμπεριφοριστικό πλαίσιο εργασίας. Όπως τα άτομα δεν δρουν απλώς ως αντίδραση σε ένα περιβαλλοντικό ερέθισμα, αλλά στη βάση του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύουν αυτό το ερέθισμα, αναπαριστούν αυτό το ερέθισμα – το κεντρικό ερέθισμα σύμφωνα με την Ψυχολογία Gestalt – με τον ίδιο τρόπο ο υπολογιστής αντιδρά στη βάση του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύει ή αναπαριστά τα εισαγόμενα δεδομένα (Koch & Leary, 1992).

Επιπροσθέτως, ιδιαίτερα σημαντική στη γένεση της γνωστικής επιστήμης ήταν η συμβολή του γλωσσολόγου Noam Chomsky, όχι μόνο για την κριτική που άσκησε στον συμπεριφορισμό και ιδιαίτερα την κριτική του βιβλίου του Skinner *Verbal Behavior*, αλλά γιατί το είδος των επιχειρημάτων που προέβαλε έθεσαν σημαντικά προβλήματα για οποιαδήποτε θεωρία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που δεν συμπεριελάμβανε στο εξηγηματικό της πλαίσιο τον ανθρώπινο νου (Βοσνιάδου, 2004).

Σύμφωνα με τον Closson, όσον αφορά την επιστημονική Ψυχολογία, τα δύο πιο σημαντικά γεγονότα τα τελευταία τριάντα χρόνια είναι το έργο του Chomsky πάνω στη μετασχηματιστική Γλωσσολογία και το έργο πάνω στην τεχνητή νοημοσύνη, η οποία αφορά τον προγραμματισμό των υπολογιστών, ώστε να προσομοιώσουν τα ανθρώπινα κατορθώματα. Καθώς αναπτύσσονταν αυτά τα δύο πεδία, είχαν σκοπό να αφήσουν κατά μέρος τη συμπεριφοριστική απαγόρευση των ψυχολογικών θεωριών σχετικά με τις εσωτερικές δομές, πιο συγκεκριμένα, σχετικά με τις έμφυτες και ενδογενείς ή γενετικά προγραμματισμένες δομές. Η άποψη ότι υπάρχει ένα σύνολο έμφυτων γραμματικών

κανόνων και προγραμματισμένων από πριν γνωστικών δομών έχει διευρύνει ή έχει διευρύνει ξανά τους ορίζοντες της ψυχολογικής συστηματικής έρευνας και έχει προσφέρει μια νέα διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η δουλειά που έχει πραγματοποιηθεί πάνω στην τεχνητή νοημοσύνη έδειξε ότι θα μπορούσαμε να ανακαλύψουμε ένα σύστημα επεξεργασίας πληροφοριών ικανό για γνωστικές δοκιμασίες, το οποίο θα ήταν σίγουρα αρκετά ανεξάρτητο από τη Νευρολογία, και τα κατορθώματα του οποίου θα βασίζονταν στο σχεδιασμό, παρά εξολοκλήρου σε μαθημένες διαδικασίες (Koch & Leary, 1992).

Αν και αυτά τα δύο επιστημονικά γεγονότα είναι προφανώς διαφορετικά, από τη στιγμή που το ένα αφορά μια θεωρία της δομής και της ικανότητας, ενώ το άλλο αφορά την εκτέλεση και την επίδοση, το συνδυασμένο αποτέλεσμα της επιτυχίας τους έχει οδηγήσει στην ανάκτηση του πεδίου των εσωτερικών, τυπικών δομών για την ψυχολογική θεωρία. Επιπροσθέτως, η ομοιότητά τους βρίσκεται στο γεγονός ότι δεν κάνουν έκκληση στη συνείδηση ή στην ενδοσκόπηση για την απόδειξη των ισχυρισμών τους, και είναι αυτό το οποίο έχει συμβάλλει στο να αποκτήσουν την αξιοπιστία δύο επιστημονικών θεωριών (Koch & Leary, 1992).

Ωστόσο, πρέπει να ειπωθεί ότι πέρα από τα πλεονεκτήματά της η γνωστική Ψυχολογία έχει επίσης κάποια προβληματικά σημεία. Ο Skinner έχει υποστηρίξει πως ο υπολογιστής είναι ένα ανεπαρκές μοντέλο για την έρευνα των εσωτερικών δομών και πως δεν είναι καθόλου βέβαιο το γεγονός ότι δεν υπάρχουν σοβαρά ελλείμματα στον υπολογιστή ως ένα τέτοιο μοντέλο. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είναι μια σημαντική εναλλακτική που αντιτίθεται στον ακραίο συμπεριφορισμό στην παρούσα χρονική περίοδο, και είναι απαραίτητη αν η Ψυχολογία είναι όντως επιστημονική με κάποια παραδοσιακή έννοια αυτού του όρου (Koch & Leary, 1992).

Σύμφωνα με τον Gardner, η γνωστική επιστήμη είναι επίσης η σύγχρονη εμπειρικά βασιζόμενη προσπάθεια να απαντηθούν μακροχρόνια επιστημολογικά ερωτήματα –



ιδιαίτερα εκείνα τα οποία αφορούν τη φύση της γνώσης, τα συστατικά της, τις πηγές της, την ανάπτυξή της και τη χρήση της. Αν και μερικές φορές ο όρος «γνωστική επιστήμη» είναι διευρυμένος ώστε να περιλαμβάνει όλους τους τύπους γνώσης, έμφυχη όπως και άψυχη, ανθρώπινη όπως και μη ανθρώπινη, ωστόσο ο Gardner εφαρμόζει τον όρο κυρίως σε προσπάθεια εξήγησης της ανθρώπινης γνώσης (Βοσνιάδου, 2004).

Η γνωστική επιστήμη θέτει διάφορα βασικά ερωτήματα, όπως ποια είναι η φύση της γνώσης, από πού πηγάζει, πώς αναπαρίσταται στον ανθρώπινο νου, είναι η γνώση αποτέλεσμα μάθησης ή είναι έμφυτη. Τα ερωτήματα αυτά, η γνωστική επιστήμη επιχειρεί να τα απαντήσει με έναν καινούργιο, ιδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο, που έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας (Βοσνιάδου, 2004).

Η κεντρική ιδέα της γνωστικής επιστήμης είναι η ιδέα ότι μπορούμε να μελετήσουμε τη νόηση ως μία αναπαραστασιακή – υπολογιστική διαδικασία ανεξάρτητα από τα υλικό υπόστρωμα στο οποίο υλοποιείται – δηλαδή τον εγκέφαλο. Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό αυτής της ιδέας είναι η αναλογία του νου με το πρόγραμμα ενός υπολογιστή (Βοσνιάδου, 2004).

Η μεγάλη αλλαγή που έφερε η γνωστική επιστήμη στο χώρο της μελέτης των νοητικών φαινομένων ήταν η χρήση υπολογιστικών μοντέλων για την προσομοίωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της νοητικής δραστηριότητας (Βοσνιάδου, 2004).

Παρόλο που η γνωστική επιστήμη είναι μια νέα επιστήμη που βρίσκεται ακόμα υπό διαμόρφωση και παρόλο που χαρακτηρίζεται από διαμάχες και διαφωνίες, στη βάση της βρίσκεται ένα κοινά αποδεκτό θεωρητικό πλαίσιο, που είναι γνωστό ως Αναπαραστασιακή – Υπολογιστική Θεωρία του Νου (ΑΥΘΝ). Σύμφωνα με την ΑΥΘΝ, η σκέψη και η γνώση είναι υπολογιστικοί χειρισμοί νοητικών αναπαραστάσεων. Στη διαμόρφωση της αναπαραστασιακής υπολογιστικής θεώρησης του νου κεντρικό ρόλο έπαιξε η αναλογία ανάμεσα στον ανθρώπινο νου και στον υπολογιστή (Βοσνιάδου, 2004).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί ότι εκτός του ότι παρείχε μια παραγωγική αναλογία για το νου, ο υπολογιστής και πιο συγκεκριμένα η μαθηματική υπολογιστική θεωρία που κρύβεται πίσω από τους υπολογιστές, προσέφερε έναν νέο τρόπο εξήγησης των ψυχολογικών φαινομένων, ο οποίος βασίστηκε στην ιδέα μιας μηχανιστικής εξήγησης. Πιο συγκεκριμένα, η υπολογιστική θεωρία έδειξε πώς από ένα βασικό σύνολο αρχικών στοιχείων μπορεί να προκύψει ένας απεριόριστος αριθμός πολύπλοκων συμβολικών εντολών. Στη γνωστική επιστήμη αυτές οι υπολογιστικές διαδικασίες χρησιμοποιούνται για να προσομοιώσουν τις ανθρώπινες νοητικές διεργασίες, τις διεργασίες της σκέψης (Βοσνιάδου, 2004).

Η προσομοίωση των λειτουργιών του εγκεφάλου με αυτών ενός προγράμματος του υπολογιστή δεν σημαίνει ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος είναι ένας υπολογιστής. Το επιχείρημα δεν είναι ότι ο ανθρώπινος νους είναι ένας υπολογιστής, αλλά ότι και οι υπολογιστές και ο εγκέφαλος είναι ικανοί να επεξεργάζονται πληροφορίες για μερικούς από τους ίδιους λόγους (Βοσνιάδου, 2004).

Ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει από αυτή την προσέγγιση είναι το ακόλουθο: Είναι δυνατόν μια προσομοίωση να παράγει καινούργια γνώση, εφόσον η ποιότητα της προσομοίωσης βασίζεται στις υποθέσεις πάνω στις οποίες έχει χτιστεί, όπως ένα υπολογιστής μπορεί να εκτελέσει μόνο τις λειτουργίες για τις οποίες έχει εκ των προτέρων προγραμματιστεί; Η απάντηση που δίνει σε αυτό το ερώτημα ο Herb Simon, από τους πιο σημαντικούς εμπνευστές της ιδέας ότι τα νοητικά φαινόμενα μπορούν να γίνουν αντικείμενο προσομοίωσης, είναι ότι η προσομοίωση μπορεί όντως να αποτελέσει πηγή νέας γνώσης για το νου, για τους εξής λόγους: α) Ακόμη κι όταν έχουμε σωστές προϋποθέσεις μπορεί να είναι δύσκολο να διερευνήσουμε όλες τις επιπτώσεις τους, πράγμα που μπορούμε να κάνουμε με την προσομοίωση, β) πολλές φορές ξέρουμε πώς ένα σύστημα συμπεριφέρεται από μόνο του, αλλά όχι το πώς δουλεύει σε συνεργασία με άλλα συστήματα. Η προσομοίωση μπορεί

να μας δώσει πληροφορίες για αυτό. Τέλος, πολλές φορές δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες για το πώς λειτουργεί ένα σύστημα, αλλά πρέπει να κάνουμε καινούργιες υποθέσεις χωρίς τα απαιτούμενα δεδομένα. Στις περιπτώσεις αυτές η προσομοίωση μας βοηθάει να επιλέξουμε τις υποθέσεις που είναι περισσότερο πιθανές, με την έννοια του ότι καταλήγουν σε ένα σύστημα, το οποίο συμπεριφέρεται με τον επιθυμητό τρόπο (Βοσνιάδου, 2004).

Με βάση τα παραπάνω, βλέπουμε ότι η προσομοίωση μπορεί να βοηθήσει στην κατασκευή μιας συνεπούς θεωρίας, αλλά δεν μπορεί να μας πει αν μια θεωρία είναι σωστή. Χρειάζεται πειραματική μελέτη για να αποφασίσουμε, με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, ποια είναι η σωστή θεωρία (Βοσνιάδου, 2004).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τον Bruner, αυτή η γνωστική επανάσταση, που έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1950, ήταν μια ολοκληρωτική προσπάθεια να εδραιωθεί το νόημα ως η κεντρική έννοια της Ψυχολογίας – όχι δηλαδή τα ερεθίσματα και οι αντιδράσεις, ούτε η άμεσα παρατηρήσιμη συμπεριφορά, ούτε οι βιολογικές ενορμήσεις και οι μετασχηματισμοί τους, αλλά το νόημα. Δεν ήταν μια επανάσταση εναντίον της Ψυχολογίας της συμπεριφοράς (του συμπεριφορισμού), με σκοπό να τη μεταπλάσει σε ένα καλύτερο τρόπο προσέγγισης των στόχων της Ψυχολογίας, προσθέτοντάς της λίγο «διανοητισμό». Η γνωστική επανάσταση δεν είχε σκοπό να «αναθεωρήσει» την Ψυχολογία της συμπεριφοράς, αλλά να την αντικαταστήσει. Στόχος της ήταν να ανακαλύψει και να περιγράψει με έγκυρο τρόπο τα νοήματα που δημιουργούν οι άνθρωποι μέσα από τις επαφές τους με τον κόσμο, και έπειτα να προτείνει υποθέσεις για το ποιες διεργασίες εμπλέκονται στη δημιουργία νοήματος (Bruner, 1997).

Εστιάστηκε λοιπόν, στις συμβολικές δραστηριότητες που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να κατασκευάζουν και να δίνουν νόημα, όχι μόνο σε ό,τι αφορά τον κόσμο γύρω τους, αλλά και τον εαυτό τους. Σκοπός της επανάστασης ήταν να παρακινήσει την Ψυχολογία να ενώσει τις δυνάμεις της με τους συναφείς ερμηνευτικούς κλάδους στο χώρο

των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών. Πράγματι, αυτό ακριβώς συνέβη, κάτω από την επιφάνεια της γνωστικής επιστήμης, που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στους υπολογισμούς και τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή (Bruner, 1997).

Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι η γνωστική επανάσταση, στην αρχική της σύλληψη, ζητούσε ουσιαστικά να ενώσει η Ψυχολογία τις δυνάμεις της με την Ανθρωπολογία, τη Γλωσσολογία, τη Φιλοσοφία και την Ιστορία, ακόμα και με τη νομική επιστήμη (Bruner, 1997).

Επιπροσθέτως, όσον αφορά το βασικό στόχο της γνωστικής επανάστασης, πρέπει να σημειωθεί ότι από πολύ νωρίς η έμφαση είχε αρχίσει να μετατοπίζεται από το «νόημα» στην «πληροφορία» και από την κατασκευή του νοήματος στην επεξεργασία πληροφοριών. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Bruner, πρόκειται για δύο τελείως διαφορετικά πράγματα (Bruner, 1997).

Το κλειδί στη μετατόπιση αυτή υπήρξε η εισαγωγή του υπολογισμού ως κυρίαρχου στοιχείου, καθώς και της υπολογισιμότητας ως απαραίτητου κριτηρίου για ένα καλό θεωρητικό μοντέλο. Η πληροφορία είναι αδιάφορη ως προς το νόημα. Μιλώντας με υπολογιστικούς όρους, η πληροφορία αποτελεί ένα ήδη κωδικοποιημένο μήνυμα μέσα στο σύστημα. Το νόημα προϋπάρχει του μηνύματος. Δεν είναι το αποτέλεσμα του υπολογισμού, ούτε έχει σχέση με τον υπολογισμό, εκτός από την περίπτωση της αυθαίρετης απόδοσης νοήματος (Bruner, 1997).

Πολύ σύντομα, η διαδικασία του υπολογισμού θεωρήθηκε πρότυπο λειτουργίας του νου, και στη θέση της έννοιας του νοήματος εμφανίστηκε η έννοια της υπολογισιμότητας. Οι γνωστικές διαδικασίες εξομοιώθηκαν με τα προγράμματα που μπορούν να λειτουργήσουν σε κάποιο υπολογιστικό μηχάνημα (Bruner, 1997).

Αυτή η νέα απλοποίηση παρείχε ένα εκπληκτικά ανοιχτό πεδίο στην καινούργια γνωστική επιστήμη που γεννιόταν. Άφηνε τόσα περιθώρια, ώστε ακόμα και ο παλιός

θεωρητικός του μοντέλου μάθησης ερέθισμα – αντίδραση, αλλά και ο μελετητής της συνειρμικής μνήμης, μπορούσαν να ενταχθούν αμέσως στις γραμμές αυτής της γνωστικής επανάστασης, αρκεί οι παλιές τους έννοιες να μετασχηματίζονταν σε έννοιες που θα χρησιμοποιούσαν τη νέα ορολογία της επεξεργασίας πληροφοριών. Έτσι, δεν χρειαζόταν να ασχοληθεί κανείς καθόλου με τις «νοητικές» διεργασίες ή με το νόημα (Bruner, 1997).

Σύμφωνα με την άποψη του Bruner, δεν υπάρχει αμφιβολία πως η γνωστική επιστήμη συνέβαλε στην κατανόηση του τρόπου, με τον οποίο γίνεται η διακίνηση και η επεξεργασία των πληροφοριών. Από την άλλη μεριά, δεν υπάρχει αμφιβολία και για το γεγονός ότι η γνωστική επιστήμη δεν έχει καταφέρει να ερμηνεύσει ή ότι έχει κάπως περισσότερο καταστήσει ασαφή τα τεράστια ζητήματα που, κατά πρώτο λόγο, ενέπνευσαν τη γνωστική επανάσταση (Bruner, 1997).

Έτσι λοιπόν, η «Γνωστική Επανάσταση» είχε ως στόχο να επαναφέρει το «νου» στις ανθρωπιστικές επιστήμες, οι οποίες είχαν προσανατολιστεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στον αντικειμενισμό. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Bruner, η επανάσταση αυτή έχει πλέον στραφεί σε άλλα θέματα που δεν άπτονται της παρόρμησης που την προκάλεσε. Μάλιστα, έχει αποκτήσει τέτοια τεχνικά χαρακτηριστικά, που υπονομεύει εκείνη την αρχική παρόρμηση. Ορισμένοι κριτικοί φτάνουν στο σημείο να υποστηρίζουν ότι η νέα γνωστική επιστήμη, το αποτέλεσμα αυτής της επανάστασης, καρπώθηκε τις τεχνικές της επιτυχίας της, παραμερίζοντας το ανθρωπιστικό στοιχείο από αυτήν ακριβώς την αντίληψη για το νου που ήθελε να επανεδραιώσει με τη βοήθεια της Ψυχολογίας. Και ότι με αυτόν τον τρόπο, αποξένωσε μεγάλο μέρος της Ψυχολογίας από τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες (Bruner, 1997).

Εκτός από την αλλαγή του προσανατολισμού της γνωστικής επανάστασης και του στόχου της γνωστικής επιστήμης, μια αλλαγή στην οποία άσκησε έντονη κριτική ο Bruner, είναι ότι παρ' όλη τη ραγδαία ανάπτυξη της γνωστικής επιστήμης, ιδίως τα τελευταία δέκα

χρόνια, ορισμένοι ερευνητές αμφισβητούν το κατά πόσον η επιστήμη αυτή αποτελεί ένα εσωτερικά συνεπές επιστημονικό εγχείρημα. Για παράδειγμα, μερικοί ερευνητές, όπως ο Gardner, εκφράζουν την άποψη ότι στη γνωστική επιστήμη δεν υπάρχει ακόμη κάποιο καλά αποδεκτό παράδειγμα – μια συμφωνία σχετικά με τις προϋποθέσεις και τις μεθόδους. Ωστόσο, άλλοι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι υπάρχει ένα κοινό πλαίσιο και μια βασική συμφωνία ως προς τους σκοπούς και τις θεμελιακές προϋποθέσεις της γνωστικής επιστήμης (Βοσνιάδου, 2004).

Στις αρχές της, η γνωστική επιστήμη χαρακτηριζόταν κυρίως από τη συνεργασία ανάμεσα στην πληροφορική και τη γνωστική Ψυχολογία. Η γνωστική Ψυχολογία, η οποία αναπτύχθηκε την ίδια περίοδο με τη γνωστική επιστήμη, βασίστηκε στην πειραματική μεθοδολογία για να εξετάσει τις πιθανές γνωστικές λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα όταν ένα ερέθισμα γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας στον εγκέφαλο. Μέσω επαγωγικών πειραματικών διαδικασιών που συνήθως είναι χρονομετρικές ή βασίζονται στην ανάλυση του λάθους, οι γνωστικοί ψυχολόγοι προσπαθούν να καταλάβουν τι γίνεται στο νου και να χτίσουν θεωρίες επεξεργασίας πληροφοριών (Βοσνιάδου, 2004).

Είναι πολύ σημαντικό να τονίσουμε ότι η γνωστική επιστήμη διαφέρει από τη γνωστική Ψυχολογία κυρίως ως προς τη μεθοδολογία αλλά και ως προς τους σκοπούς. Οι γνωστικοί ψυχολόγοι προσπαθούν μέσω πειραμάτων να φτιάξουν υποθέσεις για τη λειτουργία εξειδικευμένων γνωστικών μηχανισμών (π.χ., της αντίληψης, της μνήμης κ.ο.κ.). Οι γνωστικοί επιστήμονες προσπαθούν μέσω της κατασκευής μοντέλων που μιμούνται/προσομοιάζουν το γνωστικό σύστημα να κατανοήσουν τη λειτουργία του πλήρους συστήματος της νόησης (όχι μόνο μερικών εξειδικευμένων μηχανισμών). Οι γνωστικοί επιστήμονες θεωρούν το νου ως μία μηχανή, τη λειτουργία της οποίας προσπαθούν να κατανοήσουν μέσω της δημιουργίας μοντέλων που την προσομοιάζουν (Βοσνιάδου, 2004).

Τέλος, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της γνωστικής επιστήμης είναι η διεπιστημονικότητα. Συνδυάζοντας την πειραματική μεθοδολογία της γνωστικής Ψυχολογίας με τις απεικονιστικές κυρίως τεχνικές των γνωστικών νευροεπιστημών και την προσομοίωση της τεχνητής νοημοσύνης, η γνωστική επιστήμη βαδίζει ραγδαία για να λύσει το μεγαλύτερο επιστημονικό πρόβλημα που έχει ως τώρα αντιμετωπίσει ο άνθρωπος, το πρόβλημα της κατανόησης του ανθρώπινου νου (Βοσνιάδου, 2004).

### ***3.2. Ο Ρόλος της Δημιουργίας Νοήματος και της Λαϊκής Ψυχολογίας στη Γνωστική Επανάσταση***

Η πρόταση του Jerome Bruner να τοποθετηθεί στο επίκεντρο της Ψυχολογίας το ζήτημα της δημιουργίας του νοήματος, συνιστά μια κίνηση ιστορικής σημασίας για το σύνολο των ανθρωπιστικών επιστημών. Η επιλογή του σημαδεύει το τέλος μιας αλαζονείας της επιστήμης, η οποία έχει την τάση να αποδίδει την ανθρώπινη συμπεριφορά σε εξωτερικά αίτια, όπως είναι, π.χ., το περιβάλλον για το συμπεριφορισμό, οι κοινωνικές δομές για τις διάφορες εκδοχές του κοινωνικού ντετερμινισμού ή του ιστορισμού, ή ακόμα, να εξομοιώνει την ανθρώπινη σκέψη με το συνδυασμό λογικών μηχανισμών κατά το πρότυπο του υπολογιστή. Εάν η αναζήτηση του νοήματος αποτελεί το κλειδί της ανθρώπινης συμπεριφοράς, όπως προτείνει ο Bruner, ο ερευνητής πρέπει να κατεβεί από το βήθρο του και να ενδιαφερθεί όχι μόνο για αυτό που οι άνθρωποι κάνουν, αλλά επίσης για αυτό που λένε ότι κάνουν και για τις αιτίες που τους έσπρωξαν να κάνουν αυτό που έκαναν. Έτσι, ο λόγος αποδίδεται στον απλό άνθρωπο, ως τον μόνο αρμόδιο να προσδιορίσει και να δώσει νόημα στις πράξεις του (Bruner, 1997).

Με το να υπογραμμίζει το ρόλο του ευρύτερου πλαισίου των ανθρώπινων συμπεριφορών, ο Bruner αναπροσανατολίζει την Ψυχολογία που είχε από τη γέννησή της έναν κανονιστικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τον Bruner, οποιαδήποτε ανθρώπινη πράξη ή

σκέψη υποκινείται από κάποιο σκοπό και παίρνει τη σημασία της σε σχέση με το ευρύτερο πλαίσιο. Επομένως, η ανθρώπινη φύση είναι αδιαχώριστη από τον πολιτισμό (Bruner, 1997).

Όντας κονστρουκτιβιστής, ο Piaget καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν ενιαίες δομές οργάνωσης της ανθρώπινης γνώσης, που αναδύονται μέσα από την πράξη και είναι ανεξάρτητες από τα διάφορα πλαίσια εφαρμογής τους. Αντιθέτως, ο Bruner δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων και καταλήγει σε άλλο συμπέρασμα. Αφού οι σχέσεις με τους άλλους εξαρτώνται από τους πολιτισμικούς κώδικες που ισχύουν σε ένα δεδομένο πλαίσιο, η κατασκευή της πραγματικότητας διαφοροποιείται, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες του κάθε πλαισίου. Επομένως, αυτοί οι δύο κονστρουκτιβιστές μας προτείνουν δύο διαφορετικές και μάλλον συμπληρωματικές αντιλήψεις για τον άνθρωπο. Ο Piaget αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο ως έναν επιστήμονα λίγο μοναχικό, ο οποίος προσπαθεί να καταλάβει τους μηχανισμούς του φυσικού κόσμου, με βάση τις υπάρχουσες δομές της ανθρώπινης γνώσης. Ο Bruner τον αντιμετωπίζει ως ένα κοινωνικό ον, το οποίο προσπαθεί, μαζί με τους άλλους, να δώσει νόημα στα βιώματά του. Όταν ο πρώτος μιλά για λογικό – μαθηματικές δομές της σκέψης, ο δεύτερος ενδιαφέρεται για τους κανόνες σύνταξης των αφηγήσεων, χάρη στις οποίες ένας πολιτισμός ή ένα άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του (Bruner, 1997).

Επιπροσθέτως, ο Bruner θεωρούσε πολύ σημαντική την έννοια της κουλτούρας τόσο για όλες τις ανθρωπιστικές επιστήμες, όσο και για την Ψυχολογία, πιο συγκεκριμένα. Ακόμη πίστευε πως τα συμβολικά συστήματα που χρησιμοποιούσαν τα άτομα για να κατασκευάσουν το νόημα, ήταν συστήματα που ήδη υπήρχαν, ήταν «εκεί», βαθιά εδραιωμένα στην κουλτούρα και τη γλώσσα. Ωστόσο, υποστήριξε πως οι ψυχολόγοι συγκέντρωσαν την προσοχή τους στο πώς τα άτομα «αποκτούσαν» αυτά τα συστήματα, πώς τα έκαναν δικά τους, με τον ίδιο περίπου τρόπο που θα αναρωτιόνταν πώς οι ζωντανοί οργανισμοί γενικά προσαρμόζονταν με επιτυχία στο φυσικό περιβάλλον. Άργησαν να



κατανοήσουν πλήρως τι σήμαινε η εμφάνιση της κουλτούρας για την ανθρώπινη προσαρμογή και για τον τρόπο λειτουργίας του ανθρώπου. Δεν ήταν μόνο το αυξημένο μέγεθος και οι αυξημένες ικανότητες του ανθρώπινου μυαλού, ούτε μόνο η όρθια στάση και η απελευθέρωση των χεριών. Αυτά ήταν απλώς μορφολογικά βήματα στην εξέλιξη και δεν θα είχαν σημασία, αν δεν υπήρχε η ταυτόχρονη εμφάνιση των κοινών συμβολικών συστημάτων των παραδοσιακών τρόπων ζωής και της συλλογικής εργασίας – με λίγα λόγια, η εμφάνιση της ανθρώπινης κουλτούρας (Bruner, 1997). Βέβαια, αξίζει να σημειώσουμε ότι η εμφάνιση της ανθρώπινης κουλτούρας προϋπέθετε αυτά τα απαραίτητα μορφολογικά βήματα στην εξέλιξη του ανθρώπου και ότι χωρίς αυτά η εξέλιξη του ανθρώπου και συνεπώς του ανθρώπινου μυαλού, θα ήταν διαφορετική. Με λίγα λόγια, χωρίς τη μορφολογική ανάπτυξη του ανθρώπου, δεν θα υπήρχε η υλική βάση για την περαιτέρω πνευματική ανάπτυξη, ούτε θα μπορούσε να γίνει λόγος για κουλτούρα και κοινωνική ζωή.

Σύμφωνα με τον Bruner, η συμμετοχή του ανθρώπου στην κουλτούρα και η πραγμάτωση των νοητικών του δυνάμεων μέσω αυτής, καθιστούν αδύνατη τη δημιουργία μιας ανθρώπινης Ψυχολογίας, που να βασίζεται μόνο στο άτομο. Το να αντιμετωπίζει κανείς τον κόσμο σαν μια αδιάφορη ροή πληροφοριών, τις οποίες επεξεργάζονται τα άτομα, το καθένα με το δικό του τρόπο, είναι σαν να χάνει από τα μάτια του τον τρόπο με τον οποίο είναι διαμορφωμένο και λειτουργεί το κάθε άτομο (Bruner, 1997).

Με το δεδομένο ότι η Ψυχολογία εμπλέκεται τόσο πολύ στην κουλτούρα, θα πρέπει να είναι δομημένη γύρω από τις διαδικασίες οικοδόμησης και χρήσης του νοήματος, οι οποίες συνδέουν τον άνθρωπο με την κουλτούρα. Αυτό όμως δεν υποχρεώνει την Ψυχολογία να ασχοληθεί ακόμη περισσότερο με το υποκείμενο. Ακριβώς το αντίθετο. Λόγω της συμμετοχής του στην κουλτούρα, το νόημα καθίσταται κοινό και το μοιράζονται όλοι. Με βάση τον Bruner, ο πολιτισμικά προσαρμοζόμενος τρόπος ζωής μας εξαρτάται από τα νοήματα και τις έννοιες που μοιραζόμαστε, αλλά και από τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα

διαλόγου με τα οποία διαπραγματευόμαστε τις διαφορές στο νόημα και την ερμηνεία (Bruner, 1997).

Ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο η κουλτούρα πρέπει να αποτελεί κεντρική έννοια για την Ψυχολογία, βρίσκεται στη δύναμη αυτού που ο Bruner ονομάζει «λαϊκή ψυχολογία». Η λαϊκή ψυχολογία αποτελεί μια επεξηγηματική περιγραφή της κουλτούρας για το τι κάνει τους ανθρώπους να είναι αυτό που είναι. Επίσης, περιλαμβάνει μια θεωρία του νου, του ατόμου και των άλλων, μια θεωρία των κινήτρων της συμπεριφοράς και άλλα. Η λαϊκή ψυχολογία ασχολείται με τη φύση, τις αιτίες και τις συνέπειες των καταστάσεων προθετικότητας – των πεποιθήσεων, των επιθυμιών, των προθέσεων, των δεσμεύσεων – που οι περισσότεροι κλάδοι της επιστημονικής Ψυχολογίας συνήθως απορρίπτουν στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη πράξη από μια οπτική γωνία που βρίσκεται έξω από την ανθρώπινη υποκειμενικότητα. Επιπλέον, αποτελεί μια αντανάκλαση της κουλτούρας και για αυτό το λόγο, συμμετέχει στον τρόπο που η κουλτούρα αποτιμά και αξιολογεί τα πράγματα καθώς και στους τρόπους που προσεγγίζει τη γνώση (Bruner, 1997).

Η λαϊκή ψυχολογία δεν παραμένει πάντα η ίδια. Αλλάζει σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες αντιδράσεις της κουλτούρας στον κόσμο και στους ανθρώπους που ζουν μέσα σε αυτόν. Μέσω της λαϊκής ψυχολογίας οι άνθρωποι δημιουργούν προσδοκίες και κρίνουν ο ένας τον άλλο, εξάγουν συμπεράσματα για την αξία της ζωής τους και ούτω καθεξής. Η δύναμη που η ψυχολογία ασκεί στην ανθρώπινη νοητική λειτουργία και στην ανθρώπινη ζωή έγκειται στο γεγονός ότι παρέχει αυτά ακριβώς τα μέσα, με τα οποία η κουλτούρα διαπλάθει τα ανθρώπινα όντα σύμφωνα με τις ανάγκες της. Σύμφωνα με τον Bruner, η επιστημονική Ψυχολογία αποτελεί μέρος της ίδιας πολιτισμικής διαδικασίας και η στάση της απέναντι στη λαϊκή ψυχολογία έχει συνέπειες για την κουλτούρα μέσα στην οποία υφίσταται (Bruner, 1997).

Οι επιφυλάξεις εκείνες, οι οποίες διευκόλυναν τη διστακτική απομάκρυνση της γνωστικής επανάστασης από ορισμένους από τους αρχικούς της στόχους, αφορούν δύο ζητήματα, τα οποία θεωρούνται «θεμελιώδη» για την επιστημονική Ψυχολογία. Η πρώτη επιφύλαξη έχει σχέση με τον περιορισμό και την καθιέρωση των υποκειμενικών καταστάσεων, όχι τόσο ως δεδομένων, αλλά ως επεξηγηματικών εννοιών. Η καθιέρωση αυτή φαίνεται να οδηγεί στην εξύψωση της υποκειμενικότητας σε δεσπόζουσα ερμηνευτική θέση. Η δεύτερη επιφύλαξη έχει σχέση με τη σχετικοκρατία και το ρόλο των καθολικών γνωστικών σχημάτων. Τα καθολικά γνωστικά σχήματα είναι τα σχήματα εκείνα που είναι κοινά, δηλαδή καθολικά σε όλες τις κουλτούρες των λαών. Η Ψυχολογία η οποία βασίζεται στην κουλτούρα μοιάζει σαν να πρέπει υποχρεωτικά να εμπλακεί στις δυσκολίες μιας σχετικοκρατίας, που απαιτεί μια διαφορετική ψυχολογική θεωρία για κάθε κουλτούρα που μελετάται (Bruner, 1997).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η γνωστική επανάσταση παρεκτράπηκε από τη γενεσιουργό ορμή της, ακολουθώντας την οδό της υπολογισιμότητας και σύμφωνα με τον Bruner, απαιτείται μια ανανέωση και αναζωογόνηση της αρχικής επανάστασης. Μιας επανάστασης εμπνευσμένης από τη βεβαιότητα ότι η κεντρική έννοια της ανθρώπινης ψυχολογίας είναι το νόημα, καθώς και οι διαδικασίες και οι αλληλεπιδράσεις που εμπλέκονται στη δημιουργία των νοημάτων (Bruner, 1997).

Σύμφωνα με τον Bruner, η κουλτούρα και όχι η βιολογία, διαμορφώνει την ανθρώπινη ζωή και τον ανθρώπινο νου. Η κουλτούρα δίνει νόημα στην πράξη, με το να τοποθετεί τις λανθάνουσες καταστάσεις πρόθεσης μέσα σε ένα ερμηνευτικό σύστημα. Και αυτό το κάνει επιβάλλοντας πρότυπα που είναι σύμφυτα με τα συμβολικά συστήματα της κουλτούρας – τη γλώσσα της και τις μεθόδους συνομιλίας, τις μορφές λογικής και αφηγηματικής ερμηνείας, και τα πρότυπα της αμοιβαία εξαρτώμενης κοινοτικής ζωής (Bruner, 1997).

Ο Bruner ήταν οπαδός της πολιτισμικής Ψυχολογίας και τη θεωρούσε ως μια προσπάθεια ανάκτησης όχι μόνο της γενεσιουργού ορμής της γνωστικής επανάστασης, αλλά και του προγράμματος που ο Dilthey ονόμασε, πριν από έναν αιώνα, Geisteswissenschaften: οι επιστήμες της ψυχικής ζωής. Επιπλέον, ως κρίσιμο χαρακτηριστικό γνώρισμα της πολιτισμικής Ψυχολογίας θεωρούσε αυτό που ονόμασε «λαϊκή ψυχολογία», ή «λαϊκή κοινωνική επιστήμη», ή «κοινή λογική». Όλες οι κουλτούρες διαθέτουν, σαν ένα από τα πιο ισχυρά συστατικά τους εργαλεία, μια λαϊκή ψυχολογία, ένα σύνολο από λιγότερο ή περισσότερο συνδεδεμένες, λιγότερο ή περισσότερο τυπικές περιγραφές για το τι είναι τα ανθρώπινα όντα, για το πώς είναι ο δικός μας νους και αυτός των άλλων, για το πώς κανείς περιμένει ότι μπορεί να είναι η συγκεκριμένη πράξη, για το ποιοι είναι οι πιθανοί τρόποι ζωής και το πώς αφοσιώνεται κανείς σε αυτούς και τα λοιπά. Με βάση την άποψη του Bruner, μαθαίνουμε τη λαϊκή ψυχολογία της κουλτούρας μας από νωρίς. Τη μαθαίνουμε όπως μαθαίνουμε να χρησιμοποιούμε την ίδια τη γλώσσα μας και να πραγματοποιούμε τις διαπροσωπικές συναλλαγές που απαιτούνται στην καθημερινή ζωή (Bruner, 1997).

Με τον όρο «λαϊκή ψυχολογία», ο Bruner εννοούσε ένα σύστημα με το οποίο οι άνθρωποι οργανώνουν τα βιώματά τους μέσα στην κοινωνική ζωή, τη γνώση τους για αυτήν και τις συναλλαγές τους μαζί της (Bruner, 1997).

Ο Bruner χαρακτήρισε ως κανονιστικό το κύρος της λαϊκής ψυχολογίας, διότι συνοψίζει όχι απλώς το πώς έχουν τα πράγματα, αλλά (συχνά υπονοώντας το) και το πώς πρέπει να είναι. Επίσης, υποστήριξε ότι η λαϊκή ψυχολογία θεωρεί δεδομένο έναν κόσμο πέρα από τον εαυτό μας, ο οποίος τροποποιεί την έκφραση των πεποιθήσεων και των επιθυμιών μας. Ο κόσμος αυτός αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσονται οι πράξεις μας, ενώ οι καταστάσεις του κόσμου μπορεί να παρέχουν τις αιτίες για τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες μας. Στη λαϊκή ψυχολογία, επομένως, οι άνθρωποι θεωρείται ότι έχουν γνώση του κόσμου, η οποία παίρνει τη μορφή πεποιθήσεων, και θεωρείται ως δεδομένο ότι

χρησιμοποιούν αυτή τη γνώση του κόσμου για την εκτέλεση οποιασδήποτε επιθυμίας ή πράξης (Bruner, 1997).

Επίσης, αξίζει να αναφέρουμε ότι το κρίσιμο χαρακτηριστικό γνώρισμα της λαϊκής ψυχολογίας είναι, για τον Bruner, η οργανωτική αρχή της, η οποία είναι περισσότερο αφηγηματικής, παρά λογικής ή κατηγορικής φύσεως (Bruner, 1997).

Σύμφωνα με τον Bruner, είμαστε σε θέση να ερμηνεύσουμε τα νοήματα και τη δημιουργία νοήματος με βάση κάποιους συγκεκριμένους κανόνες, μόνο στο βαθμό που μπορούμε να προσδιορίσουμε τη δομή και τη συνοχή των ευρύτερων πλαισίων, μέσα στα οποία δημιουργούνται και μεταδίδονται συγκεκριμένα νοήματα (Bruner, 1997).

Επιπροσθέτως, με βάση την άποψη του Bruner, η πολιτισμική Ψυχολογία είναι μια ερμηνευτική Ψυχολογία, με την ίδια περίπου έννοια που η Ιστορία, η Ανθρωπολογία και η Γλωσσολογία είναι ερμηνευτικοί επιστημονικοί κλάδοι. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να έχει αρχές ή μεθόδους, ακόμα και αν είναι σχετικά δύσκαμπτοι. Αναζητεί τους κανόνες με τους οποίους τα ανθρώπινα όντα δημιουργούν νοήματα μέσα στα πολιτισμικά πλαίσια. Τα πλαίσια αυτά είναι πάντοτε πλαίσια πράξης: είναι πάντοτε απαραίτητο να ρωτάμε τι κάνουν οι άνθρωποι ή τι προσπαθούν να κάνουν μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Αυτή η άποψη δεν είναι δύσκολο να γίνει κατανοητή, ότι δηλαδή το νόημα αναπτύσσεται μέσα στη χρήση, και, μολονότι μερικές φορές μετατρέπεται σε σλόγκαν, συχνά δεν υπονιαζόμαστε τις επιπτώσεις της (Bruner, 1997).

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι για τον Bruner, ο στόχος μιας πολιτισμικής Ψυχολογίας δεν είναι η αποκήρυξη της βιολογίας ή της οικονομίας, αλλά το να δείξει τον τρόπο με τον οποίο ο ανθρώπινος νους και η ζωή αποτελούν αντανάκλαση της κουλτούρας και της ιστορίας, καθώς και της βιολογίας και των φυσικών πηγών. Αναγκαστικά, χρησιμοποιεί τα εργαλεία της ερμηνείας, που πάντοτε βοήθησαν το μελετητή της κουλτούρας και της ιστορίας. Εντέλει, ακόμα και η πιο ισχυρή αιτιώδης εξήγηση της

ανθρώπινης κατάστασης δεν μπορεί να είναι αληθοφανής, χωρίς να ερμηνευτεί κάτω από το φως του συμβολικού κόσμου, που συγκροτεί την ανθρώπινη κουλτούρα (Bruner, 1997).

### ***3.3. Η Θεώρηση και η Ερμηνεία της Γνωστικής Επανάστασης στην Ψυχολογία***

Σύμφωνα με τον Greenwood, η «γνωστική επανάσταση» στην Ψυχολογία είναι ένα ιστορικό γεγονός, το οποίο έχει κατανοηθεί, σε μεγάλο βαθμό, με λάθος τρόπο. Αν και αποτελεί ένα ζήτημα διαμάχης, το κατά πόσον ήταν μια αληθινή επανάσταση, με τη συνηθισμένη έννοια με την οποία χρησιμοποιείται αυτός ο όρος στην ιστορία της επιστήμης (η δραματική ανατροπή και αντικατάσταση των προηγούμενων θεωριών και μεθόδων). Ακόμη, ο Greenwood, υποστηρίζει πως οι γνωστικές θεωρίες, στη δεκαετία του 1950, σηματοδότησαν μια αρκετά ριζική θεωρητική ασυνέχεια, και ακριβώς αυτό το είδος της θεωρητικής ασυνέχειας, το οποίο είναι χαρακτηριστικό πολλών επαναστατικών γεγονότων στην ιστορία της επιστήμης (Greenwood, 1999).

Γενικές διαφωνίες σχετικά με το αν σημαντικά γεγονότα, στην ιστορία της επιστήμης, αποτελούν μια προοδευτική και συνεχή ανάπτυξη ή μια ασυνεχή μετατροπή, δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικές, όπως έχει υποστηρίξει ο Peter Galison. Ο Galison έχεις επίσης ισχυριστεί ότι ριζικά «διαλείμματα» στη θεωρητική πρακτική έχουν λάβει χώρα κατά τη διάρκεια περιόδων συνέχειας στην πειραματική ή τεχνολογική πρακτική, και έχει δηλώσει ότι η ιστορία μιας επιστήμης ως μία ολότητα περιγράφεται καλύτερα ως «ένας ακανόνιστος λίθινος φράχτης ή ως ένας τραχύς τοίχος από τούβλα, παρά ως ένα σύνολο συνεχόμενων στηλών στοιβαγμένων τούβλων». Αυτό φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αληθινό για την ιστορία της Ψυχολογίας. Σημαντικά ιστορικά γεγονότα αντιπροσωπεύουν τόσο συνέχειες όσο και ασυνέχειες, και σε μια ποικιλία διαφορετικών επιπέδων: το έργο του ιστορικού είναι να

διακρίνει την πιθανή τους αλληλοσυσχέτιση ή την πιθανή τους παρεμβολή σε διαφορετικές περιόδους (Greenwood, 1999).

Η υποστήριξη της ιστοριογραφικής προοπτικής του Galison, δεν συνεπάγεται το να αποδεχτούμε ότι όλες οι θεωρούμενες ιστορικές εκτιμήσεις της γνωστικής επανάστασης, μερικώς περιγράφουν κάποια πτυχή της. Πολλές παραδοσιακές εκτιμήσεις πραγματεύονται και θεωρούν τη γνωστική επανάσταση ως ένα ριζικά ασυνεχή διαχωρισμό από την ηγεμονία του συμπεριφορισμού, κατά τον οποίο ένα νέο γνωστικό «παράδειγμα» εκτόπισε το προηγουμένως οχυρωμένο συμπεριφοριστικό «παράδειγμα». Πολλοί ακαδημαϊκοί θεωρούν ότι η γνωστική επανάσταση στην Ψυχολογία, έχει αναπτυχθεί έξω από την ανεξάρτητη ανάπτυξη στην Πληροφορική και στη Γλωσσολογία, ενώ μερικοί έχουν δηλώσει και άλλοι έχουν παραπονεθεί, ότι η γνωστική επανάσταση σηματοδότησε μια επιστροφή στη μορφή της «στρουκτουραλιστικής» Ψυχολογίας, η οποία εφαρμόστηκε από τους Wilhelm Wundt και Edward B. Titchener, στις πρώτες δεκαετίες του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Πιο πρόσφατες αναθεωρητικές εκτιμήσεις έχουν υποστηρίξει ότι η γνωστική επανάσταση αναπτύχθηκε φυσικά και με συνεχή τρόπο, έξω από τις όλο και περισσότερο ανεκτικές στάσεις ως προς τις «εσωτερικές» γνωστικές καταστάσεις, που υιοθέτησαν μεταγενέστεροι συμπεριφοριστές. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Greenwood, αυτές οι εκτιμήσεις έχουν πολλά και σοβαρά ελαττώματα. Στη θέση τους, προσφέρει μια εκτίμηση της γνωστικής επανάστασης (μολονότι μερική και προσωρινή), με όρους μια παραμελημένης ασυνέχειας μεταξύ του συμπεριφορισμού και της γνωστικής Ψυχολογίας, σε σχέση με το περιεχόμενο των θεωριών, και μιας παραμελημένης συνέχειας με μια παράδοση της γνωστικής θεωρίας (διαχωρισμένης από το «στρουκτουραλισμό»), η οποία ξεκίνησε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20<sup>ου</sup> αιώνα (Greenwood, 1999).

Η μετακίνηση από το συμπεριφορισμό στο γνωστικισμό, που συχνά χαρακτηρίζεται ως γνωστική επανάσταση, δεν παρουσιάζεται σωστά με όρους μιας «μετατόπισης του

παραδείγματος» του Kuhn, στην οποία ένα θεωρητικό παράδειγμα παραχωρεί χώρο σε ένα άλλο, κάτω από την πίεση μιας εμπειρικής ανωμαλίας ή ενός συνόλου ανωμαλιών. Οι διάφορες ανωμαλίες, τις οποίες τελικά αντίκρισε ο συμπεριφορισμός, όπως η «ανακάλυψη» των βιολογικών περιορισμών στις συνθήκες και στις υποθέσεις ενός πειράματος και οι αμφιβολίες σχετικά με την ικανότητα της περιβαλλοντολογικής θεωρίας να διευθετήσει και να προσαρμόσει τη γλωσσική επίδοση, δεν κατέληξαν στην εγκατάλειψη των κεντρικών αρχών των κλασικών περιβαλλοντολογικών θεωριών – τα βασικά θεωρητικά στοιχεία του συμπεριφοριστικού παραδείγματος. Ακόμη, οι συμπεριφοριστές συνέχισαν να διατηρούν τα δικά τους περιοδικά, τη δική τους APA και ένα αρκετά μεγάλο επαγγελματικό σώμα μελών. Αυτές οι αναγνωρισμένες ανωμαλίες δεν ήταν το πρωταρχικό και βασικό ερέθισμα, για την ανάπτυξη των γνωστικών θεωριών στη δεκαετία του 1950, οι οποίες δημιουργήθηκαν από τις εξωτερικές εξελίξεις στην τεχνητή νοημοσύνη και στην υπολογιστική προσομοίωση των γνωστικών ικανοτήτων (Greenwood, 1999).

Βεβαίως, η σχέση μεταξύ του συμπεριφορισμού και της γνωστικής Ψυχολογίας δεν αναπαριστάται με τον καλύτερο τρόπο, ως μια διαμάχη μεταξύ ανταγωνιστικών και αποκλειστικών θεωρητικών παραδειγμάτων, σε αναλογία με ιστορικές διαμάχες μεταξύ, για παράδειγμα, των φυσικών θεωριών του Newton και του Einstein στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα, ή μεταξύ των κυματικών και των σωματιδιακών θεωριών του φωτός στις αρχές του 19<sup>ου</sup> αιώνα (Greenwood, 1999).

Ο μόνος λόγος, για τον οποίο ο συμπεριφορισμός ήρθε αντιμέτωπος με διάφορα εμπειρικά προβλήματα και προκλήσεις, ήταν γιατί πάρα πολλοί συμπεριφοριστές υπερεκτίμησαν, σε μεγάλο βαθμό, το σκοπό και την εμβέλεια των περιβαλλοντολογικών εξηγήσεων και γιατί θεώρησαν ότι οι περιβαλλοντολογικές θεωρίες μας καθιστούν ικανούς (θεωρητικά, αν όχι πρακτικά) να εξηγήσουμε σχεδόν όλα τα είδη της ζωικής και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένων των σύνθετων ειδών της ανθρώπινης



συμπεριφοράς, όπως είναι η γλώσσα. Οι συμπεριφοριστές δεν ήταν πάντα τόσο διανοητικά «ιμπεριαλιστικοί», οι βιολογικοί περιορισμοί στη μάθηση και η ενδεχόμενη ανικανότητα των περιβαλλοντολογικών (ή «συμπεριφοριστικών») θεωριών να εξηγήσουν τις ανώτερες γνωστικές διαδικασίες αναγνωρίστηκαν από τους πρωτοπόρους υποστηρικτές των θεωριών αυτών, όπως ήταν ο Conwy Lloyd Morgan, ο οποίος θεώρησε ότι τέτοιοι νόμοι της μάθησης καλύπτουν μόνο ένα περιορισμένο εύρος των ανθρώπινων συμπεριφορών. Μάλιστα, μια σπουδαία συνέπεια της γνωστικής επανάστασης, ήταν το γεγονός ότι ξαναγύρισε την περιβαλλοντολογική θεωρία – και τη συγκριτική Ψυχολογία γενικά – σε μια πολύ πιο λογική θέση, που υιοθετήθηκε από τον Lloyd Morgan στη δεκαετία του 1890, η οποία παραδεχόταν πιθανές ποιοτικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπινων και των ζωικών ψυχολογικών διαδικασιών, καθώς και φανερές συνέχειες μεταξύ αυτών των διαδικασιών. Στην πραγματικότητα, μερικοί νέο – συμπεριφοριστές είχαν ήδη επιστρέψει σε αυτή τη θέση, καθώς η γνωστική επανάσταση αναδυόταν και καθώς άρχισαν να απασχολούνται με πιο σύνθετες συμπεριφορές, όπως ήταν η γλώσσα ή η συμβολική συμπεριφορά (Greenwood, 1999).

Η γνωστική επανάσταση επίσης δεν αναπαριστάται σωστά, σαν μία επανάσταση με όρους μετατόπισης παραδειγμάτων σε σχέση με τις στάσεις απέναντι σε θεωρίες, με την έννοια μιας μετατόπισης από μία ινστρουμενταλιστική σε μία ρεαλιστική κατανόηση των θεωριών, η οποία είναι, από το χειρισμό των θεωριών των γνωστικών και των βιολογικών καταστάσεων και διαδικασιών ως απλά γλωσσικά εργαλεία, που διευκολύνουν την ολοκλήρωση και την πρόβλεψη των εμπειρικών νόμων, ως το χειρισμό τους ως θεωρητικές αναφορές σε θεωρούμενες πραγματικές γνωστικές και βιολογικές καταστάσεις και διαδικασίες. Αν και αυτή είναι μια συνηθισμένη ιστορική εκτίμηση, που προάγεται από εκείνους στην κοινότητα της γνωστικής επιστήμης και έχει γίνει δημοφιλής από τον Jerry Fodor, είναι, σύμφωνα με τον Greenwood, αμφίβολης αξιοπιστίας. Είναι αρκετά ξεκάθαρο

ότι οι Hull και Edward C. Tolman, για παράδειγμα, ήταν ρεαλιστές για τις βιολογικές και τις γνωστικές καταστάσεις αντίστοιχα (Greenwood, 1999).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι ακόμη και οι πιο ακραίοι συμπεριφοριστές δεν αρνήθηκαν την ύπαρξη των γνωστικών καταστάσεων. Όταν ο John B. Watson εξίσωσε τις ιδέες με τις κινήσεις του λάρυγγα, ο βασικός του ισχυρισμός (βασιζόμενος στους Ρώσους Ivan M. Sechenov και Vladimir M. Bechterev) ήταν ότι οι γνωστικές καταστάσεις είναι κινητήριες ή συμπεριφοριστικές αντιδράσεις και για αυτό το λόγο, δεν είναι κατάλληλες για την εξήγηση των κινητήριων ή συμπεριφοριστικών αντιδράσεων. Η ένσταση του B. F. Skinner σχετικά με τις γνωστικές καταστάσεις, την ύπαρξη των οποίων ποτέ δεν αρνήθηκε, βασίστηκε στον πλεονασμό των θεωρούμενων επεξηγηματικών αναφορών στις γνωστικές καταστάσεις («ο δεύτερος σύνδεσμος»), όταν αυτές ορίζονται λειτουργικά, με όρους των εισαγόμενων ερεθισμάτων («ο πρώτος σύνδεσμος») και των συμπεριφοριστικών αποδόσεων («ο τρίτος σύνδεσμος») (Greenwood, 1999).

Αντιστρόφως, οι πρώτοι γνωστικιστές ήταν, στην πραγματικότητα, εξαιρετικά προσεκτικοί για το αν θα δεσμευτούν στην ύπαρξη των γνωστικών καταστάσεων. Οι Roy Lachman, Janet Lachman και Earl Butterfield, για παράδειγμα, ύστερα από την ανασκόπηση πάρα πολλών πειραματικών μελετών της αντίληψης, της μνήμης, της γλωσσικής επεξεργασίας και άλλων, συμπέραναν, παρ' όλα αυτά, ότι ήταν πολύ νωρίς για να πουν το αν οι γνωστικές καταστάσεις πραγματικά υπάρχουν. Μερικοί γνωστικοί θεωρητικοί, όπως ο John Anderson, συνέχισαν να υποστηρίζουν μια αγνωστικιστική άποψη. Κάποιοι άλλοι ήταν απλώς ασυνεπείς και αντιφατικοί: οι Richard Nisbett και Lee Ross, για παράδειγμα, αφού επικαλέστηκαν πάρα πολλές πειραματικές μελέτες, που έδειξαν ότι τα άτομα συχνά έχουν ανακριβείς γνώμες σχετικά με τις γνωστικές τους καταστάσεις, έπειτα αυτοανακηρύχθηκαν αγνωστικιστές όσον αφορά την ερώτηση του κατά πόσον υπάρχουν γνωστικές καταστάσεις (Greenwood, 1999).

Σαν αποτέλεσμα, ίσως είναι φυσικό και δελεαστικό να θεωρήσει κανείς την μετακίνηση από το συμπεριφορισμό στη γνωστική Ψυχολογία, ως μία προοδευτική φιλελευθεροποίηση των στάσεων απέναντι στις θεωρίες, ιδιαίτερα τις θεωρίες εκείνες, που υποθέτουν την αντικειμενική ύπαρξη μη παρατηρήσιμων εσωτερικών καταστάσεων. Σύμφωνα με αυτή την, όλο και περισσότερο, δημοφιλή άποψη, η γνωστική Ψυχολογία χαρακτηρίζεται σαν να έχει αναδυθεί ή να έχει αναπτυχθεί συνεχώς, από πιο φιλελευθεροποιημένες μορφές του νέο – συμπεριφορισμού, οι οποίες επέτρεψαν την εισαγωγή των «μεσολαβούντων μεταβλητών», όπως «εσωτερικές» ή «μεσολαβούσες» συνδέσεις αντίδρασης – ερεθίσματος (r -s), δεδομένου ότι αυτές ήταν λειτουργικά ορισμένες. Ωστόσο, ενώ μπορεί να είναι αλήθεια ότι οι μεταγενέστεροι συμπεριφοριστές μπορεί να έχουν νιώσει πιο άνετα και λιγότερο απολογητικοί από τους προηγούμενους συναδέλφους τους, σχετικά με το ότι υπέθεσαν την ύπαρξη των εσωτερικών καταστάσεων, αυτός ο χαρακτηρισμός επίσης φαίνεται να έχει πολλά ελαττώματα, σύμφωνα με τον Greenwood. Ο Greenwood ισχυρίστηκε ότι υπήρχε μια πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των ειδών των «εσωτερικών» καταστάσεων, που υπέθεσαν ακόμη και οι πιο φιλελεύθεροι νέο – συμπεριφοριστές και των ειδών που υπέθεσαν οι γνωστικοί ψυχολόγοι από τη δεκαετία του 1950 και μετά (Greenwood, 1999).

Είναι αλήθεια ότι μόνο οι Watson και Skinner, για διαφορετικούς, αλλά ουσιαστικά ακραίους θετικιστικούς λόγους, ήταν πραγματικά αντί -θεωρητικοί σε σχέση με τις υποτιθέμενες εσωτερικές καταστάσεις, που δεν ήταν αντικειμενικά παρατηρήσιμες. Οι περισσότεροι από τους άλλους συμπεριφοριστές και νέο – συμπεριφοριστές, και οι πιο φημισμένοι Hull και Tolman, επέτρεψαν την εισαγωγή των θεωρητικών όρων, ή των υποτιθέμενων «μεσολαβούντων μεταβλητών», εφόσον ήταν, τουλάχιστον ιδεωδώς, αυστηρά και εξαντλητικά λειτουργικά ορισμένες, μέσω αρχών ή «νόμων», που συσχέτιζαν εισαγόμενα ερεθίσματα με εσωτερικές καταστάσεις, και εσωτερικές καταστάσεις με

συμπεριφοριστικές αποδόσεις. Οι Kenneth MacCorquodale και Paul Meehl ήταν εκείνοι, οι οποίοι παραδέχτηκαν τη σοβαρή ανεπάρκεια αυτού του χαρακτηρισμού των θεωρητικών όρων. Αν οι μεσολαβούσες μεταβλητές είναι αυστηρά και εξαντλητικά ορισμένες με όρους των εμπειρικών νόμων, τότε δεν μπορούν να λειτουργήσουν ως ουσιώδεις, σημαντικές (και όχι ανόητες) εξηγήσεις αυτών των εμπειρικών νόμων, ή να αναπτυχθούν δημιουργικά για να παράγουν νέες εμπειρικές προβλέψεις. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αυτή ήταν ουσιαστικά η βάση της δικαιολογημένης απόρριψης του Skinner των γνωστικών μεσολαβούντων μεταβλητών ως κενών και ανόητων - και για αυτό το λόγο, περιττών - επεξηγηματικών μύθων. Σύμφωνα με τον Greenwood, για να μπορέσουμε να παράγουμε ουσιώδεις και θεμελιώδεις εξηγήσεις και για να έχουμε τη δυνατότητα για περαιτέρω ανάπτυξη, γνήσιες θεωρίες, ή «υποθετικά κατασκευάσματα» πρέπει να κατακτήσουν την «υπεραξία του νοήματος» (surplus meaning). Το από πού θα προέλθει αυτή η «υπεραξία του νοήματος» στην Ψυχολογία, είναι ένα ζήτημα προς συζήτηση, αλλά το γεγονός ότι οι γνήσιες θεωρίες προσφέρουν ένα τέτοιο νόημα είναι αδιαμφισβήτητο - διότι αυτό είναι ακριβώς που ερμηνεύει την επεξηγηματικής τους ισχύ και τη δημιουργική, προβλεπτική δυνατότητά τους (Greenwood, 1999).

Πολλές από τις θεωρίες, στη γνωστική Ψυχολογία, υποθέτουν αντιπροσωπευτικές καταστάσεις - όπως αναμνήσεις και δοξασίες - οι οποίες θεωρείται ότι έχουν κάποιες από τις σημασιολογικές και συντακτικές ιδιότητες των γλωσσολογικών δομών. Μάλιστα, μια τέτοια θεώρηση έχει αναπτυχθεί ρητά από τον Richard Boyd, σε σχέση με τις «υπολογιστικές» θεωρίες στη γνωστική Ψυχολογία. Χαρακτηριστικά ισχυρίζεται ότι μια εμπλοκή με εξερευνητικές αναλογίες ή ομοιότητες, μεταξύ των ανθρώπων και των υπολογιστικών συσκευών, αποτελεί τον πιο σημαντικό και μοναδικό παράγοντα, που επηρέασε τη μετά - συμπεριφοριστική γνωστική Ψυχολογία. Ακόμη και μεταξύ των γνωστικών ψυχολόγων, που είναι απεγνωσμένοι για πραγματική μηχανική προσομοίωση της

ανθρώπινης γνώσης, οι υπολογιστικές μεταφορές έχουν ένα απολύτως αναγκαίο ρόλο στη διατύπωση των θεωρητικών θέσεων. Αυτές οι μεταφορές έχουν προσφέρει μεγάλο μέρος του βασικού θεωρητικού λεξιλογίου της σύγχρονης Ψυχολογίας (Greenwood, 1999).

Αυτό είναι ακριβώς το πεδίο, στο οποίο φαίνεται να βρίσκουμε την απόλυτα αληθινή ασυνέχεια μεταξύ ακόμη και των «φιλελευθεροποιημένων» μορφών της νέο – συμπεριφοριστικής θεωρίας και των γνωστικών θεωριών, που αναπτύχθηκαν από τη δεκαετία του 1950 και μετά. Οι φιλελευθεροποιημένες μορφές της συμπεριφοριστικής θεωρίας δεν κατείχαν ποτέ πραγματικά την υπεραξία του νοήματος. Έννοιες όπως «κίνητρο», «δύναμη της συνήθειας», «αποκλίνουσα συμπεριφορά οικογενειακής ιεραρχίας» και άλλες, και όλες οι εσωτερικές μεταβλητές της «θεωρίας μεσολάβησης», εφοδιάστηκαν με άκαμπτους λειτουργικούς ορισμούς, ανεξάρτητα από το πόσο άτεχνοι και δύσχρηστοι αποδείχθηκαν να είναι. Ακόμη και εκείνοι οι νέο – συμπεριφοριστές, που απέρριψαν τις ακραίες αντί - θεωρητικές θέσεις των Watson και Skinner, υποστήριζαν ότι η υπεραξία του νοήματος δεν είχε καμία θέση στην Ψυχολογία. Επέμειναν ότι το μόνο νόημα που κατέχουν οι μεσολαβούσες μεταβλητές είναι η σχέση τους τόσο με τις ανεξάρτητες όσο και με τις εξαρτημένες μεταβλητές και ότι οι έγκυρες μεσολαβούσες μεταβλητές είναι τα μόνα είδη κατασκευασμάτων που είναι αποδεκτά στην ορθή και βάσιμη επιστημονική θεωρία (Greenwood, 1999).

Σε αντίθεση, οι γνωστικές θεωρίες από τη δεκαετία του 1950 και μετά, όντως κατείχαν την υπεραξία του νοήματος, σύμφωνα με τη γνώμη του Greenwood, παρά τις συχνές ρητορικές ομολογίες μιας δέσμευσης στο λειτουργικό ορισμό των θεωριών από τους γνωστικούς ψυχολόγους. Τέτοιες ομολογίες, στην πράξη, δεν σήμαιναν τίποτα περισσότερο από μια παραδοχή της ανάγκης να παραχθούν εμπειρικές, λειτουργικές μετρήσεις των γνωστικών κατασκευασμάτων, και μέσα του ελέγχου προβλέψεων, που εξάγονταν από αυτά (σε σύνδεση με μια ποικιλία βοηθητικών υποθέσεων και αξιώσεων) (Greenwood, 1999).

Ενώ οι θεωρητικοί ορισμοί της αισθητηριακής καταχώρησης, της προσοχής, της μακροπρόθεσμης και βραχυπρόθεσμης μνήμης, των γνωστικών ικανοτήτων, της οπτικής αντίληψης, της σημασιολογικής μνήμης, της μνήμης επεισοδίων, της εξαγωγής συμπερασμάτων και άλλων, υπάρχουν εν αφθονία στη γνωστική ψυχολογική βιβλιογραφία, οι λειτουργικοί ορισμοί - όπως αντετίθεντο σε καθορισμένες λειτουργικές μετρήσεις - αυτών των φαινομένων ουσιαστικά δεν υπάρχουν. Έτσι λοιπόν, υπάρχει μια σημαντική ασυνέχεια μεταξύ των συμπεριφοριστικών και των γνωστικών θεωριών. Όπως ισχυρίζεται και ο Greenwood, οι υποτιθέμενες φιλελευθεροποιημένες νεοσυμπεριφοριστικές «θεωρίες», σε καμία περίπτωση, δεν αποτελούν γενικότερα, γνήσιες και ουσιώδεις θεωρίες. Αντίθετα, οι γνωστικές ψυχολογικές θεωρίες από τη δεκαετία του 1950 και ύστερα, γενικά μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αληθινές και ουσιώδεις (Greenwood, 1999).

Το νεοσυμπεριφοριστικό σφάλμα ήταν η σύγχυση της λογικής ανάγκης για λειτουργικές μετρήσεις των υποτιθέμενων θεωρητικών καταστάσεων και διαδικασιών με την ιδιόρρυθμη αντίληψη ότι το νόημα των θεωρητικών περιγραφών πρέπει (και μπορεί μόνο) να καθοριστεί, με όρους τέτοιων λειτουργικών μετρήσεων - μια σύγχυση, την οποία οι νέο - συμπεριφοριστές κληρονόμησαν από τους επιστημονικούς εμπειρικούς φιλοσόφους της επιστήμης, όπως ήταν ο Rudolph Carnap (Greenwood, 1999).

Σύμφωνα με τον Greenwood, αν και είναι, φυσικά, επιθυμητό να έχουν οι θεωρίες καθορισμένο και συγκεκριμένο νόημα, το νόημα αυτό δεν χρειάζεται (και σπάνια) εγκαθιδρύεται μέσω του λειτουργικού ορισμού. Για παράδειγμα, τα νοήματα των θεωρητικών περιγραφών, που αξιοποιήθηκαν στη θεωρία του ατόμου (theory of the atom) του Bohr, καθορίστηκαν - μέσω θεωρητικού σχεδιασμού - ανεξάρτητα από τις λειτουργικές μετρήσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα εμπειρικά τεστ των προβλέψεων, που προέκυψαν από τη θεωρία του ατόμου του Bohr (σε συνδυασμό με «βοηθητικές υποθέσεις»). Φυσικά, είναι προφανώς, επίσης επιθυμητό τέτοιες λειτουργικές μετρήσεις να χρησιμοποιούνται στον

εμπειρικό έλεγχο και την εμπειρική δοκιμή των επιστημονικών θεωριών, αλλά αυτά τα δύο αναγκαία πράγματα – καθορισμένο νόημα και λειτουργικές μετρήσεις – είναι εντελώς ανεξάρτητα το ένα από το άλλο (και γενικά, θεωρούνται ανεξάρτητα και στη φυσική και στη βιολογική επιστήμη) (Greenwood, 1999).

Οι λειτουργικές μετρήσεις των θεωρητικών κατασκευασμάτων, όπως είναι το «ηλεκτρόνιο» ή η «βραχυπρόθεσμη μνήμη», γενικά δεν καθορίζουν το νόημα τέτοιων θεωρητικών κατασκευασμάτων, όπως αποδεικνύεται από το γεγονός ότι το νόημα αυτών των θεωρητικών κατασκευασμάτων παραμένει σταθερό, όταν διαφορετικές λειτουργικές μετρήσεις χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά εμπειρικά ή πειραματικά περιβάλλοντα. Κανένας δεν πιστεύει (τουλάχιστον, στις μέρες μας) ότι οι θεωρητικές αναφορές στα ηλεκτρόνια, για παράδειγμα, αλλάζουν το νόημά τους από τα πειράματα στα οποία τα ηλεκτρόνια υποδεικνύονται μέσω της φασματοσκοπίας, στα πειράματα στα οποία υποδεικνύονται από ίχνη στο θάλαμο Wilson. Αντίστοιχα, κανένας δεν πιστεύει ότι οι θεωρητικές περιγραφές της βραχυπρόθεσμης μνήμης, που βασίζονται στις πειραματικές μελέτες που χρησιμοποιούν προφορικά μέσα μέτρησης, διαφέρουν στο νόημά τους, από τις θεωρητικές περιγραφές της βραχυπρόθεσμης μνήμης, που βασίζονται στις πειραματικές μελέτες που χρησιμοποιούν γραπτά μέσα μέτρησης. Πολλές νέο – συμπεριφοριστικές ανακατασκευές της γνωστικής επανάστασης σωστά δίνουν έμφαση στην αληθινή γνωστική δέσμευση στα λειτουργικά μέσα μέτρησης και στην εμπειρική αποτίμηση. Εν τούτοις, αν και οι γνωστικοί ψυχολόγοι δεσμεύτηκαν στα λειτουργικά μέσα μέτρησης και στην εμπειρική αποτίμηση, δεν περιορίστηκαν από νεοσυμπεριφοριστικούς περιορισμούς του περιεχομένου των θεωριών, σε σχέση με το περιεχόμενο των λειτουργικών ορισμών των θεωρητικών κατασκευασμάτων (Greenwood, 1999).

Επιπροσθέτως, ο Greenwood υποστήριξε πως αν το περιεχόμενο των θεωρητικών κατασκευασμάτων ήταν, στην πραγματικότητα, δεσμευμένο στο περιεχόμενο των

λειτουργικών τους ορισμών, όπως ισχυρίστηκαν οι νεοσυμπεριφοριστές, οι θεωρίες θα ήταν ανίκανες για ουσιώδη εξήγηση των εμπειρικών προβλέψεων, οι οποίες μπορούν να εξαχθούν από αυτές, και ανίκανες για να παράγουν νέες προβλέψεις (Greenwood, 1999).

Ενώ η γνωστική επανάσταση ήταν αρκετά γνήσια και αληθινή, και αντιπροσώπευε μια αρκετά ριζοσπαστική μορφή θεωρητικής ασυνέχειας, είναι επίσης σημαντικό να τονίσουμε ότι η γνωστική επανάσταση δεν σηματοδότησε καμία επιστροφή σε προηγούμενες μορφές της «ενδοσκοπικής» ή της «στρουκτουραλιστικής» Ψυχολογίας, όπως αυτές εφαρμόζονταν από τους Wundt και Titchener, όπως ο Skinner και άλλοι πιο αντιδραστικοί νέο – συμπεριφοριστές είχαν την τάση να ισχυρίζονται. Οι μορφές της Ψυχολογίας του Wundt και του Titchener ήταν δεσμευμένες σε δύο σχετικά δόγματα του 18<sup>ου</sup> αιώνα σχετικά με τη γνώση. Το πρώτο δόγμα αναφερόταν στην άποψη ότι οι έννοιες – και συνεπώς, οι έννοιες που χρησιμοποιούσαν γνωστικές καταστάσεις – είναι ουσιαστικά εικονιστικές στη φύση τους (δηλαδή, απορρέουν από την αισθητηριακή εμπειρία). Το δεύτερο δόγμα αφορούσε την άποψη ότι όλες αυτές οι γνωστικές καταστάσεις είναι απαραίτητα συνειδητές (με την έννοια ότι τα εικονιστικά φαινόμενα θεωρούνταν ότι είναι απαραίτητα συνειδητά) (Greenwood, 1999).

Αντίθετα, η μορφή της γνωστικής Ψυχολογίας, που αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1950 και μετά, δεν αναγνώριζε τις γνώσεις και τις εικόνες ή είδωλα, και δεν έπαιρνε για δεδομένο το γεγονός ότι οι γνωστικές καταστάσεις και διαδικασίες είναι συνειδητές (συμπεριλαμβανομένων των εικόνων). Αντιθέτως, ένα από τα κατορθώματα που διεκδικεί η σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία, είναι η πειραματική απόδειξη ότι τα άτομα έχουν περιορισμένη ενδοσκοπική πρόσβαση στις δικές τους γνωστικές καταστάσεις και διαδικασίες. Πιο συγκεκριμένα, μερικοί γνωστικοί ψυχολόγοι έχουν ισχυριστεί ότι η ακρίβεια των υποκειμενικών αναφορών είναι τόσο ανεπαρκής, ώστε να δηλώσουμε ότι



οποιαδήποτε ενδοσκοπική πρόσβαση, που μπορεί να υπάρχει, δεν είναι επαρκής για να παράγει γενικά σωστές ή αξιόπιστες αναφορές (Greenwood, 1999).

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι γνωστικοί ψυχολόγοι απέρριψαν τις ενδοσκοπικές ή τις προφορικές αναφορές, ως τίποτα παραπάνω από μερικές μορφές της συμπεριφοράς, ή ως απλώς πηγές γνωστικών υποθέσεων, που δεν έχουν αποδεικτική αξία. Η θέση τους είναι μάλλον πιο σύνθετη από τη θέση του παραδοσιακού συμπεριφορισμού ή του νέο – συμπεριφορισμού: το ερώτημα του κατά πόσον ειδικές μορφές των υποκειμενικών «πρωτοκόλλων», σε συγκεκριμένες πειραματικές καταστάσεις, έχουν αποδεικτική αξία, θεωρείτο ότι είναι ένα ζήτημα που θα αποφασιστεί μόνο από την αναπτυγμένη γνωστική θεωρία, που είναι βασισμένη σε διάφορα πειράματα (Greenwood, 1999).

Παρ' όλα αυτά, αν και η ανάπτυξη της γνωστικής Ψυχολογίας από τη δεκαετία του 1950, δεν σηματοδότησε μια γενική επιστροφή στις μορφές της θεωρίας και της πειραματικής πρακτικής της στρουκτουραλιστικής Ψυχολογίας, αξίζει να τονισθεί ότι πραγματικά σηματοδότησε μια επιστροφή (ή μια έμφαση) στο αντικείμενο μελέτης της στρουκτουραλιστικής Ψυχολογίας: δηλαδή, στη φύση και στη λειτουργία των γνωστικών διαδικασιών. Όπως οι πρώτοι στρουκτουραλιστές ψυχολόγοι, έτσι και οι γνωστικοί ψυχολόγοι, από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα, είχαν σκοπό να αναπτύξουν και να αποτιμήσουν της θεωρίες της γνωστικής διαδικασίας. Δεν είχαν μόνο σκοπό να αναπτύξουν γνωστικές εξηγήσεις της συμπεριφοράς, για να αντικαταστήσουν τις παραδοσιακές συμπεριφοριστικές S – R (ή νέο – συμπεριφοριστικές r – s) εξηγήσεις της συμπεριφοράς. Αυτό σημαίνει, από την οπτική γωνία αυτών των γνωστικών ψυχολόγων, ότι οι γνωστικές καταστάσεις και διαδικασίες είναι τόσο γνήσια αντικείμενα της θεωρητικής εξήγησης, όσο και παρατηρήσιμες, αισθητές συμπεριφορές. Δεν έχουν θεωρηθεί μερικώς ως κατασκευάσματα που εισήχθησαν για να διευκολύνουν την εξήγηση της παρατηρήσιμης συμπεριφοράς (μολονότι ρεαλιστικά ερμηνευμένες), όπως ισχυρίστηκαν σχεδόν όλοι οι

συμπεριφοριστές, οι νεοσυμπεριφοριστές και οι «μεσολαβητικοί» θεωρητικοί (Greenwood, 1999).

Δύο αρχές, που χρησιμοποιήθηκαν ως κριτήρια, ήταν κεντρικές στο συμπεριφορισμό, ως μεθοδολογική τάση: Πρώτον, η αρχή ότι οι αντικειμενικά αισθητές συμπεριφορές, όχι οι αντικειμενικά μη παρατηρήσιμες σκέψεις, ιδέες ή συναισθήματα, είναι το μόνο γνήσιο αντικείμενο μελέτης της ψυχολογικής επιστήμης. Δεύτερον, η αρχή ότι τα γνωστικά κατασκευάσματα είναι «νόμιμα» στην ψυχολογική επιστήμη (αν θεωρηθούν «νόμιμα»), μόνο ως λειτουργικά ορισμένες εσωτερικές καταστάσεις, που έχουν την αξίωση να εξηγήσουν τις αισθητές συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Greenwood, η γνωστική επανάσταση στην Ψυχολογία, δεν ήταν απλώς ένα κίνημα προς μια όλο και περισσότερο φιλελεύθερη προσέγγιση, ως προς την εισαγωγή των επεξηγηματικών γνωστικών κατασκευασμάτων (στην πραγματικότητα, δεν αντιπροσώπευε αυτή την τάση ούτε στο ελάχιστο). Η γνωστική επανάσταση στη Ψυχολογία, συμπεριλάμβανε επίσης, την απόρριψη της συμπεριφοριστικής αναγωγής του αντικειμένου μελέτης της Ψυχολογίας, μόνο στην παρατηρήσιμη ανθρώπινη συμπεριφορά (Greenwood, 1999).

Οι γνωστικοί ψυχολόγοι, ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1950, εμπλέκονταν τόσο (αν όχι περισσότερο) με την εξήγηση της γνωστικής διαδικασίας, όσο και με την εξήγηση της αισθητής συμπεριφοράς. Επιπροσθέτως, επιθυμούσαν να μάθουν αν οι ιδέες επεξεργάζονται φαινομενικά ή προτασιακά, αν έχουμε πρόσβαση στη σημασιολογική μνήμη μέσω της ενεργοποίησης ιεραρχικά συσχετισμένων θεμελιωδών κομβικών σημείων ή λιστών με χαρακτηριστικά, αν τα λάθη στην εξαγωγή συμπερασμάτων οφείλονται στην παρεμβολή ή στην χρησιμοποίηση λανθασμένων λύσεων, αν η πρόβλεψη της συμπεριφοράς των άλλων βασίζεται στην προσομοίωση των γνωστικών τους διαδικασιών ή σε θεωρητικές υπομονάδες που βασίζονται σε πληροφορίες και γεγονότα, κ.τ.λ. Αυτά τα είδη των ερωτήσεων σπάνια αίρονταν στο συμπεριφορισμό, πολύ λιγότερο προσφωνούνταν. Επιπλέον, μπορεί να

υποστηριχθεί ότι υπάρχει μια σχέση μεταξύ του πρώιμου ζητήματος, σχετικά με την ανάπτυξη της γνωστικής «υπεραξίας νοήματος» στις σύγχρονες γνωστικές ψυχολογικές θεωρίες και την έμφαση στο γνωστικό αντικείμενο μελέτης: δηλαδή, ότι οι σύγχρονοι γνωστικοί ψυχολόγοι έπρεπε να εισάγουν ουσιώδεις γνωστικές θεωρίες, για να εξηγήσουν τις σύνθετες γνωστικές διαδικασίες, που θεώρησαν ότι είναι «νόμιμα» αντικείμενα της ψυχολογικής επιστήμης, ως αντιτιθέμενες στις αρκετά στοιχειώδεις μορφές της προσαρμόσιμης ζωικής συμπεριφοράς, η οποία μορφοποίησε την παραδοσιακή εστίαση των συμπεριφοριστών ψυχολόγων (Greenwood, 1999).

Σύμφωνα με τον Greenwood, τα παραπάνω δεν υποδηλώνουν ότι οι γνωστικοί ψυχολόγοι αμέλησαν τον κριτικό αποδεικτικό ρόλο της παρατηρήσιμης συμπεριφοράς, στην εμπειρική αποτίμηση των γνωστικών θεωριών των γνωστικών διαδικασιών. Στην πραγματικότητα, τόνιζαν συχνά το γεγονός ότι χρησιμοποίησαν κατάλληλα συμπεριφοριστικά λειτουργικά μέσα μέτρησης (όχι ορισμούς) των γνωστικών κατασκευασμάτων. Ωστόσο, είναι επίσης αλήθεια το γεγονός ότι συχνά έχουν εστιάσει στην παρατηρήσιμη συμπεριφορά, μόνο σε σχέση με την αποδεικτική αξία αυτής της συμπεριφοράς, ως ένα μέσο αποτίμησης των θεωριών της ανθρώπινης και της ζωικής γνωστικής διαδικασίας. Με αυτό το γεγονός, οι σύγχρονοι νέο – συμπεριφοριστές είναι βαθιά δυσαρεστημένοι και το βλέπουν ως μία επιστροφή στις «αμαρτίες» του «υποκειμενισμού» και του «ανθρωπομορφισμού» (Greenwood, 1999).

Συνεπώς, η σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία είναι ξεκάθαρα ευδιάκριτη από τη γνωστική Ψυχολογία στη στρουκτουραλιστική παράδοση, αν και σηματοδοτεί όντως μια επιστροφή στο αντικείμενο μελέτης της πρώιμης στρουκτουραλιστικής παράδοσης. Παρ' όλα αυτά, η σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία δεν φαίνεται να έχει δημιουργηθεί από το μηδέν, ή σαν ένα απλώς δευτερεύον προϊόν της ανάπτυξης στην τεχνητή νοημοσύνη και στην προσομοίωση του υπολογιστή. Ακόμη και οι Newell και Simon, οι πρωτοπόροι της

προσομοίωσης του υπολογιστή στην Ψυχολογία, αναγνωρίζουν ότι οι πρόγονοί τους στην ψυχολογική επιστήμη, έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των λογικών προγραμμάτων τους. Στην πραγματικότητα, η σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία φαίνεται να είναι συνεχής με μια γνωστική παράδοση των ειδών, που ξεκίνησε περίπου την περίοδο του «θανάτου» της στρουκτουραλιστικής Ψυχολογίας του Wundt και του Titchener (Greenwood, 1999).

Με βάση την άποψη του Greenwood, ένα σοβαρό πρόβλημα των πρώτων γνωστικών θεωριών στην στρουκτουραλιστική παράδοση, ήταν η ανικανότητά τους να παρέχουν κάποια εκτίμηση και εξήγηση της διαδικασίας των γνωστικών καταστάσεων με ουσιώδη έννοια (και για αυτό, σημασιολογικά αποτιμήσιμων), όπως τα πιστεύω, οι αναμνήσεις και άλλα. Οι πρώιμες θεωρίες στη στρουκτουραλιστική παράδοση, στερούνταν τα θεωρητικά μέσα για να εξηγήσουν μια ευρεία κλίμακα γλωσσολογικών φαινομένων και λογικών, συλλογιστικών διαδικασιών, δηλαδή εκείνων των φαινομένων που βασίζονται σε σημασιολογικές και συντακτικές σχέσεις. Έγινε απλά μια υπόθεση και συχνά προτάθηκε ότι μηχανισμοί όπως ο σύνδεσμος μέσω γειννίας και ομοιότητας θα έκαναν αυτή τη δουλειά, αν και δεν παρουσιάστηκε καμία αληθινή απόδειξη, από τους αρχικούς ιστορικούς υποστηρικτές αυτής της άποψης, όπως οι Thomas Hobbes, David Hume, David Hartley, Herbert Spencer, James Mill, John Stuart Mill και Alexander Bain. Πολλές από τις υποδείξεις τεκμηριώθηκαν, φυσικά, αλλά καμία συστηματική προσπάθεια δεν έγινε για να χρησιμοποιηθούν τέτοιες έννοιες στην εξήγηση των συλλογιστικών διαδικασιών, ή για να εκτιμηθούν εμπειρικά τέτοιες εξηγήσεις (Greenwood, 1999).

### ***3.4. Κριτική του Γνωστικισμού και του Αντικειμένου Μελέτης της Γνωστικής Ψυχολογίας***

Στην Ψυχολογία, επί του παρόντος, κυριαρχεί μια γνωστική θεωρητική μεταφορά, στην οποία η συμπεριφορά ερμηνεύεται με σεβασμό στις πνευματικές διαδικασίες, οι οποίες είναι απαραίτητες για την εκδήλωσή της στον κόσμο. Μια «θεωρητική μεταφορά» (conceptualizing – metaphor) είναι μια υπονοούμενη υπόθεση (δηλαδή, μια μεταθεωρητική υπόθεση ή ένα πρωταρχικό γεγονός), η οποία διαισθητικά χρησιμοποιείται από ένα άτομο, για να κατασκευάσει το νόημα από την εμπειρία και για να καθοδηγήσει και να εκτιμήσει μελλοντικές εμπειρίες. Με αυτόν τον τρόπο, η γνωστική Ψυχολογία επιβεβαιώνει την ύπαρξη ενός εσωτερικού νου, που είναι απαραίτητος για την κατανόηση του εξωτερικού κόσμου. Σύμφωνα με τον Ramney, με αυτή τη διχοτόμηση, η γνωστική Ψυχολογία έχει απομακρύνει τόσο το άτομο από τον κόσμο, όσο και τους γνωστικούς ψυχολόγους από το κατάλληλο και ορθό ψυχολογικό αντικείμενο μελέτης (Ramney, 2005).

Οι περισσότεροι διακεκριμένοι ερευνητές και θεωρητικοί στη γνωστική επιστήμη, θεωρούν το νου ως μία αποχωρισμένη από το σώμα οντότητα, που εκτελεί αλγοριθμικούς υπολογισμούς πάνω σε μη αντιληπτικά σύμβολα, που προάγουν μια αποτελούμενη από υπομονάδες, αυτόνομη ικανότητα της γλώσσας. Αυτό σημαίνει ότι ο νους είναι διαχωρισμένος σε διάφορες αντιληπτικές και θεμελιώδεις ικανότητες και κάθε ένα σύστημα επικοινωνεί με το άλλο, μέσω μιας ιδιαίτερης, συμβολικής γλώσσας της σκέψης, η οποία είναι διαχωρισμένη από το συμβολικό τρόπο έκφρασης, στο οποίο οποιαδήποτε υπομονάδα μπορεί να επικοινωνεί. Η μελέτη της γνώσης στη γνωστική Ψυχολογία είναι επίσης κλασικά η μελέτη των διαδικασιών του νου που συνδέονται με την ορθολογιστική ανθρώπινη σκέψη, και αυτή η μελέτη παραδοσιακά δεν συνεπάγεται την αναφορά σε εκείνες τις συστηματικές έρευνες, οι οποίες δεν είναι απαθείς. Επιπροσθέτως, ο Gardner σημειώνει ότι η σύγχρονη γνωστική επιστήμη βασίζεται στις υποθέσεις ότι ο νους είναι υπολογιστικός (δηλαδή,

λειτουργεί όπως ένας υπολογιστής), χειρίζεται επιδέξια τις πνευματικές αναπαραστάσεις του αντικειμενικού κόσμου, και δεν εμπλέκεται στην παρόρμηση, στην αγάπη, ή στον πολιτισμό. Για αυτό το λόγο, τα συναισθήματα, οι επιθυμίες και οι ευχές είναι έξω από τη σφαίρα επιρροής της συστηματικής έρευνας για μια γνωστική Ψυχολογία. Για τους γνωστικούς φιλοσόφους, ο νους είναι μερικώς μια «συσκευή» που διαχειρίζεται σύμβολα, όπως ένας υπολογιστής ελέγχεται από τους κανόνες ενός λειτουργικού συστήματος, και αυτό το λογισμικό πρόγραμμα (software) λειτουργεί κατ' αρχήν, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψη τα φυσικά εξαρτήματα του υπολογιστή (hardware). Ανάλογα, ένας εγκέφαλος και ένας υπολογιστής είναι και τα δύο ενδεχομένως κατάλληλα συστήματα, πάνω στα οποία μπορεί να βρίσκεται και να λειτουργεί ένα λογικό πρόγραμμα, ή ο νους, διότι δεν υπάρχει κάποια θεμελιώδης διαφορά στο τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα φυσικά εξαρτήματα ενός υπολογιστή και το ανθρώπινο σώμα (Ramney, 2005).

Η σύγχρονη γνωστικιστική εστίαση σε ένα λογικό ή ορθολογιστικό νου, που είναι ανεξάρτητος και ανώτερος από τις ατέλειες των σωματικών καταστάσεων, μπορεί να ανευρεθεί στον Descartes, οι απόψεις του οποίου έθεσαν το στάδιο ανάπτυξης μιας τελικής γνωστικής Ψυχολογίας, η οποία θεωρεί ότι ο νους έχει γνώση μόνο των δικών του περιεχομένων (π.χ., πνευματικές αναπαραστάσεις) και όχι του κόσμου καθεαυτού (Ramney, 2005).

Η καθιερωμένη γνωστικιστική ερμηνεία της Ψυχολογίας θεωρεί ότι ο κόσμος είναι μια εξωτερική πραγματικότητα και υπάρχει ανεξάρτητα από αυτόν που τον γνωρίζει και τον αντιλαμβάνεται. Αυτό το αξίωμα θεωρεί πως υπάρχει μια διχοτόμηση μεταξύ του αντικειμενικού και του υποκειμενικού κόσμου. Ο κόσμος μπορεί να γίνει αντιληπτός ως μία αρένα πιθανών εμπειριών για έναν οργανισμό, αλλά αυτό είναι άσχετο με την ύπαρξη του οργανισμού. Υιοθετώντας αυτή τη διχοτόμηση, κάποιος μπορεί να διατυπώσει μια θεωρία, στην οποία ο οργανισμός ανάγεται σε παθητικό παρατηρητή του κόσμου των αισθήσεων, ως

δεδομένου από πριν και χωρίς να λάβει υπ' όψη τον παρατηρητή. Ας σημειώσουμε ότι αυτό δεν είναι δυνατό χωρίς τη διχοτόμηση. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Ramney (2005), οι επιστημολογίες που βασίζονται σε εσωτερικές απεικονίσεις ενός διαχωρισμένου, αντικειμενικού, εξωτερικού κόσμου, αγνοούν το γεγονός ότι τα άτομα είναι παράγοντες που δρουν πάνω στον κόσμο σε τέτοιο βαθμό, που δεν υπάρχει ξεκάθαρη οροθεσία μεταξύ της απασχόλησης με ένα αντικείμενο και του ίδιου του αντικειμένου. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει κανένα πράγμα ως συνείδηση, υπάρχει μόνο η συνείδηση ενός αντικειμένου του κόσμου. Για αυτό το λόγο, το ενεργητικό υποκείμενο υποδηλώνεται στην πιο διακαή αντικειμενική θεώρηση και περιγραφή, έτσι ώστε η άρνηση του ενεργητικού χαρακτήρα του ατόμου, για χάρη μιας καθαρά αποχωρισμένης από το σώμα, αντικειμενικής εξήγησης των πραγμάτων στον κόσμο, προϋποθέτει ότι ο ενεργητικός παράγοντας είναι απαραίτητος για να γίνει αντιληπτό ένα αντικείμενο σε πρώτη φάση. Δεν υπάρχουν αντικείμενα για μελέτη, χωρίς τις πράξεις του υποκειμένου. Κάποιος μπορεί να έμπαινε στον πειρασμό να ισχυριστεί ότι η παραδοχή του ατόμου ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι για την κατανόηση του κόσμου που βιώνεται, εγκαθιστά ένα μόνιμο υποκειμενισμό σε μια θεωρία της γνώσης για τον κόσμο. Ωστόσο, ο Johnson υποστηρίζει ότι η κατανόηση της ολοκληρωτικής σχέσης κάποιου με τα φυσικά και τα κοινωνικό – πολιτισμικά φαινόμενα, μέσω των φυσικών και κοινωνικό – πολιτισμικών εμπειριών του, είναι η μόνη έννοια της πραγματικότητας που υπάρχει, και πως αυτός είναι «όλος ο ρεαλισμός που θέλουμε». Παρ' όλα αυτά, η προοπτική του Johnson για ένα ενσωματωμένο ρεαλισμό, δεν είναι αντιπροσωπευτική της σύγχρονης γνωστικής Ψυχολογίας (Ramney, 2005).

Αυτό που αγνοεί η γνωστική Ψυχολογία είναι το γεγονός ότι η βίωση του κόσμου είναι το βασικό δεδομένο της φαινομενολογικής αντίληψης. Με την έκκληση σε κάποιον αντικειμενικό κόσμο εκεί έξω, τον οποίο ο νους αναπαριστά στη σκέψη, η γνωστική Ψυχολογία προϋποθέτει τη σημαντικότητα της αρχέτυπης εμπειρίας. Ο κόσμος δεν είναι

ένας σημαντικός κόσμος, όταν απεικονίζεται από έναν παθητικό νου. Αντίθετα, ο κόσμος γίνεται σημαντικός από το άτομο με τον ενεργητικό νου, που αντιλαμβάνεται τον κόσμο, και από το άτομο με το ενεργητικό σώμα, που κινείται απ' άκρη σ' άκρη του κόσμου. Για αυτό το λόγο, δεν πρέπει να αναρωτιόμαστε το κατά πόσον αντιλαμβανόμαστε πραγματικά τον κόσμο, αλλά πρέπει στη θέση του να λέμε το εξής: «ο κόσμος είναι αυτό που αντιλαμβανόμαστε» (Ramney, 2005).

Η γνωστική Ψυχολογία λειτουργεί εντός μιας αντικειμενικής θεωρίας της γνώσης, στην οποία υπάρχει μια φιλοδοξία για κάποια ανεξάρτητη από το υποκείμενο αλήθεια στο σύμπαν. Για παράδειγμα, ο Watson, αν και δεν ήταν ξεκάθαρα ένας γνωστικιστής, αντανακλά τις εμπειρικιστικές θέσεις της σύγχρονης επιστημονικής Ψυχολογίας, υποθέτοντας ότι με αρκετό χρόνο, με παρατηρητές και με όργανα ενός ειδικού δείκτη νοημοσύνης, οι άνθρωποι θα κερδίσουν τη γνώση του αντικειμενικού κόσμου. Ο αντικειμενικός κόσμος περικλείει όλα τα γεγονότα για ανακάλυψη – από την προοπτική αυτής της θεωρητικής μεταφοράς- έτσι, δεν φαίνεται παράλογος. Για να ξεφύγει από τον υποκειμενισμό, ο Watson δήλωσε ότι τα επιστημονικά συμπεράσματα απαιτούν τη χρήση οργάνων, αυτό είναι η θεμελιώδης «απόλυση» (περιθωριοποίηση) του ατόμου, το οποίο παράγει την επιστήμη. Συνεπώς, το άτομο μερικώς «μολύνει» την ανάλυση των αληθινών συνθηκών του κόσμου. Ωστόσο, ο Watson ποτέ δεν θα μπορούσε να επιτύχει μια θεώρηση και εξήγηση του αντικειμενικού κόσμου των γεγονότων, διότι, μαζί με όλους τους αντικειμενιστές, μπορούσε πάντα να κάνει έκκληση σε μια θεωρούμενη – και φαινομενικά λογική – δήλωση ότι τέτοιο πράγμα, όπως ο αντικειμενικός κόσμος υπάρχει, άσχετα με τις εμπειρικές μελέτες. Για αυτό το λόγο, οι αυξανόμενες αποτυχίες να βρεθεί η αλήθεια στον πειραματισμό, θα μπορούσαν λογικά να γίνουν αποδεκτές από έναν αντικειμενιστή, ως παραδείγματα έλλειψης χρόνου για παρατήρηση, έλλειψης επαρκών παρατηρητών ή ανεπάρκειας των διαθέσιμων οργάνων μέτρησης. Σύμφωνα με τη γνωστικιστική θεώρηση, η



γνώση επιτυγχάνεται στο βαθμό που είναι αγκυροβολημένη πάνω στην αντικειμενική πραγματικότητα ενός ανεξάρτητου από το υποκείμενο κόσμου. Αυτό που παραβλέπεται, σύμφωνα με τον Ramney, είναι το γεγονός ότι η ύπαρξη του αντικειμενικού κόσμου, στην πραγματικότητα, βασίζεται στην πίστη, και όχι σε ένα βασικό σύνολο παρατηρούμενων, εμπειρικών δεδομένων. Για να γίνει αυτό κατανοητό, ο Ramney μας παροτρύνει να σκεφτούμε προσεκτικά τη διαίρεση που πραγματοποίησε ο Kant ανάμεσα στα νοούμενα (noumenal) (τα πράγματα όπως είναι στη φύση) και στα φαινομενικά (phenomenal) (τα πράγματα όπως φαίνονται) (Ramney, 2005).

Για τον Kant, το νόημα ήταν μια δημιουργία των ενεργητικών οργανισμών, αξιοποιώντας τις εκ των προτέρων ικανότητές τους για να βιώσουν φαινομενικά αυτό που υπήρχε στον κόσμο για αυτούς. Αν και η αντίληψη του Kant για το νόημα, συνεπάγεται ότι το άτομο είναι ένας γνήσιος, και όχι ένας μερικώς τυχαίος παράγοντας για την κατανόηση του κόσμου, τόσοσ αυτός όσο και οι σύγχρονοι γνωστικιστές μοιράζονται την ιδέα μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ανεξάρτητης από τις φαινομενικές εμπειρίες του ατόμου. Σύμφωνα με την άποψή τους, υπάρχει πάντα ένα νοούμενο «βασιλείο», άσχετα με τα συγκεκριμένα φαινόμενα. Ο Ramney ισχυρίζεται ότι το λάθος του Kant ήταν ότι κάποιος δεν μπορεί να κατανοήσει ένα νοούμενο κόσμο, γιατί εξ' αρχής δεν είναι ανοιχτός στη φαινομενική ενημερότητα. Οι άνθρωποι είναι περιορισμένοι από την ίδια τους την φυσική, αντιληπτική τάση (για παράδειγμα, ο εντοπισμός ενός ήχου υψηλής συχνότητας δεν είναι στη σφαίρα επιρροής της ανθρώπινης αντιληπτικής κατανόησης, αλλά είναι για τους σκύλους). Στην πραγματικότητα, κάποιος δεν μπορεί να υποθέσει τίποτα ως αξίωμα για το νοούμενο, επειδή, από τον ορισμό του, δεν μπορεί να γίνει γνωστό. Συνεπώς, κάποιος δεν μπορεί να υποθέσει το νοούμενο και μετά να θεωρήσει ότι σχετίζεται με τις φαινομενικές εμπειρίες ενός ατόμου με κάποιο τρόπο, έτσι που τα φαινόμενα είναι οι συναλλαγές των εκ των προτέρων ικανοτήτων για ενημερότητα του ατόμου με το νοούμενο, με το οποίο

ασχολείται το άτομο. Μια τέτοια θέση απαιτεί κάποιο προνόμιο σε αυτό που δεν μπορεί να γίνει γνωστό. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος, που είναι έμφυτα περιορισμένος να βιώσει τον κόσμο φαινομενολογικά, δεν μπορεί να κατακτήσει ένα υψηλότερο επίπεδο προοπτικής, από το οποίο να επιβεβαιώσει την ύπαρξη μιας φαινομενικής και νοούμενης διάκρισης. Για αυτό το λόγο, κάποιος δεν μπορεί να κατανοήσει το νοούμενο, παρά μόνο να το πιστέψει. Τελικά, και ειρωνικά, δεδομένης της φύσης του εμπειρισμού στην Ψυχολογία, ακόμη και ένας Καντιανός εμπειρισμός ή γνωστικισμός για την αντικειμενική αλήθεια, βασίζεται σε μια πίστη σε κάτι που ούτε μπορεί να γίνει γνωστό, ούτε μπορεί να παρατηρηθεί μέσω της εμπειρίας (Ramney, 2005).

Οι εμπειρίες δεν μπορούν να θεωρούνται ως μία αντίδραση σε έναν ανεξάρτητο από το υποκείμενο κόσμο. Η εμπειρία πρέπει να θεωρείται ως μία ενεργητική, συνεχής αλληλεπίδραση ανάμεσα στον οργανισμό και το περιβάλλον, καθώς συμπεριλαμβάνει μια συνεχή αναδιοργάνωση των περιστάσεων του οργανισμού. Η γνώση είναι η κατασκευή ενός ενεργητικού γνώστη, και αυτή η γνώση είναι μία αντιληπτική και προσωπική εμπειρία, που βιώνεται δια μέσου του κόσμου. Όπως υποστήριξε ο Brown, η γνώση είναι προσαρμογή, όπως αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε σήμερα, η αγάπη και η παρόρμηση κεντρικά εμπλέκονται στην προσαρμογή και στη σύνθεση συνεπώς κρίσιμων δραστηριοτήτων για την κατασκευή και τη χρήση της γνώσης. Η γνώση είναι παράγωγη της αντίληψης και η αντίληψη είναι η φαινομενική δραστηριότητα του οργανισμού. Χωρίς τον οργανισμό φυσικά, δεν υπάρχει δραστηριότητα με την οποία ο κόσμος μπορεί να γίνει αντιληπτός και μέσω της οποίας γίνεται σημαντικά γνωστός. Συνεπώς, το νόημα ή η γνώση πρέπει να θεωρούνται ως μία έμφυτα κοινωνική διαδικασία, η οποία εμπλέκει σταθερές δομές (π.χ., άτομο) με άλλες δομές (π.χ., αντικείμενα, πολιτισμό και άλλους ανθρώπους). Κάποιος δεν υπάρχει ανεξάρτητα από τον άλλον. Το ατομικό νόημα είναι μόνο κοινωνικό νόημα, το οποίο τονίζεται από μια άλλη οπτική γωνία σε μια ολιστική σχέση. Η γνωστική Ψυχολογία

εστιάζει στις πνευματικές αναπαραστάσεις των αντικειμενικών γεγονότων του κόσμου. Για αυτό το λόγο, αποτυγχάνει να δώσει έμφαση στη δυναμική πολυπλοκότητα και στη περιπλεκόμενη ποιότητα της προσωπικής εμπειρίας (Ramney, 2005).

Ένας σημαντικός ισχυρισμός της επίσημης γνωστικής θεωρίας της γλώσσας είναι ότι αντιστοιχεί σε ένα πραγματικό κόσμο που υπάρχει εκεί έξω και είναι ολοκληρωτικά διαχωρισμένος και ανεξάρτητος από το άτομο. Σύμφωνα με τη θεώρηση του αντικειμενισμού, η γλώσσα υπάρχει για να χρησιμοποιείται για την ακριβή μετάδοση των γεγονότων σχετικά με αυτό τον κόσμο (Ramney, 2005).

Οι θετικιστές, οι οποίοι προσπάθησαν να αναγάγουν τον κόσμο σε αδιαμφισβήτητες παρατηρητικές δηλώσεις για τα γεγονότα του, ώθησαν ακόμη, στο περιθώριο οποιαδήποτε αποκλίνουσα συμπεριφορά ως προς αυτό το πρότυπο, δηλώνοντας ότι η «διεφθαρμένη» γλώσσα (π.χ., μεταφορά) εξυπηρετούσε μόνο μερικές συναισθηματικές ή γλωσσολογικές λειτουργίες της γλώσσας. Για αυτό το λόγο, οτιδήποτε ανακριβές προς τα γεγονότα του κόσμου δεν κατείχε μια γνωστική λειτουργία και ήταν άσχετο με ένα σύστημα της γνώσης, βασισμένο σε αληθινές καταστάσεις και σε επαληθεύσιμες προτάσεις (Ramney, 2005).

Αν και η πιο σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία υιοθετεί τις έννοιες των αρχών ή των σχημάτων, η γνωστική προσέγγιση βασίζεται στην ιδέα ότι τα γεγονότα βρίσκονται εκεί έξω στον κόσμο, και για να μπορέσει ο νους να τα γνωρίσει, πρέπει να υπάρχει ένα σύστημα της γλώσσας, το οποίο επακριβώς να αναγνωρίζει ή να αναπαριστά αυτή την αντικειμενική γνώση του κόσμου (Ramney, 2005).

Ο τρόπος με τον οποίο δύο άνθρωποι μπορούν να επικοινωνούν, από την οπτική γωνία της γνωστικής Ψυχολογίας, δεν είναι το ότι υπάρχει μια επιτυχής μεταφορά του νοήματος, καθεαυτού, αλλά ότι το νόημα βρίσκεται σε έναν αντικειμενικό κόσμο, που είναι ανεξάρτητος από τους δύο ομιλητές. Αυτό σημαίνει ότι η έννοια, την οποία μοιράζονται δύο συνομιλητές, δεν εγγυάται μια επιτυχημένη επικοινωνία. Αντίθετα, το γεγονός ότι οι

συνομιλητές θεωρούν αυτή την έννοια ως μία αναπαράσταση του κοινού, εξωτερικού, αντικειμενικού κόσμου, εγκαθιστά τη σημαντικότητα της συζήτησης (Ramney, 2005).

Ωστόσο, σε αντίθεση με την θεωρητική μεταφορά του γνωστικισμού, η ανθρώπινη γλώσσα δεν αποτελεί μια ένα – προς – ένα λίστα λέξεων και αναφορών σε ένα αντικειμενικό κόσμο, ο οποίος εγκαθιδρύει μια εννοιολογική και σημασιολογική θεμελίωση στην επικοινωνία. Ένα τέτοιο σύστημα μπορεί να είναι αποτελεσματικό στην απλή μετάδοση κώδικα, αλλά το βάθος των ανθρώπινων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων απαιτεί περισσότερα. Η καρδιά της γλώσσας και της ποιητικής έκφρασης βρίσκεται στους υπαινιγμούς της ή στην «εμμεσότητά» της και όχι στην αμεσότητα και στην ακρίβειά της. Στην πραγματικότητα, ο λόγος για τον οποίο πολλαπλασιάζουμε τα νοήματα και που εκμεταλλευόμαστε τα πολλαπλά νοήματα, είναι το ότι πάντα υπάρχει και πάντα θα υπάρχει μια ασυμφωνία μεταξύ του αποθέματος των λέξεων και των επικοινωνιακών μας απαιτήσεων. Σύμφωνα με τον Ramney, οι άνθρωποι έχουν μια άπειρα παραγωγική και δημιουργική γλώσσα, η οποία επιτρέπει σε κάποιον να κατευθύνει αυτή τη δυσαρμονία μεταξύ του επικοινωνιακού συστήματος κάποιου και του σκόπιμου μηνύματος κάποιου άλλου, με την ανάπτυξη της γλώσσας και του θεμελιώδους συστήματος που χρησιμοποιείται, μέσω των δημιουργιών αυτών (Ramney, 2005).

Επιπροσθέτως, ο Ramney υποστηρίζει ότι είναι παρανόηση της γλώσσας, το να την εκτιμάς μόνο ως ένα εργαλείο για τη μετάδοση πληροφοριών. Στην καθιερωμένη άποψη της γνωστικής Ψυχολογίας, η γλώσσα έχει μόνο ένα λειτουργικό σκοπό – να μεταβιβάσει αληθινές πληροφορίες για τον ανεξάρτητο από το υποκείμενο κόσμο, και η γλώσσα πρέπει τελικά να βασίζεται σε ένα σταθερό, αμετάβλητο και κυριολεκτικό νόημα. Συνεπώς, κάποιος θα μπορούσε να θεωρήσει τη γλώσσα ως κυριολεκτική και άκαμπτη, ένας ρόλος που δεν εμπερικλείει τα συμπληρωματικά χαρακτηριστικά της, χωρίς τα οποία η γλώσσα θα ήταν ανέκφραστη, κενή και μη αναγνωρισθείσα. Κάποιος μπορεί να θεωρήσει τον όρο

«ανέκφραστη» ως ένθερμο, αλλά ας σκεφτούμε ότι το συναίσθημα και οι εκκλήσεις στο περιεχόμενο είναι φυσιολογικά κομμάτια της γλωσσικής εμπειρίας και ότι αυτά τα στοιχεία φαίνονται επιφανειακά, μόνο αν κάποιος έχει υιοθετήσει τη γνωστική έμφαση σε μια συντακτικά βασισμένη γλώσσα (Ramney, 2005).

Σύμφωνα με τον Chomsky, η μελέτη της γλώσσας βασίζεται μόνο στη μελέτη του συντακτικού, «των ιδιοτήτων και των διευθετήσεων των συμβολικών αντικειμένων», και πρέπει να είναι πανομοιότυπη, με τις φυσικές επιστήμες, με τη Φυσική και τη Χημεία. Αυτή η θεώρηση της γλώσσας, τόσο καθορισμένης, είναι μονοδιάστατη, καθώς αποκλείει, από τη μελέτη της γλωσσολογίας για μια επιστήμη, την περιγραφική πραγματικότητα της καθημερινής χρήσης της γλώσσας. Το να υποστηρίζεις τη θέση του Chomsky σχετικά με τη γλώσσα, σημαίνει ότι εξισώνεις τη γλώσσα με το συντακτικό και ότι τη θεωρείς ανεξάρτητη από τη σημασιολογία, κάτι που είναι εκ των προτέρων απαραίτητο για τον Chomsky – αν και δεν είναι ένα ζήτημα ενός εμπειρικού γεγονότος. Επιπροσθέτως, για τον Chomsky, η γλώσσα είναι μια αυτόνομη υπομονάδα του νου, διαχωρισμένη από τα αντιληπτικά και θεμελιώδη/σκόπιμα συστήματα. Επειδή η γλώσσα είναι αυτόνομη, δεν μπορεί να δεχτεί δεδομένα από άλλα συστήματα (π.χ., αντιληπτικά). Η γλώσσα μερικώς αναπτύσσεται φυσικά όπως ένα όργανο του νου και τελικά αλληλεπιδρά με άλλα συστήματα. Για αυτό το λόγο, ο Ramney πιστεύει πως το να πάρει κανείς στα σοβαρά την αντίληψη του Chomsky, σημαίνει ότι θα αναγκαστεί να καταλήξει σε μια αρχή της γλώσσας, που είναι μη – θεμελιώδης, μη – αντιληπτική, ακόμη και μη συναφής. Επιπλέον, αυτή η θέση, στο βαθμό που μιμείται τις παραδοσιακές φυσικές επιστήμες, θα αποκλείσει επίσης το άτομο, ως κριτικά σημαντικό στη γλωσσική διαδικασία, σε πρώτη φάση. Τέλος, για τον Chomsky, επειδή ο όρος «φυσικός» έχει αλλάξει τη σημασία του κατά τη διάρκεια της πορείας της επιστήμης, ο νους ίσως να θεωρείται καλύτερα ως απλώς ένας ακόμη φυσικός όρος (όπως ο εγκέφαλος), αλλά σε

κάποιο επίπεδο αφηρημένης έννοιας. Είναι, για αυτό το λόγο, ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι ο γνωστικισμός οδηγεί σε ένα είδος φυσικαλισμού (Ramney, 2005).

Σε αντίθεση με την έμφαση που δίνει η γνωστική Ψυχολογία στις συντακτικές θεωρίες της γλώσσας και του νου, μπορεί το μεγαλύτερο κομμάτι, αν όχι όλο, της γλωσσικής ερμηνείας να είναι συναφώς δεμένο, καθώς οι πραγματιστικές προσεγγίσεις για τη γλώσσα φαίνονται να λογοδοτούν, για τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα πράγματι χρησιμοποιείται στον καθημερινό λόγο. Αυτή η καθολική ισχύς είναι μια πολύ περισσότερο υποσχόμενη θεωρία της γλώσσας και της γνώσης, από εκείνες που αφιερώνονται σε εκ των προτέρων θεωρητικούς περιορισμούς (δηλαδή, θεωρητικές μεταφορές) του κυριολεκτικού νοήματος και της συντακτικής θεμελίωσης. Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο η μεταφορική γλώσσα χρησιμοποιείται και κατασκευάζεται, μπορεί στην πραγματικότητα, να υπαινίσσεται θεμελιώδεις διαδικασίες, οι οποίες αποτελούν τη βάση της γνώσης και της φυσιολογικής χρήσης της γλώσσας. Στην πραγματικότητα, μπορεί να είναι η περίπτωση στην οποία το μεγαλύτερο μέρος της γλωσσικής χρήσης, από μια πραγματιστική οπτική γωνία, δεν είναι μη – διαφορούμενο και ασαφές, επειδή οι χρήστες της γλώσσας το σχεδιάζαν να είναι έτσι. Οποιαδήποτε, μεγάλου εύρους αντίληψης, θεωρία της γλώσσας πρέπει να αφοσιώνεται στο γεγονός ότι η μάθηση μιας γλώσσας είναι «το κατόρθωμα της οικειότητας» και είναι επίσης, μια κοινωνικό – πολιτισμική πρακτική, που υπερβαίνει οποιονδήποτε ατομικό χρήστη της γλώσσας καθώς και μια ανάλυση των συντακτικών δομών (Ramney, 2005).

Επειδή ο ίδιος ο κόσμος είναι η πηγή της γνώσης, σύμφωνα με τη γνωστική θεώρηση, η παραδοσιακή αντίληψη της αντικειμενικότητας διαχωρίζει το άτομο από οποιαδήποτε διερμηνευτική διαδικασία ή δημιουργική διαδικασία, στην κατανόηση του κόσμου. Αυτό αναφέρεται σε μια δημιουργική πράξη της γνώσης ή της κατασκευής νοήματος, και όχι στο ότι το άτομο δεν μπορεί να κάνει λάθη σχετικά με το πώς να πράττει στον κόσμο. Το θέμα είναι ότι η αντικειμενική θεώρηση τοποθετεί το αληθινό νόημα έξω

από το άτομο, άσχετα με το αν ένα άτομο ερμηνεύει την πληροφορία σωστά. Στην πραγματικότητα, στην καθιερωμένη αντίληψη της γνωστικής Ψυχολογία, το νόημα είναι απλώς και μόνο μια σχέση μεταξύ ενός αυθαίρετου συμβόλου και κάποιου αντικειμένου στον κόσμο, που αναφέρεται στη σχέση αυτή, και όχι μια διερμηνευτική, δημιουργική πράξη. Λόγω αυτού, η επικοινωνία (δηλαδή, η παραδοχή της σημαντικής επικοινωνίας) λαμβάνει χώρα, όχι γιατί δύο συνομιλητές έχουν την ίδια πνευματική αναπαράσταση στον νου, αλλά μάλλον γιατί το κάθε άτομο αναπαριστά τον κοινό, αντικειμενικό και ανεξάρτητο από το υποκείμενο κόσμο, στον οποίο αναφέρεται η συζήτηση. Σύμφωνα με τον Ramney, αυτή η αντίληψη είναι περίπλοκη, καθώς θεωρεί μερικώς το άτομο ως ένα «δοχείο» γεγονότων του κόσμου, και όχι ως δημιουργό οποιουδήποτε νοήματος των δικών του ή των δικών της πράξεων. Στο βαθμό που ένα άτομο κατέχει αναπαραστάσεις στη μορφή εννοιών, αυτό το άτομο γνωρίζει το συγκεκριμένο κομμάτι του αντικειμενικού κόσμου. Αξίζει να σημειώσουμε, ωστόσο, ότι το άτομο, σύμφωνα με αυτή τη γνωστική θέση, δεν γνωρίζει τον κόσμο άμεσα, μόνο έμμεσα (ή καθόλου), μέσω ενός ενδιάμεσου συστήματος εννοιών, που αναπαριστώνται εσωτερικά (Ramney, 2005).

Σύμφωνα με τον Ramney, η γλώσσα πρέπει να θεωρείται ως κάτι χρήσιμο και συνηθισμένο, και οι άνθρωποι πρέπει να θεωρούνται ως ικανά όντα στο λόγο και στην αντίληψη, και όχι απλώς ως πράγματα και μέρη άλλων πραγμάτων στον κόσμο. Η γλώσσα είναι ένα πολιτιστικό αντικείμενο αναπτυσσόμενων και εξελισσόμενων εμπειριών. Επιπροσθέτως, η γλώσσα είναι η έκφραση μιας ενοποιημένης αντιληπτικής εμπειρίας, δεν είναι η έκφραση των απλών ιδεών των ξεχωριστών αισθητηριακών συστημάτων. Μια εξέταση της πραγματικής γλωσσικής χρήσης δεν επιβεβαιώνει τις γνωστικές θεωρητικές μεταφορές, στις οποίες οι άνθρωποι γνωρίζουν μόνο αναπαραστάσεις του κόσμου, και όχι τον ίδιο τον κόσμο. Αντιθέτως, αποδεικνύει τη βαθιά σύνδεση του ατόμου με τον κόσμο και τη σημασία της προσωπικής εμπειρίας, που βιώνεται μέσω του κόσμου (Ramney, 2005).

Σύμφωνα με τους Polanyi και Rouse, οι επιστήμονες δεσμεύονται μόνο μέσω πίστης, σε μια κοινή μεθοδολογία, χρήση οργάνων και διαδικασία. Συνεπώς, είναι απαραίτητο κάποιος να σκεφτεί τι κάνουν οι γνωστικοί ψυχολόγοι στην πράξη. Σύμφωνα με τον Dennett, η πρόκληση μιας επιστήμης του νου είναι να κατασκευάσει μια θεωρία των πνευματικών γεγονότων, χρησιμοποιώντας δεδομένα, που επιτρέπει η επιστημονική μέθοδος. Σημειώνει επίσης ότι μια τέτοια θεωρία θα πρέπει να κατασκευαστεί από την οπτική γωνία του τρίτου προσώπου, διότι όλη η επιστήμη κατασκευάζεται από αυτή την προοπτική. Αυτό σημαίνει ότι η επιστήμη είναι μια επιστημονική απασχόληση με τα αντικειμενικά γεγονότα της φύσης, και όχι μια υποκειμενική αντίληψη των περιεχομένων της. Αυτό που ακολουθεί από μια τέτοια θέση είναι το γεγονός ότι η μελέτη της αφθονίας των πνευματικών φαινομένων και της αντιληπτικής εμπειρίας, πρέπει τελικά να εξηγηθεί στοιχειοθετικά από τους νατουραλιστικούς νόμους του σύμπαντος, οι οποίοι ελέγχουν μικρά φυσικά σωματίδια (δηλαδή, τα πνευματικά φαινόμενα μπορούν να κατανοηθούν από μια σχεδιασμένη από τα κάτω προς τα πάνω κατανόηση των φυσικών διαδικασιών που τα προκαλούν). Αυτές οι φαινομενικές εμπειρίες πρέπει τελικά να ανακαλυφθούν και να εξηγηθούν από την τεχνολογία εκείνη, που είναι ανάλογη με αυτή που χρησιμοποιούν οι φυσικές επιστήμες. Εξαιτίας της θεωρούμενης διχοτόμησης νου – σώματος στη σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία, χρειάζεται ακόμη να υπάρξει μια εξήγηση της ψυχοφυσικής αλληλεπίδρασης μεταξύ νου και σώματος (δηλαδή, μια εξήγηση του τρόπου με τον οποίο μια κατανόηση του φυσικού σώματος εξηγεί τη λειτουργία του νου). Αυτό γίνεται ακόμη πιο περίπλοκο από την παραδοχή του Fodor ότι «τίποτα απολύτως δεν είναι γνωστό σχετικά με το πώς η αρχιτεκτονική της γνώσης μας, ακολουθεί τη δομή του εγκεφάλου μας». Συνεπώς, η επιβεβαίωση της ύπαρξης του νου και του εγκεφάλου και η επίκληση στη μεταξύ τους σχέση, δεν εξηγεί το πώς συμβαίνει αυτή η χαρτογράφηση του πνευματικού πάνω στο φυσικό (Ramney, 2005).



Μια εξέταση οποιουδήποτε πρόσφατου βιβλίου στην Ψυχολογία, αφιερώνει λίγο ή δεν αφιερώνει καθόλου χώρο για μια εναλλακτική κατανόηση του νου, ως ενσωματωμένου και εμπλεκόμενου με ένα κοινωνικό κόσμο. Συνεπώς, δεν υπάρχει βέβαια τίποτα που να αναφέρεται στη Φαινομενολογία ή στην «διδεισδυτική» εφαρμογή του ενσωματωμένου ρεαλισμού στη γλώσσα και την επίδρασή του στη σκέψη και στη δομή της εμπειρίας και της επιστημονικής θεωρίας. Σύμφωνα με τον Ramney, ο λόγος μπορεί να είναι ότι αυτές οι θεωρίες (π.χ., αναπαράσταση – σχήμα, θεωρίες της μεταφοράς) είναι ασύμβατες με τις κυρίαρχες θεωρίες του χειρισμού συμβόλων, που ερμηνεύουν το πώς λειτουργεί ο νους (π.χ., μοντέλα μίμησης και προσομοίωσης υπολογιστή). Η αποδοχή του κεντρικού ρόλου της ενσωμάτωσης και της φαινομενολογικής εμπειρίας, σε αυτή την περίπτωση, απαραίτητα ορίζει ξανά ή αποκλείει τις καθιερωμένες γνωστικές θεωρίες του νου, της γλώσσας, της μεταφυσικής και της επιστημολογίας στη σύγχρονη Ψυχολογία. Όπως αναφέρει ο Turner, «αν θεωρήσουμε το νόημα ως δομημένο σε αρμονία με το σώμα που υπηρετεί, το κόστος είναι μεγάλο», καθώς θα εμπερικλείει την απαλοιφή των καθιερωμένων θεωριών της οντολογίας στην Ψυχολογία (Ramney, 2005).

### ***3.5. Διαμάχη Μεταξύ της Συμπεριφοριστικής και της Γνωστικής Ψυχολογίας: Η Ψυχολογία ως Επιστήμη της Συμπεριφοράς ή ως Επιστήμη του Νου;***

Στη δεκαετία του 1950, στο επίκεντρο της διαμάχης της Ψυχολογίας ήταν η ερώτηση του κατά πόσον η μελέτη του νου μπορούσε κατάλληλα να κατανοηθεί, ως κομμάτι της επιστημονικής Ψυχολογίας. Το 1958, σε μια ομιλία στην Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία (American Psychological Association), ο φιλόσοφος της επιστήμης, Herbert Feigl (1958) δήλωσε το εξής: «Η ‘διαίσθηση’, η ‘διορατικότητα’, η ‘κατανόηση’ και η ‘ενσυναίσθηση’ αποτελούν λέξεις – κλειδιά, στη διαμάχη μεταξύ των ψυχολογικών ρευμάτων. Αυτοί οι όροι

χρησιμοποιούνται με σεβασμό από τη μία ομάδα, αλλά είναι ύποπτες (αν όχι απαγορευμένες) για την άλλη ομάδα» (Feigl, 1958 in Cohen-Cole, 2005, p. 113).

Αυτές οι δύο ομάδες αγωνίζονταν έντονα για το αν η διαίσθηση, η διορατικότητα και η κατανόηση ανήκαν στην Ψυχολογία. Η γνώμη του Feigl για τις δύο αυτές ομάδες δεν ήταν, σε καμία περίπτωση, μια απλή ερμηνεία της επιστήμης από κάποιον μη ειδικό. Οι George Miller, Eugene Galanter και Karl Pribram, για παράδειγμα, διαίρεσαν την επιστήμη στους «οπτιμιστές», οι οποίοι πίστευαν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά προσδιοριζόταν από το περιβάλλον και μπορούσε να περιγραφεί ολοκληρωμένα από τις αλυσίδες ερέθισμα – αντίδραση και στους «πесιμιστές», οι οποίοι πίστευαν ότι άλλα πράγματα (όπως οι διανοητικές διαδικασίες) ήταν απαραίτητα για να εξηγηθεί η ανθρώπινη φύση (Cohen-Cole, 2005).

Στο τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, και για τα επόμενα 10 χρόνια, οι οπτιμιστές των Miller, Galanter και Pribram έλεγχαν την επιστήμη, όσον αφορά το τι ήταν και τι δεν ήταν επιστημονική Ψυχολογία. Εκείνη την περίοδο, η Ψυχολογία δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά η επιστήμη του νου. Το «θεμελιώδες» και επιστημονικό επίκεντρο της επιστήμης ήταν η πειραματική Ψυχολογία, η οποία κυριαρχούταν από τους συμπεριφοριστές και τους λειτουργιστές, οι οποίοι κατέστησαν το νου ένα ακατάλληλο και ανάρμοστο αντικείμενο για επιστημονική μελέτη (Cohen-Cole, 2005).

Η κεντρική σημασία της «θεωρίας της μάθησης», στον επιστημονικό σκοπό της επιστήμης, παρέχει μια ακόμη ένδειξη του πόσοι θεωρούν ότι η μελέτη του νου είναι αντιεπιστημονική στην Ψυχολογία. Οι θεωρητικοί της μάθησης επιχείρησαν να εξηγήσουν το πώς οι άνθρωποι και άλλοι οργανισμοί δρουν διαφορετικά σε διαφορετικές περιστάσεις. Ο κύριος κλάδος των θεωρητικών αυτών ακολούθησε τα βήματα των J. B. Watson και Edward Thorndike. Αυτοί οι ψυχολόγοι ήταν οι E. R. Guthrie, Clark Hull, Kenneth Spence, B. F. Skinner καθώς και οι οπαδοί τους. Αυτοί, οι μαθητές τους και οι θεωρίες τους

κυριάρχησαν στην πειραματική Ψυχολογία. Αν και είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τις διαφορές μεταξύ αυτών των ψυχολόγων, μοιράστηκαν μια θεμελιώδη προοπτική σχετικά με τη φύση της ανθρώπινης (και της ζωικής) υποκειμενικότητας. Για τους ψυχολόγους αυτούς, όλα όσα έπρεπε να γνωρίζει κανείς για την Ψυχολογία, ή έστω τα περισσότερα, μπορούσαν και έπρεπε να εξηγηθούν στη βάση των επιδράσεων του περιβάλλοντος στο υποκείμενο. Από αυτή την οπτική γωνία, οι οργανισμοί «μάθαιναν» να λύνουν τα προβλήματα, όχι από την «κατανόηση», αλλά μέσω τυχαίας δοκιμής και πλάνης και μέσω της σύνδεσης συγκεκριμένων συμπεριφοριστικών αντιδράσεων με μια ανταμοιβή ή με ένα άλλο ερέθισμα. Παρόλο που υπήρχαν σίγουρα και άλλες προσεγγίσεις για τη μάθηση, που παρουσιάστηκαν από τους θεωρητικούς Gestalt ή τον Edward Chance Tolman ή τον David Krench, οι οποίοι έδωσαν έμφαση στη σημασία της διαίσθησης, της υπόθεσης και της γνώσης στην μάθηση, αυτές ήταν μια ευδιάκριτη μειονότητα απόψεων (Cohen-Cole, 2005).

Είναι σίγουρα η περίπτωση όπου τα μεγάλα τμήματα της Ψυχολογίας – πιο συγκεκριμένα, η κλινική και σχολική Ψυχολογία – απασχολούνταν με το νου. Αλλά, η κοινωνική και η κλινική Ψυχολογία είχαν, στην καλύτερη περίπτωση, μια περιθωριακή θέση, ως μία επιστημονική προσπάθεια. Εκείνοι που μελετούσαν το νου μπορεί να έχουν γίνει ψυχολόγοι, αλλά η θέση τους ως επιστήμονες ήταν αμφισβητήσιμη στην ίδια τους την κοινότητα. Όσο περισσότερο οι ψυχολόγοι ασχολούνταν με το νου, τόσο λιγότερο θεωρούνταν επιστήμονες μέσα στην επιστήμη (Cohen-Cole, 2005).

Στο τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, μια ευρεία κλίμακα ακαδημαϊκών απαιτήσαν τη δημιουργία μιας επιστήμης, η οποία θα μπορούσε να εκτιμήσει και να εξηγήσει τις αυτόνομες, δημιουργικές και λογικές πτυχές της ανθρώπινης φύσης. Αυτή η προσπάθεια περιλάμβανε μια έντονη διαμάχη με τους συνηγόρους του συμπεριφορισμού και (κάπως λιγότερο) με τους συνηγόρους του λειτουργισμού και του θετικισμού – εκείνους δηλαδή που αντιλαμβάνονταν τους ανθρώπους ως (μόνο) προϊόντα του περιβάλλοντός τους

και των βασικών τους αναγκών (όπως η πείνα). Χρησιμοποιώντας σαν πηγή την πολιτική της σκέψης, μια βασική στρατηγική, για τους συνηγόρους της επιστήμης του νου, ήταν να επιτεθούν στις διαδικασίες σκέψης των συμπεριφοριστών ψυχολόγων. Αυτές οι επιθέσεις χρησιμοποίησαν τις κανονιστικές κατηγορίες της σκέψης, που εξήχθησαν από την κοινωνική και τη λαϊκή Ψυχολογία. Πιο συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά του στενόμυαλου, συμβιβασμένου ατόμου παρουσιάστηκαν ως χαρακτηριστικά των συμπεριφοριστών ψυχολόγων. Σε αυτές τις κριτικές, το επίκεντρο της επιστημονικής Ψυχολογίας (η οποία ήταν αρχικά συμπεριφοριστική) εμφανίστηκε ως μη – δημιουργικό, στενόμυαλο, άκαμπτο και δογματικό. Με λίγα λόγια, εμφανίστηκε να ελέγχεται από μια ιδεολογία, η οποία συνέχεε τη μεθοδολογική ακαμψία και σταθερότητα με την αληθινή (δηλαδή, δημιουργική) επιστήμη (Cohen-Cole, 2005).

Ο βασικός λόγος για τη χρησιμοποίηση επιθέτων, όπως «στενόμυαλος», «περιορισμένος» και «ουτοπικός» για την περιγραφή της συμπεριφοριστικής και θετικιστικής Ψυχολογίας, ήταν λόγω της αναφερθείσας αντιπάθειάς της και περιφρόνησης της μελέτης του νου. Μερικοί ψυχολόγοι, για παράδειγμα, ισχυρίστηκαν ότι ο «στενόμυαλος λειτουργισμός» είχε περιορίσει την «ελευθερία» της Ψυχολογίας να επιδιώκει τον τελικό και θεμελιώδη σκοπό της, την επιστημονική κατανόηση της γνωστικής συμπεριφοράς του ανθρώπου (Cohen-Cole, 2005).

Κριτικοί της συμπεριφοριστικής Ψυχολογίας συχνά υπαινίσσονταν ότι ήταν ένα θρησκευτικό φαινόμενο. Ένα από τα καθιερωμένα αξιώματα της συμπεριφοριστικής Ψυχολογίας – η υπόθεση ότι οι αρουραίοι μπορούσαν να αντικαταστήσουν τους ανθρώπους ή άλλους οργανισμούς, ως πειραματικά υποκείμενα – δέχτηκε επίθεση ως θρησκευτικό δόγμα. Ο Donald Hebb συμμετείχε σε αυτή την κριτική, δηλώνοντας ότι οι ψυχολόγοι, που παρέκκλιναν από τη φόρμουλα της θεωρίας ερεθίσματος – αντίδρασης, μπορούσαν να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους σε μια «μεγαλύτερη δαιμονολογία». «Όσον αφορά τη

‘διορατικότητα’, το ‘σκοπό’, την ‘προσοχή’», ο Hebb συνέχισε, λέγοντας ότι «οποιαδήποτε από αυτές τις λέξεις μπορεί ακόμη να είναι μια επίκληση διαβόλου, για τους περιστασιακούς ψυχολόγους» (Hebb, 1949 in Cohen-Cole, 2005, p. 115). Αυτός ο χαρακτηρισμός του συμπεριφορισμού δεν ήταν, σε καμία περίπτωση, ένα απλό ζήτημα της εσωτερικής επιστημονικής διαμάχης. Η εικόνα του συμπεριφορισμού ως μία άκαμπτη, θρησκευτική ιδεολογία, επεκτάθηκε πέρα από την επιστήμη της Ψυχολογίας, στα ακαδημαϊκά περιοδικά πέρα από αυτό το πεδίο, και κατέστη μια καθολική αλήθεια (Cohen-Cole, 2005).

Ο Sigmund Koch, εκδότης μιας τριών τόμων επισκόπησης και αξιολόγησης της επιστημονικής Ψυχολογίας, αφιέρωσε τον επίλογο του σε μια εκτεταμένη κριτική της κυρίαρχης μεθοδολογίας της συμπεριφοριστικής Ψυχολογίας. Σύμφωνα με τον Koch, τόσο ο συμπεριφορισμός, όσο και η χρήση της Φιλοσοφίας της επιστήμης (λειτουργισμός και λογικός θετικισμός) που έκαναν οι ψυχολόγοι, θα μπορούσαν να υπαχθούν κάτω από μία μόνο επικεφαλίδα, η «Εποχή της Θεωρίας» («Age of Theory») (Cohen-Cole, 2005).

Ακόμη, σε πολλά έργα του, ο Koch παρουσίασε εκτεταμένες «επιστημονικές παθολογίες», όσον αφορά το μεγαλύτερο τμήμα της ψυχολογικής ιστορίας του 20<sup>ου</sup> αιώνα, τις οποίες συμπεριέλαβε στην «Εποχή της Θεωρίας». Αυτή η «παύση» ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1930 και ίσως υπάρχει ακόμη και σήμερα, σε τροποποιημένη μορφή. Το κύριο χαρακτηριστικό της Εποχής της Θεωρίας, ειδικά στην κλασική της φάση (1930 - 1950), ήταν το γεγονός ότι όλες οι δραστηριότητες υπάγονταν στην παραγωγή ενός «αγαθού», που ονομαζόταν «θεωρία», με μια αρκετά ειδική έννοια που καθορίστηκε από τον όρο «Εποχή». Ήταν σαν αυτό που ονομαζόταν «θεωρία» να έγινε αυτοσκοπός, μια θεωρία, η οποία δεν ήταν ούτε κατάλληλο, ούτε δίκαιο, σίγουρα ήταν πολύ αφελές να ερευνηθεί εντός της ανθρώπινης συνάφειάς της. Στην πραγματικότητα, πολλές διατυπώσεις αυτής της περιόδου βασίστηκαν σε δεδομένα ζώων, και κάποιοι υποστήριξαν, υπερήφανα και αλαζονικά, ότι υπήρχε ένας περιορισμός της αναφοράς στη ζωική συμπεριφορά (κυρίως τη

συμπεριφορά των αρουραίων). Η κυρίαρχη κοσμολογία αυτής της «παύσης» βασίστηκε σε ένα ασαφές, ετερογενές μείγμα από ακαθόριστα αντιλαμβανόμενες ιδέες, οι οποίες προήλθαν από τον λογικό θετικισμό, τον λειτουργισμό και τον νέο – πραγματισμό. Αυτές οι ιδέες ερμηνεύτηκαν σαν να παρείχαν ένα βιβλίο για την «κατασκευή» μιας θεωρίας. Προκαθορισμένες επιστημολογικές και διαδικαστικές συμφωνίες ήταν απολύτως ρυθμιστικές κατά τη διάρκεια του μεγαλύτερου μέρους της Εποχής της Θεωρίας: πιο συγκεκριμένα, αυτές οι συμφωνίες αφορούσαν ζητήματα όπως ο συντονισμός της συστηματικής εργασίας μέσω του προϊόντος του υποθετικού πορίσματος, η εντεταλμένη μάθηση από εμπειρία που περιβάλλει το λειτουργικό ορισμό, η μάθηση που αφορά τη μεσολαβούσα μεταβλητή, η πίστη στην άμεση κατάσταση εκείνης ακριβώς της ποσοτικής συμπεριφοριστικής θεωρίας του περιεκτικού αντικειμένου, οι προκαθορισμένες, ευρέως κοινές απόψεις και αποφάσεις σε σχέση με στρατηγικά δεδομένα θεμελίωσης και η πίστη στην αυτόματη διόρθωση και σύγκλιση των θεωριών, μέσω του τεχνάσματος των «διαφορικών» τεστ (Koch & Leary, 1992).

Επιπροσθέτως, ο Koch σχολίασε επανειλημμένα την «ιδεολογία» ή τον «κώδικα» της «Εποχής της Θεωρίας», τα «κυρίαρχα στερεότυπα» της, την «έλλειψη ρεαλισμού» και τη «στενόμυαλη» προσέγγισή της. Ο Koch σημείωσε ακόμη, την «υποθετικό – συμπερασματική εντολή» της Εποχής της Θεωρίας, το «δόγμα» της, τον «πραγματιστικό τρόπο σκέψης» της και τον «αυτισμό» της. Στη γλώσσα της ψυχολογικής θεωρίας εκείνης της περιόδου, αυτισμός σήμαινε έλλειψη σύνδεσης με την πραγματικότητα και συχνά, συνεπαγόταν έλλειψη δημιουργικότητας (Cohen-Cole, 2005).

Επιπλέον, ο Koch ισχυρίστηκε ότι «για πρώτη φορά στην ιστορία της, η Ψυχολογία φαίνεται έτοιμη – ή σχεδόν έτοιμη – να καθορίσει τους στόχους της, με βασική αναφορά στα δικά της εγχώρια προβλήματα». Ακόμη, συνέχισε λέγοντας τα εξής: «Η Ψυχολογία φαίνεται έτοιμη να σκεφτεί συναφώς, ελεύθερα και δημιουργικά για το δικό της ανεπηρέαστο

αντικείμενο μελέτης, και να δουλέψει με το δικό της τρόπο, απαλλαγμένη από την εξάρτηση από υπεραπλουστευτικές θεωρίες της σωστής επιστημονικής διεξαγωγής της έρευνας» (Koch, 1959 in Cohen-Cole, 2005, p. 116).

Με άλλα λόγια, η ιδεολογική αποδοχή της Ψυχολογίας, ενός εξωτερικού οράματος της επιστήμης, είχε περιορίσει την έκτασή της και τη δημιουργικότητά της. Ο Koch συνέχισε, επισημαίνοντας ότι αυτή η νέα ανεξαρτησία έχει οδηγήσει την Ψυχολογία στο να είναι περισσότερο ανοιχτόμυαλη. Σε αυτό το σημείο, ο Koch τόνισε την ωριμότητα και την αυτονομία της Ψυχολογίας και την αντιπαρέβαλε με την προηγούμενη ιστορία της (κατά τη διάρκεια της Εποχής της Θεωρίας), στην οποία εξαρτώταν από ένα απαρχαιωμένο μοντέλο της επιστήμης, που είχε παραχθεί από έναν εξωτερικό σχηματισμό, και διαδοχικά, απορρίφθηκε από τους επιστήμονες της λογικής επιστήμης. Συνεπώς, η συμπεριφοριστική Ψυχολογία είχε παραχωρήσει την αυτονομία της σε μια Φιλοσοφία της επιστήμης, που οι ίδιοι οι φιλόσοφοι δεν πιστεύουν πλέον. Η αποτίμηση της Εποχής της Θεωρίας από τον Koch διεξάχθηκε μέσω ενός παρόμοιου συστήματος, όπως αυτό που χρησιμοποίησαν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι στην ανάλυσή τους για τον προκατειλημμένο ή απολυταρχικό νου. Και οι δύο κριτικές επισήμαναν μια έλλειψη αυτονομίας, μια τάση να ακολουθούνται κανόνες, που επιβάλλονταν από άλλους, μια έλλειψη ρεαλισμού και μια στενόμυαλη και στερεότυπη σκέψη (Cohen-Cole, 2005).

Ακόμη, ο Koch συμπλήρωσε ότι με την ανεξαρτησία της Ψυχολογίας από εξωτερικούς κανόνες, είχε επίσης πρόσφατα ωριμάσει από το να εστιάζει μόνο στην ακαμψία και στη σταθερότητα. «Στην αρχή, κάποια συγκεκριμένη απεικόνιση της μορφής της επιστήμης ήταν κυρίαρχη [στην Ψυχολογία]: ο καθωσπρεπισμός είχε περισσότερη γοητεία παρά διορατικότητα, προσοχή παρά περιέργεια, επιτευξιμότητα παρά ακρίβεια ή ευκαρπία» (Koch, 1959 in Cohen-Cole, 2005, p. 117). Για τον Koch, αυτή η μετάβαση είχε καταστήσει δυνατή μια πιο μοντέρνα, ανοιχτή και απελευθερωμένη κατανόηση της

Ψυχολογία», η οποία επέτρεψε το ρόλο της δημιουργικότητας σε όλες τις πτυχές της επιστημονικής προσπάθειας (Cohen-Cole, 2005).

Η Φιλοσοφία της επιστήμης ήταν στο επίκεντρο αυτής της διαμάχης μέσα στην Ψυχολογία. Είτε ακολουθούσαν μια επίσημη σχολή, είτε μια περισσότερο ανεπίσημη κατανόηση της επιστήμης, οι ψυχολόγοι ασχολούνταν πολύ με τα φιλοσοφικά ζητήματα. Αιτιολογικές αναφορές σε σύγχρονους φιλοσόφους και φιλοσοφικά ζητήματα, που εμπεριέχονταν σε άρθρα ψυχολογικών περιοδικών, δείχνουν το βάθος της εξοικείωσης που είχαν οι ψυχολόγοι με τη Φιλοσοφία της επιστήμης. Στην πραγματικότητα, η Ψυχολογία έδωσε περισσότερη προσοχή στη Φιλοσοφία, από ότι έδωσαν άλλες επιστήμες. Όπως το έθεσε ο Herbert Feigl σε μια διάλεξη στην Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία, «Η πλειοψηφία των φυσικών θέλουν να μην ανακατευτούν, χωρίς τη βοήθεια φιλοσοφικών διευκρινίσεων. Αλλά θεωρώ τους ψυχολόγους και τους κοινωνικούς επιστήμονες πολύ περισσότερο φιλόξενους» (Feigl, 1959 in Cohen-Cole, 2005,p.117).

Υπήρχε μια συμμετρία μεταξύ των συμπεριφοριστών και των αντί – συμπεριφοριστών. Ενώ συμπεριφοριστές όπως ο Kenneth Spence υποδέχτηκαν εγκάρδια το θετικιστικό είδος της Φιλοσοφίας της επιστήμης του Feigl, οι αντί – συμπεριφοριστές επιδοκίμασαν ένα αντί – θετικιστικό όραμα της επιστήμης. Η κανονιστική θεώρηση της επιστημονικής πρακτικής, που υιοθέτησαν οι αντί – συμπεριφοριστές, ήταν μία που έδινε έμφαση στις διορατικές πτυχές της επιστήμης. Για τους αντί – συμπεριφοριστές, ο νους του επιστήμονα έπρεπε να είναι ενεργητικός και δημιουργικός, παρά να λειτουργεί στο ρόλο της συλλογής δεδομένων (Cohen-Cole, 2005).

Το αντί – θετικιστικό όραμα της επιστήμης είχε παρουσιαστεί από ανθρώπους, που είχαν μια τεράστια, ακλόνητη, πολιτισμική αυθεντία, να μιλούν για τη φύση της επιστημονικής προσπάθειας. Αυτοί οι άνθρωποι ήταν «ηγέτες» του επιστημονικού κατεστημένου. Μερικοί από αυτούς ήταν οι James Bryant Conant, J. Robert Oppenheimer,



Warren Weaver και Jerrold Zacharias. Κοινωνιολόγοι, όπως οι Bernard Barber και Talcott Parsons παρουσίασαν ένα παρόμοιο αντί – θετικιστικό όραμα της επιστήμης. Παρομοίως, ιστορικοί της επιστήμης, συμπεριλαμβανομένου του Thomas Kuhn, επιτέθηκαν στο θετικιστικό όραμα της επιστήμης. Όλοι αυτοί οι επιστήμονες υποστήριξαν ότι η επιστήμη ήταν μια διαδικασία, η οποία περιλάμβανε τη δημιουργικότητα, τη διορατικότητα, την οξυδέρκεια και την εφεύρεση, καθώς και τη συλλογή δεδομένων (Cohen-Cole, 2005).

Το όραμα της επιστήμης του Jacob Bronowski δείχνει ακριβώς το πόσο πολύ δεμένες ήταν οι κριτικές του συμπεριφορισμού και του θετικισμού. Για τον Bronowski, οι θετικιστές και οι λειτουργιστές φιλόσοφοι απέτυχαν να κατανοήσουν τη δημιουργική φύση της επιστημονικής δουλειάς. Ακόμη, επιτέθηκε στη συμπεριφοριστική χροιά της λειτουργιστικής φιλοσοφίας, καθώς και στην ακαμψία του λογικού θετικισμού (Cohen-Cole, 2005).

Επιπροσθέτως, ο Bronowski ισχυρίστηκε ότι οι επιστήμονες γνωρίζουν πως «η επιστήμη δεν είναι κάτι που μπορούν να κάνουν τα έντομα ή οι μηχανές. Αυτό που την κάνει διαφορετική είναι μια δημιουργική διαδικασία και αυτή βρίσκεται, δυστυχώς, έξω από τους μηχανικούς κόσμους των θετικιστών και των λειτουργιστών, τους οποίους άφησε άδειους». Σε αυτή την άποψη σχετικά με τη φύση της ανθρωπιστικής επιστήμης, ο Bronowski προσάρτησε ένα συμπέρασμα για τη φύση της ανθρώπινης σκέψης: «Ο κόσμος, τον οποίο γνωρίζει και εξερευνά ο ανθρώπινος νους, δεν επιβιώνει αν είναι κενός από σκέψη και ιδέες. Και η σκέψη δεν επιβιώνει χωρίς συμβολικές έννοιες. Το σύμβολο και η μεταφορά είναι τόσο απαραίτητες για την επιστήμη, όσο είναι και για την ποίηση» (Bronowski, 1956 in Cohen-Cole, 2005, p. 118).

Καθώς φαίνεται λοιπόν, για τον Bronowski, όλη η σκέψη και η επιστήμη βασίζονται στη δημιουργική χρήση των συμβολικών εννοιών. Επιπλέον, πίστευε ότι το δικό του όραμα της γνώσης και της ορθής επιστήμης αντιτασσόταν σε αυτό που υιοθέτησαν οι θετικιστές φιλόσοφοι της επιστήμης (Cohen-Cole, 2005).

Ο Oppenheimer ταυτίστηκε με τον Bronowski. Σε μια ομιλία του, στην Αμερικάνικη Ψυχολογική Εταιρεία το 1958, δήλωσε ότι «η αλήθεια δεν είναι το πλήρες αντικείμενο. Η βεβαιότητα δεν είναι το σύνολο της επιστήμης. Η επιστήμη είναι μια πάρα πολύ δημιουργική και εμπλουτισμένη εμπειρία, και είναι γεμάτη με καινοτομίες και εξερευνήσεις» (Oppenheimer, 1955 in Cohen – Cole, 2005, p. 118). Ο Oppenheimer προειδοποίησε τους ψυχολόγους εναντίον του δανεισμού, από την απαρχαιωμένη κλασική Φυσική, της λανθασμένης άποψης ότι ο φυσικός κόσμος είναι καθορισμένος και προσδιορισμένος. Ακόμη περισσότερο, προειδοποίησε τους ψυχολόγους εναντίον της ποσοτικοποίησης, επισημαίνοντας ότι μια τέτοια γοητεία με τους αριθμούς ήταν τυπική και κατάλληλη, για τη Βαβυλώνια προφητεία και μαγεία. Επίσης, ο Oppenheimer υποστήριξε ότι οι πιο σύγχρονες επιστήμες θα έπρεπε να είναι αρκετά πλουραλιστικές, ώστε να εκτιμούν τις περιγραφικές, νατουραλιστικές προσεγγίσεις. Για αυτό το λόγο, ο γνωστικός – αναπτυξιακός ψυχολόγος Jean Piaget, για τον Oppenheimer, άξιζε να είναι σεβαστός, παρά το γεγονός ότι στερούταν στατιστικά σημαντικών αποτελεσμάτων (Cohen-Cole, 2005).

Τα επιχειρήματα του Oppenheimer θα ήταν χρήσιμα για τους αντί – συμπεριφοριστές ψυχολόγους. Το επιχείρημά του εναντίον της ακαμψίας, ο υπαινιγμός ότι ο ζήλος για ποσοτικοποίηση ήταν προληπτικός, και το κάλεσμα για μεθοδολογικό πλουραλισμό, παρείχαν πολεμοφόδια στους αντί – συμπεριφοριστές ψυχολόγους. Ο Jerome Bruner, για παράδειγμα, χρησιμοποίησε πολλές από τις απόψεις του Oppenheimer, σε μια αρνητική κριτική ενός βιβλίου του Kenneth Spence (Cohen-Cole, 2005).

Ο αρνητικός χαρακτηρισμός της συμπεριφοριστικής Ψυχολογίας υιοθέτησε τις κατηγορίες της ανάλυσης, τις οποίες είχαν χρησιμοποιήσει οι κοινωνικοί ψυχολόγοι για να περιγράψουν τους ιδεολογικά άκαμπτους, στενόμυαλους ανθρώπους. Οι κριτικοί του συμπεριφορισμού σχημάτισαν ένα θετικό ισοδύναμο κομμάτι στη στενότητα του συμπεριφορισμού. Αυτή η θετική εκδοχή της Ψυχολογίας θα εκτιμούσε και θα αντάμειβε τη

δημιουργική διορατικότητα μεταξύ των ερευνητών, παρά θα θεωρούσε ότι έχει ουσία μόνο η άκαμπτη και ακριβής μεθοδολογία. Σε αυτή την εκδοχή της Ψυχολογίας, οι ψυχολόγοι θα ήταν αυτόνομοι και απαλλαγμένοι από τη περιοριστική θετικιστική Φιλοσοφία της επιστήμης, ανεξάρτητοι από εξωτερικές επιδράσεις, ανοιχτόμυαλοι, εύκαμπτοι, ρεαλιστές, δια – επιστημονικοί και δημιουργικοί (Cohen-Cole, 2005).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι στη δεκαετία του 1950 υπήρχε επίσης το κρίσιμο ερώτημα του κατά πόσον η ανθρώπινη φύση μπορούσε ή δεν μπορούσε να εκτιμηθεί πλήρως από τις συνδέσεις ερέθισμα – αντίδραση. Σε αυτή τη περίοδο λοιπόν, μια ομάδα επιστημόνων ενώθηκαν με επιστήμονες από διάφορα πεδία, για να κριτικάρουν το συμπεριφορισμό, επιχειρηματολογώντας υπέρ της ύπαρξης της σκέψης ή της συμπεριφοράς ως αυτόνομες και ανεξάρτητες από το ερέθισμα. Κεντρικό χαρακτηριστικό της προσπάθειας να δημιουργηθεί μια γνωστική παρά μια συμπεριφοριστική Ψυχολογία, ήταν να αποδειχθεί ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά ήταν δημιουργική και δεν ήταν απλώς το προϊόν της εμπειρίας (Cohen-Cole, 2005).

Για εκείνους, οι οποίοι επέμεναν ότι η σκέψη δεν μπορούσε να εξηγηθεί μεμονωμένα από τις πειραματικές συνθήκες, η ιδέα επεκτάθηκε πέρα από τον ισχυρισμό ότι η γνώση δεν ήταν μια απλουστευμένη πτυχή της φυσιολογικής ανθρώπινης φύσης. Αντίθετα, υπήρχαν πολύ συγκεκριμένοι τρόποι σκέψης, οι οποίοι καταλογίζονταν στο φυσιολογικό άνθρωπο: η ανθρώπινη γνώση θεωρούταν ότι λειτουργούσε, περισσότερο όπως λειτουργούσε η σκέψη ενός ιδιαίτερου είδους ατόμων – οι καλοί επιστήμονες. Ωστόσο, δεν υπήρχε ομοφωνία στην Αμερική, σχετικά με το πώς διεξάγεται η ορθή επιστήμη. Όταν οι γνωστικιστές σύγκριναν την ανθρώπινη σκέψη με την επιστημονική διαδικασία, ήταν αρκετά επιλεκτικοί όσον αφορά την επιλογή του μοντέλου της επιστήμης. Υιοθέτησαν ένα όραμα της επιστήμης, το οποίο έδινε έμφαση στη δημιουργική και διορατική φύση της επιστημονικής διαδικασίας (Cohen-Cole, 2005).

Από τις πρώτες μέρες της γνωστικής επιστήμης, οι μελέτες των ανθρώπινων, πνευματικών διαδικασιών χειρίστηκαν τη σκέψη, την αντίληψη και τη γλώσσα, σαν να βασίζονταν στις επιστημονικές μεθόδους, όπως ο σχηματισμός υποθέσεων και η κατασκευή θεωριών. Το 1956, το άρθρο «Μια Μελέτη της Σκέψης» («A Study of Thinking») των Bruner, Goodnow και Austin εξηγούσε τις καθημερινές γνωστικές διαδικασίες, συγκρίνοντάς τες με την επιστημονική σκέψη. Οι συγγραφείς έγραψαν το εξής: «η ανάπτυξη των επίσημων κατηγοριών είναι, φυσικά, ισοδύναμη με την ανάπτυξη της επιστήμης» (Bruner, Goodnow & Austin, 1956 in Cohen-Cole, 2005, p. 120).

Ενώ αυτοί οι ψυχολόγοι αντιλήφθηκαν την επιστήμη μέσα στην καθημερινή γνώση, οι μεταφορές τους ήταν περισσότερο εστιασμένες στο να συνδεθούν η μία με την άλλη. Δεν θα μπορούσε οποιαδήποτε μορφή της επιστήμης να αποτελεί το μοντέλο της ανθρώπινης σκέψης. Επέλεξαν μόνο συγκεκριμένες πτυχές της επιστημονικής διαδικασίας, για να τις συγκρίνουν με τη σκέψη: εξαγωγή συμπερασμάτων, εφεύρεση, λύση προβλημάτων, σχηματισμό υποθέσεων και κατασκευή μοντέλων (Cohen-Cole, 2005).

Ενώ το «Μια Μελέτη της Σκέψης» εστίασε στην κατηγοριοποίηση των διαφορετικών τρόπων, με τους οποίους οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν τον κόσμο, το άρθρο «Περί Σκέψης» («On Thought») των Eugene Galanter και Murray Gerstenhaber, το οποίο εκδόθηκε το 1956, ασχολήθηκε με τη θεμελιώδη κατασκευή – μοντέλων των πτυχών της επιστήμης. Αυτό το άρθρο υποστήριξε ότι η σκέψη και η κατανόηση ήταν περισσότερο σαν την κατασκευή ενός εσωτερικού μοντέλου του κόσμου. Αυτά τα μοντέλα θα ήταν είτε χάρτες, είτε σαν τα μοντέλα κλίμακας τριών διαστάσεων, τα οποία κατασκεύασαν οι επιστήμονες και οι εφευρέτες για να κατανοήσουν και να αναπαραστήσουν φυσικά φαινόμενα μεγάλης κλίμακας. Οι Galanter και Gerstenhaber επέκτειναν την τεχνητή φύση της αναλογίας της σκέψης των μοντέλων, προτείνοντας ότι «το περιβάλλον θα είναι μια “μηχανή” ή ένας “μηχανισμός”. Η διαδικασία, με την οποία προβλέπεται η συμπεριφορά του

μηχανισμού, ονομάζεται “σκέψη”» (Galanter & Gerstenhaber, 1956 in Cohen-Cole, 2005, p. 122).

Είτε σταμάτησαν σε μια μελέτη του νου από την Ψυχολογία, είτε από άλλες επιστήμες, για τους πρώτους γνωστικούς επιστήμονες, αν και η δημιουργική σκέψη ήταν αξιέπαινη, δεν ήταν εξαιρετική. Αντίθετα, η κατασκευή θεωρίας και η δημιουργική λύση προβλημάτων ήταν το μοντέλο της καθημερινής σκέψης και λύσης προβλημάτων των γνωστικών επιστημόνων. Η μάθηση δεν ήταν τόσο πολύ μια διαδικασία της απόκτησης πραγματικών γεγονότων για τον κόσμο, όσο μια διαδικασία ανάπτυξης μια ικανότητας ή απόκτησης μεγαλύτερης γνώσης ή εμπειρίας, με ένα θεμελιώδες εργαλείο, που θα μπορούσε να αναπτυχθεί δημιουργικά. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον γλωσσολόγο Noam Chomsky, η απόκτηση και η χρήση της γλώσσας ήταν μια ενεργητική και δημιουργική διαδικασία. Για αυτόν, ένα παιδί, μαθαίνοντας μια γλώσσα, δεν αποκτούσε τη γνώση συγκεκριμένων λέξεων τόσο πολύ, αλλά λειτουργούσε σαν ένας επιστήμονας, αναπτύσσοντας ενεργητικά μια θεωρία του πώς να μιλάει κανείς σωστά. Τέτοιες θεωρίες δεν είναι τίποτα περισσότερο, παρά η γραμματική της γλώσσας που μαθαίνεται. Ο Chomsky θεώρησε επίσης ότι οι ενήλικες χρειάζονται παρόμοιες θεωρίες, για να παράγουν και να κατανοήσουν προτάσεις (Cohen-Cole, 2005).

Αυτή η αντίληψη των χρηστών και των μαθητών μια γλώσσας ως επιστημόνων, δεν ήταν ουδέτερη σε σχέση, είτε με τη γλωσσολογική θεωρία είτε με τη Φιλοσοφία της επιστήμης. Σύμφωνα με τον Chomsky, ο γλωσσολόγος ή ο ψυχολόγος, που επιθυμούσε να εξηγήσει την «ακριβή συμπεριφορά του ομιλητή, του ακροατή και του μαθητή», θα αποτύγχανε, αν ακολουθούσε τους καθαρά εμπειρικούς κανόνες της επιστημονικής μεθόδου, όπως περιγράφηκαν και υποστηρίχθηκαν, για παράδειγμα, από τον B. F. Skinner. Μάλιστα, οι «μηχανισμοί» ή οι «θεωρίες» της γραμματικής, τις οποίες ο Chomsky θεώρησε ότι χρησιμοποιεί κάθε άτομο, δεν θα μπορούσαν ποτέ να παρατηρηθούν άμεσα, αλλά θα

μπορούσαν μόνο να εξαχθούν συμπερασματικά από τη συμπεριφορά των ατόμων. Ενώ η αντίληψη της γλώσσας του Chomsky θέτει εμπόδια στην χρησιμοποίηση της κατάλληλης μεθόδου για τους επιστήμονες που επιχειρούν να εξηγήσουν τη γλώσσα, θεωρεί τους ανθρώπους ως επίσης ακόλουθες, προκαθορισμένες μορφές μεθόδου. Πιο συγκεκριμένα, ικανότητες σχηματισμού απλών υποθέσεων καθιστούν τα παιδιά ικανά να μάθουν γρήγορα γραμματική, μια διαδικασία, την οποία ο Chomsky περιέγραψε ως κατασκευή μιας «αφηρημένης, συμπερασματικής θεωρίας» ή ενός «εξαιρετικά πολύπλοκου μηχανισμού», για την παραγωγή ή την αναγνώριση κατάλληλων προτάσεων. Ο Chomsky συμπλήρωσε τους ισχυρισμούς του για την ενεργητική και στοχαστική φύση της μάθησης, αναφέροντας τη γνώμη του Roger Sperry ότι κάθε απλή υπόθεση απαιτεί διορατικότητα (Cohen-Cole, 2005).

Οι αντιλήψεις της γλώσσας, της μάθησης, της σκέψης και των τρόπων μελέτης τους του Chomsky, αντιπροσώπευσαν την πρώιμη γνωστική επιστήμη και κατέλυσαν πολύ μεταγενέστερη δουλειά πάνω σε αυτό το θέμα. Οι ερευνητές αυτού του ζητήματος συζήτησαν για τον ανθρώπινο νου, σαν να ήταν μια πολύπλοκη μηχανή ή υπολογιστής, ικανός για λογική, σχηματισμό υποθέσεων και διορατικότητα. Αυτές οι γνωστικές διαδικασίες θεωρήθηκαν ως έμφυτες και ενδογενείς ανθρώπινες ικανότητες, οι οποίες ήταν απαραίτητες τόσο για τη μάθηση όσο και για την αντίληψη (Cohen-Cole, 2005).

Για πολλούς γνωστικούς επιστήμονες ο υπολογιστής παρέχει μια χρήσιμη μεταφορά για τη μάχη με το συμπεριφοριστικό σχήμα ερέθισμα – αντίδραση. Ο George Miller, για παράδειγμα, θυμίζει ότι αυτή η μεταφορά έδωσε στους γνωστικούς ψυχολόγους την ευκαιρία να έχουν ένα μηχανισμό, για να στηρίζουν τις απόψεις τους. Αν ο υπολογιστής μπορούσε να επιδείξει ανώτερη σκέψη, τότε, σίγουρα, δεν θα ήταν καθαρός συλλογισμός, ώστε να αποδοθούν αυτές οι διαδικασίες σκέψης στους ανθρώπους. Η μεταφορά του υπολογιστή χρησιμοποιήθηκε επίσης, για να δημιουργηθεί μια αντί – συμπεριφοριστική

άποψη και για να δοθεί έμφαση στον τρόπο με τον οποίο η ανθρώπινη φύση είναι δημιουργική και (μερικώς) αυτοδύναμη και ανεξάρτητη από το περιβάλλον. Ο Hebb, για παράδειγμα, υποστήριξε ότι η «αναλογία του υπολογιστή», που αναπτύχθηκε από τους Miller, Galanter και Pribram, και Donald Broadbent, μπορεί άμεσα να συμπεριλάβει μια αυτόνομη κεντρική διαδικασία, ως ένα παράγοντα της συμπεριφοράς (Cohen-Cole, 2005).

Αν και ο Hebb δημιούργησε μια κοινή, γνωστικά προσανατολισμένη ερμηνεία της αναλογίας του υπολογιστή, αξίζει να αναφερθεί ότι είναι ένας παράδοξος σχηματισμός, σύμφωνα με τον Cohen – Cole. Πιο συγκεκριμένα, ο Cohen – Cole διερωτάται το γιατί ο Hebb πίστευε ότι η ανθρώπινη αυτονομία θα μπορούσε να επεξηγηθεί από μια μηχανή. Όπως υποστήριζαν οι Miller, Galanter και Pribram, ο μηχανισμός, τον οποίο οι ψυχολόγοι επέλεξαν ως ανθρωπιστικό μοντέλο, δεν συνεπάγεται απαραίτητα μια ιδιαίτερη αντίληψη της ανθρώπινης φύσης. Μπορεί να ήταν η περίπτωση, όπου οι υπολογιστές έκαναν πράγματα, τα οποία δεν μπορούσαν να προβλεφθούν, αλλά φαίνεται απίθανο οι δεσμευμένοι στο σχήμα ερέθισμα – αντίδραση συμπεριφοριστές να είχαν συμπεράνει ότι η ανθρώπινη γνώση είναι αυτοδύναμη από αυτό το αποτέλεσμα. Σίγουρα, οι προηγούμενες αποτυχίες των ψυχολόγων να προβλέψουν τέλεια την ανθρώπινη συμπεριφορά, δεν είχαν πείσει τους συμπεριφοριστές ότι οι οργανισμοί είναι αυτοδύναμοι (Cohen-Cole, 2005).

Οι πρώτοι γνωστικοί επιστήμονες και οι ερευνητές της τεχνητής νοημοσύνης επέλεξαν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ανθρώπινης φύσης για να την προσομοιάσουν με τα προγράμματα του υπολογιστή. Για τους γνωστικούς επιστήμονες Newell, Shaw και Simon, και Miller, Galanter και Pribram, υπήρχε ένας βέβαιος τρόπος για να πείσουν το ακροατήριό τους ότι ο νους υπήρχε, στην πραγματικότητα, και ότι ήταν δυνατό να μελετηθεί επιστημονικά. Αυτός ο τρόπος ήταν να κατασκευαστούν μοντέλα των μορφών της ανθρώπινης σκέψης, την οποία οι Αμερικάνοι θεωρούσαν, σε πολύ μεγάλο βαθμό, ως απαραίτητη ανώτερη λογική. Οι γνωστικοί επιστήμονες, για αυτό το λόγο, επέλεξαν αρκετά

συγκεκριμένα και ευρέως αναγνωρισμένα προβλήματα για να προσομοιάσουν. Για παράδειγμα, ο Herbert Simon και Allen Newell κατασκεύασαν ένα πρόγραμμα, το οποίο μπορούσε να λύσει ένα λογικό πρόβλημα, που πρόσφατα είχε παρουσιαστεί σε ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα (Cohen-Cole, 2005).

Η εικόνα της ανθρώπινης σκέψης, που κατέγραψαν οι γνωστικοί επιστήμονες στα μοντέλα υπολογιστών που κατασκεύασαν, εξαρτώταν από τις θεωρήσεις της επιστήμης των Henri Poincaré, Michael Polanyi και George Polya και προέβαλλαν τον αντί – θετικισμό, που αναπτύχθηκε από επιστήμονες όπως οι Conant, Oppenheimer, Kuhn και Zacharias. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Herbert Simon το 1958 εξέφρασε τη γνώμη ότι η χρήση «στρατηγικών» από τους Bruner, Goodnow και Austin για να περιγράψουν τη σκέψη, ήταν αυτό που προσέγγιζε περισσότερο τη χρήση προγραμμάτων για την περιγραφή της συμπεριφοράς, στην ψυχολογική βιβλιογραφία. Από την εποχή αυτών των πρώτων εργασιών, η γνωστική επιστήμη έχει συνεχίσει να χρησιμοποιεί μοντέλα υπολογιστών, για να αποδώσει τέτοιες επιστημονικές μεθόδους, όπως ο σχηματισμός υποθέσεων, η κατασκευή θεωριών και η εξαγωγή συμπερασμάτων στην καθημερινή ανθρώπινη σκέψη (Cohen-Cole, 2005).

Ωστόσο, υπάρχει η πιθανότητα ο υπολογιστής να είχε χρησιμοποιηθεί όχι για να προσομοιωθεί η λογική, αυτοδύναμη, γνωστική, δημιουργική εκδοχή της ανθρώπινης φύσης, αλλά η αντιδραστική και καθοδηγούμενη από τα αντανακλαστικά εκδοχή της ανθρώπινης φύσης. Ένα παράδειγμα αυτής της χρήσης είναι τα μοντέλα της ανθρώπινης σκέψης που προτάθηκαν από τους Clark Hull, E. G. Boring, Saul Gorn και Howard Hoffman. Σε κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις, οι ψυχολόγοι ανέπτυξαν μοντέλα, τα οποία ισχυροποίησαν τη συμπεριφοριστική αντίληψη της ανθρώπινης φύσης. Ο Clark Hull, για παράδειγμα, σύγκρινε τη μάθηση με τη δημιουργία μια σειράς συνδέσεων, συνδέοντας το ερέθισμα και τη αντίδραση με έναν τηλεφωνικό πίνακα και με αυτό το τρόπο, έδωσε έμφαση σε μη –



γνωστικές και μη – διορατικές πτυχές αυτής της συμπεριφοράς. Ο Gorn σχεδίασε ένα πρόγραμμα υπολογιστή και ο Hoffman κατασκεύασε μια ηλεκτρική συσκευή («ένα αναλογικό εργαστήριο») για να προσομοιώσει τη μάθηση ερεθίσματος – αντίδρασης. Και στις δύο περιπτώσεις, τα μοντέλα υποδεικνύουν ότι η συμπεριφοριστική αντίληψη της ανθρώπινης φύσης, δεν τέθηκε υπό αμφισβήτηση, αλλά θεωρήθηκε ότι ήταν αληθινή (Cohen-Cole, 2005).

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι είτε ήταν κάποιος συμπεριφοριστής, είτε γνωστικιστής, η σημασία των μηχανικών μεταφορών, που αποδέχτηκαν και κατανόησαν οι επιστήμονες αυτοί, εξαρτήθηκε από τις αντιλήψεις τους για την ανθρώπινη φύση. Αυτό που θεώρησαν ότι απέδειξαν στα πειράματά τους ήταν ουσιαστικά αυτό που ήδη γνώριζαν σχετικά με τη σκέψη, την ανθρώπινη φύση, τους εαυτούς τους και την επιστημονική διαδικασία (Cohen-Cole, 2005).

Όπως είδαμε λοιπόν, οι γνωστικοί επιστήμονες καταχώρησαν μια πολύ πολιτική και πολύτιμη αντίληψη της κατάλληλης σκέψης, στις περιγραφικές τους εκτιμήσεις και θεωρήσεις της ανθρώπινης σκέψης. Στη διαμάχη τους με το συμπεριφορισμό, μια διαμάχη για τη δομή του κόσμου (δηλαδή, ανθρώπινη φύση και φύση του νου), την ίδια στιγμή, διεκδικούσαν συχνά την κατάλληλη επιστημονική μεθοδολογία. Αντιστρόφως, δηλώσεις για το κατά πόσον οι αρουραίοι ή οι υπολογιστές επιδείκνυαν διορατικότητα και οξυδέρκεια, ήταν επίσης διεκδικήσεις για το είδος της σκέψης, με το οποίο οι ίδιοι οι επιστήμονες όφειλαν να σκεφτούν. Οι ψυχολόγοι, οι οποίοι απέδωσαν τη διορατικότητα και την οξυδέρκεια στους αρουραίους, στους υπολογιστές ή στους ανθρώπους, ήταν πιθανό να θεωρήσουν τη διορατικότητα και την οξυδέρκεια, ως σημαντικές συνιστώσες της επιστημονικής διαδικασίας. Σε αντίθεση, οι συμπεριφοριστές, οι οποίοι απέρριψαν την τρωκτική διορατικότητα και εστίασαν στη μάθηση μέσω της δοκιμής και της συσσωρευμένης εμπειρίας, ήταν πιο πιθανό να θεωρήσουν την εμπειρική εμπειρία, ως το

θεμέλιο της κατάλληλης επιστημονικής μεθόδου – την οποία θεωρούσαν πως εφάρμοζαν (Cohen-Cole, 2005).

Η δημιουργία μιας επιστήμης του νου, συμπεριλάμβανε την ανάπτυξη μιας γνωστικής Ψυχολογίας – μια αναπαράσταση της ανθρώπινης φύσης, η οποία ήταν καθολική, ανεξάρτητη (τουλάχιστον, μερικώς) από το περιβάλλον, καθώς και ενστικτώδης, δημιουργική και αυτοδύναμη. Αυτή η ενέργεια περιλάμβανε, στο μεγαλύτερο μέρος της, την εγκατάλειψη των κανονιστικών περιγραφών των καλύτερων και των χειρότερων ειδών των ανθρώπων και των τύπων προσωπικότητας, τα οποία περιγράφονταν στην πολιτική ομιλία και στην κοινωνική Ψυχολογία. Αντί να συγκρίνουν και να αντιπαραβάλλουν τα προοδευτικά με τα συντηρητικά μυαλά, τη δημοκρατική με την απολυταρχική προσωπικότητα, τη δημιουργική με τη συμβιβασμένη προσωπικότητα, οι γνωστικοί επιστήμονες εξέτασαν τους υπολογιστές και θεώρησαν ότι οι ανοιχτόμυαλες, δημιουργικές και εύκαμπτες διαδικασίες σκέψης είναι χαρακτηριστικές της ανθρώπινης φύσης (Cohen-Cole, 2005).

Αν και στερούταν της γλώσσας, που θα προσδιόριζε τις καλύτερες και τις χειρότερες μορφές της σκέψης, αυτή η επιστήμη της αυτονομίας αντικατέστησε την κανονικοποιημένη με την κανονιστική ορολογία. Αντί του προσδιορισμού των καλύτερων και των χειρότερων μορφών της ανθρωπότητας, προσδιόρισε ως καθολικά ανθρώπινες τις συγκεκριμένες μορφές της ανθρώπινης φύσης, τις οποίες η πολιτική ομιλία, η κοινωνική Ψυχολογία και η αντί – θετικιστική Φιλοσοφία της επιστήμης είχαν ήδη καταγράψει ως σωστές. Για αυτό το λόγο, οι καλύτερες μορφές της ανθρώπινης σκέψης, που κατασκευάστηκαν από την κοινωνική Ψυχολογία (δημοκρατικές, ευρείες, ανοιχτές, εύκαμπτες και δημιουργικές) έγιναν οι μόνες μορφές της ανθρώπινης σκέψης. Το άτομο που περιγραφόταν από αυτή την Ψυχολογία, ήταν θεμελιωδώς το ίδιο, ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση, την προσωπικότητα ή τον πολιτισμό. Ως αποτέλεσμα, αυτές που είχαν καταγραφεί ως άλλες μορφές ανθρώπινης

σκέψης, σηματοδοτούσαν μια παθολογία χειρότερη και από ασθένεια – μια παθολογία μη - ανθρώπινη ή υπό – ανθρώπινη (Cohen-Cole, 2005).

Τα διαπερατά όρια μεταξύ της ειδικής και της μη – ειδικής γνώσης της ανθρώπινης φύσης παρείχαν στους γνωστικούς επιστήμονες μια συλλογή εργαλείων τα οποία, χρησιμοποιώντας την ενδοσκόπηση, μπορούσαν να προάγουν τα ερευνητικά τους προγράμματα. Η πολιτική και η κοινωνική Ψυχολογία της σωστής σκέψης, στον ψυχρό πόλεμο της Αμερικής, παρείχαν στους αντί – συμπεριφοριστές τεχνικές για να δημιουργήσουν τη δική τους επιστήμη και μέσω αυτής να χαρακτηρίσουν τους εαυτούς τους ως ανοιχτόμυαλους και τους συμπεριφοριστές ως απολυταρχικούς ιδεολόγους. Η αντί – θετικιστική Φιλοσοφία της επιστήμης προσέφερε στους γνωστικούς ψυχολόγους όχι μόνο μια υπεράσπιση του δικού τους τρόπου σκέψης, αλλά επίσης, ένα μοντέλο του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι σκέφτονται γενικά (Cohen-Cole, 2005).

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ**

### **ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ – ΔΕΥΤΕΡΗ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ**

#### ***4.1. Δεύτερη Γνωστική Επανάσταση – Στροφή προς την Ανάλυση του Λόγου***

Όπως έχουμε δει, η σύγχρονη Ψυχολογία αναπτύσσεται σε τέτοιο βαθμό που η επιστήμη, εδώ και αρκετές δεκαετίες, έχει απομακρυνθεί από το συμπεριφοριστικό ενδιαφέρον, το οποίο προσανατολιζόταν σε οτιδήποτε ήταν εξωτερικά μετρήσιμο, ως μία αναγνώριση της σπουδαιότητας του νου. Μάλιστα, αυτό το νέο ρεύμα έχει τόσο μεγάλη απήχηση, έτσι ώστε το γνωστικό παράδειγμα είναι τώρα το κυρίαρχο παράδειγμα στην Ψυχολογία (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ένας τρόπος να ρίξουμε φως στο πρόβλημα που χαρακτηρίζει την ακαδημαϊκή Ψυχολογία, είναι να μελετήσουμε την περιορισμένη επιστημολογία, την οποία η ακαδημαϊκή Ψυχολογία επιδοκιμάζει. Για αυτό το λόγο, ενώ είναι αλήθεια ότι το μεγαλύτερο μέρος της ψυχολογικής έρευνας έχει προχωρήσει πέρα από τους περιορισμούς του εργαστηριακού πειράματος, η ίδια θετικιστική και εμπειρικιστική λογική, η οποία ήταν στην καρδιά του συμπεριφοριστικού πειραματισμού, παίζει ακόμα κεντρικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο η ψυχολογική έρευνα κατανοείται και διεξάγεται. Συνεπώς, είτε ασχολείται με το νου, είτε με τη συμπεριφορά (και είτε διεξάγεται εντός ή εκτός του εργαστηρίου), η ψυχολογική έρευνα τείνει να ερμηνεύεται με όρους του διαχωρισμού (ή της αναγωγής) των οντοτήτων σε ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές, καθώς και με όρους της μέτρησης των πιθανών σχέσεων μεταξύ αυτών των οντοτήτων (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Σύμφωνα με τον Shotter, πρέπει να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε. Η ίδια η διεξαγωγή της επιστήμης είναι μία ανθρώπινη δραστηριότητα και ως

τέτοια, μια κατανόηση της διεξαγωγής της αποτελεί ένα από τα καθήκοντα των ψυχολόγων (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι τα ενδιαφέροντα των παλιών και των νέων παραδειγμάτων της Ψυχολογίας ήταν διαφορετικά. Πιο συγκεκριμένα, τα ενδιαφέροντα των παλιών παραδειγμάτων ήταν η μέτρηση, ο υπολογισμός, η πρόβλεψη, η αιτία, η συχνότητα, η στατιστική ανάλυση, η αναγωγή σε αριθμούς, η ατομοκεντρική προσέγγιση, η οικουμενικότητα, η παράβλεψη του περιβάλλοντος και η αντικειμενικότητα. Αντίθετα, τα ενδιαφέροντα των νέων παραδειγμάτων είναι η κατανόηση, η περιγραφή, το νόημα, η ερμηνεία, η γλώσσα, ο λόγος (discourse), το σύμβολο, οι ομάδες ατόμων όχι μόνο το άτομο, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, το πολιτισμικό περιβάλλον και η υποκειμενικότητα (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Έτσι λοιπόν, η μελέτη της καθημερινής χρήσης της γλώσσας ή του λόγου (discourse) έχει γίνει μία από τις θεμελιώδεις αρχές του νέου παραδείγματος της Ψυχολογίας. Σύμφωνα με τον Harré, το τελευταίο μισό του αιώνα, υπάρχουν τρεις γενικοί τρόποι ορισμού της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Οι πρώτοι δύο μπορούν να περιγραφούν, εν συντομία, ως συμπεριφορισμός και γνωστικισμός. Ο Harré υποστηρίζει πως η στροφή προς τον λόγο (discourse) αντιπροσωπεύει την τρίτη κύρια προσέγγιση. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, ψυχολογικές έννοιες όπως οι στάσεις, οι αναμνήσεις και τα συναισθήματα, πρέπει να κατανοηθούν από μια νέα οπτική γωνία, ως κατασκευασμένες και μεταδιδόμενες μέσω του λόγου (discourse). Ο Harré χρησιμοποιεί τον όρο «Δεύτερη Γνωστική Επανάσταση» για να περιγράψει αυτό το ρεύμα, με σκοπό να αντιληφθεί τον τρόπο με τον οποίο οι πνευματικές έννοιες δεν εξαφανίζονται, αλλά μετατοπίζονται μέσα σε μια σφαίρα του λόγου. Η δεύτερη γνωστική επανάσταση βασίζεται σε μια διπλή οντολογία, η οποία θεωρεί ότι στον κόσμο υπάρχουν μόνο ψυχολογικές και συμβολικές έννοιες και διαδικασίες. Αυτές δεν μπορούν να αναχθούν η μία στην άλλη και ακόμη, η ύπαρξη του συμβολικού κόσμου εξαρτάται από την

ύπαρξη των φυσικών εννοιών και οντοτήτων, των οποίων η χρήση από τους δραστήριους ανθρώπους, τους δίνει συμβολική σημασία (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων έχουν προταθεί τρεις σημαντικοί τρόποι ορισμού της επιστήμης της Ψυχολογίας. Καθένας από αυτούς τους ορισμούς έχει υποβληθεί σε δοκιμή.

A) Η Ψυχολογία είναι η στατιστική μελέτη των σχέσεων μεταξύ των «αντικειμενικά» και αφαιρετικά περιγραφόντων εισαγόμενων και εξαγόμενων πληροφοριών σε ένα εξιδανικευμένο άτομο. Αυτός ο θετικιστικός ορισμός δημιουργήθηκε στον συμπεριφορισμό και έχει ακόμη πολύ ισχύ στον Αμερικάνικο πειραματισμό. Για μερικούς ψυχολόγους, που είχαν αυτή την πεποίθηση, η έννοια του «νου» ήταν κενή. Για άλλους αυτή η έννοια προσδιοριζόταν με αυτό που ήταν ατομικό ή «υποκειμενικό». Για μερικούς το τελευταίο σήμαινε ότι η έννοια του νου δεν έπαιζε κανένα ρόλο σε μια επιστημονική Ψυχολογία. Άλλοι ψυχολόγοι μεταχειρίζονταν τα υποκειμενικά φαινόμενα σαν να μπορούσαν να ερευνηθούν σύμφωνα με τις ίδιες αρχές που χρησιμοποιούνταν στη μελέτη της φανεράς συμπεριφοράς. Για παράδειγμα, ο Skinner πρότεινε να επεκτείνει τον δικό του «συμπεριφορισμό», για να συμπεριλάβει υποκειμενικές εμπειρίες ως συμπεριφορές, η μελέτη των οποίων θα συμπεριλαμβανόταν στο δικό του ερευνητικό πρόγραμμα (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

B) Η Ψυχολογία είναι η δημιουργία και ο έλεγχος διάφορων υποθετικών – συμπερασματικών θεωριών (hypothetico-deductive theories), οι οποίες περιγράφουν απαρατήρητες, ακόμα και μη παρατηρήσιμες πνευματικές διαδικασίες. Αυτό έχει αποκαλεστεί μερικές φορές ως «η θεωρία του νου πίσω από το νου». Αυτή η θεωρία έχει πάρει πολύ διαφορετικές μορφές. Ακόμη και η Φροϋδική Ψυχολογία μπορεί να ερμηνευτεί ως μία εκδοχή της υποθετικής – συμπερασματικής προσέγγισης. Οι υποθέσεις σχετικά με τη φύση αυτών των κρυμμένων πνευματικών διαδικασιών, για τους περισσότερους που

υποστηρίζουν αυτό τον ορισμό της Ψυχολογίας, απορρέουν από μια διπλή αναλογία μεταξύ του εγκεφάλου και ενός υπολογιστή και μεταξύ της σκέψης και της λειτουργίας των προγραμμάτων του υπολογιστή. Ωστόσο, σε όλες τις εκδοχές της υποθετικής – συμπερασματικής θεωρίας οι υποθέσεις που ένας ψυχολόγος επινοεί για να εξηγήσει διάφορα φαινόμενα, ελέγχονται και δοκιμάζονται μελετώντας την ορθότητα των προβλέψεων που εξάγονται από αυτά τα φαινόμενα. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εισαγωγή της αναλογίας του υπολογιστή ως η βάση της Ψυχολογίας έχει ονομαστεί ως η «πρώτη γνωστική επανάσταση». Η πρώτη γνωστική επανάσταση έντονα αντικρούει και επιτίθεται, τόσο μεθοδολογικά όσο και μεταφυσικά, στον συμπεριφορισμό και στην Αμερικάνικη, πειραματική, κοινωνική Ψυχολογία (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι τόσο στον συμπεριφορισμό όσο και στη γνωστική επιστήμη οι άνθρωποι, ρητά ή εν δυνάμει, θεωρούνται ως απαθείς και ως μόνο παθητικοί θεατές των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα, πάνω στις οποίες δεν μπορούν να ασκήσουν κανέναν έλεγχο. Αυτή η άποψη συχνά συνοδεύεται από μια προσωποποίηση του εγκεφάλου, στον οποίο αποδίδονται οι πνευματικές διαδικασίες, τις οποίες συνήθως αποδίδουμε στα άτομα (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Γ) Η δεύτερη γνωστική επανάσταση έχει σηματοδοτηθεί από μια επιστροφή στην παραδοσιακή και κοινή ιδέα ότι η Ψυχολογία είναι η μελέτη των ενεργών ανθρώπων, μεμονωμένα ή σε ομάδες, μέσω της χρήσης υλικών και συμβολικών εργαλείων, με σκοπό να εκπληρώσει όλα τα είδη των ερευνητικών έργων, σύμφωνα με τα τοπικά κριτήρια ορθότητας. Μια «επιστημονική» εκδοχή της ανεπίσημης Ψυχολογίας της καθημερινής ζωής γίνεται αντιληπτή στην Ψυχολογία του Λόγου, η οποία συνδέεται με τη Γλωσσολογική Ανθρωπολογία, τη μελέτη του αφηγήματος και με άλλους κλάδους. Για όλους εκείνους που συμφωνούν με αυτή την αντίληψη ως προς το τι πρέπει να είναι μια επιστημονική Ψυχολογία, ο νους δεν είναι μια πνευματική μηχανή που επεξεργάζεται πληροφορίες. Από

τη στιγμή που ο λόγος (discourse) είναι πρωταρχικά δημόσιος και μόνο δευτερευόντως ιδιωτικός, το ίδιο ισχύει και για τη γνώση, η χρήση διάφορων συσκευών για την εκπλήρωση πνευματικών καθηκόντων, είναι πρωταρχικά δημόσια και κοινωνική, και μόνο δευτερευόντως ιδιωτική και ατομική (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι το πειραματικό πρόγραμμα του συμπεριφορισμού που χρησιμοποιήθηκε στη νέα γνωστική επιστήμη δέχτηκε έντονη κριτική από την αρχή. Μία από τις κυριότερες κριτικές που σταθερά έχει επαναληφθεί, την οποία άσκησε και ο ίδιος ο Bruner, είναι το γεγονός ότι το πρόγραμμα που χρησιμοποίησε η γνωστική επιστήμη διατηρεί την έννοια του παθητικού ατόμου. Το παθητικό άτομο του συμπεριφορισμού είναι απλώς και μόνο ένας απαθής θεατής των αντιδράσεων που αυτός ή αυτή εκδηλώνει, όταν εκτίθεται στην επίδραση του περιβάλλοντος. Στο νέο παράδειγμα της πρώτης γνωστικής επανάστασης, το παθητικό άτομο ως ένας απλός θεατής των τρέχοντων, τόσο φανερών όσο και συγκαλυμμένων, γνωστικών διαδικασιών διατηρήθηκε (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Στην πρώην Σοβιετική Ένωση, η Ψυχολογία ακολούθησε ακριβώς την αντίθετη πορεία. Οι Σοβιετικοί ψυχολόγοι θεωρούσαν ότι οι άνθρωποι είναι ενεργοί παράγοντες, οι οποίοι θέτουν στόχους και προσπαθούν ενεργά να εκπληρώσουν αυτούς τους στόχους. Η παθητικότητα του ατόμου στη γνωστική επιστήμη φαίνεται να είναι στενά συνδεδεμένη με την υπόθεση της ύπαρξης ενός κεντρικού μηχανισμού επεξεργασίας, ο οποίος διαμορφώνει τη σκέψη του κάθε ατόμου. Η αντίληψη αυτή έχει δεχτεί έντονη κριτική. Η υπόθεση της ύπαρξης ενός κεντρικού μηχανισμού επεξεργασίας εισάγει ξανά το νου των πνευματικών καταστάσεων και διαδικασιών του Καρτέσιου. Ακόμη μια φορά φαίνεται ότι ανακαλύπτουμε τους εαυτούς μας μέσω της παλιάς μεταφυσικής, η οποία όμως είναι μεταμφιεσμένη με ένα πολύ επιδέξιο και έξυπνο τρόπο (Smith, Harré & Langenhove, 1995).



Η δεύτερη γνωστική επανάσταση, σημαντική γενεσιουργός δύναμη της οποίας ήταν οι αφηγηματικές μελέτες του Bruner, έχει αναπτυχθεί σημαντικά σε πολλά πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικές ομάδες στην Ευρώπη, σε πολλές περιοχές των Ηνωμένων Πολιτειών, στον Καναδά και αλλού. Θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε αυτή την επανάσταση ως «στροφή προς τον λόγο» (discursive turn). Αρχικά, πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν υπάρχει η έννοια ενός κεντρικού μηχανισμού επεξεργασίας στην οντολογία της δεύτερης γνωστικής επανάστασης. Στο κεφάλι του κάθε ανθρώπου δεν υπάρχει τίποτα άλλο εκτός από τον εγκέφαλο. Μια άμεση συνέπεια αυτής της αντίληψης είναι το γεγονός ότι οδηγεί με φυσικό τρόπο στην κατανόηση της Ψυχολογίας ως τη μελέτη του δημόσιου και ιδιωτικού λόγου (discourse), το μέσο με το οποίο ουσιαστικά οι άνθρωποι σκέφτονται. Σύμφωνα με τον Harré, θα έχουμε μια γνωστική Ψυχολογία, αλλά αυτή δεν θα γίνει αντιληπτή με όρους της λειτουργίας των αφαιρετικών υπολογιστικών συσκευών. Θα αφορά τη μελέτη της σκόπιμης χρήσης των συμβολικών συστημάτων διαφόρων και ποικίλων ειδών, από ενεργούς και επιδέξιους ανθρώπους σε δημόσια και ιδιωτικά περιβάλλοντα, για την εκπλήρωση διάφορων καθηκόντων και στόχων, μαζί με άλλους ανθρώπους (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Επιπροσθέτως, ο γνωστικισμός δέχτηκε έντονη κριτική, διότι απέτυχε να αντιληφθεί τις πρακτικές, με έναν τρόπο που να αναγνωρίζει τον προσανατολισμό και την κατασκευή τους, και να εκτιμά τον τρόπο με τον οποίο αποκτούν νόημα μέσα από τις κατηγορίες και τις διατυπώσεις των ανθρώπων. Η Ψυχολογία του Λόγου εστιάζει στην παραγωγή διάφορων εκδοχών της πραγματικότητας και της γνώσης, ως κομμάτια των πρακτικών του φυσικού περιβάλλοντος. Η Ψυχολογία του Λόγου παρουσιάζεται ως ένας πιθανός διάδοχος του γνωστικισμού (Potter, 2000).

Κεντρικό ρόλο στην Ψυχολογία του Λόγου κατέχει η γλώσσα. Είναι εύκολο να παρεξηγήσει κανείς τον ισχυρισμό ότι η γλώσσα είναι κατά κάποιο τρόπο το κλειδί στην

Ψυχολογία. Ωστόσο, η ανάγκη να δοθεί μια κεντρική θέση στη γλώσσα είναι διπλή. Πολλές από τις πρακτικές του λόγου εφαρμόζονται ολοκληρωτικά μέσω κάποιου γλωσσολογικού μέσου. Σε άλλες περιπτώσεις, το μέσο δεν είναι η γλώσσα, αλλά κάποιο σύστημα, το οποίο, ως ένα βαθμό, έχει την ίδια λειτουργία με τη γλώσσα. Αν συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι κάποια φαινόμενα έχουν την ίδια περίπου λειτουργία με τη γλώσσα, θα μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε έννοιες, οι οποίες χρησιμοποιούν συνήθως τη γλώσσα ως μέσο κατανόησης. Βέβαια, τόσο η γλώσσα όσο και η δραστηριότητες που λειτουργούν περίπου σαν τη γλώσσα υποβάλλονται σε κανόνες, αφού όλες οι μορφές της δραστηριότητας του λόγου μπορούν να εκτιμηθούν σύμφωνα με τοπικά κριτήρια ορθότητας και ακαταλληλότητας (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Μαζί με την ενεργή της χρήση, ανακαλύπτουμε ότι η γλώσσα έχει και μια δεύτερη λειτουργία, η οποία αποδεικνύεται σημαντική στην ανάπτυξη της εμπειρικής μεθοδολογίας, που συνδέεται με την Ψυχολογία του Λόγου. Η γλώσσα χρησιμοποιείται επίσης μέσω των δευτερευόντων ερμηνευτικών σχολίων που πραγματοποιεί, σχετικά με την πρωταρχική της αλληλεπίδραση. Η ειδική, δευτερεύουσα δραστηριότητα της γλώσσας, η οποία είχε μεγαλύτερη σπουδαιότητα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον τις πρώτες μέρες του εθνολογικού ερευνητικού προγράμματος, είχε ένα συγκεκριμένο ρόλο που αφορούσε την εξήγηση διάφορων πράξεων και την υπευθυνότητα του κάθε ατόμου. Αυτή η χρήση της γλώσσας αφορούσε την απόδοση νοήματος στις διάφορες πράξεις και στις προσπάθειες, τη διόρθωση παρεξηγήσεων κ.λπ. Ωστόσο, υπάρχει και άλλη μία πολύ φανερή χρήση της γλώσσα, στην οποία δεν είχε δοθεί ιδιαίτερη έμφαση μέχρι πρόσφατα. Αυτή η χρήση της γλώσσας αφορά την ταξινόμηση. Για παράδειγμα, χρησιμοποιούμε τους περιγραφικούς όρους από λεξιλόγια συνηθισμένων γλωσσών για να περιγράψουμε ένα συναίσθημα, με σκοπό την ταξινόμηση των τοπικά αναγνωρισμένων συναισθημάτων. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι αυτή είναι μια αρκετά διαφορετική χρήση από το ρόλο της εξήγησης, της περιγραφής κ.α. Η

εθνομεθοδολογία του Garfinkel ασχολείται με την υπευθυνότητα και την ερμηνεία των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Δεν μας λέει τίποτα απολύτως για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ταξινομούν τις πράξεις τους, των οποίων όταν η αλληλουχία διασπαστεί, μπορεί να διορθωθεί μέσω εξήγησης και ερμηνείας – μια διαδικασία που θεωρείται δεδομένη (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ένας από τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι απογοητεύτηκαν με την αρχική γνωστική επανάσταση των Bruner και Miller, παρά την έμφαση του Bruner στις προθέσεις και στους σκοπούς των ανθρώπων, ήταν το γεγονός ότι οι ενεργοί άνθρωποι φαίνονταν να εξαφανίζονται ακόμη μία φορά από την οντολογία της ακαδημαϊκής Ψυχολογίας. Αν τα ανθρώπινα όντα ήταν μηχανισμοί, τότε οι άνθρωποι ανάγονταν σε παθητικούς θεατές των δικών τους γνωστικών διαδικασιών. Ο ρόλος των ατόμων στην Ψυχολογία του Λόγου είναι αρκετός απλός, υπό μία έννοια, και, υπό μία άλλη, πρέπει να επεξεργαστεί με ακρίβεια (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Η Ψυχολογία δεν είναι η μελέτη των αντιδράσεων των απομονωμένων ατόμων σε κάποια συμβάντα του περιβάλλοντος. Αλλά, από την άλλη μεριά, θα ήταν ανοησία να αγνοήσει το ρόλο της ανθρώπινης ατομικότητας και προσωπικότητας και τη μελέτη των μεμονωμένων ανθρώπων (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Πρόσφατα, έχει παρατηρηθεί, επίσης, σε κάποια τμήματα μια στροφή προς μια πιο διαλογική, κοινωνικά κατασκευασμένη Ψυχολογία. Μια κεντρική μεθοδολογική υπόθεση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (social constructionism) – αντί της εσωτερικής δυναμικής της ανθρώπινης ψυχής (ρομαντισμός), ή αντί των ήδη προκαθορισμένων χαρακτηριστικών του εξωτερικού κόσμου (μοντερνισμός) – είναι ότι πρέπει να μελετηθεί η συνεχής, καθημερινή, χρονολογική ροή της πιθανής και τυχαίας επικοινωνιακής δραστηριότητας που λαμβάνει χώρα μεταξύ των ανθρώπων (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Στην σύγχρονη γνωστική Ψυχολογία – είτε ασχολείται με τις εσωτερικές λειτουργίες του ατόμου, είτε με τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά του εξωτερικού κόσμου – θεωρείται ότι υπάρχει ήδη μια σταθερή, καλοσχηματισμένη και «τακτοποιημένη» πραγματικότητα, γεμάτη από αναγνωρίσιμα «πράγματα» ανεξάρτητα από τη γλώσσα, και ότι περιμένει την ανακάλυψη θεμελιωδών γεγονότων. Στη συγκεκριμένη θεώρηση παρατηρούμε το παράδειγμα του γνώστη. Ως γνώστης θεωρείται το άτομο, το οποίο ως ένα υποκείμενο «βλέπει» τα πράγματα από μία απόσταση και ασχολείται με την κυριαρχία και τον έλεγχο, καθώς και με τις πνευματικές διαδικασίες ως μία μορφή υπολογισμού ή λογικής. Σε αυτό το παράδειγμα, η γλωσσολογική επικοινωνία αποτελεί δευτερεύοντα παράγοντα και δεν θεωρείται θεμελιώδης. Αντιθέτως, στον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, τόσο η υπόθεση μιας κρυμμένης πραγματικότητας όσο και το παράδειγμα του ατόμου ως υποκειμένου που προσπαθεί να γνωρίσει ένα διαχωρισμένο, αντικειμενικό κόσμο, εγκαταλείπονται. Αντικαθίστανται από την υπόθεση ότι ζούμε, στην πραγματικότητα, σε έναν ασαφή, μόνο μερικώς καθορισμένο, ασταθή και αναπτυσσόμενο κόσμο, ο οποίος είναι ανοιχτός στο να καθοριστεί περαιτέρω, ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης, επικοινωνιακής δραστηριότητας (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Αυτό που πρέπει να ερευνήσουμε σε μια Ψυχολογία του λόγου, του κοινωνικού κονστρουξιονισμού και σε μια Διαλογική Ψυχολογία δεν είναι μόνο τα μέσα, με τα οποία μπορούμε να κατευθύνουμε και να οργανώσουμε τις δικές μας δραστηριότητες και τις δραστηριότητες των άλλων, αλλά επίσης πρέπει να ερευνήσουμε και τις δομές των παθών και των συναισθημάτων, μέσα από τα οποία αναπτύσσουμε τη συμπεριφορά μας, όπου τόσο τα μέσα όσο και τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς μας δεν είναι για μας αληθινά αντικείμενα, αλλά συσχετιστικά (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό της Διαλογικής Ψυχολογίας και του κοινωνικού κονστρουξιονισμού είναι η υπόθεση ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί κάποιος να βρεθεί

έξω από τις διαλογικές μορφές επικοινωνίας ή να χρησιμοποιήσει κάποια άλλη ειδική (επίσημη) γλώσσα για να περιγράψει ή να εξηγήσει αυτές τις μορφές επικοινωνίας που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στην καθημερινότητά τους. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει μια ειδική θεωρητική γλώσσα, η οποία μπορεί να αντικαταστήσει τις συνηθισμένες, κοινές και καθημερινές μορφές ομιλίας των ανθρώπων. Ούτε υπάρχουν ειδικές, πρόσθετες γλωσσολογικές έννοιες, των οποίων η γλωσσολογική σημασία να μας τις καθιστά ξεκάθαρες, πριν αναφερθούμε σε αυτές. Αντίθετα, χρησιμοποιούμε τα ρητορικά – αποκριτικά «εργαλεία» της ομιλίας, για να κάνουμε ξεκάθαρο, δηλαδή για να επισημάνουμε, τι είναι αυτό στο οποίο αναφερόμαστε (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Η Διαλογική Ψυχολογία έρχεται σε αξιοσημείωτη αντίθεση με τη γνωστική Ψυχολογία. Στη γνωστική Ψυχολογία, η σκέψη συνδέεται με τον υπολογισμό –λειτουργεί υποθετικά σύμφωνα με ένα σύνολο προ – κατεστημένων, αφαιρετικών αξιωμάτων και κανόνων – αλλά αυτού του είδους ο υπολογισμός είναι ακατάλληλος και ανεύθυνος, διότι δεν σχετίζεται ούτε με το ποιος είναι κάποιος, ούτε με τις σχέσεις κάποιου ατόμου με τους άλλους. Στη Διαλογική Ψυχολογία, η σκέψη κάποιου ατόμου πρέπει να συνδέεται με τη συζήτηση με τους άλλους ανθρώπους. Σε αυτή τη συζήτηση, συμπεριλαμβάνεται μια διαδικασία κριτικής και δικαιολόγησης των πράξεων κάποιου ατόμου, όπου, τελικά, αποφασίζεται το αν η συμπεριφορά αυτού του ατόμου είναι μια πιθανή μορφή της κοινωνικής ζωής, που είναι αποδεκτή από τους άλλους ανθρώπους, είτε αυτή είναι πραγματική, είτε φανταστική. Ως τέτοια, αυτή είναι μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα, όχι σε αφαιρετικές, συμβολικές φόρμουλες, αλλά στα λόγια και στην ομιλία. Και με την υιοθέτηση διαφορετικών «φωνών» - οι οποίες αντιπροσωπεύουν διαφορετικές απόψεις, μέσα σε διαφορετικούς τρόπους ζωής – ουσιαστικά συζητάμε και διαφωνούμε με τους ίδιους μας τους εαυτούς (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Για αυτό το λόγο, στη Διαλογική Ψυχολογία, οι «εσωτερικές ζωές» των ανθρώπων δεν είναι ούτε τόσο ιδιωτικές, ούτε τόσο εσωτερικές, ούτε τόσο λογικές ή συστηματικές, όπως είχε θεωρηθεί παλιότερα. Αντίθετα, αυτό που ονομάζουμε «σκέψη» αντανακλά ουσιαστικά τα ίδια ποιητικά, ρητορικά, ηθικά, πολιτικά και στρατηγικά χαρακτηριστικά με εκείνα που αντανακλώνται στις συναλλαγές μεταξύ των ανθρώπων, έξω στον κόσμο. Και αυτό γιατί, όπως έχει επισημαίνει ο Volosinov, αυτό που αποκαλούμε ως «οι σκέψεις μας» δεν οργανώνονται πρώτα στο εσωτερικό κέντρο της ύπαρξής μας (σε μια άυλη «ψυχή» ή «νου») και αργότερα εκδηλώνονται μέσω μιας επαρκούς έκφρασης. Αντί αυτού, οργανώνονται μόνο χρόνο με το χρόνο, πίσω και μπροστά, μέσω μιας παραγωγικής και αναπτυξιακής διαδικασίας στα όρια της ύπαρξής μας, συμπεριλαμβάνοντας παρόμοιες γλωσσολογικά, ενδιάμεσες διαπραγματεύσεις, όπως εκείνες που πραγματοποιούμε στους καθημερινούς μας διαλόγους με τους άλλους, όπου το οργανωμένο κέντρο οποιουδήποτε λόγου ή οποιασδήποτε εμπειρίας δεν βρίσκεται μέσα, αλλά έξω – στο κοινωνικό περιβάλλον που περιβάλλει το άτομο (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Με βάση τα παραπάνω, ο σκοπός της συζήτησης, την οποία ενθαρρύνει ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός, είναι να φέρει έστω μια μικρή αλλαγή στο ερευνητικό έργο της Ψυχολογίας, όπου, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η αλήθεια δεν πρόκειται να βρεθεί μέσα στο κεφάλι ενός μεμονωμένου ατόμου, αλλά η αλήθεια είναι γεννημένη μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίοι συλλογικά την αναζητούν, μέσα από τη διαδικασία της διαλογικής τους αλληλεπίδρασης (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Μια νέα τάση στην επιστήμη της Ψυχολογίας, η οποία απορρέει από το γενικότερο κλίμα αναδιάρθρωσης και αναδιοργάνωσης της επιστήμης, είναι η Αφηγηματική Ψυχολογία (Narrative Psychology). Η Αφηγηματική Ψυχολογία είναι ένα από τα πολλά νέα πεδία έρευνας, τα οποία επεκτείνουν τη αφηγηματική μελέτη του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι ιστορίες, σε ειδικά εκπαιδευτικά πεδία (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ένας από τους επαναλαμβανόμενους συλλογισμούς στην αφηγηματική λογοτεχνία είναι ότι το αφήγημα λειτουργεί ως μια θεμελιώδης διαδικασία κατανόησης, πέρα από κάποια ειδική φιλολογική ή λογοτεχνική παράδοση. Ο Butor περιγράφει το αφήγημα ως μία από τις βασικές συνιστώσες του τρόπου με τον οποίο κατανοούμε την πραγματικότητα. Σε ένα πεδίο, όπως η Ανθρωπολογία, αυτός ο συλλογισμός σχετίζεται με μία καθιερωμένη έρευνα στο ρόλο της αφήγησης μυθολογικών ιστοριών στην «αναπαραγωγή» του πολιτισμού (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ένα από τα πρώτα κύρια στοιχεία της Αφηγηματικής Ψυχολογίας εξέτασε το σύνδεσμο που υπάρχει μεταξύ της ζωής και της ιστορίας που αναφέρεται σε αυτήν. Ο Kotre υπέθεσε την ύπαρξη των «αρχέτυπων ιστοριών», οι οποίες τοποθετούν τις ζωές των ατόμων στο πλαίσιο των συλλογικών νοημάτων. Αντί να εστιάσει σε οποιαδήποτε επίσημη ανάλυση του αφηγήματος, ο Kotre δίνει έμφαση «στην προσωπική και κοινωνική δυναμική των ιστοριών». Ο Kotre ισχυρίζεται επίσης ότι συγκεκριμένες ιστορίες έχουν μια αποτελεσματική προοπτική, η οποία καθιστά ικανά τα άτομα να ξεπεράσουν διάφορες κρίσεις της ζωής, όπως είναι η τρίτη ηλικία. Αν και αυτό είναι μια σημαντική αρχή για την Αφηγηματική Ψυχολογία, αυτό που παραβλέπει ο Kotre είναι το γεγονός ότι υπάρχουν άτομα τα οποία για λόγους φυλής ή γένους, μπορεί να στερούνται μια συλλογικής ιστορίας, η οποία τους προσφέρει το σκοπό της ζωής τους (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Πιο πρόσφατα, η Αφηγηματική Ψυχολογία έχει συγχωνευτεί με μια αρκετά ευρεία τάση, γνωστή ως κονστρουξιονισμός. Αυτή η σχολή της σκέψης ερευνά την προσωπικότητα ως το προϊόν του δημόσιου λόγου (discourse), παρά ως το προϊόν των εσωτερικών ψυχικών διαδικασιών. Στη συλλογή τους «Θέματα της Ταυτότητας» («Texts of Identity»), οι Shotter και Gergen παρουσίασαν τον κονστρουξιονισμό ως μία απομυθοποίηση της ταυτότητας που κυριαρχεί – της ταυτότητας, της κεντρικότητας και της απόλυτης εξαιρετικότητας του

μεμονωμένου ατόμου - μέσω της αποκάλυψης των κοινωνικών πρακτικών που εμπλέκονται την αναπαραγωγή αυτής της ταυτότητας (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Η έρευνα στην Αφηγηματική Ψυχολογία γενικά αποτελείται από μια περίπτωση – μελέτη, η οποία αποκαλύπτει τις στρατηγικές του ατόμου στη διαπραγμάτευση των ιστοριών με ένα συγκεκριμένο ακροατήριο. Μια τέτοιου είδους προσέγγιση είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί, διότι το ενδιαφέρον για τον ενεργό παράγοντα της ιστορίας απαιτεί να γίνει σεβαστή η αξίωση του ατόμου για μοναδικότητα (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Ενώ ο σύνδεσμος μεταξύ του αφηγήματος και του ατόμου είναι μια πλούσια πηγή για έρευνα, η σκιαγράφηση του τι αποτελεί αφήγημα σε μια ανθρώπινη ζωή είναι συχνά ανακριβής. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η χρήση του αφηγήματος συνδέεται στενά με άλλες μορφές αυτό – παρουσίασης, όπως είναι τα στερεότυπα, ο κοινωνικός λόγος (social discourse), κ.α.

Το πεδίο της κοινωνικής Ψυχολογίας έχει χωριστεί σε δύο ανταγωνιζόμενες σχολές της σκέψης. Αυτές οι σχολές μας παρέχουν δύο εναλλακτικά μοντέλα για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο κατασκευάζεται η ταυτότητα. Οι σχολές αυτές στηρίζονται σε εντελώς διαφορετικές θεωρίες. Το γνωστικό μοντέλο μελετά αυτό που ανακαλύπτεται στο εσωτερικό των ατόμων και το μοντέλο που δίνει έμφαση στο λόγο (discourse) και στα νοήματα των πράξεων (ethogenic model) αναγνωρίζει μόνο τον τρόπο με τον οποίο το εσωτερικό ενός ατόμου σχετίζεται με το εσωτερικό άλλων ατόμων. Επιπλέον, το γνωστικό μοντέλο κατανοεί το άτομο ως ένα μοναχικό υποκείμενο, το περιβάλλον του οποίου μπορεί να ελεγχθεί μόνο μέσω των εσωτερικών, γνωστικών διαδικασιών του ατόμου. Στο δεύτερο μοντέλο, το οποίο συνδέεται με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, το άτομο δεν είναι τίποτα άλλο πέρα από την εικόνα που έχουν οι άλλοι για αυτόν/αυτήν. Ακόμη, το άτομο δεν θεωρείται ως το μοναχικό ενεργό ον σε έναν κόσμο αντικειμένων. Αντίθετα, το άτομο γίνεται αντιληπτό ως ένας κοινωνικοποιημένος παράγοντας, του οποίου οι πράξεις απαιτούν τη συνεργασία των



συνανθρώπων του. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτού του μοντέλου, η πράξη έχει νόημα μόνο όταν υφίσταται ένα ακροατήριο. Η σχολή αυτή τοποθετεί το άτομο σε ένα κόσμο, φτιαγμένο από λέξεις – σε ένα κόσμο συζήτησης. Ο Harré αναφέρεται στη συζήτηση/διάλογο ως μία «βασική πραγματικότητα», η οποία εμπρικλείει την υποκειμενικότητα και την κατανόηση (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι το αφήγημα εισβάλλει στη δεύτερη σχολή (ethogenic school), όχι ως μία εικόνα, αλλά ως μία πράξη. Κάποιος χρειάζεται μια ιστορία για να συμμετέχει σε ένα διάλογο, ο οποίος ορίζει την ταυτότητα κάποιου ατόμου. Η συμμετοχή ενός ακροατηρίου μορφοποιεί το αφήγημα, σύμφωνα με τις αξίες που ορίζουν την ομάδα: στο τέλος, η ιστορία πρέπει να προσφέρει ένα σημαντικό νόημα. Αυτή η σχολή μετατοπίζει τη θέση της πράξης από το ατομικό στο κοινωνικό, από το εσωτερικό στο εξωτερικό (Smith, Harré & Langenhove, 1995).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η ανάγκη για μια δεύτερη γνωστική επανάσταση προκλήθηκε από το γεγονός ότι η αρχική γνωστική επιστήμη απέρριψε τη σημασία του κοινωνικού περιβάλλοντος, τη σπουδαιότητα του λόγου ως μέσο επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και το κρίσιμο ρόλο της υποκειμενικότητας στη διαμόρφωση του ατόμου και του πολιτισμού, θεωρώντας τα ως μη αναγκαία και απαραίτητα για τη μελέτη του νου και των γνωστικών διαδικασιών που συντελούνται μέσα σε αυτόν. Έτσι λοιπόν, το κεντρικό δόγμα της γνωστικής επιστήμη κατέληξε να θεωρεί πως το άτομο είναι ένας απαθής θεατής των γεγονότων ενός αντικειμενικού και ανεξάρτητου κόσμου, τα οποία προσπαθεί να αναπαραστήσει και να κατανοήσει.

## ***4.2. Τα Βασικά Χαρακτηριστικά και η Κριτική του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού***

Τι είναι ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός; Κάποιες φορές θεωρείται ένα φιλοσοφικό ρεύμα, άλλες φορές θεωρείται μία θέση, μία θεωρία, ένας θεωρητικός προσανατολισμός ή μία προσέγγιση. Οι περισσότεροι ψυχολόγοι παραμένουν αβέβαιοι για τον ορισμό και την ιδιότητα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Γενικά, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός εξυπηρετεί ως μία ετικέτα, η οποία υποδηλώνει μια σειρά θέσεων, οι οποίες παρουσιάστηκαν και έγιναν γνωστές μετά την έκδοση της σημαντικής δουλειάς των Berger και Luckman το 1966. Ωστόσο, οι θέσεις αυτές έχουν επηρεαστεί, τροποποιηθεί και βελτιωθεί από άλλα διανοητικά ρεύματα, όπως η εθνομεθοδολογία, οι κοινωνικές μελέτες της επιστήμης, ο φεμινισμός, ο μετά – στρουκτουραλισμός, η Αφηγηματική Φιλοσοφία και Ψυχολογία, η μετά – θετικιστική φιλοσοφία της επιστήμης και άλλα. Έτσι λοιπόν, όπως ο όρος «μεταμοντερνισμός», με τον ίδιο τρόπο ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός δεν αποτελεί έναν και μόνο στόχο (για όσους τον κρίνουν), ούτε αντιπροσωπεύει ένα και μόνο ρεύμα (για όσους τον υποστηρίζουν). Η συχνή συγχώνευση του μεταμοντερνισμού με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό αυξάνει ακόμη περισσότερο την υπάρχουσα σύγχυση, από τη στιγμή που ο μεταμοντερνισμός έχει μια ακόμη πιο αμφιλεγόμενη ετικέτα, για να μην αναφέρουμε το γεγονός ότι σύμφωνα με πολλές απόψεις ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός είναι εκτενώς και λεπτομερώς νεωτερικιστικός στο σκοπό και στην πρακτική του (Stam, 2001).

Με βάση τον Gergen, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός είναι το επιστημονικό παράδειγμα, το οποίο θεωρείται από πολλούς ως η κορυφαία έκφραση της μεταμοντέρνας διάνοησης. Η νέα αυτή θεώρηση ανατρέπει βαθιά ριζωμένες θέσεις των επιστημών του ανθρώπου, διακηρύσσοντας πως ό,τι θεωρούμε πραγματικό, ορθό, δίκαιο, αποτελεσματικό, δεν είναι τίποτα άλλο από το προϊόν της επικοινωνίας και γενικότερα της ανθρώπινης συναλλαγής. Η καινούργια αυτή αλήθεια για το πώς φτιάχνουμε τις αλήθειες μας μετατοπίζει

το επίκεντρο της έρευνας για τη γνώση και τη συμπεριφορά, από τις ατομικές, αυστηρά οριοθετημένες, υποκειμενικές στις πολιτισμικές διεργασίες (Gergen, 1997).

Σύμφωνα με αυτή τη νέα θεώρηση, οι κατασκευές μας, οι αντιλήψεις μας, τα πιστεύω μας, οι στόχοι μας και οι δεσμεύσεις μας δεν είναι η απόληξη εξατομικευμένων λογικών συνειρμών, αλλά το αποτέλεσμα της συλλογικής έκφρασης των πολιτισμικών μας εμπειριών, της επικοινωνίας και του διαλόγου. Όπως υποστηρίζει ο Gergen, ο οποίος συγκαταλέγεται στους βασικούς εκπροσώπους του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, ολόκληρη η γνώση είναι το αποτέλεσμα επικοινωνιακών διασυνδέσεων και βιωμάτων (Gergen, 1997).

Αναδεικνύοντας την πολιτισμική βάση των ψυχολογικών και των κοινωνικών φαινομένων, η νέα αυτή θεώρηση θέτει πλέον σε αμφισβήτηση την ατομοκεντρική προσέγγιση της Ψυχολογίας, αλλά και ολόκληρης της θετικιστικής δυτικής σκέψης. Πιο συγκεκριμένα, ανατρέπονται θεμελιακές θέσεις της γνωστικής Ψυχολογίας και των Γνωστικών Επιστημών, οι οποίες θεωρούν ότι είναι δυνατό να κατανοήσουμε το πώς λειτουργεί ο άνθρωπος, αν διερευνήσουμε τους τρόπους με τους οποίους το άτομο διεργάζεται την πληροφορία που δέχεται, σαν να ήταν ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής που εκτυπώνει αυτόματα τα δεδομένα (Gergen, 1997).

Ωστόσο, η στροφή προς την παρατήρηση του κοινωνικού γίνεσθαι διαφοροποιεί το νέο αυτό επιστημονικό παράδειγμα σε πολλά και σημαντικά σημεία και από τον κονστρουκτιβισμό, που αν και θεμελιώθηκε πάνω στο κοινό αξίωμα ότι η πραγματικότητα δεν ανακαλύπτεται αλλά κατασκευάζεται, ακολουθεί τις βασικές επιταγές της ατομοκεντρικής προσέγγισης, εστιάζοντας σε ενδοπροσωπικές διεργασίες και κυρίως στα δομικά και λειτουργικά στοιχεία της βιολογικής υποδομής των ζώντων οργανισμών με επίκεντρο τον ανθρώπινο εγκέφαλο (Gergen, 1997).

Ο Gergen υποστηρίζει ένθερμα ότι η ψυχολογική επιστήμη αποπροσανατολίζεται επικίνδυνα όσο συνεχίζει να θεωρείται ως προϊόν της δυτικής παράδοσης και να

διαμορφώνεται με βάση συγκεκριμένες πολιτισμικές και ιστορικές προδιαγραφές, από τις οποίες απορρέουν μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες όχι μόνο δεν έχουν σχέση με άλλες κουλτούρες, αλλά αγνοούν και υπονομεύουν την κατανόηση και την παραδοχή εναλλακτικών πολιτισμικών παραδόσεων. Με βάση τις παραπάνω θέσεις, ο Gergen προτείνει μια Πολυπολιτισμική Ψυχολογία, η οποία διαφέρει ριζικά από τη διαπολιτιστική προσέγγιση, η οποία συγκρίνει μεν τις κατασκευές διαφόρων κοινωνικών ομάδων, αλλά τις εντάσσει, τις ερμηνεύει και τις αξιολογεί μέσα από την κυρίαρχη επιστημονική θεώρηση (Gergen, 1997).

Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με την Fiona Hibberd, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός, όπως τουλάχιστον παρουσιάζεται από τον Kenneth Gergen, είναι δεσμευμένος σε μια τυποποιημένη συμφωνία αρχών. Αυτό σημαίνει ότι οι όροι και οι σχέσεις μέσα σε ένα θεωρητικό πλαίσιο εργασίας είναι ολοκληρωτικά ή μερικώς προκαθορισμένες από άλλους όρους (μέσα σε αυτό το πλαίσιο εργασίας) ή αποτελούν εκφράσεις των κανονιστικών πρακτικών των επιστημονικών κοινοτήτων. Επιπροσθέτως, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός μοιράζεται αυτήν την αντίληψη με τους λογικούς θετικιστές. Δεδομένου του γεγονότος ότι ο λογικός θετικισμός τυπικά θεωρείται ότι είναι βαθιά εσφαλμένος, συνεπάγεται ότι ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός έχει παγιδευτεί με τον ίδιο τρόπο σε μια παρόμοια λανθασμένη αντίληψη. Επιπλέον, η Hibberd ισχυρίζεται ότι ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός και ο λογικός θετικισμός μοιράζονται επίσης μια κοινή κατανόηση της έννοιας «νόημα – χρήση» και έχουν συγκεκριμένες επιστημολογικές ομοιότητες, οι οποίες έχουν τις ρίζες τους στον Καντιανό φαινομενισμό (Stam, 2001).

Ο John Maze πραγματοποιεί άλλη μία κριτική, η οποία αναφέρεται στις εσωτερικές αντιφάσεις του κοινωνικού κονστρουξιονισμού. Αυτή η κριτική αναφέρεται επίσης στην ανικανότητα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού να βεβαιώσει και να ισχυριστεί οτιδήποτε σχετικά με τη φύση της γλώσσας, των αντικειμένων, της πραγματικότητας και άλλων

πραγμάτων, καθώς και στην ανικανότητά του να επιβεβαιώσει τον ισχυρισμό ότι ο αντικειμενισμός είναι έμφυτα απολυταρχικός (Stam, 2001).

Ο Alexander Liebrucks ασκεί μια κριτική, που είναι λιγότερη εχθρική απέναντι στον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, υποστηρίζοντας πως το μόνο που βοηθάει είναι να είναι συμβατός με τον ρεαλισμό, αν οι κεντρικές του θέσεις είναι πράγματι σοβαρές. Με άλλα λόγια, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός, για να ξεκινήσει την υλοποίηση των θέσεών του στις κοινωνικές μελέτες της επιστημονικής έρευνας, δεν είναι ούτε αντιθετικός στον ρεαλισμό, ούτε είναι επιστημολογικά (μόνο μεθοδολογικά) σχετικός με αυτόν. Επιπροσθέτως, η δόμηση του αντικειμένου μελέτης της Ψυχολογίας πάνω σε μία κονστρουξιονιστική βάση, δεν είναι λιγότερο επιστημονική, λόγω του πολιτισμικού της πλαισίου, λόγω της αντανακλαστικής επίδρασης πάνω στην κατανόηση των φαινομένων και λόγω της συμβατικής επεξηγηματικής της προσέγγισης (όπως αυτή αντιτίθεται στην αιτιακή επεξηγηματική προσέγγιση) (Stam, 2001).

Επιπλέον, ο Adelbert Jenkins κριτικάρει την κονστρουξιονιστική προσπάθεια, λόγω, μεταξύ άλλων πραγμάτων, της αποτυχίας της να διαχωρίσει το περιεχόμενο από τη διαδικασία. Σύμφωνα με την άποψή του, το περιεχόμενο του εαυτού διαφέρει ριζικά από τον ένα πολιτισμό στον άλλον, αλλά οι διαδικασίες, οι οποίες πιθανώς δημιουργούν και συντηρούν αυτό τον εαυτό, είναι οικουμενικές. Χρησιμοποιώντας μια διαλεκτική προσέγγιση, ο Jenkins ισχυρίζεται πως οι έννοιες του «εαυτού» και των «άλλων» κοινά δημιουργούνται και κοινά διατηρούνται. Μια τέτοια ανθρωπιστική αρχή δεν αρνείται ούτε τις ατομικές, ούτε τις κοινωνικό – πολιτισμικές διαδικασίες, που είναι κρίσιμες για την τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τους ανθρώπους (Stam, 2001).

Το γεγονός ότι η επιστημολογία είναι τόσο συχνά η κύρια πηγή αμφισβήτησης δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένου του πόσο πολύ εστιάζουν οι ίδιοι οι κονστρουξιονιστές σε αυτό το πρόβλημα. Παρ' όλα αυτά, αυτό που συχνά εμφανίζεται στο προσκήνιο είναι το

γεγονός ότι ο κονστρουξιονισμός κριτικάρεται έντονα, είτε στη βάση του ότι δεν είναι ρεαλιστικός, είτε στη βάση του ότι υποθέτει τον ρεαλισμό. Συνεπώς, από τη στιγμή που κάποιος είναι ρεαλιστής, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θεωρείται για αυτόν ως ένα είδος αντί – ρεαλισμού (Stam, 2001).

### ***4.3. Οι Μέθοδοι Ανάλυσης του Λόγου***

Η ανάλυση του λόγου (discourse analysis - DA) είναι η μεθοδολογική προέκταση της Ψυχολογίας του Λόγου (Discursive Psychology). Η ανάλυση του λόγου δεν είναι μια ομοιόμορφη και αμετάβλητη κατηγορία μιας μοναδικής μεθοδολογίας. Αντίθετα, έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά και συνδέεται στενά με την ανάλυση του διαλόγου και την ανάλυση του αφηγήματος (Crawford & Valsiner, 1999).

Ο όρος «ανάλυση του λόγου» αποτελεί μια ποικιλία προσεγγίσεων, όσον αφορά τη μελέτη της χρήσης της γλώσσας, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό, στις υποθέσεις τους σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ του λόγου (discourse), του νου, του πολιτισμού, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Γενικά, υπάρχουν δύο θέσεις, που μπορεί να πάρει κανείς στις αναλυτικές μελέτες του λόγου. Στην πρώτη θέση, η ανάλυση του λόγου χρησιμοποιείται στη μελέτη της δομής και των διαδικασιών του λόγου. Στη δεύτερη θέση, ο λόγος διερευνάται με βάση τη σχέσεις που έχει με τις κοινωνικές, πολιτισμικές, αλληλεπιδραστικές και ψυχολογικές διαδικασίες και γεγονότα. Μεταξύ αυτών των δύο θέσεων, στην πρώτη συγκαταλέγονται προσεγγίσεις οι οποίες προέρχονται από το πεδίο της κοινωνικής Γλωσσολογίας (Sociolinguistics). Ένας άλλος υπο – κλάδος, ο οποίος μελετά τη χρήση της γλώσσας είναι, όπως είδαμε, η Ψυχολογία του Λόγου, όπως είναι αυτή των Edwards και Potter. Αυτό το είδος της Ψυχολογίας χρησιμοποιεί την παράδοση της εθνομεθοδολογίας, την παράδοση της φιλοσοφίας της γλώσσας, καθώς και τη θεωρία της πράξης του λόγου και της γλώσσας (Crawford & Valsiner, 1999).

Στη δεύτερη θέση, η ανάλυση του λόγου είναι – για όλο και περισσότερους ερευνητές – μια μέθοδος για την ανάλυση της προφορικής ή της γραπτής γλώσσας, και χρησιμοποιείται στη διερεύνηση των πτυχών του νου, του πολιτισμού, της κοινωνικής αλληλεπίδρασης ή των κοινωνικών θεσμών. Έχει γίνει ένα εργαλείο, το οποίο αξιοποιείται για τη διερεύνηση των φαινομένων, που μπορεί να υπάρχουν πέρα από τη σφαίρα του λόγου. Ενώ για τους ερευνητές που υπερασπίζονται τη δεύτερη θέση, οι οποίοι είναι μια αρκετά μεγάλη ομάδα με ένα ευρύ σύνολο θεωρητικών και εμπειρικών ερευνητικών ενδιαφερόντων, η χρήση της ανάλυσης του λόγου ως ένα ερευνητικό εργαλείο, κατά κύριο λόγο, συνδέεται με μερικές αξιωματικές αρχές και θεωρητικές υποθέσεις, οι οποίες είναι περισσότερο ή λιγότερο δημοφιλείς μεταξύ αυτών των μελετών (Crawford & Valsiner, 1999).

Μία ή περισσότερες από τις παρακάτω προϋποθέσεις αφορούν ουσιαστικά όλες τις μελέτες που χρησιμοποιούν την ανάλυση του λόγου:

A) Ο λόγος παίζει θεμελιώδη ρόλο στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας.

B) Ο λόγος είναι οργανωμένος και ελέγχεται από κοινωνικοιστορικά, πολιτισμικά, κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και ιδρυματικά περιβάλλοντα και διαδικασίες, μέσα από τις οποίες παράγεται.

Γ) Η γλώσσα και ο λόγος παίζουν θεμελιώδη ρόλο στη διαμόρφωση των ατόμων και της υποκειμενικότητας.

Δ) Ο λόγος παίζει θεμελιώδη ρόλο στην οργάνωση και στην έκφραση της εμπειρίας.

E) Ο λόγος είναι δομημένος και ελέγχεται από κανόνες.

Αυτές οι κοινωνικές, κονστρουξιονιστικές προϋποθέσεις καθιστούν την ανάλυση του λόγου κατάλληλη και χρήσιμη για τις έρευνες στην Ψυχολογία και στον πολιτισμό, καθώς και στη διερεύνηση των δυναμικών τους αλληλοσυσχετίσεων (Crawford & Valsiner, 1999).

Οι κοινωνικές, κονστρουξιονιστικές προϋποθέσεις σχετικά με τη γλώσσα, το νου, τον πολιτισμό, την κοινωνία, το λόγο και τις μεταξύ τους σχέσεις, δίνουν γενικά ώθηση στις εμπειρικές έρευνες, που προσανατολίζονται προς την κατανόηση των δυναμικών διαδικασιών στην ποιοτική τους πολυπλοκότητα, σαν να έχουν παραχθεί μέσα σε κοινωνικοιστορικά, πολιτισμικά περιβάλλοντα. Οι κοινωνικές, κονστρουξιονιστικές θεωρίες, συνήθως, συνεπάγονται μια ερμηνευτική, βασισμένη στην περιγραφή κατανόηση ενός φαινομένου, παρά μια εξήγηση αυτού του φαινομένου με όρους «μεταβλητών αιτιότητας». Υπάρχουσες πολιτισμικές και ψυχολογικές παραδόσεις γενικά αναγνωρίζουν μια στενή σύνδεση μεταξύ της ομιλίας και των τρόπων και των διαδικασιών σκέψης. Για αυτό το λόγο, οι επιστήμονες που ερευνούν αυτή τη σχέση έλκονται τόσο πολύ από την ανάλυση του λόγου (Crawford & Valsiner, 1999).

Η ανάλυση του λόγου μπορεί να προσφέρει διάφορα μέσα για την απόκτηση μερικών ερμηνευτικών «στηριγμάτων», για την ερμηνεία των πολυπλοκοτήτων του υπό μελέτη φαινομένου. Θεωρώντας το λόγο ως το αντικείμενο της ανάλυσης, ο αναλυτής προσπαθεί να μην αναγάγει το εμπειρικό υλικό σε εύκολα διαχειρίσιμα και ποσοτικοποιημένα δεδομένα, αλλά προσπαθεί να το ερμηνεύσει και να το κατανοήσει, ενώ διατηρεί τις ποιοτικές, δομικές ή δυναμικές πτυχές του λόγου. Η ανάλυση του λόγου μπορεί να σκοπεύει στην κατανόηση των διαδικασιών, των μοτίβων ή των δομών του λόγου ή στην εξέταση των λεπτομερειών της ομιλίας ή των γραπτών κειμένων. Ένας αναλυτής του λόγου μπορεί να θεωρήσει το λόγο είτε ως παράγωγο του υπό μελέτη φαινομένου, είτε ως έκφραση του φαινομένου αυτού. Το ερμηνευτικό καθήκον του αναλυτή του λόγου μπορεί να συμπεριλαμβάνει το σχηματισμό διασυνδέσεων μεταξύ των μορφών του λόγου και των ψυχολογικών, κοινωνικών ή πολιτισμικών διαδικασιών (Crawford & Valsiner, 1999).

Σε κάθε περίπτωση, ως ένα μέσο έρευνας των κοινωνικών και ψυχολογικών διαδικασιών, η ανάλυση του λόγου προσφέρει αρκετά πρακτικά πλεονεκτήματα για τους



θεωρητικούς εκείνους, οι οποίοι εμμένουν σε κάποιο είδος μιας κοινωνικής κονστρουξιονιστικής μεταθεωρίας, διότι ο τρόπος της ανάλυσης έχει σκοπό να διατηρήσει την πολυπλοκότητα και τις ποιοτικές πτυχές του φαινομένου στα δεδομένα, παρά να απλοποιήσει αυτά τα δεδομένα μέσω διαδικασιών ποσοτικοποίησης, για παράδειγμα (Crawford & Valsiner, 1999).

Γενικότερα, υπάρχουν πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις για να μελετήσει κανείς τον λόγο (discourse). Εκτός από την προσέγγιση της ανάλυσης του λόγου (discourse analysis – DA), υπάρχει και η εθνομεθοδολογική ανάλυση διαλόγου (ethnomethodological conversation analysis – CA). Σύμφωνα με τον Hammersley, και οι δύο αυτές προσεγγίσεις συνεισφέρουν σημαντικά στην κατανόηση της ανθρώπινης, κοινωνικής ζωής. Πιο συγκεκριμένα, η εθνομεθοδολογική ανάλυση διαλόγου (CA) αποτελεί ένα από τα λίγα παραδείγματα ενός γνήσιου αθροιστικού προγράμματος εμπειρικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Ωστόσο, ένα σημαντικό ερώτημα το οποίο πρέπει να διερευνήσουμε, αφορά το κατά πόσον αυτές οι μορφές ανάλυσης πρέπει να μεταχειρίζονται ως μέθοδοι – να χρησιμοποιούνται από κοινωνικούς επιστήμονες, όταν είναι κατάλληλες για το πρόβλημα το οποίο διερευνάται, πιθανόν, σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους – ή το κατά πόσον πρέπει να μεταχειρίζονται ως παραδείγματα – ως αποκλειστικές και επαρκείς προσεγγίσεις για να μελετηθεί ο κοινωνικός κόσμος (Hammersley, 2003).

Οι υποστηρικτές και των δύο ειδών ανάλυσης τις μεταχειρίζονται ως παραδείγματα παρά ως μεθόδους, και τις θεωρούν ανώτερες σε σχέση με άλλες διαθέσιμες εναλλακτικές προσεγγίσεις. Εκείνοι που χρησιμοποιούν τη CA, φαίνεται να τη μεταχειρίζονται ως παράδειγμα, ακόμη και αν υπάρχουν περιστασιακές προτάσεις, ακόμη και από τους πιο ακραίους υποστηρικτές αυτής της ανάλυσης, που θεωρούν ότι η CA μπορεί να προσφέρει τα θεμέλια για άλλα είδη δουλειάς. Παρόμοια, αν και σε κάποιες ομιλίες τους, οι Potter και Wetherell ρητά αρνούνται ότι βλέπουν την DA ως αντικαταστάτρια άλλων μορφών της

κοινωνικής Ψυχολογίας, την παρουσιάζουν σαν να μην έχει σχέση με τις παραδοσιακές προσεγγίσεις και σαν να αποφεύγει τα θεμελιώδη προβλήματα που αντικρίζει. Επιπροσθέτως, στην πράξη, χρησιμοποιούν, σε μεγάλο βαθμό, μόνο αυτό το είδος ανάλυσης, και δεν φαίνεται να την έχουν επιλέξει γιατί είναι η πιο κατάλληλη μέθοδος για τη μελέτη συγκεκριμένων ζητημάτων. Αντίθετα, φαίνεται να τη χρησιμοποιούν λόγω των γενικών της πλεονεκτημάτων (Hammersley, 2003).

Επιπροσθέτως, πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν δύο βασικές μεθοδολογικές δεσμεύσεις, τις οποίες μοιράζονται η CA και η DA και οι οποίες είναι κεντρικές για την παρουσίασή τους ως επαρκείς προσεγγίσεις. Αυτές οι προσεγγίσεις είναι αρνητικές στο χαρακτήρα:

- Μια άρνηση να αποδοθούν κάποια διακριτικά, θεμελιώδη ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά σε συγκεκριμένες κατηγορίες, ως μια βάση για την εξήγηση της συμπεριφοράς – χαρακτηριστικά τα οποία είναι σχετικά σταθερά στο χρόνο και/ή στα διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα.
- Μια άρνηση να χρησιμοποιηθεί αυτό που λένε οι άνθρωποι για τον κοινωνικό κόσμο, ως πηγή πληροφόρησης για αυτόν.

Αυτό που φανερώνουν αυτές οι δεσμεύσεις είναι μια απροθυμία να θεωρηθεί ότι η συμπεριφορά των ενεργών ανθρώπων ελέγχεται, ή καθοδηγείται από θεμελιώδη, διακριτικά και σταθερά πνευματικά χαρακτηριστικά, όπως η «νοοτροπία», η «προσωπικότητα», η «οπτική γωνία κάθε ανθρώπου», ή ο «στρατηγικός προσανατολισμός». Αντιθέτως, οι ενεργοί άνθρωποι μεταχειρίζονται σαν να χρησιμοποιούν πολιτισμικές πηγές πληροφοριών, οι οποίες είναι δημοσίως διαθέσιμες, και δρουν κατά αυτόν τον τρόπο με συναφώς ευμετάβλητους τρόπους. Σαν αποτέλεσμα, δεν θεωρείται πως αυτό που κάνουν στηρίζεται σε κάτι συγκεκριμένο που αφορά τους ίδιους τους, τους εαυτούς: αυτό που κάνουν είναι αυτό που οποιοδήποτε «μέλος» θα έκανε ή θα μπορούσε να κάνει (Hammersley, 2003).

Το νόημα της δεύτερης δέσμευσης είναι πιο προφανές: αποκλείει το περιεχόμενο αυτών που οι άνθρωποι λένε για τον κόσμο, ως μία πηγή αναλυτικά χρήσιμων πληροφοριών. Αυτό δεν είναι ένα τεχνικό ζήτημα, ούτε μια απλή άρνηση του ότι αυτό που παράγει αυτή η πηγή πληροφόρησης μπορεί κάποια στιγμή να φτάσει σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο κατάλληλης αξιοπιστίας και εγκυρότητας. Αντίθετα, επιμένει στο ότι οι καθημερινές εκτιμήσεις και γνώμες των ανθρώπων πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση εκείνη, η οποία μεταχειρίζεται αυτές τις γνώμες ως ζητήματα και όχι ως πηγές πληροφόρησης. Πρέπει να εξετάζονται για τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται. Πρέπει να εξετάζεται επίσης αυτό από το οποίο απαρτίζονται τα κοινωνικά φαινόμενα, που περιγράφουν οι ανθρώπινες γνώμες. Τέλος, πρέπει να εξετάζεται αυτό που μας λένε αυτές οι γνώμες σχετικά με τις πολιτισμικές πηγές πληροφόρησης που είναι διαθέσιμες στα μέλη, και/ή σχετικά με τις πρακτικές στις οποίες συμμετέχουν τα μέλη αυτά (Hammersley, 2003).

Η εθνομεθοδολογική λογική, πάνω στην οποία συχνά στηρίζεται η CA, αν και είναι αρκετά ενδιαφέρουσα, εμπερικλείει κάποια σοβαρά και θεμελιώδη προβλήματα. Παρ' όλα αυτά, αυτό δεν είναι απαραίτητα καταστροφικό για την CA, διότι δεν είναι ξεκάθαρο το αν στηρίζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό στην εθνομεθοδολογία. Σύμφωνα με τον Hammersley, η CA θα μπορούσε να βασιστεί σε μια διαφορετική μεθοδολογία. Σε αυτή την περίπτωση, η CA θα μπορούσε να επιτύχει να τεκμηριώσει σημαντικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης κοινωνικής αλληλεπίδρασης, τα οποία μέχρι τώρα είχαν αγνοηθεί. Ωστόσο, υπάρχουν προβλήματα και με μια καινούργια μεθοδολογική βάση. Και αυτό γιατί, κατά κάποιον τρόπο ισοδυναμεί με ένα νέο είδος συμπεριφορισμού, το οποίο υποφέρει από τις ίδιες αδυναμίες. Μία από αυτές τις αδυναμίες είναι το γεγονός ότι στηρίζεται σε μια έννοια της παρατηρητικότητας, η οποία είναι αστήρικτη και αδικαιολόγητη (Hammersley, 2003).

Μια δεύτερη αδυναμία, την οποία μοιράζεται με τον συμπεριφορισμό, είναι η τάση να μεταχειρίζεται οτιδήποτε δεν είναι παρατηρήσιμο σαν να έχει μια διαφορετική

οντολογική κατάσταση από αυτό που μπορεί να παρατηρηθεί. Επιπλέον, στην περίπτωση που δεν παρουσιαστεί ως κάτι λιγότερο αληθινό, θεωρείται ως κάτι λιγότερο θεμελιώδες και καθορισμένο στο χαρακτήρα (Hammersley, 2003).

Η κονστρουξιονιστική βάση, πάνω στην οποία στηρίζεται η DA είναι επίσης προβληματική. Ειρωνικά, ένας από τους λόγους είναι το ότι, σε αντίθεση με την εθνομεθοδολογία, δεν καθορίζει εκ νέου το στόχο στον οποίο πρέπει να εστιάζει η έρευνα με ένα ουσιαστικό και θεμελιώδη τρόπο. Αντί αυτού, επιδεικνύει μια αμφιβολία σχετικά με την οντολογική κατάσταση των κοινωνικών φαινομένων. Μερικές φορές, υπονοείται ότι αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα κατασκευάζονται από τις πρακτικές που χρησιμοποιούμε για να μιλήσουμε για αυτά, παρά είναι ανεξάρτητα από αυτές. Με άλλα λόγια, η DA αρνείται την ανεξαρτησία των κοινωνικών φαινομένων από τις περιγραφές και τις εκτιμήσεις που πραγματοποιούν οι άνθρωποι σχετικά με αυτά (Hammersley, 2003).

Σύμφωνα με τον Hammersley, για να μπορέσουν να αποφευχθούν οποιαδήποτε προβλήματα προκαλεί η εφαρμογή αυτών των δύο προσεγγίσεων, η μόνη λύση θα ήταν ο κατάλληλος συνδυασμός και των δύο αυτών μορφών ανάλυσης με άλλες ποιοτικές, αλλά και ποσοτικές προσεγγίσεις. Έτσι λοιπόν, αυτό που προτείνει ο Hammersley είναι η ενοποίηση αυτών των δύο διαχωρισμένων μεθοδολογικών προσεγγίσεων, οι οποίες, στην ουσία, διαμορφώνουν την κοινωνική έρευνα, βασιζόμενος στο γεγονός ότι ο θρυμματισμός της μεθοδολογίας αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο εναντίον της προόδου προς μια πιο αποτελεσματική, επιστημονική μελέτη της κοινωνικής ζωής (Hammersley, 2003).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Martyn Hammersley (2003) έχει προσφέρει μια λεπτομερή κριτική πάνω σε κάποιες πτυχές μερικών προσεγγίσεων στην ανάλυση του λόγου (discourse analysis – DA) και στην ανάλυση του διαλόγου (conversation analysis – CA). Ο Potter προσπάθησε να διορθώσει τις πιο σημαντικές παρεξηγήσεις και να προσφέρει επιχειρήματα κατά των πιο γενικών ισχυρισμών του Hammersley.

Το κεντρικό σημείο των ισχυρισμών του Hammersley είναι ότι η DA και η CA έχουν αναπτυχθεί ως ξεχωριστά παραδείγματα και ότι στερούνται της συνάφειας που χρειάζεται για αυτό, εξαιτίας μιας σειράς θεμελιωδών και φιλοσοφικών λόγων, και εξαιτίας μιας αντίστασης στην ακολούθηση της (φαινομενικά) λογικής πορείας της απόδοσης ξεχωριστών ποιοτήτων σε κατηγορίες των ενεργών ανθρώπων και μιας αντίστασης στη χρησιμοποίηση αυτών που λένε οι άνθρωποι ως μια πηγή πληροφόρησης. Η DA και η CA πρέπει, αντί αυτού, να μεταχειρισθούν ως χρήσιμες αλλά περιορισμένες μέθοδοι, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά στην σύνδεσή τους με άλλες μεθόδους (Potter, 2003).

Η κατηγορία της ανάλυσης του λόγου αποτελεί τόσο πλεονέκτημα όσο και επιβάρυνση. Είναι πλεονέκτημα ως μία περίφραξη στην οποία ένα εύρος διαφορετικών ειδών δουλειάς μπορεί το ένα να έρθει αντιμέτωπο με το άλλο. Ωστόσο, είναι επιβάρυνση όταν μεταχειρίζεται ως ένα ξεχωριστό πράγμα, χωρίς να εκτιμώνται οι συνέπειες της απομόνωσής του (Potter, 2003).

Οι ισχυρισμοί του Hammersley σχετικά με τα παραδείγματα μπορεί να φαίνονται λογικοί όταν εξετάζονται από μία απόσταση. Εν τούτοις, αποτυγχάνουν να παραμείνουν ακέραιοι σε μια πιο ακριβής και λεπτομερή εξέταση. Ας σημειώσουμε αρχικά ότι η έννοια ενός παραδείγματος είναι μια έννοια που κρύβει δυσκολίες. Στο πρωταρχικό όραμα του Kuhn, ο ρόλος του ήταν να τονίσει το συντονισμό πολύ διαφορετικών στοιχείων στις θεμελιώδεις αξίες των επιστημών σχετικά με την επιλογή θεωρίας, τα μεταφυσικά μοντέλα, τις συμβολικές γενικεύσεις και τα πρότυπα. Σύμφωνα με τον Kuhn, αυτά είναι τα αντικείμενα της δέσμευσης μιας ομάδας και ως τέτοια σχηματίζουν μια ολότητα και λειτουργούν μαζί. Ωστόσο, υπάρχει πολύ μεγάλη σύγχυση ως προς το πόσο ισχυρή και σταθερή πρέπει να είναι η από κοινού λειτουργία αυτών των αντικειμένων, και ακόμη, ο Kuhn απέκλεισε ρητά τις κοινωνικές επιστήμες από την ανάλυσή του, αμφιβάλλοντας για το κατά πόσον μπορούσαν να είναι παραδειγματικές (Potter, 2003).

Για αυτό το λόγο, το να μιλάς κανείς για την Ψυχολογία του Λόγου (Discursive Psychology-DP), σαν να ήταν παράδειγμα, προκαλεί σύγχυση και υπάρχει ο κίνδυνος να περιοριστεί ή να αποφευχθεί η διαμάχη και η αντιπαράθεση με τις άλλες προσεγγίσεις. Ένα από τα χαρακτηριστικά της ανάπτυξης της DP (όπως και της DA) είναι η υπόσχεση για ένα θεωρητικό, μεθοδολογικό και αποτελούμενο από αρχές επίπεδο μαζί με την κυρίαρχη Ψυχολογία, για παράδειγμα, καθώς και η προσέγγισή της σε βασικά ζητήματα – αλλά και στην κατασκευή αυτών των ζητημάτων – όπως ο προσδιορισμός, οι απόψεις και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. Αυτή η εμπειρική και ρητορική υπόσχεση παίζει θεμελιώδη ρόλο για την ανάπτυξη της DP (Potter, 2003).

Είναι εξίσου παραπλανητικό να μιλά κανείς για την DP σαν να ήταν μέθοδος. Αντίθετα, είναι μια προσέγγιση η οποία είναι ενσωματωμένη σε ένα δίκτυο θεωρητικών και μεθοδολογικών υποθέσεων και αξιώσεων. Τα θεωρητικά πλεονεκτήματα στην αντίληψη της γλώσσας αποτέλεσαν μια σημαντική κινητήρια δύναμη στην ανάπτυξή της. Κατασκευάζοντας το θέμα της έρευνας ώστε να είναι ο «λόγος» (discourse), σηματοδοτεί μια μετακίνηση από τη θεώρηση της γλώσσας ως ένα αποσπασματικό σύστημα αποτελούμενο από όρους, στη θεώρηση του προφορικού και του γραπτού λόγου ως κομμάτια των κοινωνικών πρακτικών (Potter, 2003).

Η σχηματισμός μιας θεωρίας για τη γλώσσα με αυτό τον τρόπο, σημαίνει ότι η επιλογή της ανάλυσης του λόγου δεν είναι σαν την επιλογή ενός γλυκού από ένα σύνολο διαφορετικών και ισάξιων γευστικά γλυκών. Αντίθετα, οι μέθοδοι της ανάλυσης του λόγου έχουν αναπτυχθεί (και ακόμα αναπτύσσονται) για να περικλείουν και να στρέφονται προς την ενεργή χρήση της γλώσσας. Η ανάμειξή τους με μεθόδους, οι οποίες προϋποθέτουν μια πολύ διαφορετική θεώρηση του λόγου, είναι μια συνταγή για ασυνέπεια και ασυναρτησία (Potter, 2003).

Από τη μία πλευρά, αυτό συμπεριλαμβάνει μια θετική αναγνώριση του αξιώματος του λόγου ως ένα μέσο για πράξη. Σταματά να είναι λογικό να διαχωριστεί μια μελέτη της γλώσσας από μία μελέτη της συμπεριφοράς, όπως μπορεί να κάνουν οι παραδοσιακοί, κοινωνικοί ψυχολόγοι. Πολλοί ερευνητές (όχι μόνο ψυχολόγοι του Λόγου) εμπλέκονται στο έργο της ανάλυσης του λόγου, διότι, σύμφωνα με την άποψη του Potter, εμπερικλείει τη μελέτη ενός από τα πιο σημαντικά και ενδιαφέροντα πράγματα που αφορούν την ανθρώπινη ζωή (Potter, 2003).

Από την άλλη μεριά, αυτή η αναγνώριση ότι ο λόγος προσανατολίζεται στην πράξη έχει βάλει τα θεμέλια για μια σειρά από κριτικές των εναλλακτικών μεθόδων. Τυπικά, αυτές οι κριτικές έχουν δείξει το πώς ένα συγκεκριμένο σύνολο των ισχυρισμών είναι ένα προϊόν της ενσωμάτωσης του λόγου σε μία μέθοδο, χωρίς να ληφθεί υπόψιν η σημειολογία αυτού του λόγου. Ας σημειώσουμε ότι οι κριτικές πηγαίνουν πέρα από το βασικό ισχυρισμό ότι η γλώσσα είναι ενεργή και έτσι, οι μέθοδοι που αποτυγχάνουν να το αναγνωρίσουν θεωρούνται ανεπαρκείς και ακατάλληλες. Μάλιστα, προσπαθούν να δείξουν, με συγκεκριμένες λεπτομέρειες, το πώς ειδικοί ισχυρισμοί σε ειδικές μελέτες είναι ανεπαρκείς. Για παράδειγμα, το έργο της Ψυχολογίας του Λόγου σχετικά με το τι συνηθίζοταν να αποκαλείται «απόψεις» έχει τονίσει μια σειρά από ιδιαιτερότητες, με βάση τον τρόπο που οι κλίμακες απόψεων σχεδιάζονται και ερμηνεύονται (Potter, 2003).

Ας αναφέρουμε ένα απλό παράδειγμα: Οι Wiggins και Potter μελέτησαν τις μετρήσεις των απόψεων, σχετικά με το φαγητό και την κατανάλωση τροφής. Τόνισαν τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι μετρήσεις α) προκαθορίζουν τις περιγραφικές κατηγορίες που είναι διαθέσιμες στους συμμετέχοντες, β) αποτελεσματικά αφαιρούν οποιαδήποτε πρακτική δραστηριότητα, που μπορεί να κάνουν οι άνθρωποι κατά τη χρησιμοποίηση της αποτίμησης του φαγητού και γ) διατυπώνουν ξανά σύνθετα στατιστικά ευρήματα, με όρους ενός βασικού κόσμου γεύσεων και ψυχολογικών καταστάσεων, οι οποίες απομονώνονται περαιτέρω ως

«προτιμήσεις» και «απόψεις». Οι Wiggins και Potter συνέχισαν να μελετούν τις νατουραλιστικές περιγραφές της ομιλίας για το φαγητό, για να δείξουν το πώς ειδικές διακρίσεις (π.χ., μεταξύ των «υποκειμενικών» και «αντικειμενικών» αποτιμήσεων του φαγητού - «Μ' άρεσε πολύ αυτή η πίτσα»/«Αυτή η πίτσα ήταν απολαυστική») μπορούν να είναι ιδιαίτερα συμπερασματικές, όσον αφορά τις προτιμήσεις και τις απόψεις για το φαγητό (Potter, 2003).

Πώς θα έπρεπε να αποκρινόμαστε σε τέτοιου είδους ισχυρισμούς και ερευνητικά ευρήματα; Εγείρουν πολύ βαθιά και σημαντικά προβλήματα για τον ισχυρισμό του Hammersley για την DA ως μία συμπληρωματική μέθοδο (τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο). Θα έπρεπε να συμπληρώσουμε μια κλίμακα απόψεων με μία νατουραλιστική μελέτη της κατανάλωσης φαγητού; Δεδομένων των προβλημάτων που αναγνωρίζονται, αυτό φαίνεται να είναι ιδιαίτερα ασυνεπές. Βέβαια, μια τέτοιου είδους έρευνα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να γίνει μια προσπάθεια να βελτιωθούν οι κλίμακες απόψεων. Ωστόσο, φαίνεται ότι οι ερευνητές των απόψεων δεν λειτουργούν με αυτόν τον τρόπο, πιθανώς λόγω της έλλειψης μιας εύκολης τεχνικής λύσης για τα προβλήματα που εγείρονται (Potter, 2003).

Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχει μια γενικότερη ένταση μεταξύ των διαφορετικών μετά – θεωρητικών υποθέσεων της παραδοσιακής έρευνας για τις απόψεις και της Ψυχολογίας του Λόγου. Η παραδοσιακή έρευνα των απόψεων χρησιμοποιεί μια λογική παραγόντων και αποτελεσμάτων, η οποία έχει αναπτυχθεί παράλληλα με τις έννοιες του πειραματικού χειρισμού και της συνδεδεμένης στατιστικής με πολλές μεταβλητές. Επίσης, συνδέεται με αυτού του είδους τις ερωτήσεις: «Ποια είναι η επίδραση του X στο Ψ;». Το έργο της DP και της DA, τυπικά, δεν σχετίζεται με ερωτήσεις αυτής της μορφής. Συχνά, οι ερωτήσεις στις οποίες προτίθεται να δώσει απάντηση είναι οι εξής: «Τι είναι το X;», «Πώς πραγματοποιείται το X;», «Πώς διαχειρίζεται και ελέγχεται το X στο περιβάλλον του Ψ;». Η λογική αυτών των ερωτήσεων είναι ρητορική και αφορά το διάλογο. Ακόμη, δίνουν έμφαση



στην πράξη και στην κατασκευή. Δεν αναμειγνύονται εύκολα με ερωτήσεις που περιλαμβάνουν παράγοντες και αποτελέσματα. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, ούτε είναι κάτι ιδιαίτερα καινούργιο. Οι μέθοδοι ή οι αναλυτικές προσεγγίσεις συνδέονται, τυπικά, με γενικότερες και ευρύτερες αρχές και υποθέσεις. Τέτοιου είδους υποθέσεις γίνονται αόρατες, μόνο όταν ενσωματωθούν στις διαδικασίες της έρευνας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (Potter, 2003).

Ένα από τα πλεονεκτήματα μιας εναλλακτικής, αναλυτικής προσέγγισης σαν την DP και την DA, είναι το γεγονός ότι μπορούν να τονίσουν και να ρίξουν φως σε πράγματα, τα οποία θεωρούνται δεδομένα και αναμφίβολα. Το πρακτικό αποτέλεσμα αυτού είναι η σύγχυση που δημιουργείται με το ρίσκο των ερευνητών, όταν προσπαθούν να ενώσουν μεθόδους όπως αυτές, χωρίς να εκτιμήσουν τη αντίθεση που υπάρχει μεταξύ τους (Potter, 2003).

Σύμφωνα με τον Potter, ίσως, ο Hammersley να θεωρούσε τις μεθόδους της παραδοσιακής κοινωνικής Ψυχολογίας ένα μάλλον εύκολο στόχο, όπως εκείνο το είδος του θετικισμού, το οποίο συχνά μεταχειρίζεται ως κάτι δυσφημισμένο στις ευρύτερες παραδόσεις της κοινωνικής επιστήμης (Potter, 2003).

Η ουσία του ζητήματος αυτού είναι ότι η DP και η DA δεν είναι ούτε αυτό – ελεγχόμενα παραδείγματα, ούτε μέθοδοι που μπορούν εύκολα να αναμειχθούν και να συνδυαστούν με άλλες μεθόδους. Αντιθέτως, αποτελούν προσεγγίσεις με μια σειρά μετά – θεωρητικών, θεωρητικών και μεθοδολογικών στοιχείων. Οι προσεγγίσεις αυτές δεν μας λένε όλα όσα χρειαζόμαστε να μάθουμε για την κοινωνική ζωή, ούτε έχουν σκοπό να κάνουν κάτι τέτοιο. Ωστόσο, αναπτύχθηκαν ως προσεγγίσεις για μια σειρά θεωρητικών και μεθοδολογικών λόγων, που δεν είναι αυθαίρετοι. Ο συνδυασμός τους με άλλες μεθόδους, οι οποίες κάνουν διαφορετικές υποθέσεις για το λόγο (discourse) είναι πιθανό να οδηγήσει στην ασυναρτησία και στη σύγχυση. Βέβαια, η DP και η DA μπορούν να χρησιμοποιηθούν

σε γενικευμένα δεδομένα, μέσω διαδικασιών όπως είναι οι ανοιχτές συνεντεύξεις και σχετίζονται με την εθνογραφία, όταν χρησιμοποιούν διάφορους συνδυασμούς οπτικών και ακουστικών καταγραφών και αρχείων – παρ' όλα αυτά, δεν είναι το ίδιο πράγμα με την εθνογραφία (Potter, 2003).

Αυτό υποδηλώνει πως ο μεθοδολογικός εκλεκτικισμός είναι απίθανο να είναι ένας δρόμος που να οδηγεί στην πρόοδο. Αντιθέτως, μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση. Η διαύγεια και η καινοτομία είναι τουλάχιστον πιο πιθανό να είναι μια συνέπεια απλών μεθόδων, οι οποίες χρησιμοποιούνται με μια ξεκάθαρη λογική και κατάλληλα διατυπώνουν τις ερευνητικές ερωτήσεις. Αυτές οι μέθοδοι μπορούν να συνδυαστούν με ακριβή επιχειρήματα μεταξύ των προσεγγίσεων, σε συμφωνία με ζητήματα της θεωρίας, των δεδομένων, της Φιλοσοφίας και άλλων. Ειρωνικά, αυτό είναι μάλλον παρόμοιο με αυτό που θεώρησε ο Kuhn ότι είναι ο δρόμος που οδηγεί στην πρόοδο (Potter, 2003).

Ένα σημαντικό κομμάτι της κριτικής του Hammersley είναι αφιερωμένο στις υποτιθέμενες, θεμελιώδεις συγχύσεις τόσο στην DA όσο και στον κονστρουξιονισμό. Ο κονστρουξιονισμός είναι σίγουρα μια πηγή σύγχυσης και αμφισβήτησης, και έχει γίνει ένα πεδίο ασυμφωνίας μεταξύ της CA και κάποιων ειδών της DA. Πράγματι, είναι πιθανό να υπάρχουν τόσα πολλά διαφορετικά είδη του κονστρουξιονισμού, όσα και της DA (Potter, 2003).

Ο Hammersley, από μία φιλοσοφική άποψη, θεωρεί και μεταχειρίζεται τον κονστρουξιονισμό ως ένα είδος ιδεαλισμού. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο κατασκευασμένος χαρακτήρας των κοινωνικών φαινομένων θεωρείται πως υποδηλώνει ότι αυτά τα φαινόμενα δεν έχουν εκείνο το είδος της αντικειμενικής πραγματικότητας, την οποία κανονικά την προσάπτουν σε αυτά οι απλοί άνθρωποι και οι περισσότεροι κοινωνικοί επιστήμονες. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Potter, ο κονστρουξιονισμός στην Ψυχολογία του Λόγου σίγουρα δεν είναι μια προσπάθεια για να απορριφθεί η ύπαρξη της «αντικειμενικής

πραγματικότητας» των φαινομένων, τα οποία είναι τόσο πραγματικά όσο πραγματική είναι και η επικύρωση αυτής της πραγματικότητας. Αντίθετα, ο κονστρουξιονισμός είναι μια προσπάθεια να μελετηθεί ο ρόλος αυτών των κοινωνικών φαινομένων με όρους των ανθρώπινων περιγραφών, σχολίων, κατηγοριών, προσανατολισμών, κ.λπ. Πράττοντας κατά αυτό τον τρόπο, βελτιώνει μια άκαμπτη και αυστηρή παράδοση της μελέτης της γνώσης, η οποία αναπτύχθηκε από τους κοινωνιολόγους της επιστήμης (Potter, 2003).

Με βάση τις αρχές του κονστρουξιονισμού, οι άνθρωποι θεωρούνται κομμάτια ενός αιτιολογικού συνδέσμου φυσικών και κοινωνικών γεγονότων, τα οποία διαπλάθουν τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται και πράττουν και καθορίζουν αυτό που είναι ικανοί να πραγματοποιήσουν (Potter, 2003).

Τέλος, αξίζει να τονισθεί ότι η Ψυχολογία του Λόγου δεν αναπτύσσει ένα μοντέλο για το τι είναι ο άνθρωπος με την κλασική, ψυχολογική έννοια. Ωστόσο, προσφέρει μια προσέγγιση για τη μελέτη και την κατανόηση των πιο απόκρυφων, περίπλοκων και σύνθετων ψυχολογικών φαινομένων, τα οποία κατασκευάζονται και εκφράζονται μέσω του λόγου (Potter, 2003).

#### ***4.4. Η Θεώρηση και η Κατανόηση του Ανθρώπου από το Ρομαντικό στο Μεταμοντέρνο Πολιτισμό***

Σύμφωνα με τον Gergen, η διαδικασία του κοινωνικού κορεσμού προξενεί βαθιά αλλαγή στους τρόπους κατανόησης του εαυτού. Ο κοινωνικός κορεσμός μας εφοδιάζει με ένα πλήθος από ασύνδετες και άσχετες μεταξύ τους γλώσσες του εαυτού. Αυτός ο θρυμματισμός της αυτοκατανόησης αποτελεί ευθεία ανταπόκριση ενός πλήθους ασυνάρτητων και μη συνδεδεμένων σχέσεων, οι οποίες μας έλκουν προς χιλιάδες κατευθύνσεις και μας προκαλούν να υποδυθούμε μια ποικιλία ρόλων τέτοια, που εξαφανίζει

από το οπτικό πεδίο ακόμα και αυτή την ίδια την ιδέα ενός «αυθεντικού εαυτού» με αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά (Gergen, 1997).

Με την είσοδό μας στη μεταμοντέρνα εποχή, τίθενται σε κίνδυνο όλες οι προηγούμενες πεποιθήσεις για τον εαυτό και μαζί τους όλα τα πρότυπα δράσης που στηρίζονται σε αυτές. Ο μεταμοντερνισμός δεν φέρνει μαζί του κάποιο καινούργιο λεξιλόγιο για την κατανόηση του εαυτού, ούτε νέα διακριτικά στοιχεία για εξερεύνηση ή προσδιορισμό. Σύμφωνα με τον Gergen, ο αντίκτυπός του είναι πιο αποκαλυπτικός: αυτή η ίδια η ιδέα των προσωπικών αληθειών τίθεται σε αμφισβήτηση (Gergen, 1997).

Γενικότερα, η μεταμοντέρνα θέση σηματοδοτείται από μια πληθώρα φωνών που συναγωνίζονται η μία την άλλη για δικαίωμα στην πραγματικότητα – για να γίνουν αποδεκτές ως νόμιμες εκφράσεις της αλήθειας. Στον μεταμοντέρνο κόσμο αποκτάμε ολοένα και περισσότερο συνείδηση του γεγονότος ότι τα αντικείμενα για τα οποία μιλάμε δεν είναι «μέσα στον κόσμο», αλλά αποτελούν προϊόντα αντίληψης. Σύμφωνα με τις μεταμοντέρνες θέσεις, τα άτομα βρίσκονται σε μια κατάσταση διαρκούς δόμησης και αναδόμησης – σε ένα κόσμο, στον οποίο κυκλοφορεί οτιδήποτε μπορεί να γίνει αντικείμενο διαπραγμάτευσης (Gergen, 1997).

Στο μεταμοντέρνο πολιτισμό ό,τι εμείς εκλαμβάνουμε σαν «έγκυρη γνώση», δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία τυποποιημένη γνώση, αποδεκτή από το ευρύ κοινό (Gergen, 1997).

Με βάση τον Gergen, ο κοινωνικός κορεσμός επιφέρει μια γενική ζημιά στην υπόθεσή μας για αληθινούς και ευκολονόητους εαυτούς. Καθώς αφομοιώνουμε πολλαπλές φωνές, ανακαλύπτουμε ότι κάθε «αλήθεια» σχετικοποιείται από την ταυτόχρονη συνειδητοποίηση επιτακτικών εναλλακτικών «αληθειών». Φτάνουμε να συνειδητοποιήσουμε ότι κάθε τι που θεωρούμε αληθινό για τον εαυτό μας είναι μια κατασκευή της στιγμής, αληθινό μόνο για μια δεδομένη χρονική φάση και μέσα σε συγκεκριμένες σχέσεις. Αυτό η

άποψη του Gergen αποσαφηνίζεται ακόμη περισσότερο με τις βαθιές αλλαγές που συμβαίνουν τώρα στον ακαδημαϊκό χώρο (Gergen, 1997).

Επιπροσθέτως, ο Gergen υποστηρίζει ότι η διαφαινόμενη πληθώρα των προοπτικών υποσκάπτει τις από μακρού υφιστάμενες πεποιθήσεις σχετικά με την αλήθεια και την αντικειμενικότητα. Πολλοί βλέπουν τώρα την επιστήμη σαν μια θάλασσα κοινωνικών απόψεων, οι οποίες κυβερνώνται συχνά από πολιτικές και ιδεολογικές δυνάμεις. Και καθώς η επιστήμη μετατρέπεται από αντανάκλαση του κόσμου σε αντανάκλαση της κοινωνικής εξέλιξης, η προσοχή και το ενδιαφέρον απομακρύνονται από τον «κόσμο έτσι όπως είναι» και αντί αυτού εστιάζονται στις δικές μας αναπαραστάσεις του κόσμου. Πολλοί όμως ισχυρίζονται, πως αυτές οι αναπαραστάσεις είναι προϊόντα, όχι ατομικών σκέψεων, αλλά αισθητικών παραδόσεων. Και αν η επιστημονική αλήθεια είναι προϊόν λόγιων επινοήσεων, το ίδιο ισχύει και για τις αλήθειες του εαυτού (Gergen, 1997).

Σύμφωνα με τον Gergen, το λεξιλόγιο των ηθικών συναισθημάτων, της αφοσίωσης και της εσωτερικής χαράς έλκει την καταγωγή του κυρίως από μια ρομαντική αντίληψη του εαυτού. Η άποψη αυτή για τον εαυτό, παρόλο που έφθασε στο ζενίθ της κατά τον 19ο αιώνα, παραμένει ακόμα και σήμερα πολύ ζωντανή. Είναι μια άποψη που αποδίδει κεντρική σημασία σε αόρατες ή και ιερές ακόμα δυνάμεις που κατοικούν βαθιά στο εσωτερικό του ατόμου, δυνάμεις που δίνουν νόημα στη ζωή και στις σχέσεις. Στον 20ο αιώνα όμως, αυτή η αντίληψη για το άτομο περιέπεσε σε αχρηστία και αντικαταστάθηκε ευρέως από μια νεωτερικιστική (modernist) άποψη για την προσωπικότητα, σύμφωνα με την οποία η λογική και η παρατήρηση αποτελούν τα κεντρικά στοιχεία της ανθρώπινης λειτουργικότητας. Η άποψη αυτή είναι διάχυτη στο χώρο των επιστημών, των κυβερνήσεων και των επιχειρήσεων και έχει ευρύτατα καταπατήσει τον χώρο των μη τυπικών, καθημερινών σχέσεων (Gergen, 1997).

Με βάση την άποψη του Gergen, μεγάλο μέρος του σημερινού μας λεξιλογίου για το άτομο, καθώς και σχετικοί με αυτό το λεξιλόγιο τρόποι ζωής, αντλούν την καταγωγή τους από τη ρομαντική περίοδο. Όπως ισχυρίζεται ο Gergen, είναι ένα λεξιλόγιο πάθους, σκοπού, βάθους και προσωπικής σημασίας: ένα λεξιλόγιο που γεννά δέος προς του ήρωες, τη μεγαλοφυΐα και τα εμπνευσμένα έργα. Τοποθετεί την αγάπη σε εξέχουσα θέση ανάμεσα στις ανθρώπινες πράξεις, υμνώντας εκείνους που εγκαταλείπουν κάθε τι «χρήσιμο» και «λειτουργικό» για χάρη των άλλων ανθρώπων. Επιπλέον, ο Gergen υποστηρίζει πως εξαιτίας του ρομαντισμού μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη σε ηθικές αξίες και σε μια ύστατη σπουδαιότητα του ανθρώπινου εγχειρήματος. Η απώλεια αυτού του λεξιλογίου θα σήμαινε για πολλούς ανθρώπους την εξαφάνιση κάθε νοήματος από τη ζωή. Ωστόσο, αυτό ακριβώς το λεξιλόγιο είναι που απειλείται από την νεωτερικιστική άποψη που ακολούθησε τον ρομαντισμό (Gergen, 1997).

Η περίοδος του ρομαντισμού είναι γνωστή και ως προνεωτερικότητα, η οποία αναφέρεται στην πεποίθηση που ήταν κυρίαρχη κατά το Μεσαίωνα, ότι δηλαδή τα πάντα, συμπεριλαμβανομένης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, θα μπορούσαν να εξηγηθούν βάσει του εκκλησιαστικού δόγματος. Η αμφισβήτηση της εκκλησιαστικής αυθεντίας εμφανίστηκε κατά την Αναγέννηση και τελικά οδήγησε σε πιο αντικειμενικούς τρόπους έρευνας. Ακολούθησε ο Διαφωτισμός και αποδόθηκε έμφαση στην εμπειρία και τη λογική κατά την αναζήτηση της γνώσης (Hergenhahn, 2008).

Έτσι λοιπόν, προς το τέλος του 19ου αιώνα, η επίδραση του ρομαντισμού άρχισε να εξασθενεί. Ο Gergen θεωρεί πως είναι δύσκολο να καθοριστεί ακριβώς το γιατί συνέβη αυτό. Καθώς πάντως ο Δυτικός πολιτισμός έμπαινε στον 20ο αιώνα, αναδυόταν ένα νέο είδος συνειδητότητας που συχνότερα χαρακτηριζόταν νεωτερικιστική. Πολλά έχουν ειπωθεί για τον μοντερνισμό του 20ου αιώνα, τις ρίζες του, τις πολυπλοκότητές του και τις ποικιλομορφίες του. Οι απόψεις των αναλυτών μόλις και μετά βίας συμφωνούν και

διαφορετικές θέσεις διατυπώνονται για την αρχιτεκτονική, τις πλαστικές τέχνες, τη λογοτεχνία κ.λπ (Gergen, 1997).

Παρότι ο ρομαντισμός αποτέλεσε μια πλούσια πηγή για την πολιτισμική ζωή, το όραμά του υπήρξε ελάχιστα λειτουργικό ή λογικό, καθώς οι ίδιες οι ιδέες της αντικειμενικής απόδειξης και του λογικού οφέλους, κινήθηκαν αντίθετα προς τις αρχές του. Την ίδια πάντως στιγμή οι επιστήμες παρήγαγαν εντυπωσιακούς καρπούς, συνεισφέροντας στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ανθρώπων. Ωστόσο, η επιστήμη ήταν αντιρομαντική. Αντλούσε την καταγωγή της από τον Διαφωτισμό, τις δυνάμεις της λογικής και της παρατήρησης. Έτσι λοιπόν, επικρατούσε η άποψη πως η επιτυχία της επιστήμης στηριζόταν στις δυνατότητες του επιστήμονα για συστηματική παρατήρηση και αυστηρή λογική. Σύμφωνα με τον Gergen, το γεγονός ότι αυτές οι υποθέσεις μοιάζουν τόσο κοινότοπες σήμερα, οφείλεται στη δύναμη και την ευρεία διάδοση της νεωτερικότητας σκέψης (Gergen, 1997).

Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον Gergen, οι τεχνολογίες του κοινωνικού κορεσμού παίζουν σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη εξάλειψη του ατομικού εαυτού και μας κινούν προς μια νέα συνείδηση του εαυτού, τη μεταμοντέρνα. Ο Gergen υποστηρίζει ακόμη ότι καθώς συνδεόμαστε ολοένα και περισσότερο με το κοινωνικό μας περιβάλλον, καταλήγουμε στο τέλος να το εκφράζουμε. Αυτό που παρατηρείται λοιπόν είναι ένας εποικισμός του εαυτού, ο οποίος μέσα από το φαινόμενο του κοινωνικού κορεσμού καθρεφτίζει το σύνολο των επιμέρους εαυτών μας. Παρατηρείται επίσης και η απαρχή μιας πολυφρενικής κατάστασης, εξαιτίας της οποίας αρχίζει κανείς να βιώνει τον «ίλιγγο» της απεριόριστης πολυπλοκότητας. Με βάση τον Gergen, τόσο ο εποικισμός του εαυτού όσο και η πολυφρενική κατάσταση αποτελούν ενδεικτικά προοίμια της μεταμοντέρνας συνειδητότητας (Gergen, 1997).

Ακόμη, ο Gergen υποστηρίζει ότι οι τεχνολογίες του αιώνα μας αυξάνουν σταθερά τον αριθμό και την ποικιλία των σχέσεων που συνάπτουμε, την πιθανή συχνότητα των επαφών, την έντασή τους και την αντοχή τους στο χρόνο. Όπως ισχυρίζεται, όσο πιο

υπερβολική γίνεται αυτή η αύξηση, τόσο περισσότερο πλησιάζουμε σε μια κατάσταση κοινωνικού κορεσμού (Gergen, 1997).

Οι εμπειρίες ενός ατόμου που αφορούν παρεκκλίσεις και αυτοαντιφάσεις, μπορούν να ειδωθούν σαν προκαταρκτικές συνέπειες του κοινωνικού κορεσμού. Μπορεί όμως να σηματοδοτούν έναν εποικισμό του εαυτού, την πρόσκτηση δηλαδή πολλαπλών και ανόμοιων δυνατοτήτων σχετικά με τον τρόπο που ζει κανείς. Σύμφωνα με τον Gergen, αυτή ακριβώς η διαδικασία αυτό – εποικισμού είναι που αρχίζει να κλονίζει τις παραδοσιακές δεσμεύσεις, όσον αφορά τους ρομαντικούς αλλά και τους νεωτεριστικούς (modernist) τρόπους ύπαρξης. Η διαδικασία αυτή έχει κεντρική σημασία για τη διαμόρφωση του χώρου, όπου παρατηρείται η στροφή προς το μεταμοντέρνο (Gergen, 1997).

Ο Gergen διαπιστώνει πως, κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, μια τεράστια και βαθιά αλλαγή συντελείται στον χαρακτήρα της κοινωνικής ζωής. Μέσα από μια συγκέντρωση πρωτοεμφανιζόμενων τεχνολογιών, ο κόσμος των σχέσεων φτάνει ολοένα και περισσότερο σε σημείο κορεσμού. Εμπλεκόμαστε σε όλο και περισσότερες σχέσεις διαφορετικών μορφών και μεγαλύτερης συναισθηματικής έντασης από ποτέ. Με τον πολλαπλασιασμό των σχέσεων επέρχεται και μια μεταβολή στις κοινωνικές δυνατότητες του ατόμου – τόσο στο πώς να γνωρίζει όσο και στο να γνωρίζει. Επιπροσθέτως, ο Gergen επισημαίνει πως η σχετικά συνεκτική και ενοποιημένη αίσθηση ενός εαυτού, σύμφυτου με έναν παραδοσιακό πολιτισμό, παραχωρεί τη θέση της σε πολυσχιδείς και ανταγωνιστικές λανθάνουσες ικανότητες. Αναδύεται μια πολυφρενική κατάσταση, στην οποία ο άνθρωπος κολυμπάει σε συνεχώς μεταβαλλόμενα, επάλληλα και συνεχή ρεύματα ύπαρξης. Η δυνατότητα για μια φύση ρομαντική γεμάτη εμπιστοσύνη ή για μια δυνατή μοντέρνα ζωή, προσηλωμένη σε ένα και μόνο στόχο, σιγά σιγά εξαφανίζεται. Όπως υποστηρίζει ο Gergen, η μεταμοντέρνα ύπαρξη αρχίζει να αναδύεται και να κυριαρχεί (Gergen, 1997).



Σύμφωνα με την άποψη του Gergen, παρατηρείται μια όλο και περισσότερο διευρυνόμενη αμφισβήτηση για τις απόψεις του μοντερνισμού σχετικά με την αντικειμενική αλήθεια και την ορθολογικά θεμελιωμένη γνώση. Η διάβρωση αυτής της εμπιστοσύνης μπορεί σε μεγάλο βαθμό να αποδοθεί στη σταθερά αυξανόμενη συνειδητοποίηση άλλων φωνών, άλλων προοπτικών και άλλων απόψεων, να αποδοθεί δηλαδή στον εποικισμό του εαυτού και στον κοινωνικό κορεσμό (Gergen, 1997).

Ο Gergen υποστηρίζει επίσης πως για αυτή την αμφισβήτηση των απόψεων του μοντερνισμού ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό ο ίδιος ο μοντερνισμός. Και αυτό γιατί ο προσανατολισμός του μοντερνισμού έχει συμβάλλει πολύ στη δημιουργία αυτού του ανταγωνισμού ανάμεσα στις αλήθειες, που αντιμάχονται η μία την άλλη. Σύμφωνα με την άποψη του μοντερνισμού, ο κόσμος αποτελείται από διάφορα «φυσικά είδη», που το καθένα δικαιούται το δικό του τρόπο μελέτης. Υπάρχει, για παράδειγμα, ο κόσμος των φυσικών αντικειμένων, όπου απαιτείται οι κύριες επιστημονικές προσεγγίσεις να είναι η Φυσική και η Χημεία. Έτσι λοιπόν, αν το κάθε είδος απαιτεί έναν ιδιαίτερο τρόπο μελέτης, υπήρχε ήδη ένα έτοιμο σκεπτικό για τη δημιουργία ενός τεράστιου πλήθους αυτόνομων υποδιαιρέσεων των επιστημονικών κλάδων (Gergen, 1997).

Αν κάθε επιστημονικός κλάδος έμενε ικανοποιημένος με το μικρό μερίδιο της πραγματικότητας που του αντιστοιχεί, η εμπιστοσύνη καθενός στους ισχυρισμούς περί αλήθειας θα παρέμενε ακλόνητη. Καθώς, όμως, οι απόψεις των επιστημονικών κλάδων μετατρέπονται σε αποδεκτές πραγματικότητες, όσοι τις ασπάζονται αρχίζουν να υποψιάζονται τις διαφορετικές απόψεις που υπάρχουν. Επιπλέον, καθώς τα ειδικά λεξιλόγια των επιστημονικών κλάδων διευρύνονταν, άρχισαν να απειλούν με προσάρτηση τους γειτονικούς επιστημονικούς κλάδους (Gergen, 1997).

Με βάση τα παραπάνω, ο Gergen επισημαίνει πως ο μοντερνισμός προκάλεσε και ενίσχυσε το πολλαπλασιασμό ανταγωνιζόμενων απόψεων και συνέβαλε επίσης, στην

αμφισβήτηση της ύπαρξης της αντικειμενικής αλήθειας, την οποία διακήρυττε ότι ήθελε να ανακαλύψει (Gergen, 1997).

Μία από τις μεγαλύτερες φιλοδοξίες των φιλοσόφων του μοντερνισμού ήταν να εφοδιάσουν τη γνώση με ορθολογικά θεμέλια. Οι κανόνες της επιστημονικής μεθόδου αναπτύχθηκαν με τρόπο που έδινε τη δυνατότητα στους επιστημονικούς κλάδους να προσεγγίζουν με αποτελεσματικότερα μέσα την αντικειμενική θεμελίωση της γνώσης του αντικειμένου τους. Αυτό προϋπέθετε, αρχικά, ότι υπήρχαν κάποια θεμελιώδη ζητήματα προς διερεύνηση και, στη συνέχεια, ότι το έργο των μελετητών ήταν να παράγουν ακριβείς περιγραφές αυτών των θεμάτων που υπάγονταν στη δικαιοδοσία τους. Έτσι, θέματα όπως «το ηλιακό σύστημα», «το βιολογικό σύστημα», «η οικονομική συμπεριφορά» και άλλα παρόμοια βρίσκονται «εκεί έξω» και υπάρχουν ανεξάρτητα από τον μελετητή. Επομένως, η ορθή έρευνα θα έπρεπε να στρέψει την προσοχή της στις αληθινές περιγραφές αυτού που βρίσκεται «εκεί έξω» (Gergen, 1997).

Στην πραγματικότητα, οι πρώτες σημαντικές ενδείξεις των προβλημάτων που αντιμετώπιζε η θέση του μοντερνισμού για την αντικειμενική αλήθεια, παρουσιάστηκαν κατά την ίδια την περίοδο του μοντερνισμού. Από καιρό θεωρείτο δεδομένο ότι τα αντικείμενα του κόσμου καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από ακριβή σημεία στο χώρο και στο χρόνο. Όταν κάτι δεν καταλαμβάνει χώρο και δεν εκδηλώνεται μέσα στο χρόνο, είναι πραγματικά δύσκολο να το ορίσουμε σαν «κάτι», οτιδήποτε και αν είναι αυτό. Όπως όμως απέδειξε πειστικότερα, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, ο φυσικός Werner Heisenberg, είναι θεωρητικά αδύνατο να προσδιορίσουμε τη θέση και την ταχύτητα των θεμελιωδών μονάδων της ύλης. Το κάνουμε στην πράξη, εισηγήθηκε ο Heisenberg, απλά και μόνο επειδή, περιορίζοντας τα ενδιαφέροντά μας σε αδρές καταστάσεις (αυτές που αντικρίζουμε με γυμνό μάτι), δεν διερευνούμε αυτή τη μη – δυνατότητα. Όταν, όμως, κανείς ασχολείται με το πεδίο της υποατομικής Φυσικής, γίνεται σαφές ότι ο εντοπισμός των θέσεων των

ατομικών στοιχειωδών σωματιδίων είναι αδύνατος. Η ίδια η προσπάθεια να υπολογίσουμε τη θέση και την ταχύτητα του σωματιδίου προκαλεί την περιπλάνησή του σε απρόβλεπτες κατευθύνσεις. Ουσιαστικά, η παρατήρηση των θεμελιωδών μονάδων της ύλης εξαρτάται από τον παρατηρητή. Υποκείμενο και αντικείμενο είναι αζεδιάλυτα συνδεδεμένα (Gergen, 1997).

Παρότι η γενική αποδοχή της αντικειμενικότητας καθιστούσε απαραίτητη την περιφρόνηση των ανησυχητικών επιπτώσεων από τις αποδείξεις του Heisenberg, το ενδιαφέρον για την οπτική γωνία του παρατηρητή συνέχισε να μεγαλώνει. Αυτό άλλωστε, σύμφωνα με τον Gergen, ήταν αναμενόμενο σε έναν αιώνα, στη διάρκεια του οποίου η τεχνολογία εξασφάλιζε στον άνθρωπο μια σταθερά αυξανόμενη τάση να εκτίθεται σε ένα πλήθος διαφορετικών απόψεων. Όταν το 1962 εκδόθηκε το έργο του Thomas Kuhn, *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων* (*The Structure of Scientific Revolutions*), η κριτική που ασκούσε στις θέσεις του μοντερνισμού έγινε ευρέως δεκτή και επρόκειτο να επιφέρει επανάσταση σε αυτή την ίδια την έννοια της γνώσης. Έτσι λοιπόν, οι θεωρίες, κατά τη δοκιμασία από τον επιστήμονα σε συνάρτηση με αυτό που θεωρείται αντικειμενικά πραγματικό, εγκαταλείπονται. Διατηρούνται και δεν επαληθεύονται μόνο όσες αντέχουν στις επιστημονικές δοκιμασίες. Κατά αυτόν τον τρόπο, η επιστήμη προχωρά ακλόνητα προς μια αυτό – διορθωτική, προοδευτική κατεύθυνση (Gergen, 1997).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Kuhn κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αυτό που θεωρούμε ως σημαντική επιστημονική πρόοδο δεν μπορεί να αποδοθεί στις νεωτεριστικές εκτιμήσεις της ορθολογικής μεθοδολογίας. Ακριβέστερα, οι παραδοσιακοί επιστήμονες μιας ορισμένης εποχής είναι περιχαρακωμένοι σε μια συγκεκριμένη άποψη του κόσμου (και σε σχετικές πρακτικές μεθόδους) – σε ένα παράδειγμα (“paradigm”), σύμφωνα με τους όρους του Kuhn. Την ίδια στιγμή, οι επιστήμονες που βρίσκονται έξω από το πλαίσιο αυτού του παραδείγματος επινοούν ευρήματα που αποκλίνουν από το κανονικό. Κάποια στιγμή, όταν συγκεντρωθούν αρκετά ευρήματα, η περιθωριακή αυτή ομάδα των επιστημόνων αναπτύσσει

έναν εναλλακτικό τρόπο σκέψης για τον κόσμο, έναν τρόπο στα πλαίσια του οποίου τα ευρήματα τους παίρνουν νόημα. Η νέα θεωρία δεν μπορεί να συγκριθεί με την παλιά, από την άποψη της εμπειρικής επαλήθευσής της. Σύμφωνα με τον Kuhn, είναι απλά ένας διαφορετικός τρόπος θέασης του συνόλου, προσήλωση σε ένα διαφορετικό κόσμο δεδομένων. Ο Kuhn συμπεραίνει πως ίσως χρειαστεί να παραιτηθούμε από τη γνώμη σύμφωνα με την οποία οι αλλαγές του παραδείγματος μεταφέρουν τους επιστήμονες και όσους διδάσκονται από αυτούς, όλο και πιο κοντά στην αλήθεια (Gergen, 1997).

Η θέση του Kuhn γνώρισε ευρεία εξάπλωση. Ένα από τα επιχειρήματα του Kuhn αποτέλεσε μεγάλο πλήγμα για τις θέσεις του μοντερνισμού. Ο μοντερνισμός συμεριζόταν απόλυτα την άποψη ότι, ουσιαστικά, τα δεδομένα του κόσμου βρίσκονται εκεί για να τα μελετήσουμε. Υπάρχουν ανεξάρτητα από εμάς τους παρατηρητές και αν είμαστε λογικοί θα καταφέρουμε να τα γνωρίσουμε έτσι όπως είναι. Σύμφωνα όμως με τη θέση του Kuhn, αυτό που υπολογίζεται ως δεδομένο εξαρτάται από την οπτική γωνία του παρατηρητή. Όπως υποστηρίζει και ο Norbert Hanson, ο τρόπος που βλέπει κανείς επηρεάζεται σημαντικά από τη θεωρία. Η παρατήρηση του X διαμορφώνεται σύμφωνα με την προγενέστερη γνώση του X (Gergen, 1997).

Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1960, ο μεταμοντερνισμός ή μετανεοτερικότητα (που ονομάζονται επίσης κοινωνικός κονστρουξιονισμός) έχει ανανεώσει την επίθεση κατά των ιδεωδών του Διαφωτισμού. Στην ουσία, ο οπαδός του μεταμοντερνισμού πιστεύει πως η «πραγματικότητα» δημιουργείται από άτομα και ομάδες εντός διαφόρων προσωπικών, ιστορικών ή πολιτισμικών πλαισίων αναφοράς. Αυτό, φυσικά, έρχεται σε αντίθεση με τη νεωτεριστική (Διαφωτισμός) πεποίθηση ότι η πραγματικότητα είναι κάποια αμετάβλητη Αλήθεια που περιμένει να ανακαλυφθεί δια της εμπειρίας, της απροκατάληπτης έλλογης σκέψης ή δια των μεθόδων της επιστήμης (Hergenhausen, 2008).

Σύμφωνα με τον Gergen, είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι ο μεταμοντερνισμός υποσκάπτει το έργο του μοντερνισμού και, την ίδια στιγμή, ανατρέπει τα οράματα που έτρεφε ο ρομαντισμός για τον εαυτό. Όπως είδαμε παραπάνω, οι αρχές με τις οποίες ο μοντερνισμός θεμελίωσε την αντικειμενική γνώση και στήριξε τους επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς, διαβρώνονται με ταχύτατους ρυθμούς. Με την πάροδο του χρόνου, η ολοένα και μεγαλύτερη συνειδητοποίηση της πολυπλοκότητας υπονομεύει όλες τις προσπάθειες δικαίωσης οποιουδήποτε υπερβατικού κριτηρίου για το σωστό και την αλήθεια. Όχι μόνο καθίστανται ύποπτες οι προσπάθειες να οριοθετεί ο «πραγματικός άνθρωπος» - τα κατασκευάσματα του νου, το ανθρώπινο πνεύμα ή το βιολογικό άτομο – αλλά αρχίζει και να ξεφτίζει η ίδια η ιδέα ενός εσωτερικού πυρήνα – ενός ορθολογικού παράγοντα. Με βάση την άποψη του Gergen, η εμφάνιση της μεταμοντέρνας συνείδησης στο ακαδημαϊκό πεδίο είναι μία μόνο ένδειξη μιας πολύ ευρύτερης κοινωνικής αλλαγής (Gergen, 1997).

Μεγάλη σημασία για τη σκέψη του μοντερνισμού είχε η υπόθεση των αντικειμένων αυτών καθαυτών. Με άλλα λόγια, ο νεωτεριστής πίστευε ότι ο κόσμος αποτελούταν από διάφορα ουσιώδη χαρακτηριστικά ή «φυσικά είδη» - άτομα, χημικά στοιχεία, ψυχολογικές καταστάσεις, κοινωνικούς θεσμούς. Τα διάφορα πεδία της επιστήμης – Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Ψυχολογία κ.α. – αποσκοπούσαν στην ενημέρωση της πολιτισμικής κοινότητας σχετικά με τη φύση μιας συγκεκριμένης τάξης πραγμάτων. Καθώς όμως, με την πάροδο του χρόνου, συνειδητοποιεί κανείς ολοένα και περισσότερο την πολυπλοκότητα, τα αντικείμενα αυτά καθεαυτά εξαφανίζονται από το οπτικό πεδίο. Οι προτάσεις που υποστηρίζουν ότι η γη είναι στρογγυλή, ότι τα βρέφη βιώνουν συγκινήσεις ή ότι οι άνθρωποι παρακινούνται από οικονομικά κίνητρα – που όλες αυτές οι προτάσεις μοιάζουν να λένε κάτι για όσα συμβαίνουν στον κόσμο – δείχνουν, σύμφωνα με τη γνώμη του Gergen, να αποτελούν γλωσσικές συμβάσεις που, σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους, ευνοούνται από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Ο Gergen ισχυρίζεται επίσης, πως μόνο οι κοινωνικοί

περιορισμοί κάνουν ένα τρόπο διατύπωσης των πραγμάτων να φαίνεται ανώτερος από έναν άλλο (Gergen, 1997).

Επιπροσθέτως, ο Gergen θεωρεί ότι η γνώμη πως δεν υπάρχει κάτι αυτό καθαυτό που οι υπολογισμοί μας για τον κόσμο πρέπει να επαληθεύσουν, μπορεί να οδηγήσει σε μια απεριόριστη αίσθηση απελευθέρωσης. Όσο υπάρχει ένας άνθρωπος ή μια ομάδα ανθρώπων που λένε «αυτό είναι ενδιαφέρον», «αυτό είναι δυνατό» ή «αυτό ακούγεται λογικό», ο καθένας είναι ελεύθερος να κατασκευάσει, να ερμηνεύσει ή να αναπαραστήσει τον κόσμο όπως επιθυμεί. Για πολλούς ακαδημαϊκούς, οι περιορισμοί που έθεταν οι επιστημονικοί κλάδοι – οι καθορισμένοι μέθοδοι ανθρωπολογικών, οικονομικών, ψυχολογικών και άλλων συναφών «πρακτικών» - χάνουν τις θεμελιακές τους αιτιολογήσεις. Έτσι λοιπόν, ο μελετητής είναι ελεύθερος να συνδυάσει και να συσχετίσει δεδομένα με οποιονδήποτε τρόπο θεωρεί πιο δημιουργικό (Gergen, 1997).

Σε αντίθεση με το μοντερνισμό, στον κόσμο του μεταμοντερνισμού, το άτομο όλο και περισσότερο στερείται τους παραδοσιακούς δείκτες της ταυτότητας: τη λογική, τη σκοπιμότητα, την αυτογνωσία και τη συγκροτημένη συνοχή. Επιπλέον, η αυθεντία απογυμνώνεται συνεχώς από τις απόψεις που παραδοσιακά εμπλούτιζαν την πολιτισμική σκέψη πάνω στα ζητήματα της προσωπικότητας του ατόμου. Η αντικειμενικότητα σχετικά με αυτά τα ζητήματα αντικαταστάθηκε από έναν «προοπτικισμό» (perspectivism) – δηλαδή, από την άποψη της σχετικής σπουδαιότητας των πραγμάτων. Η έννοια των «ατομικών προσώπων» δεν μπορούσε πια να αποτελεί μια απλή αντανάκλαση αυτού που υπάρχει, αλλά μια συλλογική δημιουργία – που απορρέει από το διάλογο, αντικειμενοποιείται μέσα στις σχέσεις και εξυπηρετεί την αιτιολόγηση συγκεκριμένων θεσμών και την απαγόρευση άλλων (Gergen, 1997).

Υπό την επίδραση του μοντερνισμού, το άτομο έμοιαζε με μια απομονωμένη, σχεδόν μηχανική οντότητα – αξιόπιστο, προβλέψιμο, και γνήσιο, ωθούμενο από έναν κεντρικό

μηχανισμό τοποθετημένο όχι και τόσο βαθιά στο εσωτερικό του ατόμου. Η αυξανόμενη όμως σήμερα παραφωνία των ανταγωνιζόμενων απόψεων, συγκροτεί μια διάχυτη πρόκληση ενάντια στην υπόθεση της ύπαρξης «πραγμάτων (συμπεριλαμβανομένων και των ανθρώπων) αυτών καθεαυτών». Σύμφωνα με την άποψη του Gergen, αν κάθε ερμηνεία απεικονίζει το άτομο λίγο διαφορετικά, τότε η ιδέα ενός «απομονωμένου εαυτού», ανεξάρτητου από αυτές τις απόψεις, αρχίζει να κλονίζεται. Καθώς οι ανταγωνιζόμενες απόψεις αυξάνονται, «το πρόσωπο» ως μια πραγματικότητα ανεξάρτητη από την άποψη που εκφέρει, χάνεται. Καμία άποψη δεν πείθει πια πως μπορεί να σώσει το «πραγματικό πρόσωπο» από το απέραντο πλήθος των απεικονίσεων (Gergen, 1997).

Επιπλέον, αξίζει να αναφέρουμε ότι οι οπαδοί της μετανεοτερικότητας θεωρούν υποστηρικτική για το σχετικισμό τους την έννοια των γλωσσικών παιγνίων, που πρότεινε ο φιλόσοφος Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951). Στο έργο του *Φιλοσοφικές έρευνες* που εκδόθηκε μετά το θάνατό του, ο Wittgenstein υποστήριζε ότι το μόνο νόημα που έχουν οι όροι και οι έννοιες είναι εκείνο το οποίο τους αποδίδεται εντός μια κοινότητας. Σύμφωνα με την άποψή του, η γλώσσα είναι ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται από τα μέλη μιας κοινότητας για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Κάθε κοινότητα προσδιορίζει το νόημα της δικής της γλώσσας και ορίζει επίσης τους κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους χρησιμοποιείται η γλώσσα. Δηλαδή κάθε κοινότητα δημιουργεί τα δικά της γλωσσικά παίγνια, τα οποία, με της σειρά τους, δημιουργούν τη δική της «μορφή ζωής». Συνεπώς, κατανόηση μιας κοινότητας σημαίνει κατανόηση των γλωσσικών της παιγνίων (Hergenhahn, 2008).

Για τον Wittgenstein, είναι εσφαλμένο να θεωρούμε ότι η γλώσσα αντανακλά την πραγματικότητα. Αντίθετα, έκρινε ότι η γλώσσα δημιουργεί πραγματικότητα. Προβλήματα επικοινωνίας εμφανίζονται όταν γλωσσικά παίγνια από διαφορετικές κοινότητες αντικρούονται μεταξύ τους ή όταν χρησιμοποιούνται εσφαλμένα εντός μιας κοινότητας. Ο

ίδιος δεν αρνιόταν την ύπαρξη ενός υλικού κόσμου, ούτε ότι οι αισθήσεις μας μας φέρνουν σε επαφή με αυτόν τον κόσμο. Αυτό που ισχυριζόταν ήταν ότι οι άνθρωποι μπορούν, και το πράττουν, να δίνουν στις εμπειρίες τους μια ευρεία ποικιλία νοημάτων (Hergenhahn, 2008).

Σύμφωνα με τον Wittgenstein, οι περισσότερες, αν όχι όλες, διαφωνίες μεταξύ φιλοσόφων και ψυχολόγων θα μπορούσαν να επιλυθούν με την επίγνωση του γεγονότος ότι τα διαφορετικά φιλοσοφικά και ψυχολογικά παραδείγματα αντανακλούν τα δικά τους γλωσσικά παίγνια. Με άλλα λόγια, τα παραδείγματα πρέπει να κατανοηθούν εντός του πλαισίου του δικού τους νοήματος και των δικών τους πρακτέων. Για εκείνον, οι μεγάλες φιλοσοφικές διαφωνίες που εκδηλώθηκαν ανά τους αιώνες δεν αφορούσαν σε αντικρουόμενες πραγματικότητες, αλλά σε αντικρουόμενα γλωσσικά παίγνια (Hergenhahn, 2008).

Τόσο ο Wittgenstein όσο και οι οπαδοί του μεταμοντερνισμού συμφωνούν ότι αυτό που θεωρείται «αληθινό» εντός μιας κοινότητας, μπορεί να μην έχει εγκυρότητα πέραν της κοινότητας που το όρισε αληθινό (Hergenhahn, 2008).

Η ένταση μεταξύ νεοτερικότητας και μετανεοτερικότητας συνεχίζεται στη σύγχρονη Ψυχολογία. Όταν η Ψυχολογία αναδύθηκε ως επιστήμη κατά τον ύστερο 19ο, αναζήτησε τους νόμους που διέπουν τον ανθρώπινο νου. Ο στόχος ήταν να κατανοήσει τον ανθρώπινο νου γενικά, όχι συγκεκριμένα. Οι τεχνικές και οι θεωρίες έχουν αλλάξει με την πάροδο των χρόνων, αλλά η αναζήτηση για τους γενικούς νόμους που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, δεν έχει μειωθεί ποτέ. Αυτή η πεποίθηση ότι η επιστήμη μπορεί να ανακαλύψει την αλήθεια για την ανθρώπινη φύση υπήρξε, και εξακολουθεί να είναι, μείζον θέμα στην ιστορία της Ψυχολογίας. Για τον επιστημονικά προσανατολισμένο ψυχολόγο, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι ίδιες με εκείνες που χρησιμοποιούνται από τους επιστήμονες της φυσικής επιστήμης για την



κατανόηση του υλικού κόσμου. Ωστόσο, ο μεταμοντερνισμός απορρίπτει αυτό το πρότυπο της φυσικής επιστήμης (Hergenhahn, 2008).

Ίσως ένας άλλος τρόπος κατανόησης των πολιτισμικών διαφορών εντός της Ψυχολογίας είναι βάσει των εννοιών της νεοτερικότητας και της μετανεοτερικότητας. Οι ψυχολόγοι που ασπάζονται τη νεοτερικότητα εκτιμούν τις μεθόδους της φυσικής επιστήμης στην έρευνά τους για τους γενικούς νόμους, που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι ψυχολόγοι που ασπάζονται τη μετανεοτερικότητα, αντιμετωπίζουν την επιστήμη ως μία μόνο προσέγγιση, μεταξύ πολλών, προς την κατανόηση των ανθρώπων (Hergenhahn, 2008).

Όπως έχει συμβεί με τις περισσότερες διχοτομίες στην ιστορία της Ψυχολογίας, έχουν προταθεί συμβιβαστικές λύσεις μεταξύ νεοτερικότητας και μετανεοτερικότητας. Πάντως, αρκετοί επιστήμονες θεωρούν πως τα προβλήματα της Ψυχολογίας θα επιλύονταν καλύτερα αν προσεγγίζονταν από πολλαπλές οπτικές γωνίες (Hergenhahn, 2008).

Με βάση όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για το πέρασμα σε ένα μεταμοντέρνο κόσμο, θα ήταν λάθος να υποστηρίξουμε ότι έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος τόσο στην κοινωνία όσο και στην επιστήμη. Αυτό θα γίνει αντιληπτό μόνο μέσω μιας πιο διεξοδικής ανάλυσης των γεγονότων που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια. Αν, λοιπόν, ρίξουμε μια δεύτερη ματιά σε όλα αυτά που έχουν συμβεί και έχουν ειπωθεί, θα διαπιστώσουμε ότι ο μεταμοντερνισμός δεν έχει να μας προσφέρει κάτι καινούργιο, από τη στιγμή που οι ιδέες που πρεσβεύει καταλήγουν στο άλλο άκρο ενός προβλήματος, που αφορά τόσο την Ψυχολογία ειδικά, όσο και την κοινωνία γενικά. Το πρόβλημα αυτό περιλαμβάνει ερωτήματα όπως «ποια είναι η φύση του ανθρώπου», «πώς λειτουργεί ο άνθρωπος», «ποια είναι και πώς αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος την πραγματικότητα», «ποιες είναι οι κατάλληλες μέθοδοι για τη διερεύνηση αυτού του προβλήματος», κ.α. Το άκρο στο οποίο καταλήγει η μεταμοντέρνα κοσμοθεωρία είναι ο υποκειμενισμός. Ο μεταμοντερνισμός ασκώντας κριτική στη θετικιστική θεώρηση της κοινωνίας και της επιστήμης και στην αναζήτηση της

υπέρτατης αλήθειας, φτάνει στο σημείο να καταργεί την έννοια της πραγματικότητας και της αντικειμενικότητας. Επιθυμώντας να ανατρέψει την αντίληψη, η οποία καθιστούσε τον άνθρωπο όμοιο με μια μηχανή, και η οποία δεν έδινε έμφαση στην προσωπικότητα του κάθε ατόμου και στη σημασία του πολιτισμού, αρνείται την ιδέα της ύπαρξης ενός ξεχωριστού εαυτού και υποστηρίζει ότι ο κάθε άνθρωπος απλώς υιοθετεί πολλές διαφορετικές φωνές. Θεωρεί επίσης ότι κάθε φωνή εκφέρει μια διαφορετική, αλλά ίση άποψη και έτσι, εξισώνοντας τα πάντα, φτάνει στο σημείο να αρνείται την ύπαρξή τους. Κατά τη γνώμη μου, μόνο μια διαλεκτική θεώρηση, η οποία αναγνωρίζει την αλληλοσύνδεση και την αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου, ως μονάδας και της κοινωνίας και του πολιτισμού, ως συνόλου, και αναγνωρίζει επίσης, την ύπαρξη του υποκειμενικού και την ύπαρξη του αντικειμενικού, καθώς και τη μεταξύ τους σχέση, μπορεί να είναι η βάση πάνω στην οποία θα διερευνήσουμε και θα επιλύσουμε τα θεμελιώδη ερωτήματα που θέτει ο άνθρωπος από την αρχή της ύπαρξής του.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

### *5.1. Το Ζήτημα και οι Αναλύσεις της Μεθοδολογικής Κρίσης της Ψυχολογίας*

Για έναν αιώνα, τουλάχιστον, έχει υπάρξει ενδιαφέρον για μια «κρίση» στην Ψυχολογία, και έχει περιγραφεί, γενικά, ως μία κρίση διαίρεσης και θρυμματισμού της επιστήμης και της γνώσης. Αντιστοίχως, η λύση για την κρίση αυτή, έχει γενικά συζητηθεί με όρους της «ένωσης» της επιστήμης και της γνώσης. Ένας αριθμός σημαντικών «προαπαιτούμενων για την ενοποίηση» έχει επίσης συζητηθεί στη βιβλιογραφία, και ένα από τα πιο σημαντικά προαπαιτούμενα είναι η ανάγκη να δημιουργηθεί πρώτα, μια μεγαλύτερη ενοποίηση μέσα στην ειρωνικά τεμαχισμένη βιβλιογραφία για την κρίση, σχετικά με το τι είναι στην πραγματικότητα η κρίση και το πώς θα επιλυθεί (Goertzen, 2008).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι υπάρχουν κάποιες κριτικές, που στρέφονται ενάντια στους επιστήμονες εκείνους, οι οποίοι θεωρούν ότι πραγματικά υπάρχει κρίση στην Ψυχολογία. Έτσι λοιπόν, υπάρχουν κριτικές που υποστηρίζουν ότι αυτό που θεωρείται από μερικούς ως ανθυγιεινός «θρυμματισμός», είναι στην πραγματικότητα, υγιείς διάκριση ή διαφοροποίηση σε ένα νέο είδος. Άλλες κριτικές ισχυρίζονται πως το ενδιαφέρον σχετικά με τον θρυμματισμό, δεν είναι πραγματικά αντικείμενο συζήτησης, αφού η επιστήμη και η γνώση της είναι ήδη ενοποιημένες. Ακόμη, υπάρχουν κριτικές που θεωρούν ότι η Ψυχολογία δεν είναι περισσότερο τεμαχισμένη από τις φυσικές επιστήμες, οι οποίες δεν θεωρούνται ότι βρίσκονται σε μια κατάσταση κρίσης. Υπάρχει επίσης η άποψη ότι η Ψυχολογία, ιστορικά, έχει αποτελέσει ένα συνονθύλευμα εξειδικεύσεων και ότι δεν πρέπει να μας προκαλέσει έκπληξη, όταν αυτές οι εξειδικεύσεις διαχωριστούν ή αναπτυχθούν για να συνδεθούν με ανερχόμενες επιστήμες, καθώς τα πράγματα βελτιώνονται στη διάρκεια του χρόνου.

Επιπλέον, τα προβλήματα που θεωρούνται ότι αποτελούν μια κρίση στην Ψυχολογία, δεν είναι απαραίτητα μοναδικά για την Ψυχολογία και αντί αυτού, πρέπει να εγκαθιστώνται σε ένα κοινωνικό – πολιτισμικό επίπεδο. Άλλη μια κριτική, που απορρίπτει την ύπαρξη μιας κρίσης, υποστηρίζει πως η Ψυχολογία δεν μπορεί να ξεπεράσει κάποιες σταθερές απόψεις τάσεων – και για αυτό το λόγο, οι εξειδικεύσεις θα (και πρέπει να) αρχίσουν να αποκλίνουν – αλλά αυτό δεν αποτελεί μια κρίση. Τέλος, έχει ειπωθεί ότι η Ψυχολογία είναι επιτυχημένη, ακριβώς γιατί είναι τεμαχισμένη (Goertzen, 2008).

Σύμφωνα με τον Goertzen, αυτές οι εννοιολογικές και σημαντικές κριτικές πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη, αλλά δεν πετυχαίνουν να επεξηγήσουν αποφασιστικά ότι δεν υπάρχει μια κρίση στην Ψυχολογία (Goertzen, 2008).

Πρώτα από όλα, ο Goertzen υποστηρίζει, με βάση τον Kantor, ότι η Ψυχολογία δεν είναι απλώς διαχωρισμένη, βασιζόμενη σε μια καταμερισμένη υποδιαίρεση της εργασίας ή σε μια ανάγκη για εξειδίκευση, η οποία θα συνεπαγόταν μια συνεργασία, μια κοινή βάση κατανόησης και ένα κοινό μέτρο σύγκρισης. Αντίθετα, οι εξειδικεύσεις στην Ψυχολογία είναι συχνά ανταγωνιστικές, όχι συνεργατικές, αναιρούν η μία την άλλη και είναι ακόμη ασύγκριτες ποιοτικά (Goertzen, 2008).

Δεύτερον, βασιζόμενος στους Sternberg και Grigorenko, ο Goertzen ισχυρίζεται πως η Ψυχολογία δεν είναι ήδη ενοποιημένη. Για παράδειγμα, σε αντίθεση με τον Baars, η γνωστική Ψυχολογία δεν ενοποιεί την επιστήμη, όπως θα υποστήριζε η πλειονότητα των μη – γνωστικών ψυχολόγων, και, σε αντίθεση με τον Stam, αν και οι στατιστικές μέθοδοι διδάσκονται σε μια μεγάλη πλειοψηφία των ψυχολογικών προγραμμάτων, και παρόλο που είναι φανερό μια ασαφής δέσμευση σε μια σταθερή και καθορισμένη μορφή του λειτουργισμού, σε πολλές περιπτώσεις (Stam 2004), αυτά τα γεγονότα δεν είναι ουσιώδη για μια βάση της ενοποίησης στην Ψυχολογία. Ένα παράδειγμα αντίφασης είναι η μεγάλης διάρκειας διαμάχη, που αφορά «την ποσοτική κατά της ποιοτικής μεθοδολογίας», η οποία

αποτελεί το αίτιο για ένα αριθμό σοβαρών φιλονικιών, που δείχνουν εμφανώς την έλλειψη μιας μεθοδολογικής ενότητας (Goertzen, 2008).

Τρίτον, σύμφωνα με τον Goertzen, ο λόγος για τον οποίο οι φυσικές επιστήμες δεν υπόκεινται σε μια παρόμοια κρίση, είναι γιατί η ποικιλία τους και οι διαφωνίες τους βασίζονται γενικά σε βασικές αρχές, σε σχέση με θεμελιώδη, φιλοσοφικά ζητήματα. Όπως υποστηρίζει ο Yanchar, η Ψυχολογία στερείται τόσο μιας σαφούς οντολογίας, όσο και μιας «γηγενούς» επιστημολογίας. Αντίθετα, αν και μπορεί να συζητούνται συγκεκριμένες, ειδικές λεπτομέρειες, η πλειονότητα των διαφωνιών που υπάρχουν μέσα στις φυσικές επιστήμες, λαμβάνουν χώρα, σε μεγάλο βαθμό, μέσα σε μια ομόφωνη οντολογία (υλισμός) και σε μια αντίστοιχη επιστημολογία (αντικειμενισμός/ρεαλισμός). Με άλλα λόγια, οι φυσικές επιστήμες στερούνται των τάσεων, οι οποίες αντιμάχονται κυρίως όσον αφορά το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας – το οποίο εμπερικλείει (μεταξύ άλλων προβληματικών ζητημάτων) το πρόβλημα της υποκειμενικότητας – μιας και το επίπεδο της πολυπλοκότητας του αντικειμένου μελέτης τους, γενικά, στερείται της πνευματικής και κοινωνικό – πολιτισμικής ζωής του ανθρώπου (Goertzen, 2008).

Τέταρτον, ίσως είναι αλήθεια το γεγονός ότι αν τα ιστορικά γεγονότα είχαν καταλήξει διαφορετικά, η σύνθεση της Ψυχολογίας να είχε καταλήξει να είναι διαφορετική. Ωστόσο, τα θεμελιώδη προβλήματα, που υποστυλώνουν το θρυμματισμό της Ψυχολογίας, δεν είναι στην πραγματικότητα, εντελώς μοναδικά στην Ψυχολογία. Αντιθέτως, επεκτείνονται επίσης και σε άλλες κοινωνικές επιστήμες. Για αυτό το λόγο, ακόμη και αν η σύνθεση της Ψυχολογίας είχε καταλήξει να είναι διαφορετική, πολλά από τα θεμελιώδη ζητήματα, πιθανότατα, θα ήταν παρόντα στη μία ή στην άλλη μορφή. Και αν αυτά τα ζητήματα είχαν όντως παρακαμφθεί (π.χ., αν η Ψυχολογία είχε δεσμευτεί ολοκληρωτικά στον έναν ή στον άλλον πόλο πολλών διχοτόμων ζητημάτων, όπως είναι η «βιολογική προδιάθεση», η οποία αντιτίθεται στην «ανατροφή»), τα ζητήματα αυτά θα είχαν απλώς

εκτοπιστεί στο επίπεδο πολλών επιστημών, αντί να παραμείνουν στο επίπεδο της Ψυχολογίας (και ως αποτέλεσμα, η κρίση στην Ψυχολογία θα συζητιόταν, επί του παρόντος, ως η κρίση στις κοινωνικές επιστήμες). Επιπροσθέτως, η κρίση στην Ψυχολογία δεν αφορά βασικά, τη διάλυση κάποιου συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου καθεαυτού, αλλά αντί αυτού, αφορά τα θεμελιώδη φιλοσοφικά ζητήματα, τα οποία παράγουν το θρυμματισμό, που δημιουργεί την πιθανότητα της διάλυσης της επιστήμης (Goertzen, 2008).

Πέμπτον, με βάση την άποψη του Goertzen, η κρίση δεν είναι μοναδική και δεν λαμβάνει χώρα μόνο στην Ψυχολογία. Ισχυρίζεται, για παράδειγμα, ότι υπάρχουν πτυχές της κρίσης που δεν είναι μοναδικές για την Ψυχολογία (π.χ., το ζήτημα «βιολογική προδιάθεση – ανατροφή»). Επιπλέον, θεωρεί πως πολλά από τα βασικά και θεμελιώδη ζητήματα, που βασανίζουν την Ψυχολογία, έχουν μεταφερθεί από τη Φιλοσοφία και συχνά επεκτείνονται και στις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες. Ακόμη, συμφωνεί με τον Sarason, ο οποίος έχει επισημάνει ότι η Ψυχολογία υπάρχει μέσα σε ένα μεγαλύτερο κοινωνικό περιβάλλον και συνεπώς, αν η κοινωνία βιώνει κάποια μορφή θρυμματισμού, υπάρχει μια μεγάλη πιθανότητα αυτός ο θρυμματισμός να εισχωρήσει ή να επηρεάσει την Ψυχολογία, μέσω του απλού γεγονότος ότι τα μέλη της Ψυχολογίας είναι επίσης μέλη της κοινωνίας (Goertzen, 2008).

Παρ' όλα αυτά, ο Goertzen δεν αποδέχεται τελείως την άποψη του Sarason για δύο λόγους. Πρώτον – όπως υποδεικνύεται από το γεγονός ότι η κρίση έχει συζητηθεί από συγγραφείς, από μια ποικιλία κοινωνικό – πολιτισμικών υποβάθρων – η κρίση δεν είναι συνδεδεμένη με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια, ο Goertzen θεωρεί ότι η κρίση δεν καθορίζεται από κοινωνικό – πολιτισμικούς παράγοντες και δεν θα έπρεπε να εγκαθίσταται σε αυτό το επίπεδο. Δεύτερον, αν και οι πτυχές της κρίσης πράγματι επεκτείνονται και σε άλλες κοινωνικές επιστήμες (και στις φυσικές επιστήμες ή στις κλασικές μελέτες, σε κάποιες περιπτώσεις), η κρίση στις άλλες κοινωνικές επιστήμες

δεν αφορά τα ίδια θεμελιώδη ζητήματα. Παρόλο που τα διάφορα ζητήματα έχουν κοινά χαρακτηριστικά σε όλες τις επιστήμες, κάποια ζητήματα είναι πιο σημαντικά για κάθε επιστήμη, ως αποτέλεσμα των συγκεκριμένων σκοπών και το αντικείμενο μελέτης της κάθε μίας (π.χ., το πρόβλημα νους – σώμα είναι πιο σημαντικό για την Ψυχολογία, παρά για την Κοινωνιολογία). Συνεπώς, σύμφωνα με τον Goertzen, είναι ακόμη εύλογο να μιλάμε για μια μοναδική κρίση στην Ψυχολογία, παρά το γεγονός ότι τα ζητήματα που μελετά η Ψυχολογία, έχουν κοινά χαρακτηριστικά με αυτά, τα οποία αντιμετωπίζουν άλλες επιστήμες και η κοινωνία (Goertzen, 2008).

Έκτον, το κατά πόσον μπορεί η Ψυχολογία να ξεπεράσει τα ζητήματα, που εμπλέκονται στην κρίση, παραμένει ένα ανοικτό ζήτημα και δεν μπορεί να προκαθοριστεί εκ των προτέρων, όπως ισχυρίζεται ο Goertzen. Για παράδειγμα, ο Giorgi παρέχει μια πειστική απόκρουση της κριτικής του Koch. Ούτε η ανάλυση και η λύση των θεμελιωδών προβληματικών ζητημάτων, ούτε η έρευνα, που είναι απαραίτητη για να συμπεράνουμε ότι αυτά τα ζητήματα είναι άλυτα, αποτελούν, εν τούτοις, ιστορικά κατορθώματα. Εν συντομία, η πιθανότητα να λυθεί η κρίση παραμένει ένα ανοικτό ερώτημα (Goertzen, 2008).

Τέλος, η επιτυχία της Ψυχολογίας, ειδικά στα εφαρμοσμένα πεδία, δεν βρίσκεται εκεί όπου την εγκαθιστούν οι συνήγοροι μιας κρίσης. Αντί αυτού, την εγκαθιστούν σε ένα πιο θεμελιώδες, φιλοσοφικό (ειδικότερα, οντολογικό και επιστημολογικό) επίπεδο. Ομολογουμένως, έχει υπάρξει ένα σχετικό ενδιαφέρον για τα τμήματα της Ψυχολογίας, που αποσπώνται για να ενωθούν με (ή να μορφοποιήσουν) άλλες επιστήμες, και λόγω αυτού, απειλούν την ίδια την επιβίωση της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Σαν αποτέλεσμα, η άποψη ότι η Ψυχολογία, ως μία ακαδημαϊκή επιστήμη, κυριαρχεί με όρους της παρουσίας της στην ακαδημία και στην κοινωνία γενικά, είναι καλά εξακριβωμένη. Ωστόσο, η εξέχουσα θέση της Ψυχολογίας στην ακαδημία είναι δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με την κρίση. Πράγματι, οι συνήγοροι μιας κρίσης συχνά εμπλέκονται με την ενδεχόμενη διάλυση της

επιστήμης, και θα μπορούσαν να εμπλέκονται ακόμη και με την επιτυχία της επιστήμης. Παρ' όλα αυτά, θεμελιωδώς εμπλέκονται με τα φιλοσοφικά προβλήματα, που είναι υπεύθυνα για το ότι απειλούν να διαλύσουν την επιστήμη και πιθανώς να επηρεάσουν την επιτυχία της. Είναι επίσης απαραίτητο να διακρίνουμε μεταξύ του περιεχομένου και των φαινομένων της κρίσης. Έτσι λοιπόν, το να πούμε ότι η Ψυχολογία είναι επιτυχημένη στα εφαρμοσμένα πεδία ή ότι έχει εξέχουσα θέση στην ακαδημία – και για αυτό το λόγο, δεν υπάρχει κρίση – σημαίνει ότι παραλείπουμε το περιεχόμενο και την ουσία της κρίσης, στην οποία στρέφονται πολλοί συγγραφείς (Goertzen, 2008). Με λίγα λόγια, ο Goertzen διαφωνεί με τον Stam, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι προσπάθειες ενοποίησης της επιστήμης δεν είναι «επιστημολογικές ενέργειες» (Stam, 2004).

Εν συντομία, σύμφωνα με τον Goertzen, υπάρχει μια κρίση στην Ψυχολογία, και θα έπρεπε να κατανοείται με όρους – και πράγματι γίνεται αληθινά φανερό, όταν εγκαθίσταται στο επίπεδο – των φιλοσοφικών προβλημάτων, τα οποία δημιουργούν τον τεμαχισμό της επιστήμης και της γνώσης της. Αυτά τα προβλήματα είναι τόσο οντολογικά όσο και επιστημολογικά στη φύση τους και μας προμηθεύουν με λανθασμένους τρόπους σκέψης, οι οποίοι δημιουργούν θεμελιώδεις τάσεις μέσα στην επιστήμη. Μερικές από τις τάσεις αυτές συμπεριλαμβάνουν τα προβλήματα «βιολογική προδιάθεση – ανατροφή» και «νους – σώμα», τις «δύο κουλτούρες» και τη σχέση μεταξύ του ατομικού και του κοινωνικού (Goertzen, 2008).

Ωστόσο, οι ερευνητές, οι οποίοι υιοθετούν ένα αφηρημένο ή ένα παρόμοιο μη – αντικειμενικό πλαίσιο εργασίας, μπορεί να διαφωνήσουν στο ότι υπάρχει μία κρίση, αφού μπορεί να ισχυριστούν ότι ο οντολογικός και/ή ο επιστημολογικός τεμαχισμός της επιστήμης είναι αναπόφευκτος (και ίσως ακόμη και επιθυμητός), επειδή τα ψυχολογικά φαινόμενα δεν υπάρχουν ανεξάρτητα ως φυσικά αντικείμενα και επειδή η έρευνα διεξάγεται μέσα σε ιστορικά και κοινωνικό – πολιτισμικά περιβάλλοντα, τα οποία δίνουν αφορμή σε πολλαπλές,



ακόμη και ασύγκριτες ποιοτικά επιστημολογίες και οντολογίες. Εναλλακτικά, οι ψυχολόγοι, που ασχολούνται κυρίως με τη θεραπεία, μπορεί να μην αντιληφθούν το πρόβλημα, από τη στιγμή που πιστεύουν ότι ένας πραγματιστικός εκλεκτικισμός/πλουραλισμός παρέχει μια επιτυχημένη βάση για τη δουλειά τους (μερικοί πραγματιστές ερευνητές ή θεωρητικοί μπορεί να έχουν την ίδια άποψη). Αυτές οι απόψεις είναι σημαντικές σχετικά με την κρίση, και επίσης, είναι δεσμευμένες σε μια μακράς διάρκειας σχέση μεταξύ της κρίσης και του κύρους της Ψυχολογίας ως επιστήμης (Goertzen, 2008).

Εκείνοι που είναι εξοικειωμένοι με τη βιβλιογραφία για την κρίση, θα είναι εξοικειωμένοι με το γεγονός ότι ουσιαστικά συνδέεται με τη βιβλιογραφία για το κύρος της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Πιθανώς, η πιο αντιπροσωπευτική προσωπικότητα σε αυτό το θέμα είναι ο Koch, ο οποίος έγραψε σε μεγάλο βαθμό και για τα δύο θέματα. Κάποιοι λόγοι, οι οποίοι έχουν συμπεριληφθεί για αυτή την αλληλοσυσχέτιση, είναι οι εξής: α) ο θρυμματισμός της Ψυχολογίας την εμποδίζει να είναι μια «αληθινή» ή «πλήρης» επιστήμη, β) μια δέσμευση στις μεθοδολογίες των φυσικών επιστημών έχει γίνει υπεύθυνη για το θρυμματισμό της Ψυχολογίας και γ) κάποια τμήματα της Ψυχολογίας είναι επιστημονικά και κάποια άλλα όχι, και για αυτό το λόγο, η Ψυχολογία θα παραμείνει τεμαχισμένη (Goertzen, 2008).

Σύμφωνα με τον Goertzen, ο λόγος για τον οποίο η βιβλιογραφία για την κρίση συνδέεται με τη βιβλιογραφία για το κύρος της Ψυχολογίας ως επιστήμης, είναι γιατί τα θεμελιώδη ζητήματα που δίνουν αφορμή στη κρίση είναι επίσης υπεύθυνα για τη διαμάχη, που περιβάλλει την Ψυχολογία ως επιστήμη. Για παράδειγμα, ο ρεαλισμός εναντίον του κινήματος αφηρημένων κατασκευών είναι ένα από τα ζητήματα που δημιουργεί τον τεμαχισμό της επιστήμης αυτής. Ωστόσο, είναι επίσης φανερό, στη διαμάχη που περιβάλλει την Ψυχολογία, το κατά πόσον η Ψυχολογία είναι, μπορεί ή θα έπρεπε να είναι μία επιστήμη, με τους ρεαλιστές να είναι καταφατικοί και τους υποστηρικτές του κινήματος αφηρημένων

κατασκευών να είναι αρνητικοί. Οι υποστηρικτές της άποψης ότι υπάρχει μια κρίση τείνουν να ασχολούνται με την εξήγηση των ψυχολογικών φαινομένων, ενώ αυτοί που κριτικάρουν αυτή την άποψη (ή εκείνοι που απλά δεν αντιλαμβάνονται περί τίνος είναι είναι όλη αυτή η «φασαρία») τείνουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για το αν οι προσεγγίσεις τους απλώς λειτουργούν επιτυχώς ή για την κατανόηση των ψυχολογικών φαινομένων (συχνά από πολλαπλές προοπτικές ή με διαφορετικούς τρόπους) (Goertzen, 2008).

Σύμφωνα με τον Goertzen, η σχέση μεταξύ της κρίσης και του κύρους της Ψυχολογίας ως επιστήμης τονίζει δύο, τουλάχιστον, σημαντικά χαρακτηριστικά της κρίσης. Πρώτον, σε ένα επίπεδο ανάλυσης, η παραπάνω συζήτηση δείχνει εμφανώς ότι αν κάποιος αντιλαμβάνεται την Ψυχολογία, ως μία προσπάθεια να εξηγηθούν πραγματικά ψυχολογικά φαινόμενα, θα υπάρξει μια μεγαλύτερη εστίαση στην κρίση (αφού ο θρυμματισμός μας προσφέρει τη δυνατότητα μιας κατανοητής και συναφούς εξήγησης, εξασφαλίζοντας ένα μεγάλο αριθμό συχνά ποιοτικά ασύγκριτων εξηγήσεων και καμία βάση για την αποτίμηση και την ενοποίησή τους). Αντίθετα, αν κάποιος αντιλαμβάνεται την Ψυχολογία ως μία προσπάθεια να κατανοηθούν κοινωνικά κατασκευασμένα, ψυχολογικά φαινόμενα (ειδικά, από πολλαπλές προοπτικές ή μέσα από πολλαπλά περιβάλλοντα), ή ως μία προσπάθεια να παραχθούν προσεγγίσεις που λειτουργούν επιτυχώς (ασχέτως από το αν γίνεται κατανοητό το πώς και το γιατί λειτουργούν επιτυχώς), η κρίση δεν θα γίνει καθόλου αντιληπτή. Με λίγα λόγια, η οπτική γωνία κάποιου σε σχέση με την ταυτότητα της Ψυχολογίας (και/ή ο ρόλος κάποιου μέσα στην επιστήμη) παίζει ένα πολύ σημαντικό και καθοριστικό ρόλο στο αν η κρίση θα γίνει αντιληπτή (Goertzen, 2008).

Δεύτερον και πιο σημαντικό, σε ένα ανώτερο επίπεδο συζήτησης, η παραπάνω συζήτηση δείχνει εμφανώς ότι οι αντίστοιχες απόψεις των διαφωνιών, σχετικά με το κατά πόσον υπάρχει μια κρίση και το κατά πόσον η Ψυχολογία είναι, μπορεί και θα έπρεπε να είναι μια επιστήμη, επηρεάζονται και διαχωρίζονται από τους ίδιους ακριβώς λανθασμένους

τρόπους σκέψης, που συνθέτουν την κρίση, και για αυτό το λόγο, δίνουν στήριγμα στην άποψη ότι υπάρχει πράγματι μια κρίση. Με άλλα λόγια, για παράδειγμα, η οντολογία αφηρημένων κατασκευών και η πραγματιστική επιστημολογία είναι και οι δύο μία από τις πολλές ανταγωνιζόμενες οντολογίες και επιστημολογίες, οι οποίες διαχωρίζονται από τους οντολογικούς και επιστημολογικούς λανθασμένους τρόπους σκέψης, που συνθέτουν την κρίση. Εν συντομία, ο τεμαχισμός της επιστήμης αποδεικνύεται από τις αντιπαραβαλλόμενες γνώμες, όσον αφορά το κατά πόσον υπάρχει μια κρίση, η οποία είναι ένα αποτέλεσμα που προβλέπεται και προσδοκάται όταν αξιώνεται η ύπαρξη μιας κρίσης, αφού τόσο η κρίση όσο και η διαμάχη για το αν υπάρχει ή όχι μια κρίση εντοπίζονται στην, και δεν υπάρχουν χωριστά από την Ψυχολογία (Goertzen, 2008).

Αν κάποιος αποδεχτεί ότι υπάρχει μια κρίση στην Ψυχολογία, το ερώτημα παραμένει ανοιχτό, ως προς το γιατί είναι απαραίτητη μια άλλη ανάλυση της κρίσης, δεδομένης της τεράστιας βιβλιογραφίας, που έχει παραχθεί για αυτό το θέμα. Σύμφωνα με τον Goertzen η απάντηση είναι διπλή. Πρώτον, με βάση τον Vygotsky, ο Goertzen υποστηρίζει ότι υπάρχει ακόμη η ανάγκη για μια ανάλυση της κρίσης, που είναι στην πραγματικότητα μια μετά - ανάλυση, βασισμένη σε μια εξέταση της πλειονότητας της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Επιπλέον, ο Goertzen συμφωνεί με εκείνους τους συγγραφείς, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι η ίδια η βιβλιογραφία είναι εξαιρετικά τεμαχισμένη. Ακόμη, πιστεύει πως τα επιχειρήματα και τα συμπεράσματα του Vygotsky είναι τόσο αληθινά και ακριβή σήμερα, όσο ήταν και πριν από 80 χρόνια, όταν τα έγραψε σε σχέση με το γεγονός ότι οι συγγραφείς αυτής της τεμαχισμένης βιβλιογραφίας για την κρίση, συνήθως, ενδιαφέρονται κυρίως να προάγουν τις δικές τους απόψεις, και μόνο δευτερευόντως, (και συχνά καθόλου) ενδιαφέρονται να παρέχουν μια λεπτομερή μετά - ανάλυση των υπαρχουσών απόψεων. Αυτό μας οδηγεί κατευθείαν στο δεύτερο κομμάτι της παραπάνω ερώτησης, το οποίο είναι ότι υπάρχει μια ανάγκη να δημιουργηθεί μια μεγαλύτερη ενότητα στη βιβλιογραφία για την κρίση. Όπως

πειστικά επισημαίνει ο de Groot, οι συγγραφείς αυτής της βιβλιογραφίας χρειάζεται (και πρέπει) να καταλήξουν σε κάποια συμφωνία ως προς τη φύση της κρίσης και ως προς το πώς θα μπορούσε να επιλυθεί. Παρ' όλα αυτά, αυτή η ενότητα των ποικίλων και διαφορετικών απόψεων πάνω στην κρίση, δεν έχει ακόμη επιτευχθεί (Goertzen, 2008).

Κατ' αρχήν, σύμφωνα με τον Goertzen, ο Staats είναι ένας από τους σημαντικούς ερευνητές, οποίος έχει συμβάλει, σε μεγάλο βαθμό, στη βιβλιογραφία για την κρίση, και η δουλειά του είναι εξαιρετικά σημαντική για το συγκεκριμένο ζήτημα. Ο Staats υποστηρίζει ότι η Ψυχολογία χαρακτηρίζεται από διασπασιμότητα, η οποία είναι μια γενική έννοια της αποξένωσης και του τεμαχισμού, μεταξύ των εξειδικευμένων πεδίων. Επιπροσθέτως, ισχυρίζεται ότι οι αιτίες του τεμαχισμού της Ψυχολογίας είναι πολλαπλές και περιλαμβάνουν (μεταξύ των άλλων) τα εξής: α) πολύπλοκο, συχνά μη παρατηρήσιμο και δυναμικό αντικείμενο μελέτης, β) έλλειψη ενός βασικού πλαισίου εργασίας για τη δημιουργία μεγαλύτερης ενότητας, γ) η ενότητα δεν αποτελεί στόχο για την επιστήμη, δ) δημιουργία πολλαπλών προσδιορισμών και περιγραφών για πολύ όμοια φαινόμενα, ε) η Ψυχολογία είναι μια σχετικά καινούργια επιστήμη και στ) τα μέλη αυτής της επιστήμης εστιάζουν στην δημιουργία καινοτομιών, με σκοπό την απαγόρευση ενοποιητικής δουλειάς. Ο Staats επισημαίνει επίσης, ότι για να ξεκινήσει η Ψυχολογία να μάχεται την κρίση, πρέπει να αναπτύξει ένα πλαίσιο εργασίας για ενοποίηση, το οποίο θα περιλαμβάνει προγράμματα, ευκαιρίες εκπαίδευσης, χρηματοδότηση, περιοδικά, και συνολικά, τη γενική υποστήριξη των προσπαθειών ενοποίησης της επιστήμης. Τέλος, υποστηρίζει επίσης σταθερά ότι η Ψυχολογία χρειάζεται να συνεχίσει να επιδιώκει μια σπουδαία ενοποιητική θεωρία. Ως παράδειγμα μιας τέτοιας θεωρίας, παρουσιάζει τη δική του θεωρία του Ψυχολογικού Συμπεριφορισμού (theory of Psychological Behaviourism – PB). Πιστεύει, λοιπόν, ότι η θεωρία του έχει τη δυνατότητα να εναρμονίσει και να συμβιβάσει τις ποικίλες φιλοσοφικές διαφωνίες, που αποτελούν τη βάση του θρυμματισμού της επιστήμης και της γνώσης.

Μερικές από αυτές τις φιλοσοφικές διαφωνίες είναι οι εξής: υποκειμενισμός – αντικειμενισμός, ολισμός – ατομισμός, ιδεογραφικός – νομοθετικός, ποιοτικό – ποσοτικό κ.λπ. (Goertzen, 2008).

Ένας άλλος σημαντικός ερευνητής που έχει συμβάλλει σημαντικά στη βιβλιογραφία της κρίσης είναι ο Giorgi. Αρχικά, ισχυρίζεται πως η δέσμευση στις μεθόδους των φυσικών επιστημών έχει καταστεί υπεύθυνη για την κρίση, αφού δημιουργεί μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ αυτών που παραμένουν δεσμευμένοι σε αυτές τις μεθόδους και εκείνων που, αντίθετα, δεσμεύονται κυρίως στα ανθρώπινα, ψυχολογικά φαινόμενα, τα οποία δεν μπορούν να μελετηθούν επαρκώς από αυτές τις μεθόδους. Ως αποτέλεσμα, υποστηρίζει ότι η Ψυχολογία χρειάζεται να αναδιοργανωθεί ως μία ανθρωπιστική επιστήμη, βασισμένη κυρίως στην φαινομενολογική – οντολογική, φιλοσοφική παράδοση. Τέλος, κάνει μια πολύ σημαντική δήλωση σε σχέση με τον ορισμό της ενότητας: δεν χρειάζεται να σημαίνει ομοιομορφία και σταθερότητα, αλλά αντί αυτού, μπορεί (και πρέπει) να σημαίνει κάτι πιο κοντά στην «κομπόση» (Goertzen, 2008).

Μία από τις πιο σημαντικές (αλλά λιγότερο αναφερόμενη) ανάλυση της κρίσης παράχθηκε από τον Vygotsky. Ο βασικός του ισχυρισμός είναι ότι η κρίση στην Ψυχολογία δεν είναι ο τεμαχισμός της επιστήμης καθεαυτός, αλλά είναι μια δυϊστική τάση που ενεργεί πίσω από τον τεμαχισμό της επιστήμης και είναι υπεύθυνη για τη δημιουργία του. Αναφέρεται σε αυτή την τάση ως το δυϊσμό της αντικειμενικής (δηλαδή, φυσικής, επιστημονικής) κατά της υποκειμενικής (δηλαδή, ανθρωπιστικής) Ψυχολογίας, και συμπεραίνει ότι η λύση σε αυτή την κρίση θα εμπερικλείει μια ρήξη και όχι συμφιλίωση των δύο Ψυχολογιών. Σε συμφωνία με τη Μαρξιστική Φιλοσοφία, θεωρεί πως η ρήξη θα προκληθεί από – και συνεπώς, η κρίση θα επιλυθεί ως αποτέλεσμα – της εφαρμοσμένης Ψυχολογίας και του κριτηρίου της πράξης, αφού μόνο η αντικειμενική Ψυχολογία μπορεί να συνδεθεί με την πράξη, ενώ η υποκειμενική Ψυχολογία δεν μπορεί. Ως αποτέλεσμα,

συμπεραίνει ότι η αντικειμενική Ψυχολογία θα παραμείνει ως μία (επιστημονική) Ψυχολογία, ενώ η υποκειμενική Ψυχολογία θα επιστρέψει στη Φιλοσοφία και στην «Τέχνη» (Goertzen, 2008).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Kendler υποστηρίζει πως ο θρυμματισμός της Ψυχολογίας είναι το αποτέλεσμα των βασικών φιλοσοφικών τάσεων, τόσο στο οντολογικό επίπεδο (π.χ., συμπεριφορά εναντίον νευροφυσιολογίας εναντίον φαινομενικής εμπειρίας), όσο και στο επιστημολογικό επίπεδο (π.χ., εξήγηση εναντίον κατανόησης). Αρχικά, εκφράζει την προσδοκία ότι μια δέσμευση στη φυσική, επιστημονική άποψη των ποικίλων διαφωνιών (π.χ., συμπεριφορά, νευροφυσιολογία, εξήγηση), θα είναι ικανή να ενοποιήσει την επιστήμη. Παρ' όλα αυτά, τελικά, απαισιόδοξα συμπεραίνει ότι οι βασικές τάσεις δεν μπορούν να ξεπεραστούν και για αυτό το λόγο, πιστεύει ότι η Ψυχολογία πρέπει να διαιρεθεί σύμφωνα με αυτές τις διαχωριστικές γραμμές (Goertzen, 2008).

Ο Yanchar και οι συνάδελφοί του έχουν επίσης συνεισφέρει, σε σημαντικό βαθμό, στη βιβλιογραφία της κρίσης. Αρχικά, θεωρούν πως η Ψυχολογία έχει έλλειψη μιας σαφούς οντολογίας και μιας γηγενούς επιστημολογίας. Επιπροσθέτως, ισχυρίζονται ότι η Ψυχολογία έχει γενικά παραμελήσει τα οντολογικά ζητήματα, για χάρη των επιστημολογικών ζητημάτων, και ακόμη, έχει υιοθετήσει, σε μεγάλο βαθμό, μη – γηγενείς επιστημολογίες (κυρίως από τις φυσικές επιστήμες), χωρίς μομφή στις συνέπειες αυτών των επιστημολογιών για τη μελέτη του ανθρώπινου, ψυχολογικού αντικειμένου μελέτης. Επίσης, παρέχουν το σημαντικό ισχυρισμό ότι υπάρχει στην Ψυχολογία μια έλλειψη των κριτηρίων για την αποτίμηση των θεωρητικών και ουσιαστικών αδυναμιών σύγκρισης (καθώς και η απειλή μιας άπειρης παλινδρόμησης των κριτηρίων επιλογής). Συμπεραίνουν πως η λύση της διαφωνίας ως προς την κρίση, θα έπρεπε να επιδιώκεται μέσω της ανάπτυξης ενός «μη – τοπικού, ηθικού συστήματος», το οποίο θα περιλαμβάνει μια δέσμευση στον ηθικό διάλογο, την επιδίωξη των κριτηρίων αποτίμησης, μια ευαισθησία στις αδυναμίες σύγκρισης, μια μελέτη

για την ηθική, καθώς και άλλα ζητήματα που σχετίζονται με τα συμπεράσματα της ψυχολογικής έρευνας (Goertzen, 2008).

Τέλος, ο Henriques προσφέρει το Δέντρο του Συστήματος Γνώσης (Tree of Knowledge System – ToK) για τη λύση του προβλήματος της κρίσης. Πιστεύει πως τα κύρια σημεία της τάσης στην Ψυχολογία είναι η σχέση μεταξύ της Βιολογίας και της πνευματικής ζωής (δηλαδή, το πρόβλημα νους – σώμα) και η σχέση μεταξύ της πνευματικής ζωής και του πολιτισμού (δηλαδή, η σχέση μεταξύ του ατομικού και του κοινωνικού). Σαν αποτέλεσμα, παρέχει τη Behavioural Investment Theory (BIT), που εμπερικλείει το συνδετικό στοιχείο της ζωής και του νου, και τη Justification Hypothesis (JH), που περιλαμβάνει το συνδετικό στοιχείο του νου και του πολιτισμού. Η BIT αποτελείται από μια ενοποίηση της γνωστικής επιστήμης, της νευροεπιστήμης, της συμπεριφοριστικής επιστήμης, της εξελικτικής θεωρίας (συμπεριλαμβανομένης της γενετικής) και της θεωρίας πολύπλοκων συστημάτων. Ο Henriques ισχυρίζεται επίσης ότι αυτή η ενοποίηση προσφέρει τη βάση για την κατανόηση της εξελικτικής σχέσης μεταξύ της ζωής και του νου. Η JH επιβεβαιώνει την ύπαρξη του συνδετικού στοιχείου ανάμεσα στο νου και στον πολιτισμό, ως μία επίσης εξελικτική σχέση, και ο Henriques υποστηρίζει ότι ο νους πρώτα εμφανίστηκε ως το αποτέλεσμα της ανάγκης των ανθρώπων να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους και έπειτα, κατά τη διάρκεια του χρόνου, αυτή η ανάγκη για δικαιολόγηση, που έλαβε χώρα μεταξύ των κοινοτήτων των ανθρώπων, οδήγησε στην εμφάνιση του πολιτισμού. Τέλος, παρουσιάζει δύο ακόμα σημαντικούς ισχυρισμούς. Πρώτον, η ToK απορρίπτει τον πνευματισμό και ορίζει το «νου» ως μία μορφή της συμπεριφοράς. Σαν αποτέλεσμα, είναι μόνο η πολυπλοκότητα της συμπεριφοράς, η οποία διαχωρίζει την Ψυχολογία από τη Βιολογία και τη Φυσική, και επιπροσθέτως, το πρόβλημα νους – σώμα είναι λυμένο (αφού και τα δύο μπορούν να κατανοηθούν με όρους της συμπεριφοράς). Δεύτερον, η ToK διαιρεί την Ψυχολογία σε δύο πεδία, τον ψυχολογικό φορμαλισμό και την ανθρώπινη Ψυχολογία, με το

πρώτο να αντιπροσωπεύει την επιστημονική Ψυχολογία – «μία από τις τέσσερις θεμελιώδεις επιστήμες» (Φυσική, Βιολογία, Ψυχολογία και Κοινωνιολογία) – και το δεύτερο να λειτουργεί ως μία «υβριδική επιστήμη», που υπάρχει μεταξύ της ψυχολογικής και της κοινωνιολογικής επιστήμης (Goertzen, 2008).

Σύμφωνα με τον Goertzen, το κύριο μειονέκτημα της ανάλυσης του Staats, είναι το γεγονός ότι υποστηρίζει πως η λύση επηρεάζεται, σε μεγάλο βαθμό, χωρίς να υπάρχει επαρκής δικαιολογία για αυτό, από τη συμπεριφοριστική θεωρία. Ακόμη, ο Goertzen δηλώνει ότι δεν προσπαθεί να είναι εκείνο το είδος του κριτικού, τον οποίο ο Staats θεωρεί αξιοθρήνητο – δηλαδή, τον κριτικό που κατηγορεί τη θεωρία του, θεωρώντας την ως «απλώς έναν ακόμη συμπεριφορισμό» - αφού δεν αντικρούει απαραίτητα μια λύση, που απορρέει από το συμπεριφοριστικό παράδειγμα (αν και παραδέχεται ότι είναι σκεπτικιστικός όσον αφορά τις πιθανότητες της επιτυχίας της). Η αντίρρηση του Goertzen προκαλείται από το γεγονός ότι στο πιο σημαντικό του βιβλίο σχετικά με την κρίση, ο Staats αποτυγχάνει να προσφέρει μια πειστική αιτιολόγηση, για το γιατί το συμπεριφοριστικό επίπεδο είναι προνομιούχο μεταξύ ενός αριθμού επιπέδων, που συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυσή του. Με βάση τον Goertzen, δεν είναι ούτε το πιο βασικό, ούτε το πιο σύνθετο επίπεδο, ωστόσο, το χρησιμοποιεί για να ερμηνεύσει όλα τα άλλα. Τέλος, όσον αφορά τον Staats, ο Goertzen υποστηρίζει πως η κύρια δέσμευση του Staats στον συμπεριφορισμό, τον εμποδίζει από το να παρουσιάσει τις θεμελιώδεις, φιλοσοφικές τάσεις, με τους δικούς τους όρους, και για αυτό το λόγο, η πραγμάτευση των τάσεων αυτών είναι αδικαιολόγητα «φορτωμένη» με συμπεριφοριστικές ερμηνείες (Goertzen, 2008).

Η ανάλυση του Giorgi «πάσχει» εξίσου από υπερβολική δέσμευση σε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα. Ο στόχος του, να «ενοποιήσει την Ψυχολογία» ως μία ανθρωπιστική επιστήμη, καταλήγει στην ενοποίηση, μόνο μέσω απαγόρευσης. Η Νευροφυσιολογία, η γνωστική Ψυχολογία και άλλοι εξειδικευμένοι τομείς, που είναι φυσικά



– επιστημονικά προσανατολισμένοι, δεν συμπεριλαμβάνονται στην ενοποιημένη Ψυχολογία του Giorgi, και ως αποτέλεσμα, πετυχαίνει μόνο να εκτοπίσει πολλές από τις φιλοσοφικές τάσεις, σε ένα επίπεδο με διαφορετικές αρχές. Ωστόσο, σε ένα πραγματιστικό επίπεδο, η κρίση μπορεί να θεωρείται λυμένη (από υποστηρικτές και των δύο πλευρών των ποικίλων διαφωνιών), αν οι λανθασμένες διαχωριστικές γραμμές χρησιμοποιούνταν για να διαχωριστούν οι ευδιάκριτοι επιστημονικοί κλάδοι. Όμως, σύμφωνα με τον Goertzen, αυτό είναι μια αυταπάτη, γιατί κάποιος θα μπορούσε να περάσει από τον ένα κλάδο στον άλλο, κάθε φορά που θα πραγματοποιούνταν μια σύνδεση μεταξύ τους. Έτσι λοιπόν, ο Goertzen επισημαίνει ότι το πρόβλημα της κρίσης δεν λύνεται, μέσω της αναγωγής του σε όλες τις επιστήμες, γενικά (Goertzen, 2008).

Η ανάλυση του Vygotsky, σύμφωνα με τον Goertzen, ήταν πρωτοπόρα για την εποχή του, διότι πρόβλεψε το πόσο σημαντική είναι η τάση υποκειμενικής – αντικειμενικής Ψυχολογίας για την κρίση. Παρ’ όλα αυτά, ο Goertzen θεωρεί πως «πάσχει» από το γεγονός ότι είναι ευρισκόμενη σε ένα δεδομένο κοινωνικό – ιστορικό περιβάλλον. Επιπλέον, πιστεύει πως συγχρόνως με το πλεονέκτημα της υστερινής γνώσης, είμαστε ενήμεροι τόσο για την ύφεση του Μαρξισμού, όσο και για την άνοδο των υποκειμενικών Ψυχολογιών, που συνδέονται με την πρακτική (π.χ., κάποιες μορφές της κλινικής Ψυχολογίας). Είμαστε, συνεπώς, διαδοχικά ενήμεροι για το γεγονός ότι κάποια από τα συμπεράσματα του Vygotsky – όπως ότι η αντικειμενική Ψυχολογία υπερισχύει της υποκειμενικής Ψυχολογίας, στη βάση της ανικανότητας της υποκειμενικής Ψυχολογίας να συνδεθεί με την πράξη – έχουν αντικρουστεί. Ωστόσο, ο Goertzen θεωρεί πως αυτό δεν σημαίνει ότι η ανάλυση του Vygotsky δεν πρέπει να μελετηθεί και να ληφθεί σοβαρά υπόψη – απαρτίζεται από ένα σημαντικό αριθμό επιπρόσθετων σπουδαίων συμπερασμάτων. Απλώς, σύμφωνα με την άποψη του Goertzen, πρέπει να αναγνωριστεί ότι τα συμπεράσματα του Vygotsky έχουν μόνο ιστορική αξία (Goertzen, 2008).

Όσον αφορά τον Kendler, ο Goertzen ισχυρίζεται ότι κάνει εξαιρετική δουλειά, τοποθετώντας την κρίση στις θεμελιώδεις, οντολογικές και επιστημολογικές απόψεις της τάσης. Ωστόσο, πιστεύει επίσης, ότι ο Kendler πρόωρα απορρίπτει την πιθανότητα μια λύσης στο πρόβλημα της κρίσης. Είναι προφανές το γεγονός ότι δούλεψε σκληρά, όσον αφορά την προσέγγιση μιας λύσης (η οποία, δυστυχώς, βασίστηκε σε μια βασική δέσμευση σε μία μόνο άποψη των φιλοσοφικών τάσεων) και φαίνεται ότι ήρθε αντιμέτωπος με σημαντική αντίδραση και εναντίωση, από τους συναδέλφους του από άλλους εξειδικευμένους κλάδους. Σαν αποτέλεσμα, κάποιος μπορεί να εκφράσει συμπάθεια για τα προσωπικά του συμπεράσματα. Ωστόσο, η συμπάθεια δεν συνεπάγεται απαραίτητα συμφωνία, και η προσωπική αποτυχία του Kendler δεν πρέπει να γενικεύεται σε ένα μόνο επίπεδο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Goertzen, το κατά πόσον η κρίση μπορεί να λυθεί, ακόμη απομένει να το μάθουμε (Goertzen, 2008).

Ο Yanchar και οι συνάδελφοί του, επίσης, παρέχουν ένα αριθμό σημαντικών συμπερασμάτων, με πολλά από τα οποία ο Goertzen συμφωνεί. Για παράδειγμα, συνδέεται ιδιαίτερα με την παρουσίασή τους, του προβλήματός των κριτηρίων αποτίμησης και της απειλής μιας άπειρης παλινδρόμησης των κριτηρίων επιλογής. Επιπλέον, συμφωνεί με τα επιχειρήματά τους, για τη σημασία του διαλόγου. Ωστόσο, αν και η ηθική σίγουρα θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στο διάλογο, ο Goertzen υποστηρίζει ότι ο διάλογος αυτός πρέπει να επικεντρωθεί, κυρίως, στις θεμελιώδεις, φιλοσοφικές τάσεις. Με άλλα λόγια, με την τοποθέτηση του απαραίτητου προγράμματος έρευνας, για την προσέγγιση μιας λύσης, στο επίπεδο της ηθικής, υπάρχει ο κίνδυνος της αποτυχίας να κατευθυνθεί αυτή η έρευνα στην ουσία της κρίσης. Εν συντομία, όπως ακριβώς ο Staats εκχωρεί προνόμιο στο συμπεριφορισμό και ο Giorgi στη Φαινομενολογία, έτσι και ο Yanchar και οι συνάδελφοί του εκχωρούν προνόμιο στην ηθική. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Goertzen, τίποτα από αυτά δεν θα επιφέρει τη λύση στο πρόβλημα των φιλοσοφικών τάσεων (Goertzen, 2008).

Τέλος, το σύστημα ToK του Henriques «πάσχει» από κάποιους σημαντικούς περιορισμούς, παρά το γεγονός ότι σκοπεύει να παρουσιάσει δύο από τις πιο σημαντικές, φιλοσοφικές τάσεις. Ο Goertzen ενδιαφέρεται λιγότερο για τη BIT, καθώς αποτελείται από μια ενοποίηση των επιστημονικών κλάδων, οι οποίοι στην πραγματικότητα, είναι δεσμευμένοι στην έρευνα, που συνεπάγεται από τη θεωρία. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι η BIT δεν είναι ακριβώς μοναδική (ή, τουλάχιστον, δεν είναι σε μεγάλο βαθμό σπουδαία), με την έννοια ότι οι ενοποιήσεις μεταξύ των διάφορων πεδίων είναι αρκετά κοινές και συνηθισμένες (π.χ., Γνωστική Νευροεπιστήμη, Γνωστική Θεραπεία Συμπεριφοράς, κ.τ.λ.). Έτσι λοιπόν, ο Goertzen ενδιαφέρεται περισσότερο για την JH και συμφωνεί με τους Vazire και Robins ότι φαίνεται πως «η εξελικτική ακολουθία των γεγονότων κατευθύνεται προς τα πίσω» – ένα άτομο θα έπρεπε ήδη να έχει αυτογνωσία, για να μπορέσει να αιτιολογήσει τη δική του/της συμπεριφορά σε ένα άλλο άτομο. Σε αυτό το σημείο, ο Goertzen συμπληρώνει ότι το να αποδίδει κανείς την ανάπτυξη του ανθρώπινου πολιτισμού, ο οποίος είναι ασυνήθιστα πολύπλοκος και σύνθετος, σε μια απλή διαδικασία αιτιολόγησης, είναι πάρα πολύ υπεραπλουστευτικό. Παρ' όλα αυτά, μεγαλύτερου ενδιαφέροντος, σχετικά με την κρίση, είναι το γεγονός ότι η διαίρεση της Ψυχολογίας από τον Henriques, σε ψυχολογικό φαρμαλισμό και ανθρώπινη Ψυχολογία, θα πετύχαινε μόνο να τυποποιήσει – και όχι να επιλύσει – το πρόβλημα των δύο πολιτισμών στην Ψυχολογία (το οποίο είναι μία από τις πιο σημαντικές τάσεις που υποστυλώνουν τον τεμαχισμό της επιστήμης). Το να δίνεις σε κάθε πολιτισμό τη δική του επιστήμη, δεν βοηθά στο να λυθεί το πρόβλημα της τάσης, το οποίο πράγματι υπάρχει μεταξύ αυτών των πολιτισμών. Αντίστοιχα με τον Giorgi, αυτός ο ελιγμός πετυχαίνει μόνο να τοποθετήσει την κρίση σε ένα δια-επιστημονικό επίπεδο. Τέλος, ο ορισμός του νου ως συμπεριφορά, από τον Henriques, έχει προταθεί ξανά, και θα χρησιμεύσει μόνο στο να προκαλέσει την αντίδραση των υποστηρικτών της άλλης άποψης

σε αυτή τη διαμάχη, δηλαδή ότι ο νους δεν μπορεί να αναχθεί στη, ή να κατανοηθεί επαρκώς ως συμπεριφορά (Goertzen, 2008).

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον Goertzen, καμία από αυτές τις σημαντικές αναλύσεις δεν πετυχαίνει να κατευθύνει τις προσπάθειες «ενοποίησης», στο επίπεδο των θεμελιωδών, φιλοσοφικών τάσεων, που θεμελιώνουν τον τεμαχισμό της Ψυχολογίας, χωρίς να προσεγγίζουν, σε κάθε περίπτωση, τις τάσεις αυτές με αποδυναμωμένες, εκ των προτέρων, θεωρητικές δεσμεύσεις. Για τον Goertzen, ο λόγος για την αποτυχία αυτών των αναλύσεων να κατευθύνουν τις προσπάθειες «ενοποίησης» προς μια κατάλληλη λύση της κρίσης, είναι γιατί, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, οι λύσεις που πρότειναν οι παραπάνω ερευνητές, στην πραγματικότητα, διαιωνίζουν την κρίση. Σε αντικατάσταση αυτών των αναλύσεων, ο Goertzen θεωρεί πως αυτό που χρειάζεται είναι ένα πρόγραμμα έρευνας, το οποίο θα καταπιάνεται με αυτές τις θεμελιώδεις τάσεις με τους δικούς τους όρους και θα επιχειρεί να τις ενοποιήσει (Goertzen, 2008).

### ***5.2. L. S. Vygotsky: Η Ανάλυση της Μεθοδολογικής Κρίσης της Ψυχολογίας και η Δημιουργία μιας Γενικής Επιστήμης***

Εξέχουσα θέση στο έργο του L. S. Vygotsky κατέχει η διερεύνηση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας, που εμφανίστηκε στην επιστήμη της Ψυχολογίας στο πρώτο τέταρτο του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Ο Vygotsky, με την ολοκλήρωση του χειρόγραφου του «Ιστορικό Νόημα της Κρίσης της Ψυχολογίας», έκανε την πρώτη προσπάθεια να ερμηνευθεί και να εξηγηθεί το φαινόμενο της μεθοδολογικής κρίσης με μια μαρξιστική θεώρηση.

Η απουσία γενικώς αποδεκτού επιστημονικού συστήματος και η σύγκρουση διαφορετικών προσεγγίσεων – τάσεων για την κατάληψη του πεδίου αποτελεί, σύμφωνα με τον L. Vygotsky, έκφραση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας (Δαφέρμος, 2002).

Ως σημάδι της εμφάνισης της μεθοδολογικής κρίσης θεωρήθηκε επίσης από τον Vygotsky το γεγονός ότι η Ψυχολογία είχε ήδη διαπιστώσει την ανάγκη μιας αναθεώρησης των θεωριών και της μεθοδολογίας της, αλλά δεν ήταν ακόμη έτοιμη να τη φέρει στο φως (Vygotsky, 1987).

Ο Vygotsky επιχείρησε να πραγματοποιήσει μια κριτική ανάλυση των κυριότερων προσεγγίσεων στη σφαίρα της Ψυχολογίας τη συγκεκριμένη περίοδο: της ψυχανάλυσης, του συμπεριφορισμού, της Μορφολογικής Ψυχολογίας και του περσοναλισμού. Η ανάλυση αυτών των θεωρητικών ρευμάτων εντασσόταν στη στρατηγική ανάλυση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας ως επιστήμης και του προσδιορισμού των κατευθύνσεων της περαιτέρω ανάπτυξής της (Δαφέρμος, 2002).

Η κατανόηση των επιστημονικών θεωριών και κατευθύνσεων είναι αδύνατη, σύμφωνα με τον Vygotsky, δίχως την ανάδειξη του μεθοδολογικού και φιλοσοφικού τους υπόβαθρου. Μόνο όταν αποκαλυφθεί η φιλοσοφική διάσταση μιας φιλοσοφικής ιδέας είναι δυνατόν να φανερωθεί το κοινωνικό της νόημα και οι κοινωνικές τάσεις, στις οποίες αυτή εδράζεται (Δαφέρμος, 2002).

Δεν υπάρχει κάποια ενιαία και αδιαφοροποίητη μεθοδολογία, κοινή για όλες τις θεωρητικές προσεγγίσεις μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, αλλά ένα σύστημα αλληλοσυγκρουόμενων μεθοδολογικών αρχών, που συνυπάρχουν και αλληλοαποκλείονται και συχνά μάλιστα, εντός της ίδιας θεωρητικής προσέγγισης (Δαφέρμος, 2002).

Η μεθοδολογική ανάλυση των κυριότερων κατευθύνσεων της Ψυχολογίας επέτρεψε στον Vygotsky να αναδείξει όχι μόνο την εσωτερική αντιφατικότητα, το μεθοδολογικό διϊσμό που χαρακτηρίζει τις εν λόγω κατευθύνσεις, αλλά και τον εντοπισμό της μεθοδολογικής βάσης αυτών των θεωριών που, εκ πρώτης όψεως, έχουν ριζικά διαφορετικό προσανατολισμό. Η πνευματοκρατική Φιλοσοφία του A. Vedensky και η –στηριγμένη στη χρήση αντικειμενικών μεθόδων- ρεφλεξολογία του V. Bekhterev έχουν κατά τον Vygotsky,

κοινή μεθοδολογική βάση. Και οι δύο θεωρούν ότι η Ψυχολογία μπορεί να μελετήσει μόνο ότι εμπεριέχεται στην άμεση εμπειρία, στην εποπτεία των ψυχικών φαινομένων. Η σύγχυση θεωρητικών εννοιών και εμπειρικών, αισθητηριακών δεδομένων, ο άκριτος εμπειρισμός αποτελεί κοινή μεθοδολογική συνισταμένη τόσο των «αντικειμενικών», όσο και των «υποκειμενικών» μεθόδων στην Ψυχολογία (Δαφέρμος, 2002).

Αν γίνει αποδεκτή η άποψη, ότι η Ψυχολογία περιγράφει τα ατομικά βιώματα των υποκειμένων, τότε είναι αδύνατο, σύμφωνα με τον Vygotsky, να θεμελιωθεί ως επιστήμη. Τα συνειδησιακά φαινόμενα είναι αποτελέσματα, αποκρυσταλλώματα κάποιων αντικειμενικών διαδικασιών: η συνείδηση αποτελεί λειτουργία του εγκεφάλου και αναπτύχθηκε στη διαδικασία ιστορικής ανάπτυξης της φύσης (Δαφέρμος, 2002).

Η ενορατική φαινομενολογία και η νατουραλιστική ερμηνεία της συνείδησης εκφράζουν το μεθοδολογικό δυϊσμό και την εσωτερική αντιφατικότητα της σύγχρονης Ψυχολογίας. Το φιλοσοφικό υπόβαθρο της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας εκφράστηκε στη νεοκαντιανή διχοτόμηση των επιστημών, από τον Dilthey, σε «νομοθετικές» και «ιδεογραφικές». Η υιοθέτηση της ρήξης δημιούργησε σημαντικές μεθοδολογικές δυσκολίες στις επιστήμες, οι οποίες αναπτύσσονταν στο μεταίχμιο φυσικών και ανθρωπιστικών επιστημών (π.χ., Ψυχολογία) (Δαφέρμος, 2002).

Ο Vygotsky διαπίστωνε τη διάσπαση της ενότητας των αντιθέτων και την απολυτοποίηση της ρήξης δύο οργανικά συνυφασμένων πτυχών της ψυχολογικής γνώσης. Ο Vygotsky δεν ήταν σύμφωνος με την «ισοτιμία» των δύο προαναφερόμενων προσεγγίσεων και με τη θεωρία της «διπλής αλήθειας» [η μία είναι η αλήθεια της πρακτικής (υλιστική), ενώ η άλλη είναι η αλήθεια του πνεύματος (ιδεαλιστική)]. Η θεωρία της «διπλής αλήθειας» ήταν χρήσιμη σε κάποια φάση, εξαιτίας της μερικής νομιμοποίησης της υλιστικής κατεύθυνσης στην Ψυχολογία, αλλά δεν ήταν επαρκής για την υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης, διότι είναι εκλεκτιστική. Μόνο στη βάση της υλιστικής θεωρίας είναι δυνατή κατά

την άποψη του Vygotsky, η υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας. Οι πόλοι της αντίθεσης δεν είναι λοιπόν ισότιμοι και ισοδύναμοι. Κατευθυντήρια πλευρά της αντίθεσης είναι η υλιστική τάση, η οποία εδράζεται στις ανάγκες της κοινωνικής πρακτικής και μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση του μεθοδολογικού δυϊσμού της Ψυχολογίας (Δαφέρμος, 2002).

Η κρισιακή συγκυρία στην επιστήμη δεν αποτελεί κατά τον Vygotsky, έκφραση κάποιων υποκειμενικών σφαλμάτων, της «καλής» ή της «κακής» θέλησης των ερευνητών, αλλά αντικειμενική, νομοτελειακή διαδικασία η οποία καθορίζεται από τη λογική ανάπτυξη της επιστήμης και από την υφή του γνωστικού αντικειμένου. Ο ερευνητής θα πρέπει να επικεντρώνει την προσοχή του στην ανάλυση των αντικειμενικών, νομοτελειακών τάσεων ανάπτυξης της επιστήμης και του βαθύτερου μεθοδολογικού υπόβαθρου της κρισιακής συγκυρίας (Δαφέρμος, 2002).

Τα στάδια ανάπτυξης της επιστήμης, κατά τον Vygotsky, δεν πρέπει να εξετάζονται ως κλειστοί και ανεξάρτητοι μεταξύ τους σχηματισμοί, ασυνεχείς ως προς το παρελθόν και το μέλλον τους, διότι έτσι θα ήταν αδύνατη η ερμηνεία της μετάβασης από το ένα στάδιο στο άλλο. Η ανάπτυξη της επιστήμης δεν αποτελεί απλή διαδικασία εναλλαγής ασύμβατων και ασυνεχών μεταξύ τους «παραδειγμάτων», αλλά μια διαδικασία εμφάνισης και υπέρβασης αντιθέσεων. Ο Vygotsky δίνει έμφαση στη μελέτη της σύγκρουσης διαφορετικών κατευθύνσεων στην επιστήμη και όχι απλώς στην αντικατάσταση του ενός επιστημονικού «παραδείγματος» από ένα άλλο, όπως στη θεωρία του T. S. Kuhn (Δαφέρμος, 2002).

Η οποιαδήποτε ανακάλυψη σε κάποιο τομέα της επιστήμης δημιουργεί την τάση προεκβολής των μεθοδολογικών αρχών της σε γειτονικά γνωστικά πεδία, εκτός των ορίων εφαρμογής τους. Με αυτό τον τρόπο μετασχηματίζεται η ίδια η αρχική ιδέα, διατυπώνεται σε μια πιο γενική μορφή και χάνει την άμεση σύνδεσή της με το εμπειρικό και ερευνητικό

υλικό, το οποίο αρχικά οι ερευνητές επιχείρησαν να ερμηνεύσουν με τη βοήθειά της (Δαφέρμος, 2002).

Στο επόμενο στάδιο η συγκεκριμένη κατεύθυνση έχει ήδη κατακτήσει έναν ολόκληρο κλάδο και αρχίζει να αναπτύσσεται η σύγκρουση μεταξύ διαφορετικών κλάδων για την τελική επικράτηση και την κυριαρχία. Έτσι, διαμορφώνεται η τάση για συνένωση διαφορετικών επιστημονικών κλάδων στη βάση της νέας προσέγγισης (Δαφέρμος, 2002).

Ακολουθεί το στάδιο ολοκλήρωσης της συνένωσης της συσσωρευμένης γνώσης στα πλαίσια μιας ολόκληρης επιστήμης (στη συγκεκριμένη περίπτωση της Ψυχολογίας) στη βάση της νέας επιστημονικής ιδέας. Η εν λόγω ιδέα εντάσσεται στα πλαίσια κάποιου φιλοσοφικού συστήματος, στο οποίο επιχειρείται η συνολική ερμηνεία του κόσμου (Δαφέρμος, 2002).

Τέλος, η ιδέα εισέρχεται στο στάδιο της άρνησης και της καταστροφής. Μόνο όταν η επιστημονική ιδέα αποκτήσει φιλοσοφική μορφή δείχνει το πραγματικό της κοινωνικό υπόβαθρο και την κοσμοθεωρητική της διάσταση. Οι νέες ιδέες κατακτούν ακόμα και τον τομέα που πρωταρχικά κυριαρχούσε η αρχική επιστημονική ιδέα, ο οποία στη συνέχεια μετατρέπεται σε κομμάτι κάποιας καινούργιας θεωρίας (Δαφέρμος, 2002).

Σε αντίθεση με αυτούς που θεωρούσαν τη μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας σαν μερικό χαμό, σαν μερική κατάρρευση όλων των θεμελίων, τα οποία στήριζαν την ανάπτυξή της, που ένιωθαν σύμφωνα με τον Lange, σαν να «βρίσκονται στη θέση του Πρίαμου που κάθετα στα χαλάσματα της Τροίας», ο Vygotsky πίστευε πως η κρίση εμπεριείχε όχι μόνο μια αρνητική, αλλά και μια θετική πλευρά (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, η μεθοδολογική κρίση της επιστήμης, σύμφωνα με τον Vygotsky δεν έχει μόνο αρνητικό, καταστρεπτικό χαρακτήρα, ούτε είναι έκφραση απλώς και μόνο δυσαρμονίας ή ανισορροπίας της επιστημονικής γνώσης. Ο Vygotsky τόνισε το θετικό και



δημιουργικό περιεχόμενο της κρισιακής συγκυρίας στην επιστήμη, αναδεικνύοντας τις τεράστιες δυνατότητες τις οποίες δημιουργεί (Δαφέρμος, 2002).

Η πλάνη, το λάθος, η προκατάληψη αποτελούν αναγκαία και οργανικά στοιχεία της επιστήμης και κατά συνέπεια, δεν υπάρχει «καθαρό» από αντινομίες και πλάνες επιστημονικό «παράδειγμα» σε οποιαδήποτε φάση ανάπτυξης της επιστήμης (Δαφέρμος, 2002).

Επιπροσθέτως, ο Vygotsky υποστήριξε πως προκειμένου να κατανοήσουμε τη φύση και το νόημα της κρίσης στη Ψυχολογία, είναι απαραίτητο να υπερβούμε τα όρια των συσχετισμών ανάμεσα στις θεωρίες και στα φαινόμενα της ανάπτυξης της επιστημονικής γνώσης (Vygotsky, 1987).

Καθώς ο Vygotsky θεωρούσε τη μεθοδολογία ως αναπόσπαστο κομμάτι μιας επιστήμης – της Ψυχολογίας, στην παρούσα περίπτωση – και ως καθοριστική πτυχή της κρίσης, πρότεινε μια πιθανή μεθοδολογία, την «αντίστροφη» μέθοδο.

Η υποκειμενική Ψυχολογία λοιπόν, θεωρεί τον άνθρωπο ως το κλειδί για την κατανόηση της ψυχολογίας των ζώων. Πάντα τα ανώτερα είδη θεωρούνται το κλειδί για την κατανόηση των κατώτερων ειδών. Για αυτό το λόγο, ο ερευνητής δεν ακολουθεί πάντα το ίδιο μονοπάτι που ακολούθησε η φύση. Συχνά η αντίστροφη διαδρομή είναι περισσότερο επωφελής (Vygotsky, 1987).

Ο Μαρξ αναφέρθηκε σε αυτή τη μεθοδολογική αρχή της «αντίστροφης» μεθόδου, όταν υποστήριξε ότι η ανατομία του ανθρώπου είναι το κλειδί για την ανατομία του πιθήκου (Vygotsky, 1987).

Ο Μαρξ τονίζει το γεγονός ότι οι νύξεις σε μια ανώτερη αρχή στα κατώτερα είδη των ζώων μπορούν να κατανοηθούν μόνο όταν αυτή η ανώτερη αρχή είναι ήδη γνωστή. Για αυτό το λόγο, η καπιταλιστική οικονομία μας δίνει το κλειδί για να κατανοήσουμε την αρχαία οικονομία, αλλά σε καμία περίπτωση με την έννοια που την κατανοούν οι οικονομολόγοι

εκείνοι, οι οποίοι παραβλέπουν όλες τις ιστορικές διαφορές και βλέπουν τις καπιταλιστικές φόρμες σε όλα τα είδη των κοινωνιών (Vygotsky, 1987).

Η μέθοδος σύμφωνα με την οποία η φεουδαρχική οικονομία κατανοείται με βάση την καπιταλιστική οικονομία είναι ίδια με τη μέθοδο που χρησιμοποιείται για να κατανοηθούν και να οριστούν η σκέψη και οι αρχές της γλώσσας στα ζώα, με βάση την ώριμη σκέψη και την ώριμη γλώσσα του ανθρώπου. Ένα συγκεκριμένο στάδιο της ανάπτυξης και της διαδικασίας αυτής μπορεί να κατανοηθεί πλήρως μόνο όταν γνωρίζουμε το τέλος της διαδικασίας, το αποτέλεσμα της, την κατεύθυνση που ακολούθησε, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε η δεδομένη διαδικασία. Βέβαια, αναφερόμαστε μόνο στη μεθοδολογική μεταβίβαση των βασικών κατηγοριών και αρχών από το ανώτερο στο κατώτερο επίπεδο, και όχι στη μεταβίβαση των πραγματικών παρατηρήσεων και γενικεύσεων. Οι αρχές της κοινωνικής κατηγορίας της τάξης και του ταξικού αγώνα, για παράδειγμα, αποκαλύπτονται στην καθαρή τους μορφή στην ανάλυση του καπιταλιστικού συστήματος, αλλά οι ίδιες αρχές αποτελούν το κλειδί για την κατανόηση όλων των προ – καπιταλιστικών κοινωνικών δομών, παρόλο που σε κάθε περίπτωση συναντάμε διαφορετικές τάξεις, μια διαφορετική μορφή αγώνα και ένα συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης αυτής της κατηγορίας. Αλλά αυτές οι λεπτομέρειες, οι οποίες διαχωρίζουν την ιστορική μοναδικότητα των διαφορετικών εποχών από τις καπιταλιστικές φόρμες, όχι μόνο δεν έχουν χαθεί, αλλά, αντιθέτως, μπορούν να μελετηθούν μόνο όταν τις προσεγγίζουμε με τις κατηγορίες και τις αρχές που προκύπτουν από την ανάλυση των ανώτερων δομών (Vygotsky, 1987).

Σύμφωνα με τον Vygotsky, έχοντας φτάσει στο τέλος της διαδρομής, μπορούμε πιο εύκολα να κατανοήσουμε ολόκληρη τη διαδρομή στην πληρότητά της, καθώς και τη σημασία των διαφορετικών σταδίων της (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, αυτή είναι μια πιθανή μεθοδολογία, η οποία προτάθηκε από τον Vygotsky και έχει επαρκώς αποδειχθεί σωστή σε ένα μεγάλο αριθμό επιστημονικών κλάδων.

Αλλά μπορεί να εφαρμοστεί στην Ψυχολογία; Αντανακλά ακριβώς εκείνες τις μεθοδολογικές αιτίες, με βάση τις οποίες ο Ραβλον απέρριψε την ερευνητική πορεία από τον άνθρωπο στα ζώα. Ο Ραβλον υποστήριξε την άμεση πορεία της έρευνας που αναπαράγει τη διαδρομή που ακολούθησε η φύση. Και αυτό όχι λόγω κάποιων πραγματικών διαφορών στα φαινόμενα, αλλά μάλλον εξαιτίας της αδυναμίας εφαρμογής και της επιστημονικής στείροτητας των ψυχολογικών κατηγοριών και των ψυχολογικών αρχών (Vygotsky, 1987).

Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι ο Vygotsky θεώρησε πως για την Ψυχολογία η δημιουργία μιας γενικής επιστήμης («νέα Ψυχολογία») θα ήταν το πιο σημαντικό έργο του αιώνα. Θεωρούσε πως οι επεξηγηματικές αρχές των φυσικών επιστημών ήταν ανεπαρκείς για το χτίσιμο μιας «νέας Ψυχολογίας», το έργο της οποίας θα ήταν να αποκαλύψει τους νόμους, που θα ήταν έγκυροι για όλα τα επίπεδα του πνεύματος, συμπεριλαμβανομένων των υψηλότερων μορφών του, που εντοπίζονται στην σύνδεση του ανθρώπου με τον κόσμο της ιστορικά αναπτυσσόμενης κουλτούρας. Έτσι λοιπόν, σε αντιδιαστολή με την ιδεαλιστική μέθοδο, σκιαγράφησε τη θεωρία, συνεχίζοντας την από τη μαρξιστική ερμηνεία της θεωρητικής γνώσης, από τις αρχές της αντανάκλασης και της ιστορικότητας (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, ο Vygotsky ισχυρίστηκε ότι η Ψυχολογία έφτασε σε μια ιστορική στιγμή όπου η περαιτέρω ανάπτυξή της χωρίς μια γενική επιστήμη έγινε αδύνατη. Η απαίτηση αυτή για γενική επιστήμη, δεν εκφράζει την ανάγκη μιας λογικής ανάπτυξης της γνώσης αυτής καθεαυτής, αλλά πάνω από όλα την ανάγκη μιας πρακτικής (Vygotsky, 1987).

Η γενική επιστήμη μπορεί να οριστεί σαν μία επιστήμη που λαμβάνει το υλικό που πρέπει να εξετάσει από έναν αριθμό επιστημονικών αρχών, το επεξεργάζεται και γενικεύει τα φαινόμενα, που δεν μπορεί να επεξεργαστεί με κάποια άλλη αρχή. Η γενική επιστήμη πραγματεύεται θεμελιώδεις αρχές (κατηγορίες) και επεξηγηματικές αρχές και εκπληρώνει το ρόλο της μεθοδολογίας με σεβασμό στην ειδική εμπειρική έρευνα. Η γενική επιστήμη

παραμένει το υψηλότερο, αλλά αναλλοίωτο κομμάτι της ειδικής επιστημονικής γνώσης. Είναι κριτική, αλλά με ένα διαφορετικό τρόπο από αυτόν που υπέθεσαν οι οπαδοί του α-πριορισμού. Μέσω των υβριδικών της αφαιρέσεων, θα δώσει ενότητα στις αρχές και στα φαινόμενα της Ψυχολογίας και θα εντοπίσει την ουσία του περιεχομένου της σαν ενοποιημένη επιστήμη και όχι σαν άτακτο συσσωμάτωμα φαινομένων (Vygotsky, 1987).

Η μεθοδολογία της γενικής επιστήμης αναπτύσσεται βασισμένη στην επιρροή της Φιλοσοφίας, αλλά χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα, η οποία εξαρτάται από τη φύση του περιεχομένου της επιστήμης και από την ιστορική ανάπτυξη των δομών της. Η μεθοδολογική έρευνα των ψυχολογικών φαινομένων και των επεξηγηματικών αρχών δεν είναι ένα φιλοσοφικό παρακλάδι. Γεννιέται σε σύνδεση με τις απαιτήσεις της γενικής επιστήμης και μορφοποιεί το αναλλοίωτο κομμάτι της. Αξιοσημείωτο είναι λοιπόν, ότι για τον Vygotsky στο υψηλότερο επίπεδο βρίσκεται η Φιλοσοφία και στο αμέσως επόμενο βρίσκεται η μεθοδολογία της γενικής επιστήμης (Vygotsky, 1987).

Ωστόσο, ο Hoffding θεώρησε ότι η Ψυχολογία μπορεί να εφαρμοστεί με πολλές μεθόδους και τρόπους, ότι δεν υπάρχει μία, αλλά πολλές Ψυχολογίες και δεν πίστευε πως είναι απαραίτητη η ενοποίηση των διάφορων κλάδων σε μία γενική Ψυχολογία. Ήταν παρ' όλα αυτά προδιατεθειμένος να δει την υποκειμενική Ψυχολογία ως τη βάση και ως το κέντρο, στο οποίο πρέπει να καταλήγουν οι συνεισφορές των άλλων προσεγγίσεων. Στην παρούσα περίπτωση θα ήταν μάλιστα πιο κατάλληλο να μιλάμε για μια βασική ή κεντρική Ψυχολογία, παρά για μια γενική Ψυχολογία. Καθώς όμως η υποκειμενική Ψυχολογία έχει χάσει τη σπουδαιότητά της, θα ήταν ορολογικά πιο σωστό να μιλάμε για θεωρητική Ψυχολογία, όπως αντιπαρατίθεται στην εφαρμοσμένη Ψυχολογία (Vygotsky, 1987).

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Binswanger, η θεωρητική Ψυχολογία δεν είναι γενική Ψυχολογία, ούτε αποτελεί κομμάτι της, αλλά είναι αντικείμενο μελέτης της γενικής Ψυχολογίας. Το τελευταίο διαπραγματεύεται ερωτήματα που αφορούν το αν η θεωρητική

Ψυχολογία είναι κατ' αρχήν κατάλληλη, καθώς και το ποια είναι η δομή και η καταλληλότητα των αρχών της. Η θεωρητική Ψυχολογία δεν μπορεί να εξισωθεί με τη γενική Ψυχολογία, για το λόγο ότι το ζήτημα της κατασκευής θεωριών στην Ψυχολογία είναι ένα θεμελιώδες έργο της γενικής Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987).

Το γεγονός ότι η θεωρητική Ψυχολογία καθώς και άλλοι κλάδοι έχουν παίξει το ρόλο μιας γενικής Ψυχολογίας, μπορεί να δικαιολογηθεί, αν λάβουμε υπόψη μας δύο παράγοντες: πρώτον, την απουσία μιας γενικής Ψυχολογίας και δεύτερον, την έντονη ανάγκη να υπάρξει ένας «αντικαταστάτης» της, για να εκπληρώσει την αποστολή της γενικής Ψυχολογίας, έτσι ώστε να είναι δυνατή η επιστημονική έρευνα. Η Ψυχολογία είναι πλήρης με μια γενική Ψυχολογία, την οποία ακόμη δεν έχει θεμελιώσει (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε τη διάκριση που υπάρχει μεταξύ δύο φάσεων, οι οποίες λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης οποιασδήποτε γενικής επιστήμης και οποιουδήποτε γενικού επιστημονικού κλάδου, όπως φαίνεται από την ιστορία της επιστήμης και της μεθοδολογίας. Στην πρώτη φάση της ανάπτυξής της, η γενική επιστήμη είναι μόνο ποσοτικά διαχωρισμένη από την ειδική επιστήμη. Ένας τέτοιος διαχωρισμός, όπως σωστά δηλώνει ο Binswanger, είναι χαρακτηριστικός για την πλειονότητα των επιστημών. Για αυτό το λόγο, πραγματοποιούμε μια διάκριση μεταξύ της γενικής και της ειδικής Βοτανολογίας, της γενικής και της ειδικής Ζωολογίας, της γενικής και της ειδικής Βιολογίας κ.τ.λ. Η γενική επιστήμη μελετά αυτό που είναι κοινό σε όλα τα υποκείμενα της συγκεκριμένης επιστήμης. Η ειδική επιστήμη μελετά αυτό που είναι χαρακτηριστικό των διαφορετικών και ποικίλων ομάδων ή ακόμη τα αντιπροσωπευτικά δείγματα από το ίδιο είδος αντικειμένων. Με αυτή την έννοια, αυτό που τώρα ονομάζουμε διαφορική Ψυχολογία, ονομαζόταν ειδική Ψυχολογία. Με την ίδια λογική αυτό το πεδίο ονομαζόταν ατομική Ψυχολογία. Το γενικό κομμάτι της Βοτανολογίας ή της Ζωολογίας μελετά αυτό που είναι κοινό σε όλα τα φυτά ή τα ζώα, το γενικό κομμάτι της Ψυχολογίας μελετά αυτό που είναι

κοινό σε όλους τους ανθρώπους. Για να πραγματοποιηθεί το ερευνητικό έργο της γενικής Ψυχολογίας, μερικά κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα στους περισσότερους ή σε όλους τους ανθρώπους διαχωρίστηκαν από την πραγματική ποικιλία και σε αυτή τη μορφή, διαχωρίστηκαν από την πραγματική ποικιλία των ειδικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων. Αυτή η αρχή των κοινών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων έγινε το αντικείμενο μελέτης της γενικής Ψυχολογίας. Επομένως, το χαρακτηριστικό έργο μιας τέτοιας επιστήμης θεωρήθηκε ότι είναι η επιστημονική μελέτη των γεγονότων, που ήταν κοινά στο μεγαλύτερο ποσοστό των συγκεκριμένων φαινομένων αυτού του πεδίου (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, αυτό ήταν το στάδιο της αναζήτησης και της προσπάθειας να εφαρμοστεί μια αρχή συνοψισμένων χαρακτηριστικών, που ήταν κοινά σε όλους τους κλάδους της Ψυχολογίας. Αυτή η αρχή μορφοποιούσε το αντικείμενο μελέτης όλων αυτών των κλάδων και καθόριζε αυτό που έπρεπε να απομονωθεί από το χάος των διαφορετικών και ανομοιόμορφων φαινομένων, καθώς και ποια ήταν η επιστημονική αξία των φαινομένων αυτών για την Ψυχολογία (Vygotsky, 1987).

Το γεγονός ότι η ενδοσκοπική Ψυχολογία και η Ψυχολογία της συμπεριφοράς δίνουν διαφορετική απάντηση στα ερωτήματα που αφορούν το τι κοινό υπάρχει σε όλα τα φαινόμενα που αποτελούν αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας και το τι είναι αυτό που κάνει αυτά τα φαινόμενα ψυχολογικά γεγονότα, φανερώνει ότι πρόκειται για δύο παράλληλες επιστήμες, οι οποίες μελετούν το ίδιο αντικείμενο, αλλά από διαφορετική οπτική γωνία. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Koffka ήταν ο πρώτος που εξέφρασε αυτή την άποψη και υποστήριξε ότι αυτές οι δύο επιστήμες ακολουθούν τόσο διαφορετικά μονοπάτια, που είναι αμφίβολο το αν θα καταλήξουν στο ίδιο σημείο. Τόσο ο Pavlov όσο και ο Bekhterev υιοθέτησαν αυτή την άποψη. Ωστόσο, αν και αναγνώριζαν την ύπαρξη δύο επιστημών, και οι δύο οραματίζονταν την πιθανότητα δημιουργίας μίας και μόνο επιστήμης (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Vygotsky υποστηρίζει πως υπήρξαν τέσσερις τάσεις στην Ψυχολογία, οι οποίες επηρέασαν σε αξιοσημείωτο βαθμό την επιστήμη αυτή, κατά τη διάρκεια ενός μεγάλου διαστήματος. Οι τάσεις αυτές ήταν οι εξής: η ψυχανάλυση, η μελέτη συμπεριφοράς αντανακλαστικών, η Ψυχολογία Gestalt και ο ατομικισμός. Σύμφωνα με τον Vygotsky, και οι τέσσερις αυτές τάσεις ακολούθησαν την ίδια διαδρομή και κατέληξαν να εξυψωθούν σε καθολικούς νόμους και αυταπόδεικτες αλήθειες, χωρίς όμως να υπάρχει κάποιο υπόβαθρο που να αποδεικνύει την καθολικότητα της ισχύς και της καταλληλότητας των απόψεων που εξέφραζαν. Η ακρίβεια και η κανονικότητα αυτής της διαδρομής, την οποία ακολούθησαν με καταπληκτική σταθερότητα οι περισσότερες από τις διαφορετικές απόψεις που εξέφραζαν οι τάσεις αυτές, αποδεικνύει, βεβαίως, το γεγονός ότι αυτή η διαδρομή ήταν προκαθορισμένη από την αντικειμενική ανάγκη για μια επεξηγηματική αρχή, καθώς και το ότι ο λόγος που διαφορετικές ειδικές αρχές κατέλαβαν τη θέση της, ήταν ότι αυτή η αρχή ήταν απαραίτητη, αλλά δεν ήταν διαθέσιμη. Καθώς η Ψυχολογία αντιλήφθηκε ότι ήταν ζήτημα ζωής ή θανάτου να βρει μια γενική επεξηγηματική αρχή, υιοθέτησε οποιαδήποτε ιδέα και αντίληψη υπήρχε, παρόλο που ήταν όλες ανακριβείς και αναξιόπιστες (Vygotsky, 1987).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης των επιστημών λαμβάνουν χώρα δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση, η οποία καθορίζεται από την τάση που υπάρχει για γενίκευση, η γενική επιστήμη είναι στη βάση της μόνο ποσοτικά διαφορετική από την ειδική επιστήμη. Στη δεύτερη φάση – που είναι η φάση στην οποία η τάση για εξήγηση προ-κυριαρχεί – η εσωτερική δομή της γενικής επιστήμης είναι ήδη ποιοτικά διαχωρισμένη από τους ειδικούς επιστημονικούς κλάδους. Ωστόσο, δεν λαμβάνουν χώρα και οι δύο αυτές φάσεις σε όλες τις επιστήμες καθώς αναπτύσσονται. Στην πλειοψηφία των επιστημών γίνεται αντιληπτή μόνο μια γενική επιστήμη στην πρώτη φάση της (Vygotsky, 1987).

Η γενική Ψυχολογία ορίζεται από τον Binswanger ως μία κριτική αντανάκλαση και σκέψη πάνω στις βασικές αρχές της Ψυχολογίας. Με λίγα λόγια, την ορίζει ως «μία κριτική της Ψυχολογίας». Επιπλέον, σύμφωνα με τον Binswanger, η γενική Ψυχολογία είναι ένας κλάδος της γενικής μεθοδολογίας, δηλαδή του τμήματος της λογικής επιστήμης που μελετά τις διαφορετικές εφαρμογές των λογικών προτύπων και μοντέλων στις διάφορες επιστήμες, σε συμφωνία με την τυπική και ουσιώδη πραγματικότητα της φύσης των αντικειμένων τους, των διαδικασιών τους και των προβλημάτων τους (Vygotsky, 1987).

Ωστόσο, ο Vygotsky θεωρεί πως αυτή η επιχειρηματολογία, η οποία βασίζεται σε τυπικές λογικές προϋποθέσεις, είναι μόνο η μισή αλήθεια. Είναι σωστό ότι η γενική επιστήμη είναι μια θεωρία της βασικής θεμελίωσης της επιστήμης, των γενικών αρχών και προβλημάτων ενός συγκεκριμένου πεδίου γνώσης, και συνεπώς, αυτό το αντικείμενο μελέτης της, αυτές οι μέθοδοι έρευνας της, τα κριτήρια και τα καθήκοντά της είναι διαφορετικά από αυτά των ειδικών επιστημών. Είναι όμως, λάθος να θεωρούμε τη γενική επιστήμη ως μόνο ένα κομμάτι της λογικής επιστήμης, σαν να πιστεύουμε, για παράδειγμα, ότι η γενική Βιολογία δεν είναι πλέον μια βιολογική επιστήμη ή σαν να θεωρούμε ότι η γενική Ψυχολογία σταματά να είναι Ψυχολογία και καθίσταται λογική επιστήμη. Είναι επίσης, λάθος να την αντιλαμβανόμαστε ως μία κριτική και να υποθέτουμε πως το μόνο της έργο είναι να μελετά αρχές (Vygotsky, 1987).

Σύμφωνα με τον Vygotsky, στη βάση κάθε επιστημονικής αρχής βρίσκεται ένα γεγονός και αντίστροφα, στη βάση κάθε επιστημονικού γεγονότος βρίσκεται μια αρχή. Αναπόφευκτα, αυτό συνεπάγεται ότι η διαφορά μεταξύ των γενικών και των εμπειρικών επιστημών, όσον αφορά το αντικείμενο της έρευνας, είναι καθαρά ποσοτική και όχι θεμελιώδης. Είναι μια διαφορά βαθμίδας και όχι μια διαφορά της φύσης του φαινομένου. Οι γενικές επιστήμες δεν ασχολούνται με αληθινά αντικείμενα, αλλά με αφηρημένες έννοιες. Δεν μελετούν φυτά και ζώα, αλλά ζωή. Το αντικείμενο μελέτης τους είναι οι επιστημονικές



αρχές. Αλλά η ζωή είναι εξίσου κομμάτι της πραγματικότητας και αυτές οι αρχές έχουν τα αρχέτυπά τους στην πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά, αντικείμενο μελέτης των ειδικών επιστημών αποτελούν τα αληθινά γεγονότα της πραγματικότητας. Οι ειδικές επιστήμες δεν μελετούν τη ζωή καθεαυτή, αλλά μελετούν πραγματικές κατηγορίες και ομάδες φυτών και ζώων. Αλλά τόσο τα φυτά όσο και τα ζώα είναι ήδη αρχές. Και τα επιστημονικά γεγονότα επίσης, ακόμα και τα πιο στοιχειώδη είναι ήδη αρχές. Τα επιστημονικά γεγονότα και οι επιστημονικές αρχές μορφοποιούν το αντικείμενο μελέτης σε όλες τις επιστήμες, αλλά σε διαφορετικό βαθμό και σε διαφορετική αναλογία (Vygotsky, 1987).

Με βάση την άποψη του Vygotsky, η διαλεκτική της Ψυχολογίας – όπως θεωρεί ότι μπορούμε να αποκαλούμε τη γενική Ψυχολογία σε αντίθεση με τον ορισμό του Binswanger «κριτική της Ψυχολογίας» – είναι η επιστήμη των πιο γενικών μορφών της κίνησης (με τη μορφή της συμπεριφοράς και της γνώσης). Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, η διαλεκτική της Ψυχολογίας είναι ταυτόχρονα η διαλεκτική του ανθρώπου ως αντικειμένου της Ψυχολογίας, ακριβώς όπως η διαλεκτική των φυσικών επιστημών είναι ταυτόχρονα η διαλεκτική της φύσης (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, το κλειδί στη γενική Ψυχολογία, ως μέρος του διαλεκτικού υλισμού βρίσκεται στην εξής πρόταση: αυτή η αντιστοιχία μεταξύ της σκέψης και του «είναι» στην επιστήμη αποτελεί ταυτόχρονα αντικείμενο, ανώτερο κριτήριο, ακόμη και μέθοδος, δηλαδή γενική αρχή, της γενικής Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987).

Επιπλέον, σύμφωνα με την άποψη του Vygotsky, όταν κάποιος εξοικειώνεται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, με τη μεθοδολογία και την ιστορία των επιστημών, η επιστήμη χάνει την εικόνα που είχε ως μία αδρανής, τέλεια, ακίνητη ολότητα, η οποία αποτελείται από αυταπόδεικτους ισχυρισμούς χωρίς πρωτοτυπία ή ιδιαιτερότητα και γίνεται ένα ζωντανό και διαλεκτικά αναπτυσσόμενο σύστημα, το οποίο σταθερά αναπτύσσεται και προχωράει μπροστά, και το οποίο αποτελείται από αποδεδειγμένα γεγονότα, νόμους, υποθέσεις, δομές

και συμπεράσματα, τα οποία συνεχώς συμπληρώνονται, επικρίνονται, επαληθεύονται, μερικώς απορρίπτονται, ερμηνεύονται, οργανώνονται εκ νέου, κ.λπ. Η επιστήμη αρχίζει να κατανοείται διαλεκτικά στην κίνησή της, δηλαδή από την προοπτική της δυναμικής της, της ανάπτυξής της και της εξέλιξής της. Από αυτή την οπτική γωνία πρέπει να εκτιμήσουμε και να ερμηνεύσουμε κάθε στάδιο της ανάπτυξής της. Για αυτό το λόγο, το πρώτο πράγμα με το οποίο ξεκινάμε είναι η παραδοχή μιας κρίσης. Αυτό που εκφράζει αυτή η κρίση είναι το ζήτημα των διαφορετικών ερμηνειών. Αυτό που ακολουθεί είναι τα σημαντικότερα είδη ερμηνειών και η σημασία τους (Vygotsky, 1987).

Αρχικά, πρέπει να αναφέρουμε ότι υπήρχαν ψυχολόγοι που αρνήθηκαν ολοκληρωτικά την ύπαρξη μιας κρίσης, και όπως είδαμε υπάρχουν ακόμη και σήμερα. Σύμφωνα με τη γνώμη αυτών των ψυχολόγων όλα ήταν σωστά στην Ψυχολογία και η κρίση ήρθε απ' έξω. Μερικά άτομα επιχείρησαν να ανασυγκροτήσουν και να ανασχηματίσουν την επιστήμη αυτή. Υποστήριζαν επίσης, ότι η επίσημη ιδεολογία ανάγκασε την αναθεώρηση της Ψυχολογία. Ωστόσο, σύμφωνα με την άποψή τους, δεν υπήρχε καμία αντικειμενική βάση στην ίδια την επιστήμη. Ωστόσο, παρά τη γνώμη αυτών των ψυχολόγων, δεν υπήρξε ούτε ένας ψυχολόγος, από εκείνους που έμειναν πιστοί στην επιστήμη, που να κατάφερε να αποφύγει την κρίση. Σύμφωνα με τον Vygotsky, το γεγονός ότι υπήρχαν ψυχολόγοι που αρνήθηκαν την ύπαρξη της κρίσης μπορεί να εξηγηθεί από το ότι αυτοί οι ψυχολόγοι ήταν εκλεκτικιστές και υποστήριζαν ιδέες άλλων ατόμων. Όχι μόνο δεν ασχολήθηκαν ποτέ με την έρευνα και τη φιλοσοφία της επιστήμης τους, αλλά ούτε και εκτίμησαν ποτέ κριτικά κάθε νέα σχολή. Απλά αποδέχονταν τα πάντα, από τη φιλοσοφία του Πλάτωνα μέχρι και τον Μαρξισμό. «Όταν ασχολούμαστε με τις μεγαλύτερες επαναστάσεις που έλαβαν χώρα στην επιστήμη, τέτοια άτομα βρίσκονται έξω από αυτή, όχι μόνο θεωρητικά, αλλά και πρακτικά» (Vygotsky, 1987).

Άλλοι ψυχολόγοι αναγνώρισαν την ύπαρξη της κρίσης, αλλά την έκριναν πολύ υποκειμενικά. Για παράδειγμα, ο Watson θεωρούσε ότι υπάρχουν δύο Ψυχολογίες: μια σωστή – που πίστευε ότι ήταν η δική του – και μία λανθασμένη. Πολλοί άλλοι ψυχολόγοι εκτίμησαν την κρίση με αυτόν τον τρόπο. Ένα άλλο παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο εκτίμησε τις διάφορες περιόδους της Ψυχολογίας ο Bekhterev, ο οποίος υποστήριξε ότι τα πάντα πριν από αυτόν ήταν ένα λάθος, ενώ τα πάντα μετά από αυτόν ήταν η αλήθεια (Vygotsky, 1987).

Οι ψυχολόγοι που συμμετείχαν στην επεξεργασία της επιστήμης ήταν πάρα πολλοί. Ωστόσο, δεν έγινε ούτε μία προσπάθεια να κατανοηθεί αντικειμενικά το τι υποστήριζε και υπερασπιζόταν κάθε σχολή, καθώς και το ποιες ήταν οι δυναμικές σχέσεις μεταξύ αυτών των σχολών (Vygotsky, 1987).

Το λάθος έγινε ακόμα πιο σοβαρό, όταν άρχισε να θεωρείται αυτή η κατάσταση ως ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό μιας κρίσης. Τότε τα όρια μεταξύ αυτής της κρίσης και οποιασδήποτε άλλης, μεταξύ της κρίσης της Ψυχολογίας και της κρίσης κάποιας άλλης επιστήμης, μεταξύ κάθε ειδικής διαφωνίας ή διαμάχης και μιας κρίσης, εξαλείφθηκαν. Με λίγα λόγια, κάποιος που χρησιμοποιούσε μια τέτοια αντί – ιστορική και αντί – μεθοδολογική προσέγγιση, οδηγούταν συνήθως, σε παράλογα και άτοπα αποτελέσματα (Vygotsky, 1987).

Όπως είδαμε παραπάνω, εκτός από διάφορες υποκειμενικές δηλώσεις, που συμμορφώνονταν με την επικρατούσα γνώμη, δεν υπήρξε κάποια θεωρία της κρίσης. Μια ανάλογη προσπάθεια πραγματοποιήθηκε από τον Lange, ο οποίος παρουσίασε μια εμβρυική περιγραφή μιας τέτοιας θεωρίας. Όμως, σύμφωνα με τον Vygotsky, ο Lange πιο πολύ ψηλαφούσε, παρά κατανοούσε την κρίση. Ούτε μπορούμε να βασιστούμε στις ιστορικές του πληροφορίες. Για τον Lange η κρίση ξεκίνησε με την πτώση του συσχετισμού (associationism). Θεωρεί δηλαδή, ως αιτία ένα τυχαίο περιστατικό. Έχοντας επαληθεύσει ότι λαμβάνει χώρα κάποια γενική κρίση, υποστήριξε ότι περιλαμβάνει την αντικατάσταση του

προγενέστερου συσχετισμού από μια νέα ψυχολογική θεωρία. Αυτή όμως η άποψη ήταν λανθασμένη, μόνο για το λόγο ότι ο συσχετισμός δεν ήταν ποτέ ένα γενικά αποδεκτό ψυχολογικό σύστημα, το οποίο μορφοποιούσε τον πυρήνα και το ουσιώδες νόημα της Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987).

Παρά τη λανθασμένη κατανόηση της κρίσης της Ψυχολογίας, ο Lange έκανε κάποιες σωστές προτάσεις, που ήταν οι ακόλουθες:

1. Δεν υπάρχει κανένα γενικά αποδεκτό σύστημα της Ψυχολογίας. Καθεμία από τις απόψεις της Ψυχολογίας που εκφέρονται από διαπρεπείς επιστήμονες βασίζεται σε ένα εντελώς διαφορετικό σύστημα. Όλες οι βασικές αρχές και κατηγορίες ερμηνεύονται με διάφορους και ποικίλους τρόπους. Η κρίση επηρεάζει και τα θεμέλια της επιστήμης αυτής.
2. Η κρίση είναι καταστρεπτική, αλλά ωφέλιμη. Αποκαλύπτει την ανάπτυξη της επιστήμης, τον εμπλουτισμό της, την ισχύ της, και όχι την ανικανότητά της και την χρεωκοπία της. Η σοβαρή φύση της κρίσης προκαλείται από το γεγονός ότι τα εδάφη της Ψυχολογίας βρίσκονται μεταξύ της Κοινωνιολογίας και της Βιολογίας.
3. Ούτε μία ψυχολογική δουλειά δεν είναι δυνατή, χωρίς πρώτα να εγκαθιδρυθούν οι βασικές αρχές αυτής της επιστήμης. Κάποιος πρέπει πρώτα να θέσει τα θεμέλια, πριν αρχίσει να χτίζει.
4. Τέλος, ο κοινός στόχος είναι η επεξεργασία μιας νέας θεωρίας – ενός «ανανεωμένου συστήματος της επιστήμης».

Παρ' όλα αυτά, ο Vygotsky θεωρεί πως η κατανόηση αυτού του τελευταίου στόχου από τον Lange ήταν εντελώς λανθασμένη. Για τον Lange ο στόχος αυτός αφορούσε «την κριτική αποτίμηση όλων των σύγχρονων απόψεων και την προσπάθεια συμβιβασμού αυτών των απόψεων». Επίσης, πίστευε πως η ιδέα ενός πιθανού συμβιβασμού διαφορετικών απόψεων ακολουθούσε την ιδέα ότι μια επανάσταση έλαβε χώρα εναντίον του συσχετισμού

και της φυσιολογικής Ψυχολογίας και πως όλες αυτές οι απόψεις συνδέονται από ένα κοινό σημείο εκκίνησης και από ένα κοινό στόχο. Θεωρούσε ακόμη, ότι «μια περίοδος χάους είχε ξεκινήσει» και το έργο των ψυχολόγων περιοριζόταν στην «κριτική επεξεργασία» των διάφορων απόψεων, οι οποίες δημιουργούνταν από μια κοινή αιτία. Η προσωπική προσπάθεια του Lange αποτελεί την καλύτερη απόδειξη για τον έντονο αγώνα που υπήρχε μεταξύ των αληθινών δυνάμεων που ασκούσαν επιρροή και καθόριζαν την κρίση της Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο Lange θεωρούσε το συνδυασμό της υποκειμενικής και της αντικειμενικής Ψυχολογίας ως μία απαραίτητη αξίωση της Ψυχολογίας, παρά ως ένα θέμα συζήτησης και ως ένα πρόβλημα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εισάγει τον δυϊσμό σε ολόκληρο το σύστημά του. Αντιπαραβάλλοντας την δική του ρεαλιστική ή βιολογική κατανόηση του νου με την ιδεαλιστική κατανόηση του Natorp, αποδέχθηκε στην ουσία την ύπαρξη δύο Ψυχολογιών (Vygotsky, 1987).

Αξιοσημείωτο είναι, σύμφωνα με τον Vygotsky, ότι ο Ebbinghaus, τον οποίο ο Lange θεωρούσε οπαδό του συσχετισμού, όρισε πιο σωστά την κρίση. Ο Ebbinghaus υποστήριξε πως η σχετική ατέλεια της Ψυχολογίας γίνεται ορατή από το γεγονός ότι δεν έχουν παύσει να υπάρχουν διαφωνίες, που αφορούν σχεδόν όλα τα πιο γενικά ερωτήματα. Σε άλλες επιστήμες υπάρχει ομοφωνία σχετικά με όλες τις θεμελιώδεις αρχές ή τις βασικές απόψεις, οι οποίες πρέπει να βρίσκονται στη βάση της έρευνας, και αν λάβει χώρα μία αλλαγή, δεν έχει το χαρακτήρα μιας κρίσης. Σύντομα, εγκαθίσταται συμφωνία στις απόψεις των διάφορων επιστημόνων. Ωστόσο, στην Ψυχολογία τα πράγματα είναι τελείως διαφορετικά, με βάση τη γνώμη του Ebbinghaus. Στην Ψυχολογία αυτές οι βασικές απόψεις και αρχές αποτελούν σταθερά ζητήματα έντονης αντιπαράθεσης και σταθερά αμφισβητούνται (Vygotsky, 1987). Ωστόσο, πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτό δεν πρέπει να το εκλάβουμε ως κάτι απαραίτητα αρνητικό για την επιστήμη, αρκεί να πραγματοποιείται μια κριτική, διαλεκτική αναθεώρηση

και αποτίμηση αυτών των βασικών απόψεων και αρχών, η οποία θα βασίζεται σε ένα κατάλληλο θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο. Με αυτό τον τρόπο η αντιπαράθεση αυτή θα αποδειχθεί καρποφόρα και ωφέλιμη για την περαιτέρω εξέλιξη της επιστήμης.

Ο Ebbinghaus θεωρεί αυτή τη διαφωνία ως ένα χρονικό φαινόμενο. Πιστεύει επίσης ότι η Ψυχολογία δεν χαρακτηρίζεται από σαφή και αξιόπιστα θεμέλια. Κατά τη γνώμη του, από την εποχή του Brentano μέχρι τη δική του εποχή, δεν υπάρχουν μόνο πολλά ρεύματα, αντί για ένα και μόνο σύστημα, αλλά πολλές Ψυχολογίες. Σύμφωνα με τον Vygotsky, αυτή είναι η πιο ακριβής διάγνωση της κρίσης. Πολλοί άλλοι ψυχολόγοι έχουν ισχυριστεί ότι βρισκόμαστε στο ίδιο σημείο που ήταν και ο Brentano. Αυτό σημαίνει ότι αυτό που λαμβάνει χώρα στην Ψυχολογία δεν είναι μια έντονη διαμάχη μεταξύ απόψεων, οι οποίες μπορεί να έχουν εναρμονιστεί και οι οποίες είναι ενωμένες προς ένα κοινό εχθρό και ένα κοινό σκοπό. Δεν είναι ούτε μια έντονη διαμάχη μεταξύ ρευμάτων και κατευθύνσεων μέσα σε μία και μόνο επιστήμη, αλλά είναι μια έντονη διαμάχη μεταξύ διαφορετικών επιστημών. Υπάρχουν πολλές Ψυχολογίες – αυτό σημαίνει ότι αυτό που λαμβάνει χώρα σε αυτήν την επιστήμη είναι μια διαπάλη μεταξύ διαφορετικών και πραγματικά υπαρχόντων ειδών της επιστήμης. Η ψυχανάλυση, η Ψυχολογία της πρόθεσης (intentional psychology), η μελέτη συμπεριφοράς αντανακλαστικών – όλα αυτά αποτελούν διαφορετικά είδη της επιστήμης, διαχωρισμένες και αυτόνομες επιστήμες, οι οποίες τείνουν να μετατραπούν σε μια γενική Ψυχολογία, δηλαδή στην απόρριψη και στον αποκλεισμό άλλων επιστημονικών κλάδων. Ο Vygotsky ισχυρίζεται πως δεν υπάρχει μεγαλύτερο λάθος από το να θεωρήσουμε αυτή τη διαμάχη, μια διαμάχη απόψεων (Vygotsky, 1987).

Ο Binswanger ξεκινά αναφέροντας το αξίωμα του Brentano και την παρατήρηση του Windelband ότι με την εμφάνιση κάθε αντιπροσωπευτικής Ψυχολογίας, η διαμάχη αυτή αρχίζει εκ νέου. Θεωρεί πως η αιτία αυτού του γεγονότος δεν βρίσκεται ούτε στην έλλειψη πραγματικού υλικού, το οποίο είναι άφθονο, ούτε στην απουσία των φιλοσοφικών –

μεθοδολογικών αρχών, από τις οποίες έχουμε επίσης αρκετές, αλλά η αιτία βρίσκεται στην έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των φιλοσόφων και των εμπειριστών στην Ψυχολογία: Δεν υπάρχει σχεδόν καμία άλλη επιστήμη, στην οποία οι θεωρητικοί και αυτοί που ασχολούνται με την πρακτική έρευνα να ακολουθήσαν τόσο διαφορετικά μονοπάτια. Σύμφωνα με τον Binswanger, η Ψυχολογία στερείται μεθοδολογίας και το κύριο ζήτημα είναι ότι δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε μία μεθοδολογία τώρα. Δεν μπορούμε να πούμε ότι η γενική Ψυχολογία έχει ήδη εκπληρώσει τα καθήκοντά της, ως ένας κλάδος της μεθοδολογίας. Αντιθέτως, όπου και αν κοιτάξει κανείς, η ατέλεια, η αβεβαιότητα, η αμφιβολία, η αντίφαση κυριαρχούν. Μπορούμε μόνο να μιλάμε για τα προβλήματα της γενικής Ψυχολογίας, και ούτε καν για αυτά, αλλά μπορούμε να μιλάμε μόνο για μια εισαγωγή στα προβλήματα της γενικής Ψυχολογίας. Ο Binswanger βλέπει στους ψυχολόγους «ένα κουράγιο και μια θέληση για τη δημιουργία μιας νέας Ψυχολογίας». Για να το καταφέρουν αυτό, πρέπει να απορρίψουν τις προκαταλήψεις των προηγούμενων αιώνων και αυτό δείχνει ένα πράγμα: ότι μέχρι τώρα η γενική Ψυχολογία δεν έχει δημιουργηθεί. Δεν πρέπει να αναρωτιόμαστε τι θα μπορούσε να είχε συμβεί, αν ο Γαλιλαίος και ο Νεύτωνας ήταν ψυχολόγοι, αλλά τι μπορεί ακόμη να συμβεί, παρά το γεγονός ότι ήταν μαθηματικοί (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, μπορεί να φαίνεται ότι το χάος στην Ψυχολογία είναι εντελώς φυσικό και ότι η σημασία της κρίσης, την οποία γνώρισε η Ψυχολογία, είναι η ακόλουθη: υπάρχουν πολλές Ψυχολογίες, οι οποίες έχουν την τάση να δημιουργήσουν μία μόνο Ψυχολογία, αναπτύσσοντας τη γενική Ψυχολογία. Για τον τελικό σκοπό, δεν είναι αρκετό να έχουμε έναν Γαλιλαίο, δηλαδή μια μεγαλοφυΐα, που θα μπορούσε να δημιουργήσει τα θεμέλια της επιστήμης. Αυτή είναι μια γενική άποψη της Ευρωπαϊκής μεθοδολογίας, όπως έχει αναπτυχθεί προς τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Μερικοί, κυρίως Γάλλοι, συγγραφείς υποστηρίζουν αυτή την άποψη ακόμη και σήμερα. Στη Ρωσία, ο Vagner – σχεδόν ο μόνος ψυχολόγος που ασχολήθηκε με μεθοδολογικές ερωτήσεις – πάντα υπερασπιζόταν αυτήν τη γνώμη. Ο Vagner

θεωρούσε πως έχουμε ένα αρκετά μεγάλο αριθμό ψυχολογικών σχολών, αλλά όχι μια ενοποιημένη Ψυχολογία ως ένα ανεξάρτητο πεδίο της Ψυχολογίας. Βέβαια, το γεγονός ότι δεν υπάρχει μια τέτοια Ψυχολογία, δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει. Η απάντηση στις ερωτήσεις πού και πώς μπορεί να δημιουργηθεί μια ενοποιημένη Ψυχολογία, μπορεί μόνο να δοθεί από την ιστορία της επιστήμης (Vygotsky, 1987).

Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκε η Βιολογία. Τον 17<sup>ο</sup> αιώνα δύο νατουραλιστές έθεσαν τα θεμέλια για δύο νέους κλάδους της Ζωολογίας: ο Buffon για την περιγραφή των ζώων και του τρόπου ζωής τους και ο Linné για την ταξινόμησή τους. Βαθμιαία, και τα δύο αυτά τμήματα προκάλεσαν έναν αριθμό προβλημάτων, εμφανίστηκε η μορφολογία, η ανατομία κ.τ.λ. Οι έρευνες αυτών των δύο κλάδων απομονώθηκαν η μία από την άλλη και παρουσιάστηκαν σαν να ήταν διαφορετικές επιστήμες, οι οποίες με κανέναν τρόπο δεν συνδέονταν, πέρα από το γεγονός ότι και οι δύο μελετούσαν τα ζώα. Υπήρχε εχθρότητα μεταξύ αυτών των δύο διαφορετικών επιστημών και για αυτό το λόγο, και οι δύο προσπάθησαν να καταλάβουν την κυρίαρχη θέση, καθώς συνδέονταν όλο και περισσότερο και δεν μπορούσαν να παραμείνουν η μία διαχωρισμένη από την άλλη. Ο Lamarck κατάφερε να ενώσει σταδιακά τα μη συσχετισμένα κομμάτια της γνώσης σε ένα βιβλίο, που ονόμασε «Φιλοσοφία της Ζωολογίας». Συνέδεσε τις δικές του έρευνες με τις έρευνες των άλλων, συμπεριέλαβε στο βιβλίο του τόσο τον Buffon όσο και τον Linné, συνόψισε τα αποτελέσματα, εναρμόνισε τα αποτελέσματα αυτά μεταξύ τους, και δημιούργησε το πεδίο της επιστήμης που ο Treviranus ονόμασε γενική Βιολογία. Μία μοναδική και συνοπισμένη επιστήμη δημιουργήθηκε από τις μη συσχετισμένες επιστήμες, οι οποίες, από το έργο του Δαρβίνου, μπορούσαν να σταθούν στα πόδια τους. Σύμφωνα με την άποψη του Vagner, αυτό που συνέβη στις επιστήμες της Βιολογίας, πριν από το συνδυασμό τους σε μία γενική Βιολογία στις αρχές του 19<sup>ου</sup> αιώνα, τώρα λαμβάνει χώρα στο πεδίο της Ψυχολογίας στις αρχές του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Αυτή η αργοπορημένη σύνθεση στη μορφή μιας γενικής Ψυχολογίας



πρέπει να αναπαράγει τη σύνθεση του Lamarck, δηλαδή πρέπει να βασιστεί σε μία ανάλογη αρχή. Ο Vagner βλέπει κάτι περισσότερο από μια απλή αναλογία σε αυτή τη διαδικασία. Για εκείνον η Ψυχολογία πρέπει να διασχίσει όχι απλά ένα παρόμοιο, αλλά το ίδιο μονοπάτι. Η Βιοψυχολογία είναι κομμάτι της Βιολογίας. Σύμφωνα με τον Vagner, η γενική Βιολογία ούτε είχε, ούτε μπορεί να έχει τις δικές της ειδικές μεθόδους έρευνας. Κάθε φορά χρησιμοποιεί μια από τις μεθόδους μια επιστήμης, η οποία αποτελεί σύνθετο κομμάτι της. Λαμβάνει υπ' όψη της τις επιτυχίες κάθε επιστήμης, τις επαληθεύει σύμφωνα με την άποψη της εξελικτικής θεωρίας και δηλώνει τις αντίστοιχες θέσεις τους στο γενικό σύστημα. Αυτή είναι η έκφραση μιας περισσότερο ή λιγότερο γενικής άποψης (Vygotsky, 1987).

Σύμφωνα με τον Vygotsky, μερικές λεπτομέρειες στις παραπάνω απόψεις του Vagner προκαλούν κάποιες αμφιβολίες. Με βάση τη δική του ερμηνεία, η γενική Ψυχολογία (1) τώρα αποτελεί ένα κομμάτι της Βιολογίας και βασίζεται στην εξελικτική θεωρία. Συνεπώς, δεν έχει ανάγκη τον δικό της Lamarck και τον δικό της Δαρβίνο, ή τις ανακαλύψεις τους, και μπορεί να επιτύχει τη σύνθεσή της βασιζόμενη σε ήδη παρούσες αρχές: (2) τώρα ωστόσο, πρέπει να εξελιχθεί με τον ίδιο τρόπο που εξελίχθηκε η γενική Βιολογία, η οποία δεν συμπεριλαμβάνεται στη Βιολογία ως κομμάτι της, αλλά υπάρχουν η μία δίπλα στην άλλη. Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί να γίνει κατανοητή η αναλογία, η οποία είναι δυνατή μεταξύ δύο παρόμοιων ανεξάρτητων ολότητων, αλλά όχι μεταξύ της μοίρας μιας ολότητας (Βιολογίας) και του τμήματός της (Ψυχολογίας) (Vygotsky, 1987).

Η δήλωση του Vagner ότι η Βιοψυχολογία παρέχει «αυτό ακριβώς που ο Μαρξ απαιτεί από την Ψυχολογία» προκαλεί μια ακόμη σύγχυση. Γενικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η επίσημη ανάλυση του Vagner είναι, προφανώς, τόσο άψογα σωστή, όσο η προσπάθειά του να λύσει την ουσία του προβλήματος και να σκιαγραφήσει το περιεχόμενο της γενικής Ψυχολογίας ως κάτι μεθοδολογικά αδύνατο να κατακτηθεί, είτε ακόμη ως κάτι απλά υποανάπτυκτο. Ωστόσο, είναι σωστό ότι η Ψυχολογία σήμερα περνάει την ίδια κρίση με

αυτή που πέρασε η Βιολογία πριν τον Lamarck και ότι η μοίρα της είναι ίδια με αυτή της Βιολογίας (Vygotsky, 1987);

Απαντώντας καταφατικά σε αυτό το ερώτημα, με βάση τον Vygotsky, είναι σαν κρύβουμε τις πιο σημαντικές και καθοριστικές πτυχές αυτής της κρίσης, καθώς και σαν να παρουσιάζουμε ολόκληρο το σκηνικό από μια λανθασμένη οπτική γωνία. Το κατά πόσον η Ψυχολογία βαδίζει προς μια συμφωνία ή μια ρήξη, το κατά πόσον η γενική Ψυχολογία θα αναπτυχθεί από το συνδυασμό ή το διαχωρισμό των ψυχολογικών επιστημονικών κλάδων, εξαρτάται από το τι εκπροσωπούν αυτοί οι κλάδοι. Επιπλέον, εξαρτάται από το ποια είναι η φύση της εχθρικής μεταξύ αυτών των κλάδων – είτε οι αντιφάσεις που διαιρούν την Ψυχολογία μπορούν να ξεπεραστούν, είτε είναι αδιάλλακτες. Και είναι αυτή ακριβώς η ανάλυση των ειδικών συνθηκών, κάτω από τις οποίες η Ψυχολογία προχωράει στη δημιουργία μιας γενικής επιστήμης, την οποία δεν συναντάμε στους Vagner και Lange, αλλά ούτε και σε άλλους επιστήμονες. Εν τω μεταξύ, η Ευρωπαϊκή μεθοδολογία έχει ήδη φτάσει σε ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο κατανόησης της κρίσης και έχει δείξει ποιες και πόσες Ψυχολογίες υπάρχουν και ποιες είναι οι πιθανές εκβάσεις. Αλλά πριν από αυτό, πρέπει πρώτα να απαλλαχτούμε θεμελιωδώς από την αντίληψη ότι η Ψυχολογία ακολουθεί το μονοπάτι που ακολούθησε η Βιολογία και ότι στο τέλος, απλά θα συνδεθεί με αυτή ως ένα κομμάτι της. Το να σκέφτεται κανείς με αυτόν τον τρόπο, σημαίνει ότι αποτυγχάνει να δει ότι η Κοινωνιολογία διέσχισε το δρόμο της μεταξύ της Βιολογίας του ανθρώπου και των ζώων και χώρισε την Ψυχολογία σε δύο μέρη. Σύμφωνα με τον Vygotsky, πρέπει να αναπτύξουμε τη θεωρία της κρίσης με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να είμαστε ικανοί να απαντήσουμε σε αυτή την ερώτηση (Vygotsky, 1987).

Με βάση την άποψη του Vygotsky, υπάρχει ένα γεγονός το οποίο εμποδίζει όλους τους ερευνητές να δουν την αληθινή κατάσταση των συμβάντων που λαμβάνουν χώρα στην Ψυχολογία. Αυτό το γεγονός είναι ο εμπειρικός χαρακτήρας των κατασκευών της επιστήμης

αυτής. Συνήθως, ο εμπειρισμός γίνεται εύκολα αποδεκτός ως κάτι έμπιστο, χωρίς περαιτέρω ανάλυση. Η Ψυχολογία, με όλη της την ποικιλία, θεωρείται ως κάποια θεμελιώδης επιστημονική ενότητα, με μία κοινή βάση. Όλες οι διαφωνίες γίνονται αντιληπτές ως δευτερεύοντα φαινόμενα, τα οποία λαμβάνουν χώρα μέσα σε αυτή την ενότητα. Ωστόσο, ο Vygotsky υποστηρίζει ότι αυτή είναι μια λανθασμένη ιδέα, μια αυταπάτη. Στην πραγματικότητα, η εμπειρική Ψυχολογία ως επιστήμη της γενικής αρχής – ακόμη και μίας μόνο γενικής αρχής – δεν υπάρχει, και οι προσπάθειες να δημιουργηθεί μια τέτοια επιστήμη έχουν οδηγήσει στην ήττα και στην πτώχευση της ίδιας της ιδέας να δημιουργηθεί μια εμπειρική Ψυχολογία. Τα ίδια άτομα που ταξινομούν μαζί πολλές Ψυχολογίες, με βάση κάποιο κοινό χαρακτηριστικό, το οποίο συγκρίνεται και αντιπαραβάλλεται με κάτι άλλο (συνείδηση – ασυνείδητο, υποκειμενισμός – αντικειμενισμός, πνευματισμός – υλισμός), δεν βλέπουν ότι μέσα σε μια τέτοια εμπειρική Ψυχολογία λαμβάνουν χώρα οι ίδιες διαδικασίες, οι οποίες επίσης λαμβάνουν χώρα μεταξύ αυτής και ενός κλάδου που διαχωρίζεται από αυτή. Δεν αντιλαμβάνονται ότι η ανάπτυξη αυτών των ίδιων των κλάδων είναι επιρρεπής σε πιο γενικές τάσεις, οι οποίες ακούν επιρροή στην επιστήμη και συνεπώς, μπορούν να κατανοηθούν με σωστό τρόπο, μόνο στη βάση ολόκληρου του πεδίου της επιστήμης. Σύμφωνα με τον Vygotsky, ολόκληρη η Ψυχολογία πρέπει να ταξινομηθεί μαζί. Τι σημαίνει ο εμπειρισμός της σύγχρονης Ψυχολογίας; Πρώτα απ' όλα, είναι μια καθαρά αρνητική αρχή, και σύμφωνα με την ιστορική της προέλευση, αλλά και με βάση τη μεθοδολογική της σημασία και συνεπώς, δεν είναι μια επαρκής βάση για να ενωθεί οτιδήποτε. Εμπειρική Ψυχολογία σημαίνει αρχικά «μια Ψυχολογία χωρίς ψυχή» (Lange), μια Ψυχολογία χωρίς καμία μεταφυσική (Vvedensky), μια Ψυχολογία βασισμένη στην εμπειρία (Høffding). Αυτοί οι ορισμοί, με βάση τον Vygotsky, είναι ουσιαστικά εξίσου αρνητικοί. Δεν αναφέρουν τίποτα σχετικά με το ποιο είναι το αντικείμενο μελέτης της Ψυχολογίας και με το ποιο είναι το θετικό της νόημα (Vygotsky, 1987).

Ωστόσο, η αντικειμενική σημασία αυτού του αρνητικού ορισμού είναι τώρα τελείως διαφορετική από αυτό που ήταν παλιότερα. Κάποτε, δεν έκρυβε τίποτα – το έργο της επιστήμης ήταν να απελευθερωθεί από κάτι, ο όρος ήταν ένα σλόγκαν για αυτό. Τώρα, κρύβει τους θετικούς ορισμούς (τους οποίους κάθε συγγραφέας εισάγει στην επιστήμη του) και τις αληθινές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην επιστήμη. Ήταν ένα προσωρινό σλόγκαν και δεν θα μπορούσε να είναι οτιδήποτε άλλο. Τώρα, ο όρος «εμπειρικός», που συνδέεται με την Ψυχολογία, υποδεικνύει την άρνηση να επιλεγεί μια σταθερή φιλοσοφική αρχή, την άρνηση να διευκρινιστούν οι βασικές προτάσεις κάποιου και να γίνει γνωστή η επιστημονική του φύση. Ως τέτοια, αυτή η άρνηση έχει την ιστορική της σημασία και τον ιστορικό της σκοπό, αλλά σχετικά με τη φύση της επιστήμης δεν αναφέρει τίποτα ουσιαστικά, αντίθετα την κρύβει. Ο Καντιανός φιλόσοφος Vvedensky εξέφρασε αυτή την άποψη πιο καθαρά, αλλά όλοι οι εμπειριστές υποστήριξαν αυτή τη δήλωσή του. Συγκεκριμένα, ο Høffding είπε το ίδιο πράγμα. Όλοι, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, κλίνουν προς μία άποψη – ο Vvedensky παρέχει την ιδανική ισορροπία: Η Ψυχολογία πρέπει να διατυπώσει όλα της τα συμπεράσματα με ένα τέτοιο τρόπο, που θα είναι εξ ίσου αποδεκτά και εξ ίσου προσαρτημένα στον υλισμό, στον πνευματισμό και στον ψυχολογικό μονισμό (Vygotsky, 1987).

Ο εμπειρισμός συνοδεύεται από την αδιαφορία προς το εννοιολογικό σύστημα της επιστήμης, τον εκλεκτικισμό και τη «διπλή γλώσσα». Για τους εμπειρικούς είναι αναγκαία μια γλώσσα καθημερινή, αόριστη, συγκεχυμένη, μπερδεμένη, με πολλαπλά νοήματα που θα επέτρεπε το συμβιβασμό με τους πάντες. Έτσι, η τυπική ορθότητα των μαθηματικών υπολογισμών των εμπειριστών, συχνά, αποτελεί αντεστραμμένη έκφραση της αντιφατικότητας των θεωρητικών κατασκευών τους, της συγκεχυμένης και αντιφατικής μεθοδολογίας της έρευνάς τους (Δαφέρμος, 2002).

Επιπροσθέτως, ο εμπειρισμός διατυπώνει τα καθήκοντά του με ένα τέτοιο τρόπο, ώστε να αποκαλύψει την αδυναμία τους να πραγματοποιηθούν. Μάλιστα, στη βάση του εμπειρισμού, δηλαδή στη βάση της ολοκληρωτικής απόρριψης βασικών προϋποθέσεων, καμία επιστημονική γνώση δεν είναι λογικά και ιστορικά δυνατή. Η φυσική επιστήμη, στην οποία η Ψυχολογία εύχεται να μοιάσει μέσω αυτού του ορισμού, ήταν από τη φύση της πάντα αυτόματα υλιστική. Όλοι οι ψυχολόγοι συμφωνούν ότι η φυσική επιστήμη, όπως, φυσικά, όλες οι ανθρώπινες συμπεριφορές και πράξεις, δεν λύνει το πρόβλημα της ύπαρξης της ύλης και του νου, αλλά αρχίζει από μια προκαθορισμένη λύση του προβλήματος αυτού, δηλαδή από την αξίωση μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, η οποία υπάρχει έξω από μας, σε συμφωνία με σταθερούς νόμους, και την οποία μπορούμε να γνωρίσουμε. Και αυτή είναι, όπως έχει συχνά τονίσει ο Lenin, η αληθινή ουσία του υλισμού. Η ύπαρξη της φυσικής επιστήμης οφείλεται στην ικανότητά μας να διακρίνουμε στην εμπειρία μας μεταξύ αυτού που υπάρχει αντικειμενικά και ανεξάρτητα και αυτού που υπάρχει υποκειμενικά. Αυτό δεν είναι σε ασυμφωνία με διαφορετικές φιλοσοφικές ερμηνείες ή ολόκληρες σχολές στη φυσική επιστήμη, οι οποίες έχουν ιδεαλιστική θεώρηση των πραγμάτων. Η φυσική επιστήμη, όμως, είναι υλιστική, ανεξάρτητα από τους φυσικούς επιστήμονες. Έτσι και η Ψυχολογία προχωρά ως αυτόνομη, παρά τις διαφορετικές ιδέες των ψυχολόγων, από μια ιδεαλιστική αρχή (Vygotsky, 1987).

Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Vygotsky, δεν υπάρχει ούτε ένα εμπειρικό σύστημα της Ψυχολογίας. Όλα υπερβαίνουν τα όρια του εμπειρισμού και αυτό γίνεται κατανοητό από το εξής: από μια καθαρά αρνητική ιδέα, δεν μπορεί κανείς να συμπεράνει κάτι. Τίποτα δεν μπορεί να γεννηθεί από την «αποχή». Στην πραγματικότητα, όλα τα συστήματα βασίζονται στη μεταφυσική και τα συμπεράσματά τους έχουν μεγαλοποιηθεί. Πρώτα, ο ίδιος ο Vvedensky με τη θεωρία του σολιψισμού, μια ακραία εκδήλωση του ιδεαλισμού (Vygotsky, 1987).

Παρ' όλα αυτά, θα ήταν λάθος να σκεφτούμε ότι από την αρχή της εμπειρικής Ψυχολογίας, δεν μπορούμε να μάθουμε τίποτα, παρά μόνο αρνητικά χαρακτηριστικά. Η εμπειρική Ψυχολογία δίνει έμφαση επίσης, στις θετικές διαδικασίες που λαμβάνουν χώρα στην επιστήμη αυτή, παρά το γεγονός ότι αποκρύπτονται από αυτό το όνομα. Με τη λέξη «εμπειρική» η Ψυχολογία θέλει να γίνει μέλος των φυσικών επιστημών. Ωστόσο, είναι μια πολύ ειδική αρχή και πρέπει να εξετάσουμε αυτό που υποδεικνύει όταν εφαρμόζεται στην Ψυχολογία. Στον πρόλογο του, στην εγκυκλοπαίδεια, ο Ribot υποστηρίζει (ηρωικά, προσπαθεί να επιτύχει τη συμφωνία και την ενότητα, για τις οποίες μίλησαν οι Lange και Vagner και καθώς προσπαθεί, δείχνει ότι είναι αδύνατο) ότι η Ψυχολογία αποτελεί κομμάτι της Βιολογίας, και ότι δεν είναι ούτε υλιστική, ούτε πνευματιστική, γιατί διαφορετικά θα έχανε κάθε δικαίωμα να λέγεται επιστήμη. Τότε, σε τι διαφέρει από άλλα τμήματα της Βιολογίας; Σε αυτό το ερώτημα, ο Ribot απαντά ότι διαφέρει μόνο στο ότι ασχολείται με φαινόμενα που είναι «πνευματώδη» και όχι φυσικά (Vygotsky, 1987).

Ο Vygotsky διαφωνεί κάθετα με την άποψη του Ribot. Υποστηρίζει πως η Ψυχολογία ήθελε να είναι μία φυσική επιστήμη, αλλά μία επιστήμη που θα ασχολούταν με πράγματα, τα οποία θα είχαν μια πολύ διαφορετική φύση από τη φύση των πραγμάτων με τα οποία ασχολείται η φυσική επιστήμη. Αλλά η φύση των φαινομένων που μελετούνται, δεν είναι αυτή που καθορίζει το χαρακτήρα της επιστήμης; Είναι η Ιστορία, η Λογική, η Γεωμετρία και η Ιστορία του θεάτρου πραγματικά πιθανό να γίνουν φυσικές επιστήμες; Και ο Chelpanov, ο οποίος επιμένει ότι η Ψυχολογία θα πρέπει να είναι τόσο εμπειρική, όσο η Φυσική, φυσικά δεν συσχετίζεται με τον Ραβλον, αλλά αμέσως αρχίζει να «φωνάζει» όταν γίνεται προσπάθεια η Ψυχολογία να γίνει αντιληπτή ως μία αληθινή φυσική επιστήμη. Σύμφωνα με τον Vygotsky, αυτά που αποσιωπά ο Ribot σε αυτή τη σύγκρισή του είναι τα εξής: Επιθυμεί η Ψυχολογία να γίνει μια φυσική επιστήμη που θα μελετά (1) φαινόμενα τα οποία είναι τελείως διαφορετικά από τα φυσικά φαινόμενα και (2) τα οποία κατανοούνται με

ένα τρόπο, που είναι τελείως διαφορετικός από τον τρόπο με τον οποίο ερευνούνται τα αντικείμενα των φυσικών επιστημών. Κάποιος μπορεί να ρωτήσει τι κοινό έχουν οι φυσικές επιστήμες και η Ψυχολογία, αν είναι διαφορετικό το αντικείμενο μελέτης τους και η μέθοδος που χρησιμοποιούν για την απόκτηση γνώσης. Και ο Vvedensky, αφού έχει εξηγήσει τη σημασία του εμπειρικού χαρακτήρα της Ψυχολογίας, λέει το εξής: «Για αυτό το λόγο, η σύγχρονη Ψυχολογία χαρακτηρίζει συχνά τον εαυτό της φυσική επιστήμη, για τα πνευματικά φαινόμενα ή για τη φυσική ιστορία των πνευματικών φαινομένων». Αλλά αυτό σημαίνει ότι η Ψυχολογία θέλει να γίνει μία φυσική επιστήμη για μη φυσικά φαινόμενα. Με αυτόν τον τρόπο, συνδέεται με τις φυσικές επιστήμες μέσω ενός καθαρά αρνητικού χαρακτηριστικού – την απόρριψη της μεταφυσικής – και όχι μέσω ενός θετικού (Vygotsky, 1987) – την αποδοχή ότι η ύλη είναι το πρωταρχικό στοιχείο, προϋπάρχει του πνεύματος και ότι το πνεύμα αποτελεί ανώτερη μορφή της ύλης (Poltzer, 1984).

Ο James εξήγησε το συγκεκριμένο ζήτημα με έξοχο τρόπο, σύμφωνα με τον Vygotsky. Η Ψυχολογία πρέπει να θεωρείται ως μία φυσική επιστήμη – αυτή ήταν η βασική θέση του James. Αλλά, κανένας άλλος δεν έκανε τόσο πολλά όσα έκανε ο James για να αποδείξει ότι το πνευματικό «δεν είναι φυσικά επιστημονικό». Εξήγησε πως όλες οι φυσικές επιστήμες δέχονται κάποιες υποθέσεις από πίστη – η φυσική επιστήμη ξεκινά από την υλιστική υπόθεση, παρά το γεγονός ότι η περαιτέρω σκέψη οδηγεί στον ιδεαλισμό. Η Ψυχολογία κάνει το ίδιο πράγμα – αποδέχεται άλλες υποθέσεις. Συνεπώς, είναι παρόμοια με τη φυσική επιστήμη, μόνο στο ότι άκριτα αποδέχεται κάποιες υποθέσεις. Οι ίδιες οι υποθέσεις είναι αντίθετες και ασύμφωνες μεταξύ (Vygotsky, 1987).

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να διευκρινίσουμε δύο σημεία: Πρώτον, η υλιστική θεώρηση δεν αποτελεί υπόθεση, που στηρίζεται στην πίστη και έχει υιοθετεί άκριτα, καθώς βασίζεται μόνο σε αυτό που έχει αποδειχθεί επιστημονικά. Δεύτερον, η περαιτέρω σκέψη δεν οδηγεί

στον ιδεαλισμό, όταν οποιαδήποτε σκέψη έχει ως βάση τον διαλεκτικό υλισμό, ο οποίος είναι μια φιλοσοφία που συνδέεται άμεσα με την επιστήμη.

Σύμφωνα με τον Ribot, αυτή η τάση, δηλαδή η άκριτη αποδοχή διάφορων υποθέσεων, είναι το κύριο γνώρισμα της Ψυχολογίας του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Εκτός από αυτό, αναφέρει τις προσπάθειες να δοθούν στη Ψυχολογία η δική της αρχή και η δική της μέθοδος καθώς και τις προσπάθειες η σχέση της Ψυχολογίας με τη Βιολογία να είναι η ίδια με τη σχέση της Βιολογίας με τη Φυσική. Όμως στην πραγματικότητα, αναγνωρίζει ότι αυτό που ονομάζεται Ψυχολογία αποτελείται από διάφορες κατηγορίες ερευνών, οι οποίες διαφέρουν όσον αφορά το στόχο τους και τη μεθοδό τους. Και όταν οι συγγραφείς, παρά το γεγονός αυτό, προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα σύστημα της Ψυχολογίας και συμπεριέλαβαν τον Pavlov και τον Bergson, απέδειξαν ότι αυτό το έργο δεν μπορεί να επιτευχθεί (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, με βάση τη γνώμη του Vygotsky, η αρχή της εμπειρικής Ψυχολογίας περικλείει μια άλυτη μεθοδολογική αντίφαση. Είναι μια φυσική επιστήμη για υπερφυσικά πράγματα, χαρακτηρίζεται από μια τάση να αναπτυχθεί με τις μεθόδους της φυσικής επιστήμης, δηλαδή να ξεκινήσει από εντελώς αντίθετους συλλογισμούς και να προχωρήσει στη δημιουργία ενός συστήματος γνώσης, το οποίο είναι αντίθετο με αυτούς τους συλλογισμούς. Αυτό είχε μια μοιραία επίδραση στη μεθοδολογική κατασκευή της εμπειρικής Ψυχολογίας, η οποία υπέφερε το βάρος των συνεπειών αυτής της επίδρασης (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφέρουμε ότι, σύμφωνα με τον Vygotsky, υπάρχουν δύο Ψυχολογίες – μια φυσικά επιστημονική, υλιστική Ψυχολογία και μία πνευματιστική Ψυχολογία. Αυτή η θέση εκφράζει τη σημασία της κρίσης σωστότερα από τη θέση σχετικά με την ύπαρξη πολλών Ψυχολογιών. Όσον αφορά αυτές τις δύο Ψυχολογίες, πρόκειται για δύο διαφορετικά, αδιάλλακτα είδη της επιστήμης, για δύο θεμελιωδώς διαφορετικές



κατασκευές των συστημάτων γνώσης. Όλα τα υπόλοιπα είναι μια διαφορά στις απόψεις, στις σχολές, στις υποθέσεις: Ξεχωριστοί, πολύ σύνθετοι, μπερδεμένοι, ανάμεικτοι, τυφλοί, χαοτικοί συνδυασμοί, οι οποίοι, κατά διαστήματα, είναι πολύ δύσκολο να γίνουν κατανοητοί. Αλλά, ο Vygotsky πιστεύει ότι ο πραγματικός αγώνας λαμβάνει χώρα μεταξύ αυτών των δύο τάσεων, οι οποίες βρίσκονται και ενεργούν πίσω από όλες τις ανταγωνιζόμενες απόψεις και γνώμες (Vygotsky, 1987). Πίσω από την επιφανειακή συνύπαρξη ποικιλίας απόψεων και ιδεών κρύβεται η αντιπαράθεση δύο βασικών ρευμάτων στην Ψυχολογία: α) οι φορείς του πρώτου ρεύματος ταυτίζουν πλήρως το υποκείμενο και το αντικείμενο της Ψυχολογίας και υιοθετούν την άποψη ότι η κατανόηση της συνείδησης επιτυγχάνεται μέσω της ενδοσκόπησης, της ενόρασης κ.λπ. (πνευματοκρατικός υποκειμενισμός). Οι ίδιοι περιγράφουν τον ψυχισμό ως έκφραση της «καθαρής» συνείδησης στα πλαίσια μιας εμμενούς θέασης της ροής των συνειδησιακών φαινομένων, β) οι εκπρόσωποι του νατουραλιστικού αντικειμενισμού στηρίζονται στο θετικιστικό μοντέλο, απολυτοποιούν το ρόλο των φυσικών επιστημών και αναγάγουν τη συνείδηση σε ένα σύνολο ερεθισμάτων – αντιδράσεων. Ο νατουραλιστικός αντικειμενισμός μεθοδολογικά εδράζεται σε μια αναγωγική, βιολογική ερμηνεία των ψυχολογικών και γενικότερα των κοινωνικών φαινομένων (Δαφέρμος, 2002).

Οι «δύο Ψυχολογίες» (νατουραλιστική και πνευματοκρατική Ψυχολογία) για τις οποίες έκανε λόγο ο Wundt αποτελούν έκφραση του μεθοδολογικού δυϊσμού, ο οποίος διαπερνά τη συγκεκριμένη επιστήμη. Σύμφωνα με τον Vygotsky, η καινούργια θεωρία δεν αποτελεί απλή επιστροφή σε μία από τις προϋπάρχουσες προσεγγίσεις, αλλά διαλεκτική υπέρβασή τους. Ο ίδιος έκρινε αναποτελεσματική την απλή εκλεκτική συνένωση αντίθετων προσεγγίσεων και τάσεων, διότι μπορεί να δημιουργήσει μόνο μία επιφανειακή υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης της επιστήμης (Δαφέρμος, 2002).

Έτσι λοιπόν, αυτό σημαίνει ότι δύο Ψυχολογίες και όχι πολλές Ψυχολογίες διακανονίζουν τη σημασία και το νόημα της κρίσης, ότι όλα τα υπόλοιπα είναι ένας αγώνας μέσα σε κάθε μία από αυτές τις δύο Ψυχολογίες, ένας αγώνας ο οποίος έχει μια εντελώς άλλη σημασία και λειτουργικό πεδίο και ότι η δημιουργία μιας γενικής Ψυχολογίας δεν αποτελεί ζήτημα συμφωνίας, αλλά ζήτημα ρήξης – όλη αυτή η μεθοδολογία έγινε αντιληπτή καιρό πριν και κανείς δεν την αμφισβητεί. Η διαφορά αυτής της θέσης από τις τρεις κατευθύνσεις του Κορνίλον βρίσκεται σε ολόκληρη την έκταση της σημασίας της κρίσης: (1) οι αρχές της υλιστικής Ψυχολογίας και της μελέτης συμπεριφοράς αντανακλαστικών δεν συμπίπτουν (όπως υποστηρίζει ο Κορνίλον), (2) οι αρχές της εμπειρικής και της ιδεαλιστικής Ψυχολογίας δεν συμπίπτουν (όπως επίσης υποστηρίζει ο Κορνίλον) και (3) η αποτίμηση του ρόλου της Μαρξιστικής Ψυχολογίας με βάση την παραπάνω θέση, διαφέρει από την αποτίμηση του Κορνίλον. Τελικά, εδώ έχουμε να κάνουμε με δύο τάσεις, οι οποίες αποκαλύπτουν την αληθινή τους φύση στον αγώνα μεταξύ του μεγάλου αριθμού ειδικών απόψεων, καθώς και μέσα σε αυτές. Κανένας δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι η γενική Ψυχολογία δεν θα είναι μια τρίτη Ψυχολογία, η οποία θα προστεθεί στις δύο ανταγωνιζόμενες τάσεις, αλλά θα είναι μία από αυτές (Vygotsky, 1987).

Η ιδέα ότι η αρχή του εμπειρισμού εμπειρικλείει μια μεθοδολογική διαμάχη, την οποία πρέπει να λύσει μια αυτο – αντανακλαστική θεωρία, έτσι ώστε να καταστήσει δυνατή την έρευνα, έγινε γνωστή από τον Münsterberg. Στην κύρια μεθοδολογική του εργασία, δηλώνει ότι αυτό το βιβλίο δεν κρύβει το γεγονός ότι θέλει να είναι ένα «εμπόλεμο» βιβλίο και ότι υπερασπίζεται τον ιδεαλισμό εναντίον του νατουραλισμού. Θέλει επίσης να εγγυηθεί τα άπειρα δικαιώματα που έχει ο ιδεαλισμός στην Ψυχολογία. Επιπλέον, ο Münsterberg θέτει τα θεωρητικά επιστημολογικά θεμέλια της εμπειρικής Ψυχολογίας και δηλώνει ότι αυτό είναι το πιο σημαντικό πράγμα που χρειάζεται η Ψυχολογία της εποχής του. Οι κύριες αρχές της έχουν συλλεχθεί τυχαία και τα λογικά μέσα απόκτησης γνώσης έχουν αφεθεί στο

ένστικτο. Το θέμα του Münsterberg είναι η σύνθεση του ηθικού ιδεαλισμού του Fichte με τη φυσιολογική Ψυχολογία της εποχής του, διότι η νίκη του ιδεαλισμού δεν βρίσκεται στο διαχωρισμό του ιδεαλισμού από την εμπειρική έρευνα, αλλά στην εύρεση ενός μέρους για αυτήν, στο δικό του πεδίο. Επιπροσθέτως, ο Münsterberg έδειξε ότι ο νατουραλισμός και ο ιδεαλισμός είναι αδιάλλακτοι και ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο και ότι για αυτό το λόγο μιλάει για ένα βιβλίο «εμπόλεμου» ιδεαλισμού και όχι για συμφωνία και ενοποίηση αυτών των δύο. Ακόμη, ανοιχτά προήγαγε την ιδέα της ύπαρξης δύο επιστημών, υποστηρίζοντας ότι η Ψυχολογία βρίσκεται σε μια ασυνήθιστη θέση, στην οποία γνωρίζουμε με ασύγκριτο τρόπο, περισσότερα πράγματα σχετικά με τα ψυχολογικά γεγονότα από όσα γνωρίζαμε ποτέ, αλλά πολύ λιγότερα σχετικά με το ερώτημα τι είναι στην πραγματικότητα η Ψυχολογία (Vygotsky, 1987).

Η ενοποίηση των εξωτερικών μεθόδων δεν μπορεί να μας αποκρύψει ότι οι διαφορετικοί ψυχολόγοι μιλάνε για μια εντελώς διαφορετική Ψυχολογία. Αυτή η εσωτερική διαφωνία μπορεί να κατανοηθεί και να ξεπεραστεί μόνο με τον ακόλουθο τρόπο: Η Ψυχολογία της εποχής μας αγωνίζεται έντονα ενάντια στην προκατάληψη ότι υπάρχει μόνο ένα είδος Ψυχολογίας. Η αρχή της Ψυχολογίας συμπεριλαμβάνει δύο εντελώς διαφορετικά επιστημονικά καθήκοντα, τα οποία πρέπει κατ' αρχήν να διαχωρίσουμε και για τα οποία πρέπει να χρησιμοποιήσουμε καλύτερα ειδικούς ορισμούς, αφού, στην πραγματικότητα, υπάρχουν δύο είδη Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987).

Η ύπαρξη δύο Ψυχολογιών είναι τόσο προφανής, που γίνεται από όλους αποδεκτή. Η διαφωνία αφορά μόνο τον ακριβή ορισμό της κάθε επιστήμης. Μερικοί δίνουν έμφαση σε ορισμένες πτυχές και άλλοι δίνουν έμφαση σε κάποιες άλλες. Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε όλες αυτές τις διακυμάνσεις, διότι κάθε μία από αυτές επιβεβαιώνει την ύπαρξη κάποιας αντικειμενικής τάσης προς τον ένα ή τον άλλο πόλο, και ο σκοπός και η

έκταση των αντιφάσεων αυτών δείχνει ότι και τα δύο είδη της επιστήμης, ακόμη υπάρχουν στη μορφή δύο, μέχρι τώρα, αδιαχώριστων τάσεων (Vygotsky, 1987).

Ωστόσο, αυτό που πρέπει να μας ενδιαφέρει, σύμφωνα με τον Vygotsky, δεν είναι οι αντιφάσεις και οι διαφωνίες, αλλά ο κοινός παράγοντας που βρίσκεται πίσω από αυτές (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο ερωτήσεις: πρώτον, ποια είναι η κοινή φύση αυτών των δύο επιστημών και δεύτερον, ποιες είναι οι αιτίες που οδήγησαν στη στροφή του εμπειρισμού προς τον νατουραλισμό και τον ιδεαλισμό (Vygotsky, 1987).

Όλοι συμφωνούν ότι ακριβώς αυτά τα δύο στοιχεία βρίσκονται στη βάση των δύο αυτών επιστημών και ότι, συνεπώς, η μία είναι η φυσική επιστημονική Ψυχολογία (υλιστική Ψυχολογία), και η άλλη είναι η ιδεαλιστική Ψυχολογία. Ακολουθώντας τον Münsterberg, όλοι βλέπουν ότι η διαφορά δεν βρίσκεται στο υλικό ή στο αντικείμενο μελέτης, αλλά στον τρόπο απόκτησης της γνώσης, δηλαδή στην αρχή αυτών των επιστημών. Το ερώτημα είναι το κατά πόσον πρέπει να κατανοήσουμε τα φαινόμενα με όρους αιτιότητας, σε σύνδεση με όλα τα άλλα φαινόμενα και με την ίδια σημασία των άλλων φαινομένων, ή το κατά πόσον πρέπει να τα κατανοήσουμε σκόπιμα, ως πνευματική δραστηριότητα, η οποία προσανατολίζεται προς ένα σκοπό και είναι απαλλαγμένη από όλες τις υλιστικές συνδέσεις. Ο Dilthey, ο οποίος ονόμασε αυτές τις δύο επιστήμες επεξηγηματική και περιγραφική Ψυχολογία, ακολουθεί τα ίχνη του Wolff, ο οποίος διαίρεσε την Ψυχολογία σε ορθολογιστική και εμπειρική Ψυχολογία, δηλαδή ανευρίσκει την πραγματική προέλευση της εμπειρικής Ψυχολογίας. Επίσης, δείχνει ότι η διαίρεση αυτή ήταν πάντα παρούσα κατά τη διάρκεια ολόκληρης της πορείας ανάπτυξης της επιστήμης και ξαναγίνεται σαφής στη σχολή του Herbart και στις εργασίες του Waitz. Η μέθοδος της επεξηγηματικής Ψυχολογίας είναι ταυτόσημη με τη μέθοδο της φυσικής επιστήμης. Το αξίωμά αυτής της επιστήμης – ότι δεν υπάρχει ούτε ένα πνευματικό φαινόμενο χωρίς ένα φυσικό φαινόμενο – οδηγεί στην

«χρεοκοπία» της ως μία ανεξάρτητη επιστήμη και τα καθήκοντά της μετατίθενται στα χέρια της Φυσιολογίας. Η περιγραφική και η επεξηγηματική Ψυχολογία δεν έχουν την ίδια σημασία, όπως έχουν στη φυσική επιστήμη το σύστημα ταξινόμησης και η εξήγηση των φαινομένων, που αποτελούν τα δύο βασικά κομμάτια αυτής της επιστήμης, σύμφωνα με τον Binswanger (Vygotsky, 1987).

Σύμφωνα με τον Dilthey, η σύγχρονη Ψυχολογία είναι ουσιαστικά αντιφατική και αλληλοσυγκρουόμενη και διαιρείται σε δύο μέρη. Η περιγραφική Ψυχολογία δεν αναζητά την εξήγηση, αλλά την περιγραφή και την κατανόηση. Η επεξηγηματική, φυσική, επιστημονική Ψυχολογία δεν μπορεί να βρίσκεται στη βάση μιας επιστήμης για τον νου, αναπτύσσει ένα ντετερμινιστικό ποινικό νόμο, δεν αφήνει κανένα χώρο για ελευθερία και δεν μπορεί να εναρμονιστεί με το πρόβλημα του πολιτισμού. Σε αντίθεση, η περιγραφική Ψυχολογία «θα γίνει το θεμέλιο των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως τα μαθηματικά είναι το θεμέλιο των φυσικών επιστημών» (Vygotsky, 1987).

Ο Stout ανοιχτά αρνείται να αποκαλέσει την αναλυτική Ψυχολογία μία φυσική επιστήμη. Είναι μία θετική επιστήμη, με την έννοια ότι μελετά ζητήματα της πραγματικότητας, τι είναι και τι δεν είναι νόρμα, αλλά όχι τι οφείλει να είναι. Στέκεται δίπλα στα μαθηματικά, στις φυσικές επιστήμες και στη θεωρία της γνώσης. Αλλά δεν είναι μία φυσική επιστήμη. Μεταξύ του πνευματικού και του φυσικού υπάρχει ένα τέτοιο χάσμα, που δεν υπάρχει κανένας τρόπος να ανακαλυφθούν οι συνδέσεις τους. Καμία επιστήμη της ύλης δεν συνδέεται με την Ψυχολογία, με μία σχέση ανάλογη με τη σχέση της Χημείας και της Φυσικής με τη Βιολογία, δηλαδή με μία σχέση των πιο γενικών προς τις πιο ειδικές, αλλά ομοιογενείς, αρχές (Vygotsky, 1987).

Πώς μπορούμε λοιπόν να συμφωνήσουμε με τον ισχυρισμό ότι η Ψυχολογία είναι μόνο εμπειρική, ότι αποκλείει τον ιδεαλισμό από την ίδια τη φύση της και ότι είναι ανεξάρτητη από τη Φιλοσοφία;

Σύμφωνα με τον Vygotsky, οποιαδήποτε διαίρεση και αν επικαλείται το συγκεκριμένο ερώτημα, οποιεσδήποτε και αν είναι οι πτυχές της σημασίας που τονίζονται σε κάθε όρο, η βασική ουσία του ερωτήματος αυτού παραμένει η ίδια και μπορεί να αναχθεί σε δύο προτάσεις.

1. Στην Ψυχολογία ο εμπειρισμός στην πραγματικότητα, προχώρησε αυθόρμητα από τις ιδεαλιστικές προϋποθέσεις, ακριβώς όπως η φυσική επιστήμη προχώρησε από τις υλιστικές προϋποθέσεις, δηλαδή η εμπειρική Ψυχολογία ήταν ιδεαλιστική στα θεμέλιά της.
2. Για συγκεκριμένους λόγους, κατά την περίοδο της κρίσης, ο εμπειρισμός διαχωρίστηκε σε ιδεαλιστική και σε υλιστική Ψυχολογία. Ο Münsterberg εξηγεί τη διαφορά στην ορολογία ως μονάδα της σημασίας. Μπορούμε να μιλάμε για αιτιακή και Ψυχολογία της πρόθεσης (intentional), ή για Ψυχολογία του πνεύματος και Ψυχολογία της συνείδησης, ή για επεξηγηματική και περιγραφική Ψυχολογία. Παρ' όλα αυτά, το μόνο πράγμα κύριας σημασίας είναι ότι αναγνωρίζουμε και παραδεχόμαστε τη δυϊστική φύση της Ψυχολογίας.

Με βάση τα παραπάνω, καταλήγουμε σε μία άποψη, η οποία έχει αποδειχθεί σωστή στην επιστήμη μας αρκετό καιρό πριν: Η Ψυχολογία έχει μια βαθιά δυϊστική φύση, η οποία έχει «διαποτίσει» όλη της την ανάπτυξη. Για αυτό το λόγο, έχουμε φτάσει σε ένα αναμφιβόλως ιστορικό πρόβλημα. Η ιστορία της επιστήμης δεν ανήκει στα καθήκοντά μας και μπορεί να αφήσουμε κατά μέρος την ερώτηση που αφορά τις ιστορικές βάσεις και ρίζες του δυϊσμού και μπορεί επίσης, να περιοριστούμε στην επισήμανση αυτού του γεγονότος και στην εξήγηση των άμεσων αιτιών, οι οποίες οδήγησαν σε μια κρίση που χαρακτηρίζεται από τη δυϊστική της φύση (Vygotsky, 1987).

Παρακάτω, θα αναφερθούμε εν συντομία, στις άμεσες αιτίες ή πιεστικές δυνάμεις της κρίσης. Ποιοι παράγοντες μας οδήγησαν στην κρίση και στη ρήξη, και ποιοι βίωσαν

παθητικά αυτή την κρίση σαν να ήταν ένα αναπόφευκτο κακό; Σύμφωνα με τον Vygotsky, η κύρια δύναμη που άσκησε μεγάλη επιρροή στην κρίση, στο τελικό της στάδιο, είναι η ανάπτυξη της εφαρμοσμένης Ψυχολογίας ως μία ακέραια ολότητα (Vygotsky, 1987).

Η στάση της ακαδημαϊκής Ψυχολογίας προς την εφαρμοσμένη Ψυχολογία δεν έχει παραμείνει σε μεγάλο βαθμό περιφρονητική, σαν να είχε να κάνει με μία ημι – ακριβής επιστήμη. Βέβαια, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για το γεγονός ότι δεν λειτουργούν τα πάντα σωστά σε αυτό το πεδίο της Ψυχολογίας, αλλά παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει επίσης καμία αμφιβολία για έναν μεθοδολόγο, ότι ο κύριος ρόλος στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας ανήκει στην εφαρμοσμένη Ψυχολογία. Σύμφωνα με τον Vygotsky, η εφαρμοσμένη Ψυχολογία αντιπροσωπεύει οτιδήποτε είναι προοδευτικό και ορθό και συμβάλλει με αυτό τον τρόπο σε ένα καλύτερο μέλλον για την επιστήμη. Παρέχει επίσης, τις καλύτερες μεθοδολογικές εργασίες. Μόνο με τη μελέτη αυτού πεδίου, μπορεί κάποιος να κατανοήσει τη σημασία αυτών που λαμβάνουν χώρα στην επιστήμη καθώς και την πιθανότητα μιας αληθινής και γνήσιας Ψυχολογίας (Vygotsky, 1987)

Το επίκεντρο έχει μετακινηθεί στην ιστορία της επιστήμης: Αυτό που ήταν στην περιφέρεια, έγινε το κέντρο του κύκλου. Κάποιος μπορεί να πει για την εφαρμοσμένη Ψυχολογία, αυτό που μπορεί να ειπωθεί για τη Φιλοσοφία, η οποία απορρίφθηκε από την εμπειρική Ψυχολογία: «ο λίθος, τον οποίο απέρριψαν οι χτίστες, θα γίνει ο ακρογωνιαίος λίθος» (Vygotsky, 1987).

Η ενότητα Θεωρίας και Πρακτικής έγινε ακρογωνιαίος λίθος της νέας Ψυχολογίας. Η οικονομική, πολιτική, παιδαγωγική, ακόμα και η στρατιωτική πρακτική απαιτούσε ένα νέο τύπο επιστήμης. Η ανάγκη αναδόμησης της Ψυχολογίας απέρρευε από τη συσσωρευμένη συλλογική εμπειρία στους πιο διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής. Η κοινωνική πρακτική έθετε πρωτόγνωρα ερευνητικά ζητήματα που δεν θα μπορούσαν επαρκώς να διερευνηθούν, χωρίς την ανάπτυξη νέων καινοτόμων θεωρητικών προσεγγίσεων και

καινούργιων κλάδων της εφαρμοσμένης Ψυχολογίας (Ψυχολογία της εργασίας, παιδαγωγική Ψυχολογία, ψυχοτεχνική κ.λπ.) (Δαφέρμος, 2002).

Για να διευκρινίσουμε την παραπάνω φράση, θα αναφερθούμε σε τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι η πρακτική. Σε αυτό τον τομέα η Ψυχολογία ήταν πρώτη (μέσω της βιομηχανικής Ψυχολογίας, της Ψυχιατρικής, της παιδαγωγικής Ψυχολογίας και της εγκληματικής Ψυχολογίας), αντιμέτωπη με μια υψηλά αναπτυγμένη – βιομηχανική, εκπαιδευτική, πολιτική, ή στρατιωτική – πρακτική. Αυτή η αντιπαράθεση ανάγκασε την Ψυχολογία να ανασχηματίσει τις αρχές της, έτσι ώστε να μπορούν να αντέξουν στην ανώτερη δοκιμασία της πρακτικής. Ανάγκασε τους ψυχολόγους να προσαρμόσουν και να εισάγουν στην επιστήμη τους το απόθεμα των πρακτικών ψυχολογικών εμπειριών και ικανοτήτων, που είχαν συλλεχθεί κατά τη διάρκεια χιλιάδων χρόνων. Αυτό έγινε για την εκκλησία, το στρατό, την πολιτική και τη βιομηχανία, στο βαθμό που έχουν συνειδητά ρυθμίσει και οργανώσει το νου, βασιζόμενοι σε μια εμπειρία που είναι τεράστια, αν και όχι καλά διευθετημένη από την επιστημονική σκοπιά. Για την ανάπτυξη της Ψυχολογίας, η εφαρμοσμένη Ψυχολογία παίζει τον ίδιο ρόλο που παίζει η Ιατρική για την ανατομία και τη Φυσιολογία. Η τεράστια σημασία της νέας πρακτικής Ψυχολογίας για ολόκληρη την επιστήμη δεν είναι υπερβολή. Όπως είπε χαρακτηριστικά ο Vygotsky, οι ψυχολόγοι πρέπει να της αφιερώσουν έναν ύμνο (Vygotsky, 1987).

Μια Ψυχολογία, η οποία καλείται να επιβεβαιώσει την αλήθεια της σκέψης της στην πράξη, η οποία δεν προσπαθεί τόσο πολύ να εξηγήσει το νου, αλλά περισσότερο προσπαθεί να τον κατανοήσει και να τον κυριεύσει, παρέχει στους πρακτικούς κλάδους μια θεμελιωδώς διαφορετική θέση σε ολόκληρη τη δομή της επιστήμης, από τη θέση που παρείχε η προηγούμενη Ψυχολογία. Στην προηγούμενη Ψυχολογία, η πρακτική ήταν η «αποικία» της θεωρίας και όλες τις οι πτυχές εξαρτώνταν από αυτή. Αντίθετα, η θεωρία δεν εξαρτώταν με κανένα τρόπο από την πρακτική. Η πρακτική ήταν το συμπέρασμα, η εφαρμογή, μια



περιήγηση πέρα από τα όρια της επιστήμης, μια λειτουργία που βρισκόταν έξω από την επιστήμη και ερχόταν μετά την επιστήμη, που ξεκινούσε να θεωρείται πλήρης, μετά την επιστημονική λειτουργία. Η επιτυχία ή η αποτυχία δεν είχε πρακτικά καμία επίδραση στη μοίρα της θεωρίας. Στην εφαρμοσμένη Ψυχολογία συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Η πρακτική διαπερνά τα βαθύτερα θεμέλια της επιστημονικής λειτουργίας και τα αναδιαρθρώνει από την αρχή μέχρι το τέλος. Η πρακτική αναθέτει τα καθήκοντα και χρησιμεύει ως η ανώτατη δοκιμασία της θεωρίας, ως το αληθινό της κριτήριο. Επιπροσθέτως, υπαγορεύει το πώς θα κατασκευαστούν οι αρχές και το πώς θα διατυπωθούν οι νόμοι (Vygotsky, 1987).

Τα παραπάνω μας οδηγούν κατευθείαν στον δεύτερο παράγοντα, που είναι η μεθοδολογία. Όσο περίεργο και παράξενο και αν φαίνεται με την πρώτη ματιά, είναι ακριβώς η πρακτική, ως η κατασκευαστική αρχή της επιστήμης, η οποία χρειάζεται μια φιλοσοφία, δηλαδή μια μεθοδολογία της επιστήμης. Αυτό, σε καμία περίπτωση, δεν αντικρούει την ασήμαντη, «ελαφρόμυαλη» (όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Münsterberg) σχέση της Ψυχομετρίας με τις αρχές της. Στην πραγματικότητα, τόσο η πρακτική όσο και η μεθοδολογία της Ψυχομετρίας είναι συχνά, σε μεγάλο βαθμό, ανίκανες, αναποτελεσματικές, επιφανειακές και επιπόλαιες. Οι ψυχομετρικές διαγνώσεις είναι κενές και αναξιόπιστες. Η μεθοδολογία της Ψυχομετρίας επινοείται για συγκεκριμένο σκοπό κάθε φορά και στερείται κριτικής σημασίας. Συχνά, αποκαλείται «εύκολη» Ψυχολογία, δηλαδή, είναι κάτι ασήμαντο, πρόχειρο και μη σοβαρό. Με βάση τη γνώμη του Vygotsky, παρόλο που όλα τα παραπάνω αληθεύουν, ούτε για μια στιγμή, δεν αλλάζει το θεμελιώδες γεγονός ότι είναι αυτή ακριβώς η Ψυχολογία, η οποία θα δημιουργήσει μια «σιδερένια» μεθοδολογία. Όπως αναφέρει και ο Münsterberg, όχι μόνο το γενικό τμήμα, αλλά και η εξέταση των ειδικών ερωτήσεων, θα μας υποχρεώσει να ερευνήσουμε τις αρχές της Ψυχομετρίας (Vygotsky, 1987).

Για αυτό το λόγο, ο Vygotsky ισχυρίζεται ότι παρά το γεγονός ότι η Ψυχομετρία έχει συμβιβαστεί περισσότερο από κάθε άλλη φορά, παρά το ότι η πρακτική της σημασία είναι πολύ κοντά στο μηδέν και παρά το ότι η θεωρία της είναι συχνά γελοία, η μεθοδολογική της σημασία είναι τεράστια. Η κοινωνική πρακτική και η Φιλοσοφία της είναι οι λίθοι, που απέρριψαν οι χτίστες και που θα γίνει οι ακρογωνιαίοι λίθοι της επιστήμης. Βασιζόμενοι σε αυτά, έχουμε ολόκληρο το νόημα της κρίσης (Vygotsky, 1987).

Ο Binswanger υποστηρίζει ότι δεν περιμένουμε να βρούμε τη λύση της πιο γενικής ερώτησης – την ανώτατη ερώτηση όλης της Ψυχολογίας, το πρόβλημα το οποίο συμπεριλαμβάνει όλα τα προβλήματα της Ψυχολογίας, την ερώτηση της υποκειμενικής και της αντικειμενικής Ψυχολογίας – από τη λογική, την επιστημολογία, ή τη μεταφυσική, αλλά από τη μεθοδολογία, δηλαδή τη θεωρία της επιστημονικής μεθόδου. Θα μπορούσαμε να πούμε: από τη μεθοδολογία της Ψυχομετρίας, δηλαδή τη φιλοσοφία της πρακτικής. Η πρακτική και θεωρητική σημασία της κλίμακας μέτρησης του Binet ή άλλων ψυχομετρικών τεστ μπορεί να μην είναι προφανώς σημαντική, μπορεί το ίδιο το τεστ να είναι ανεπαρκές και λανθασμένο, αλλά σαν ιδέα, μια μεθοδολογική αρχή, μια δοκιμασία, μια προοπτική, είναι τεράστια. Οι πιο περίπλοκες αντιφάσεις της ψυχολογικής μεθοδολογίας μεταφέρονται στα εδάφη της πρακτικής, και μόνο εκεί μπορούν να λυθούν. Εκεί, η διαμάχη παύει να είναι άγονη και φτάνει σε ένα τέλος. «Μέθοδος» σημαίνει «τρόπος» και τη θεωρούμε ως το μέσο της απόκτησης γνώσης. Αλλά, σε όλα του τα χαρακτηριστικά, αυτός ο τρόπος καθορίζεται από το στόχο στον οποίο οδηγεί. Και αυτός είναι ο λόγος που η πρακτική αναδιαμορφώνει ολόκληρη τη μεθοδολογία της επιστήμης (Vygotsky, 1987).

Ο τρίτος παράγοντας του μεταρρυθμιστικού ρόλου της Ψυχομετρίας μπορεί να κατανοηθεί με βάση τους δύο πρώτους παράγοντες. Το γεγονός ότι η Ψυχομετρία είναι μια μονομερής επιστήμη, προκαλεί μια ρήξη και δημιουργεί μια πραγματική Ψυχολογία. Η Ψυχιατρική επίσης υπερβαίνει τα όρια μιας ιδεαλιστικής Ψυχολογίας. Κάποιος δεν μπορεί να

θεραπεύσει, βασιζόμενος στην ενδοσκόπηση. Η Ψυχομετρία αντιλήφθηκε επίσης, όπως παρατήρησε ο Spiel'rejn, ότι δεν μπορεί να διαχωρίσει τις ψυχολογικές λειτουργίες από τις φυσιολογικές λειτουργίες και έτσι, αναζητά μια ολοκληρωμένη αρχή (Vygotsky, 1987).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Münsterberg, ένας μαχητικός ιδεαλιστής, είναι αυτός ο οποίος θέτει τα θεμέλια για την Ψυχομετρία, δηλαδή για μια υλιστική Ψυχολογία, με την ανώτερη έννοια της λέξης. Επιπροσθέτως, ο Stern, ο οποίος είναι επίσης ένθερμος υποστηρικτής του ιδεαλισμού, επεξεργάζεται μια μεθοδολογία για τη διαφορική Ψυχολογία και αποκαλύπτει με μοιραία ακρίβεια ότι είναι αδύνατο να κατακτηθεί μια ιδεαλιστική Ψυχολογία (Vygotsky, 1987).

Πώς γίνεται λοιπόν, ακραίοι ιδεαλιστές να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας υλιστικής Ψυχολογίας και να παραδέχονται ότι ο ιδεαλισμός είναι άτοπος και αβάσιμος; Το γεγονός αυτό δείχνει ότι οι δύο ανταγωνιζόμενες τάσεις είναι βαθιά και με αντικειμενική αναγκαιότητα ριζωμένες στην ανάπτυξη της Ψυχολογίας. Επιπλέον, δείχνει ότι ο αγώνας μεταξύ των δύο Ψυχολογιών δεν συμπίπτει με τον αγώνα μεταξύ των πολλών αρχών και των πολλών ψυχολογικών σχολών, αλλά στέκεται πίσω από αυτές και τις καθορίζει. Τέλος, δείχνει το πόσο παραπλανητικές είναι οι εξωτερικές μορφές της κρίσης και ότι πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας την αληθινή σημασία που βρίσκεται πίσω από αυτές (Vygotsky, 1987).

Είδαμε λοιπόν, τις δυνάμεις εκείνες που αποτελούν τις αιτίες της κρίσης, οι οποίες είναι για αυτό το λόγο, αντικείμενο ιστορικού ενδιαφέροντος, αλλά έχουν επίσης θεμελιώδη μεθοδολογική σημασία. Και αυτό γιατί δεν οδήγησαν μόνο στην ανάπτυξη της κρίσης, αλλά συνεχίζουν να καθορίζουν την περαιτέρω πορεία και μοίρα της. Αυτές οι αιτίες βρίσκονται στην ανάπτυξη της εφαρμοσμένης Ψυχολογίας, η οποία έχει οδηγήσει στην ανασυγκρότηση ολόκληρης της μεθοδολογίας της επιστήμης, στη βάση της αρχής της πρακτικής. Έχει οδηγήσει δηλαδή, στην μετατροπή της Ψυχολογίας σε μία φυσική επιστήμη. Αυτή η αρχή πιέζει την Ψυχολογία σε μεγάλο βαθμό και την ωθεί στο να διαχωριστεί σε δύο επιστήμες.

Επιπλέον, εγγυάται τη σωστή ανάπτυξη μιας υλιστικής Ψυχολογίας στο μέλλον, όπου η πρακτική και η Φιλοσοφία θα αποτελέσουν τους ακρογωνιαίους λίθους της επιστήμης (Vygotsky, 1987).

Επιπροσθέτως, πολλοί ψυχολόγοι έχουν θεωρήσει την εισαγωγή του πειράματος ως μία θεμελιώδη αναδιάρθρωση της Ψυχολογίας και ακόμη, έχουν εξισώσει την πειραματική με την επιστημονική Ψυχολογία. Πρόβλεψαν ότι το μέλλον θα ανήκει μόνο στην πειραματική Ψυχολογία και έχουν αντιληφθεί αυτό το επίθετο ως την πιο σημαντική μεθοδολογική αρχή. Αλλά στην Ψυχολογία το πείραμα παρέμεινε στο επίπεδο ενός τεχνητού τεχνάσματος, δεν αξιοποιήθηκε με ένα θεμελιώδη τρόπο και οδήγησε στην ίδια του την απόρριψη. Σήμερα, πολλοί ψυχολόγοι βλέπουν μια λύση στη μεθοδολογία, βασιζόμενοι σε μια σωστή δομή των αρχών. Ωστόσο, η δουλειά τους είναι άγονη. Μόνο μια θεμελιώδης απόρριψη του τυφλού εμπειρισμού, ο οποίος βρίσκεται πίσω από την άμεση ενδοσκοπική εμπειρία και ο οποίος είναι εσωτερικά διαχωρισμένος σε δύο κομμάτια, μόνο η απελευθέρωση από την ενδοσκόπηση και μόνο μία ρήξη και η επιλογή μιας μοναδικής Ψυχολογίας, θα προσφέρουν μια διέξοδο από την κρίση. Η διαλεκτική ενότητα της μεθοδολογίας και της πρακτικής, οι οποίες εφαρμόζονται στην Ψυχολογία από δύο πλευρές, θα είναι η μοίρα και το πεπρωμένο της μίας από τις δύο Ψυχολογίες. Ο πλήρης διαχωρισμός από την πρακτική και η αναγνώριση της ύπαρξης πνευματικών οντοτήτων, θα είναι η μοίρα και το πεπρωμένο της άλλης Ψυχολογίας. Μια πλήρης ρήξη και ένας πλήρης διαχωρισμός της μίας από την άλλη, είναι η κοινή τους μοίρα και το κοινό τους πεπρωμένο. Αυτή η ρήξη άρχισε, συνεχίζει και θα ολοκληρωθεί κατά μήκος των γραμμών της πρακτικής (Vygotsky, 1987).

Αξίζει επίσης να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τον Vygotsky, η άμεση εφαρμογή της θεωρίας του διαλεκτικού υλισμού στα προβλήματα της φυσικής επιστήμης και πιο συγκεκριμένα, στις βιολογικές επιστήμες ή στην Ψυχολογία είναι αδύνατη, όπως είναι

αδύνατο να εφαρμοστεί κατευθείαν στην Ιστορία και την Κοινωνιολογία. Στη Ρωσία, θεωρούταν ότι το πρόβλημα «Ψυχολογία και Μαρξισμός» μπορούσε να αναχθεί στη δημιουργία μιας Ψυχολογίας, βασισμένης στον Μαρξισμό, αλλά ο Vygotsky πίστευε πως το πρόβλημα αυτό ήταν πολύ πιο σύνθετο. Όπως η Ιστορία και η Κοινωνιολογία χρειάζονται μια ενδιάμεση ειδική θεωρία του ιστορικού υλισμού, ο οποίος εξηγεί την πραγματική σημασία των θεωρητικών νόμων του διαλεκτικού υλισμού για τη συγκεκριμένη ομάδα φαινομένων, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, η Βιολογία και η Ψυχολογία χρειάζονται μια μέχρι τώρα μη αναπτυγμένη, αλλά αναπόφευκτη θεωρία του βιολογικού υλισμού και του ψυχολογικού υλισμού, ως μία ενδιάμεση επιστήμη, η οποία εξηγεί την ειδική εφαρμογή των θεωρητικών θέσεων του διαλεκτικού υλισμού στο συγκεκριμένο πεδίο φαινομένων (Vygotsky, 1987). Είναι αναγκαία λοιπόν η ανεύρεση των ενδιάμεσων, διαμεσολαβητικών κρίκων Φιλοσοφίας και επιμέρους επιστήμης. Το πιο δύσκολο ζήτημα είναι ο προσδιορισμός του μέτρου, των ενδιάμεσων κρίκων σύνδεσης της επιμέρους επιστήμης με τη μεθοδολογία της επιστήμης και τη Φιλοσοφία γενικότερα (Δαφέρμος, 2002).

Η κεντρική κατεύθυνση της έρευνας του Vygotsky εκφράζεται στην αναζήτηση του μέτρου, της διαλεκτικής ενότητας Φιλοσοφίας και επιμέρους επιστήμης, μεθοδολογίας και πρακτικής για την επεξεργασία του συστήματος κατηγοριών και νόμων της Ψυχολογίας ως επιστήμης. Μόνο η εξασφάλιση της διαλεκτικής ενότητας μεθοδολογίας και πρακτικής, κατά την εξέταση της επιμέρους επιστήμης (της Ψυχολογίας πιο συγκεκριμένα), μπορεί να συμβάλλει στην υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης (Δαφέρμος, 2002).

Ο διαλεκτικός υλισμός καλύπτει τη φύση, τη σκέψη, την Ιστορία – είναι η πιο γενική, η ανώτατη γενική επιστήμη. Η θεωρία του ψυχολογικού υλισμού ή του διαλεκτικού υλισμού της Ψυχολογίας είναι αυτό που ο Vygotsky αποκάλεσε γενική Ψυχολογία (Vygotsky, 1987).

Για να δημιουργήσουμε τέτοιες ενδιάμεσες θεωρίες-μεθοδολογίες, γενικές επιστήμες – πρέπει να αποκαλύψουμε την ουσία της δοσμένης ομάδας φαινομένων, τους νόμους του

μετασχηματισμού τους, τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά τους, την αιτιότητά τους, πρέπει να δημιουργήσουμε κατηγορίες και αρχές, που να είναι κατάλληλες για αυτά τα φαινόμενα, με λίγα λόγια, πρέπει να δημιουργήσουμε το δικό μας «Κεφάλαιο», όπως υποστήριξε χαρακτηριστικά ο Vygotsky. Επαρκεί να φανταστούμε τον Μαρξ να ασχολείται με τις γενικές αρχές και κατηγορίες του διαλεκτικού υλισμού, όπως είναι η ποσότητα–ποιότητα, η καθολική σύνδεση των πραγμάτων, η ένωση των αντιθέτων κ.τ.λ. – χωρίς τις θεωρητικές και ιστορικές κατηγορίες της αξίας, της τάξης, του κεφαλαίου, του κέρδους, των δυνάμεων παραγωγής, της βάσης, του εποικοδομήματος, κ.τ.λ. – για να δούμε τον τελείως αφύσικο παραλογισμό της υπόθεσης ότι είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια Μαρξιστική επιστήμη, ενώ παρακάμπτεται το «Κεφάλαιο». Σύμφωνα με τον Vygotsky, η Ψυχολογία χρειάζεται το δικό της «Κεφάλαιο» - τις δικές της αρχές της τάξης, της βάσης, της αξίας κ.τ.λ. – στις οποίες θα μπορεί να εκφράσει, να περιγράψει και να μελετήσει το αντικείμενό της. Ακόμη, ο Vygotsky χαρακτηριστικά αναφέρει ότι πρέπει να αναπτύξουμε μια θεωρία και μια μεθοδολογία του ψυχολογικού υλισμού, αν θέλουμε η Ψυχολογία να εξελιχθεί περαιτέρω, ως μία σωστά θεμελιωμένη επιστήμη (Vygotsky, 1987).

Ωστόσο, διαφωνούσε και άσκησε δριμύτατη κριτική στην άμεση, μηχανιστική προεκβολή του Μαρξισμού στην Ψυχολογία και στην εξωτερική επιβολή των γενικών αρχών του διαλεκτικού υλισμού σε μια επιμέρους επιστήμη, δίχως τον υπολογισμό της ιδιαιτερότητας του γνωστικού αντικειμένου. Αναγκαία ήταν η δημιουργία ενός διαμεσολαβημένου συστήματος κατηγοριών, που θα απεικονίζει την ουσία του συγκεκριμένου γνωστικού αντικειμένου. Η Ψυχολογία, σύμφωνα με τον Vygotsky, πρέπει να εφαρμόσει τη μέθοδο του «Κεφαλαίου». Η αναζήτηση του μέτρου, των διαμεσολαβημένων μορφών αλληλεπίδρασης Φιλοσοφίας και επιμέρους επιστήμης αποτελούσε σημαντική καινοτομία του Vygotsky στην ανάλυση της κρίσης της επιστήμης (Δαφέρμος, 2002).

Ένας Μαρξιστής ιστορικός δεν θα χρησιμοποιούσε ποτέ τον τίτλο «Μια Μαρξιστική Ιστορία της Ρωσίας». Θα το θεωρούσε αυταπόδεικτο. Το επίθετο «Μαρξιστικός» είναι για αυτόν συνώνυμο με τα επίθετα «αληθινός» και «επιστημονικός». Δεν αναγνωρίζει άλλη ιστορία, πέρα από τη Μαρξιστική. Σύμφωνα με τον Vygotsky, το ίδιο πρέπει να ισχύει και για την Ψυχολογία. Η Ψυχολογία θα γίνει Μαρξιστική στο βαθμό που θα γίνει αληθινή και επιστημονική. Οι ψυχολόγοι πρέπει λοιπόν να δουλεύουν για αυτόν ακριβώς το σκοπό, να καταστήσουν δηλαδή, αληθινή την Ψυχολογία και να την κάνουν να συμφωνεί με τη θεωρία του Μαρξ. Σύμφωνα με την αληθινή σημασία της λέξης αυτής και με την ουσία του περιεχομένου της, δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο «Μαρξιστική Ψυχολογία» με την ίδια έννοια που χρησιμοποιούμε τους όρους «συνδετική», «πειραματική» ή «εμπειρική» Ψυχολογία. Η Μαρξιστική Ψυχολογία δεν είναι μία σχολή μεταξύ άλλων σχολών, αλλά αποτελεί τη μόνη αληθινή και γνήσια Ψυχολογία ως επιστήμη. Άλλη Ψυχολογία πέρα από τη Μαρξιστική δεν μπορεί να υπάρξει. Και αντιστρόφως: οτιδήποτε ήταν και είναι αληθινά επιστημονικό ανήκει στη Μαρξιστική Ψυχολογία. Αυτή η αρχή είναι ευρύτερη από την αρχή μιας σχολής ή μιας τάσης. Συμπίπτει με την αρχή του επιστημονικού καθεαυτού, ανεξάρτητα που και από ποιον έχει αναπτυχθεί (Vygotsky, 1987).

Έτσι λοιπόν, βλέπουμε ότι ο Vygotsky στηριζόταν σε μαρξιστικές βάσεις και διαφώνησε ριζικά με αυτούς που ακολουθούσαν μια ιδεαλιστική, νατουραλιστική μεθοδολογική γραμμή. Σε αντίθεση με άλλους επιστήμονες που είχαν χάσει την έννοια της ιστορικότητας και απαιτούσαν η Ψυχολογία να «τελειώσει με το παρελθόν» και να «αρχίσει από το μηδέν», ο Vygotsky δε θεώρησε ότι η αναθεώρηση της Ψυχολογίας στη βάση του Μαρξισμού απαιτεί την απόρριψη όλης της προηγούμενης επιστημονικής εργασίας (Vygotsky, 1987).

Συνεπώς, με βάση την άποψη του Vygotsky, το έργο των ψυχολόγων δεν είναι σε καμία περίπτωση, να απομονώσουν τη δουλειά τους από τη γενική ψυχολογική δουλειά του

παρελθόντος, αλλά να ενοποιήσουν τη δουλειά τους με όλα τα επιστημονικά κατορθώματα της Ψυχολογίας σε μία ολότητα και πάνω σε μια καινούργια μαρξιστική βάση. Ακόμη, υποστήριξε πως δεν θέλουμε να διαχωρίσουμε την εκάστοτε σχολή από την επιστήμη, αλλά την επιστήμη από τη μη επιστήμη, την Ψυχολογία από τη μη Ψυχολογία. Ισχυρίστηκε επίσης, ότι η Ψυχολογία για την οποία μιλούσε, ακόμη δεν υπάρχει και ότι πρέπει να δημιουργηθεί από περισσότερες από μία σχολές. Πολλές γενιές ψυχολόγων θα εργάζονται πάνω σε αυτό, όπως είχε δηλώσει και ο James. Η Ψυχολογία θα έχει τις ιδιοφυΐες της και τους συνηθισμένους ερευνητές της. Αλλά αυτό που θα αναδυθεί από την από κοινού δουλειά των γενεών, τόσο των ιδιοφυιών όσο και των απλών ειδικευμένων εργαζομένων της επιστήμης, θα είναι η Ψυχολογία ως ολοκληρωμένη επιστήμη. Ως τέτοια, η Ψυχολογία θα εισέλθει στη νέα κοινωνία, στο κατώφλι της οποίας θα αρχίσει να παίρνει μορφή. Σύμφωνα με τον Vygotsky, η Ψυχολογία δεν μπορούσε και δεν μπορεί να αναπτυχθεί ολοκληρωμένα στην παλιά κοινωνία. Δεν μπορούμε να κατακτήσουμε την αλήθεια για την προσωπικότητα, αν η ανθρωπότητα δεν κατακτήσει την αλήθεια για την κοινωνία. Αντίθετα, στη νέα κοινωνία η Ψυχολογία θα έχει έναν κεντρικό ρόλο στη ζωή του ανθρώπου. Με αυτή την έννοια, ο Ρανβλον είχε δίκιο όταν αποκάλεσε την Ψυχολογία, την τελική επιστήμη για τον ίδιο τον άνθρωπο. Ο Vygotsky θεωρούσε ότι θα είναι όντως η τελική επιστήμη στην ιστορική ή προϊστορική περίοδο της ανθρωπότητας. Η νέα κοινωνία θα δημιουργήσει ένα νέο άνθρωπο. Σε αυτή τη μελλοντική κοινωνία, η Ψυχολογία θα αποτελεί όντως την επιστήμη του νέου ανθρώπου. Χωρίς αυτό, η προοπτική του Μαρξισμού και η ιστορία της επιστήμης δεν θα μπορέσει να ολοκληρωθεί (Vygotsky, 1987).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε το πόσο σημαντική και επίκαιρη είναι ακόμα και σήμερα η ανάλυση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας του Vygotsky. Είναι σημαντική καθώς ο Vygotsky κατάφερε να αναδείξει με ακρίβεια τις βασικότερες αιτίες της κρίσης, καταδεικνύοντας ως



κυριότερη τη δυϊστική και αντιφατική φύση της Ψυχολογίας, αιτία της οποίας αποτελεί η ύπαρξη δύο Ψυχολογιών, της αντικειμενικής (υλιστικής) Ψυχολογίας και της υποκειμενικής (ιδεαλιστικής) Ψυχολογίας. Ως μόνη λύση για την υπέρβαση της κρίσης, ο Vygotsky θεώρησε την κριτική αντιμετώπιση και την αναθεώρηση όλων των καθιερωμένων επιστημονικών αντιλήψεων και προσεγγίσεων, καθώς και την επικράτηση μίας μόνο Ψυχολογίας, της Αντικειμενικής Ψυχολογίας, η οποία κριτικά θα εφαρμόζει τις αρχές και τους νόμους του διαλεκτικού υλισμού και στην οποία η πρακτική και η Φιλοσοφία θα καταστούν τα ζωτικά και αναπόσπαστα κομμάτια ολόκληρης της επιστήμης.

Η σπουδαιότητα της διεξόδου που πρότεινε ο Vygotsky στο πρόβλημα της κρίσης καταδεικνύεται από το γεγονός ότι τέθηκαν για πρώτη φορά υλιστικές και μαρξιστικές βάσεις για να καταστεί δυνατός ο καθορισμός του γνωστικού αντικειμένου και της μεθοδολογίας της Ψυχολογίας. Είναι επίσης αξιοσημείωτο το γεγονός ότι για πρώτη φορά αναδείχθηκε και τονίστηκε η διαλεκτική σχέση μεταξύ Φιλοσοφίας και Ψυχολογίας, θεωρίας και πρακτικής, πρακτικής και μεθοδολογίας.

Η επικαιρότητα της ανάλυσης του Vygotsky κρίνεται από το γεγονός ότι, μέχρι τώρα, δεν έχει καταστεί δυνατή η υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης και κατά συνέπεια, δεν έχει επιτευχθεί η επικράτηση της Αντικειμενικής – Υλιστικής Ψυχολογίας. Η σύγχρονη Ψυχολογία ακόμα προσπαθεί να ανακαλύψει τη φύση του αντικειμένου μελέτης της, ακόμα ψάχνει να βρει την καταλληλότερη μεθοδολογία που πρέπει να χρησιμοποιηθεί, ακόμη οι ψυχολόγοι ανταγωνίζονται για αυτές τις δύο σπουδαιότερες και κρισιμότερες συνιστώσες της επιστήμης. Η αέναη αυτή διαμάχη και η μη κριτική ανάλυση και αναδιαμόρφωση των βασικότερων θεωρητικών προσεγγίσεων και κατευθύνσεων οδηγεί σε μια συνεχή και ασταμάτητη αναπαραγωγή απόψεων, και συνεπώς, σε μια ατέλειωτη αναπαραγωγή της κρίσης. Κάθε νέα προσέγγιση και κάθε νέα κατεύθυνση στην Ψυχολογία αποτελεί αντανάκλαση μιας παλιότερης, που εμφανίζεται με νέα μορφή.

Όλα αυτά μας αναγκάζουν να εξετάσουμε κριτικά, για άλλη μια φορά, ολόκληρη την ιστορία της Ψυχολογίας και να επιχειρήσουμε να την αναθεμελιώσουμε πάνω σε μια καινούργια βάση. Βέβαια, όπως ισχυρίστηκε και ο Vygotsky, αν δεν χτίσουμε μια νέα κοινωνία, δεν θα μπορέσουμε να δημιουργήσουμε μια νέα Ψυχολογία.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας είναι επίκαιρη ακόμα και σήμερα και παραμένει ένα ανοιχτό ζήτημα προς διερεύνηση, καθώς οι θεωρητικές και οι μεθοδολογικές της συνέπειες διαπιστώνονται σε κάθε θεωρητική και πρακτική πτυχή της επιστήμης.

Μέσω της ανάλυσης που πραγματοποίησε ο Vygotsky για τη μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας, κατόρθωσε να θέσει με σαφήνεια, για πρώτη φορά, τις δύο βασικές φιλοσοφικές τάσεις, οι οποίες κρύβονται πίσω από τη διαμάχη πολλών και διαφορετικών προσεγγίσεων και κατευθύνσεων και είναι εκείνες οι οποίες καθορίζουν την έκβαση της κρίσης στην Ψυχολογία. Αυτές δεν είναι άλλες από τον υλισμό, από τον οποίο τροφοδοτείται η Αντικειμενική Ψυχολογία και τον ιδεαλισμό, από τον οποίο τροφοδοτείται η Υποκειμενική Ψυχολογία.

Κρίνεται καίριο να τονίσουμε το γεγονός ότι η απάντηση στο πρόβλημα της κρίσης, όπως υποστήριξε και ο Vygotsky, δεν μπορεί να δοθεί μέσω μιας εκλεκτικιστικής συνένωσης των δύο αντίθετων πόλων (Αντικειμενική και Υποκειμενική Ψυχολογία). Αντίθετα, θα πρέπει να αποφασίσουμε ξεκάθαρα υπέρ της μίας ή της άλλης.

Σύμφωνα με τον Vygotsky, αλλά και κατά τον ίδιο το συγγραφέα, μια πραγματικά επιστημονική Ψυχολογία μπορεί να είναι μόνο η Αντικειμενική Ψυχολογία, η οποία θα εφαρμόζει κριτικά τις αρχές και τη μέθοδο του διαλεκτικού υλισμού, θα δίνει έμφαση στην ερευνητική πρακτική, μέσω της οποίας θα επαληθεύει τη θεωρία της και τα επιστημονικά της ευρήματα και που θα συνδέεται διαλεκτικά, ως επιμέρους επιστήμη, με τη Φιλοσοφία.

Στην παρούσα πτυχιακή εργασία, επιχειρήθηκε η σκιαγράφηση των πρώτων βημάτων της ανάπτυξης της Ψυχολογίας και της θεμελίωσής της ως ανεξάρτητης και αυτόνομης επιστήμης, κάτι το οποίο δεν πραγματοποιήθηκε στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, αφού μια τέτοια ενδελεχής σκιαγράφηση θα μπορούσε να περιλαμβάνει μια εκτενέστερη περιγραφή

του γενικότερου επιστημονικού πλαισίου, μέσα στο οποίο θεμελιώθηκε η Ψυχολογία ως επιστήμη, στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα.

Σύμφωνα πάντα με τους στόχους που τέθηκαν στην εισαγωγή της εργασίας, επρόκειτο να επιχειρηθεί η ανάδειξη της εσωτερικής αντιφατικότητας και της διττής φύσης της Ψυχολογίας από τα πρώτα κιόλας βήματα της θεμελίωσης του θεωρητικού και μεθοδολογικού υπόβαθρού της. Ο στόχος αυτός κρίνεται ότι επετεύχθη σε μεγάλο βαθμό, διότι διαφάνηκε ο θεωρητικός και ο μεθοδολογικός δυϊσμός που χαρακτήριζε τα πρώτα κιόλας θεωρητικά προγράμματα θεμελίωσης της επιστήμης της Ψυχολογίας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το θεωρητικό πρόγραμμα του Wundt, το οποίο συνεπαγόταν τη δημιουργία «δύο Ψυχολογιών».

Η περιγραφή της ιστορικής ανάπτυξης της Ψυχολογίας ως επιστήμης και η παρουσίαση των τάσεων και των θεωριών, που εμφανίστηκαν στα διαφορετικά, χρονολογικά, κομβικά σημεία της εξέλιξής της, είναι στην πράξη ένα θέμα ανεξάντλητο. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία αναφέρθηκαν ορισμένες βασικές τάσεις και θεωρίες, οι οποίες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη ιστορική εξέλιξη της Ψυχολογίας.

Ένας ακόμη στόχος που είχε τεθεί είναι η παρουσίαση των ποικίλων αναλύσεων της μεθοδολογικής κρίσης, που έχουν διατυπωθεί κατά τη διάρκεια της ιστορικής ανάπτυξης της επιστήμης. Παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες αναλύσεις παρουσιάστηκαν επιγραμματικά, δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάλυση του Vygotsky, καθώς θεωρήθηκε από το συγγραφέα ως η πιο ικανή να δώσει οριστικές λύσεις που θα οδηγήσουν στην υπέρβαση της μεθοδολογικής κρίσης.

Τέλος, θεωρήθηκε ότι έχει βαρύνουσα σημασία η ανάδειξη του γεγονότος ότι ο ίδιος ο τρόπος θεμελίωσης της Ψυχολογίας έχει οδηγήσει στη συνεχή αναπαραγωγή της μεθοδολογικής κρίσης, κάτι το οποίο συμπεραίνεται από τη συνολική ανάλυση της μεθοδολογικής κρίσης της Ψυχολογίας, η οποία επιχειρήθηκε σε αυτήν την εργασία.

Συνεπώς, η μεθοδολογική κρίση της Ψυχολογίας είναι ένα ζήτημα που παραμένει ανοιχτό και είναι επίκαιρη η κριτική ανάλυση και διερεύνησή του.

Εκτός από την ανάλυση της ίδιας της μεθοδολογικής κρίσης, κρίνεται απαραίτητο να γίνουν αντικείμενο περαιτέρω έρευνας και συζήτησης οι διάφορες κοινωνικό – πολιτισμικές συνθήκες, κάτω από τις οποίες εμφανίστηκε και εξακολούθησε να υπάρχει η κρίση.

Η αναγκαιότητα της διερεύνησης των κοινωνικό – πολιτισμικών συνθηκών προκύπτει από το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι, σε ολόκληρη την ιστορία της ανθρωπότητας, οι μεγάλης κλίμακας κοινωνικές αλλαγές, που είχαν το χαρακτήρα επαναστάσεων, επέφεραν επαναστατικές αλλαγές στην ίδια την επιστήμη. Κλείνοντας, αξίζει να αναρωτηθούμε λοιπόν, εάν η επαναθεμελίωση μιας πραγματικά επιστημονικής Ψυχολογίας προϋποθέτει, σε τελευταία ανάλυση, τη θεμελίωση μιας νέας κοινωνίας.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abbagnano, N. (1967). Positivism, in *The Encyclopedia of Philosophy*. As retrieved, 7 Μαΐου 2007. [http://www.comnet.ca/%7Epbballan/positivism\(Abbagnano,1967\).htm](http://www.comnet.ca/%7Epbballan/positivism(Abbagnano,1967).htm)

Ballantyne, P.F. (2004). Multiple Levels of Investigation and the Recurring 'Crisis of Relevance' in Psychology. As retrieved, 7 Μαΐου 2007. [http://www.comnet.ca/%7Epbballan/SFU\(presentation\).htm](http://www.comnet.ca/%7Epbballan/SFU(presentation).htm)

Ballantyne, P.F. (2007). Wax and Wane of American General Psychology (1920-1990s): S-O-R, the Operationist Variable Model, and the Crisis of Relevance, in *History and Theory of Psychology Course*. As retrieved, 7 Μαρτίου 2008. [http://www.comnet.ca/%7Epbballan/section5\(210\).htm](http://www.comnet.ca/%7Epbballan/section5(210).htm)

Belzen, J.A. (2005). A Way Out of the Crisis? From Völkerpsychologie to Cultural Psychology of Religion. *Theory & Psychology*, 15(6), 812-838.

Boeree, C.G. (2000) Wilhelm Wundt and William James. As retrieved, 20 Οκτωβρίου 2008. <http://webpace.ship.edu/cgboer/wundtjames.html>

Βοσνιάδου, Σ. (2004). *Γνωσιακή Επιστήμη: Η Νέα Επιστήμη του Νου*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Βοσνιάδου, Σ. (2007). Οι Μεταβαλλόμενες Σχέσεις Ψυχολογίας και Βιολογίας και τα Προβλήματα της Γνωσιακής Επιστήμης. As retrieved, 17 Οκτωβρίου 2008. [http://www.cs.phs.uoa.gr/el/courses/cognitive\\_psychology/cognitive%20psychology%202006-2007%20papers/vosniadou%20NOESIS.pdf](http://www.cs.phs.uoa.gr/el/courses/cognitive_psychology/cognitive%20psychology%202006-2007%20papers/vosniadou%20NOESIS.pdf)

Bruner, J.S. (1997). *Πράξεις Νοήματος*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Cohen-Cole, J. (2005). The Reflexivity of Cognitive Science: The Scientist as Model of Human Nature. *History of the Human Sciences*, 18(4), 107-139.

Danziger, K. (1997). *Naming the Mind. How Psychology Found its Language*. London: Sage Publications.

Dafermos, M., & Marvakis, A. (2006). Critiques in Psychology-Critical Psychology. *Annual Review of Critical Psychology*, 5, 1-20.

Δαφέρμος, Μ. (2002). *Η Πολιτισμική – Ιστορική Θεωρία του L. Vygotsky*. Αθήνα: Εκδόσεις Ατροπός.

Δαφέρμος, Μ. (2006). Κοινωνικο-Ιστορικο-Πολιτισμικές Προσεγγίσεις στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση. *Η Μεθοδολογική Κρίση της Ψυχολογίας: Ιστορική Προέλευση και Σύγχρονες Τάσεις* (137-169). Αθήνα: Εκδόσεις Ατροπός.

- Feest, U. (2005). Operationism in Psychology: What the Debate is About, What the Debate Should Be About. *Journal of the Behavioral Sciences*, 41(2), 131-149.
- Gergen, K.J. (1997). *Ο Κορεσμένος Εαυτός*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Goertzen, J.R. (2008). On the Possibility of Unification. The Reality and Nature of the Crisis in Psychology. *Theory & Psychology*, 18(6), 829-852.
- Grace, R.C. (2001). On the Failure of Operationism. *Theory & Psychology*, 11(1), 5-33.
- Greenwood, J.D. (1999). Understanding the “Cognitive Revolution” in Psychology. *Journal of the Behavioral Sciences*, 35(1), 1-22.
- Hammersley, M. (2003). Conversation Analysis and Discourse Analysis: Methods or Paradigms? *Discourse & Society*, 14(6), 751-781.
- Harrington, A. (2000). In Defence of Verstehen and Erklären. Wilhelm Dilthey’s Ideas Concerning a Descriptive and Analytical Psychology. *Theory & Psychology*, 10(4), 435-451.
- Hergenhahn, B.R. (2008). *Εισαγωγή στην Ιστορία της Ψυχολογίας*. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Huemer, W. (2007). Franz Brentano, in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. As retrieved, 20 Οκτωβρίου 2008. <http://plato.stanford.edu/entries/brentano/>
- Koch, S. & Leary, D.E. (1992). *A Century of Psychology as Science*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Kofler, W. (2004). The Relevance of Sechenov for the Development of the Theory of “An Extended View of a Human Person as a Social Being”. As retrieved, 20 Οκτωβρίου 2008. [http://www.i-med.ac.at/sozialmedizin/documents/applications/sechenov\\_lecture\\_2004\\_final\\_version.pdf](http://www.i-med.ac.at/sozialmedizin/documents/applications/sechenov_lecture_2004_final_version.pdf)
- Makkreel, R. (2008). Wilhelm Dilthey, in *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. As retrieved, 17 Οκτωβρίου 2008. <http://plato.stanford.edu/entries/dilthey/>
- Münch, D. (1997). “Franz Brentano”, in *Encyclopedia of Phenomenology*. As retrieved, 20 Οκτωβρίου 2008. <http://www.formalontology.it/brentanof.htm>
- Μπιτσάκης, Ε.Ι. (1975). *Το Είναι και Το Γίνεσθαι*. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη.
- Μπιτσάκης, Ε.Ι. (1978). *Η Φύση Στη Διαλεκτική Φιλοσοφία*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- Passmore, J. (1967). Logical Positivism, in *The Encyclopedia of Philosophy*. As retrieved, 7 Μαΐου 2007. [http://www.comnet.ca/%7Epbhallan/logicalpos\(Passmore\).htm](http://www.comnet.ca/%7Epbhallan/logicalpos(Passmore).htm)
- Politzer, G. (1984). *Στοιχειώδεις Αρχές της Φιλοδοφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις «Γνώσεις».
- Potter, J. (2000). Post-Cognitive Psychology. *Theory & Psychology*, 10(1), 31-37.

- Potter, J. (2003). Discursive Psychology: Between Method and Paradigm. *Discourse & Society*, 14(6), 783-794.
- Ramney, C.H. (2005). Did God Create Psychologists in His Image? Re-conceptualizing Cognitivism and the Subject Matter of Psychology. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 25(2).
- Smith, J.A., Harré, R. & Langenhove, L.V. (1995). *Rethinking Psychology*. London: Sage Publications.
- Spiegelberg, H. & Nijhoff, M. (1963). The Phenomenological Movement. A Historical Introduction. As retrieved, 20 Οκτωβρίου 2008. <http://www.formalontology.it/brentanof.htm>
- Stam, H.J. (2001). Introduction: Social Constructionism and Its Critic. *Theory & Psychology*, 11(3), 291-296.
- Stam, H.J. (2004). Unifying Psychology: Epistemological Act or Disciplinary Maneuver? *Journal of Clinical Psychology*, 60(12), 1259-1262.
- Sullivan, P., & McCarthy J. (2005). A Dialogical Approach to Experience-based Inquiry. *Theory & Psychology*, 15(5), 621-638.
- Titchener, E.B. (1921). Brentano and Wundt: Empirical and Experimental Psychology. *American Journal of Psychology*, 32, 108-120.
- Vygotsky, L.S. (1987). *The Collected Works of L. S. Vygotsky*. New York: Plenum Press.
- Valsiner, J. & Crawford, V. (1999). Varieties of Discursive Experience in Psychology: Culture Understood Through the Language Used. *Culture & Psychology*, 5(3), 259-269.
- Wundt, W.M. (1897). Outlines of Psychology, in *Classics in the History of Psychology*. As retrieved, 17 Οκτωβρίου 2008. <http://psychclassics.yorku.ca/Wundt/Outlines/index.htm>